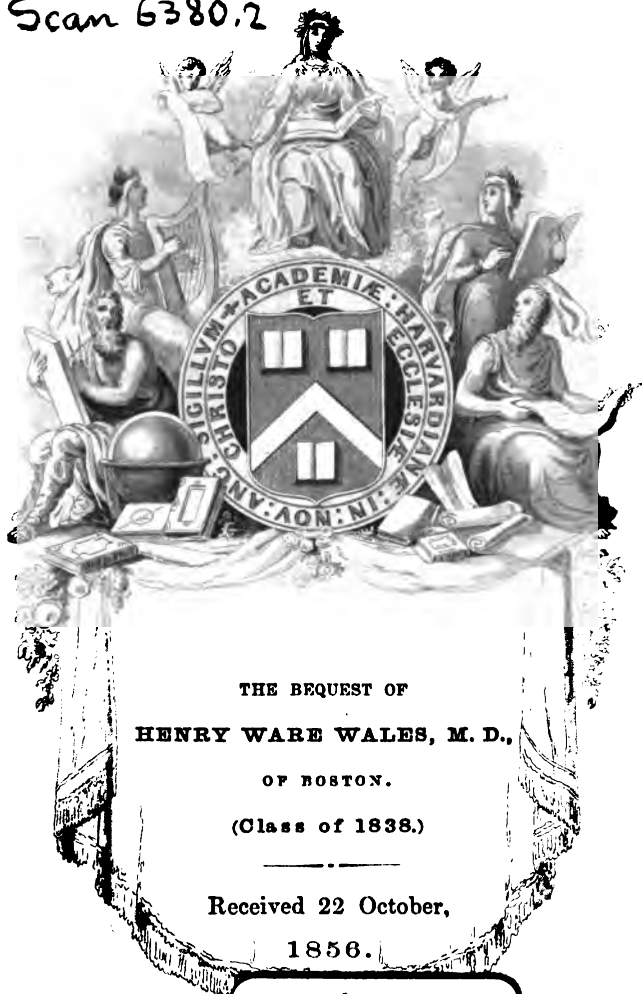

HOUGHTON LIBRARY
HH 1F2S

SIGILLVM ACADEMIÆ HARVARDIANÆ IN NOV: ANG:
CHRISTO ET ECCLESIÆ

Ludvig Holbergs

udvalgte

Skrifter.

Udgivne

ved

K. L. Rahbek,

Professor.

Tolvte Del.

Kjøbenhavn, 1807.

Trykt og forlagt af Directeur Joh. Fred. Schultz,

Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Scan 6380.2

1856. Oct 22

Holbergs

Heltinde-Historier.

Andet Bind.

Indhold.

For-

Side

Om

Om

Holbergs

historiske Skrifter, i Anledning af en Yttring af den afdøde Lüxdorph.

Holbergs Historier kaldte han (Lüxdorph) comiske, og sagde, at hans Genie var egentlig comique; og dette hans comiske Genie agtede han meget høit.

(Caracter af B. W. Lüxdorph ved P. F. Suhm.)

Suhms saml. Skr. VI B. S. 69.

Det vilde uden Tvivl være at miskiende Lüxdorphs Mening, hvis man forklarede hans ovenanførte Yttringene, eller engang, især med Hensyn til Holbergs historiske Foredrag, som, hvorvel det vel ikke altid har den simple Værdighed og mandige Alvorlighed, vi hos Alderdommens Mynstre i denne Skrivemaade beundre, dog skiærlig skede Uret, ved at erklæres i Almindelighed for comisk. Med mere Føie kan man udentvivl antage, at Lüxdorph ved nysanførte Dom har seet hen til det, hvori Aristoteles udtrykkelig sætter Comediens Væsen, denne Efterligning eller Fremstilling af de menneskelige Skrøbeligheder (μιμησις φαυλοτερων) som ustridig var den holbergske

bergske Muses Styrke og Lyst, og hvori han, inden han lagde Haand paa sine betydeligste historiske Arbeider, ved sine Lystspil og andre Vittigheds-Værker havde faaet den høist ualmindelige Færdighed. Ogsaa er det unægteligt, at i saa høi Grad end Plutarchus har været hans Yndling og Mønster, afvige de især deri fra hinanden, at, medens det Store, det Patriotiske, det Heroiske var det, der fornemmelig sysselsatte og begeistrede Plutarch, var Caractererne, Personligheder, Menneskeligheder, og Skrøbeligheder det, Holberg særdeles efterspurede og udviklede, og hvortil især i disse Helte- og Heltinde-Historier, ikke blot selve den paralleliserende Fortælningsform, men endnu mere de saakaldte Forberedelser og Sammenligninger gave ham den ønskeligste Leilighed. Ogsaa seer man, at han endog efterat have sluttet selve Værket, i sine Epistler, hvormed han endte sin saa ualmindeligen frugtbare litterariske Bane, idelig vendte tilbage til denne Fremstillingsmaade, hvorfor og de hidhørende Breve, som en Slags Fortsættelse af hans sammenlignede Historier, ere meddeelte her.

B. R.

Ma-

Adskillige

Heltinders

og navnkundige

Damers

sammenlignede

Historier,

Efter

Plutarchs Maade.

Anden Tome.

Maria Stuart
og
Christina.

Forberedelse.

Jeg haver i min underjordiske Reise talet om et vist Land, hvor Indbyggerne ikke bleve galne, førend de bleve gamle, saa at, naar En bragte sin Tid over 40 Aar, maatte han staae under Formynder, Hofmester, Færle og Ris; thi fra den Tid behøvedes Tvang og Ave, efterdi Raadhed tog til med Alderen. Udi denne Beskrivelse, som de Fleste have anseet som et purt Skiemt eller lusus ingenii, er dog en fin Satire, der sigter paa visse Mennesker, hvilke ved Alderen tiltage udi Galskab og verdslig Forfængelighed. Det er vanskeligt at give naturlige Aarsager hertil, ja ligesaa vanskeligt som at finde

finde Rede udi adskillige andre menneskelige Bizarrerier. Man kan allene sige, at Naturen synes at have skabt visse Mennesker bagvendte, saa at de ende med det, som Andre begynde med; og kunde de samme holdes for Monstra eller Misgeburt, hvis ikke Tallet derpaa var saa stort; thi Characteren er ikke saa rar udi Stæder som udi Skove, blandt Mennesker som blandt umælende Creature, hvilke fast alle tilligemed Alderen forfremmes udi Stadighed, skjøndt hos Alle ikke lige hastigen og i lige Grad. Blandt alle umælende Creature er intet, som herudi gaaer meer naturligen frem end en Kat: en Kat er udi dens Opvext det spilsomste og naragtigste Dyr paa Jorden; men saasnart den kommer til sin rette Vext og Fuldkommenhed, renoncerer den paa sine comiske Lader, saa at man seer intet uden Skjønsomhed, Adstadighed og en philosophisk Gravitet, ja man kan ved ingen Lokken eller Opmuntring forføre den til at gjøre noget, som er dens Stand og Alder uanstændigt.

Naturen synes at have beskikket hos alle levende Creature, at de skulle have en vis Tid til at udrase i. Denne Beskaffenhed finder man og hos alle Umælende udi Opverten; hos visse Mennesker derimod mærker man denne Egenskab ikke at frembryde, uden just paa den Tid, den burde ophøre. Det er med saadanne Mennesker, som med visse vellystige Folk, der tage til i Ødselhed, ligesom deres Formue tager af, og faae Lyst til at øde, just naar deres Tilstand byder dem at spare. De kan lignes med dem, der ikke faae Begjerlighed til Dands, førend de faae Ligtorne, eller med dem, der ikke angribes af Giftesyge, førend de ere forvissede om

Horn.

Horn. Alderen, som gemenligen disponerer Mennesket til Stadighed, er hos dem en Tønder til Vellyst og Flygtighed. Det er med denne Svaghed ligesom med Børnekopper, hvilken er en Sygdom, som fast alle Mennesker ere underkastede, og en Skat, som Alle eengang maa betale. Hos de fleste finder den sig ind udi Barndommen, som er naturligt; men hos nogle ikke førend udi Alderdommen, hvilket er uordentligt, og svarer ikke til Sygdommens Natur og Navn. Her udi Norden er det critiske Aar gemenligen det 50. Undertiden kommer Raadhed og Barnagtighed end sildere, saa at man seer mange Mennesker end efter den Tid at angribes af Giftesyge, Rangsyge og andre vellystige Begierligheder, som ellers ere Ungdommens Egenskaber. Jeg har for 20 Aar siden og derover kiendt Mange, der have seet ud som gamle ærbare Katte, men nu ligne nyfødte Kalve, saa at de ere ikke blevne unge, førend de ere blevne gamle, det er: ikke faaet Lyst til Verden, førend Alderen har paamindet dem at renoncere derpaa. Hvis de samme havde været døde udi Ungdommen eller Middelalderen, havde man kundet citere dem til Exempler for Andre at efterfølge; men just, efterdi dem Levetid haver været given til at corrigere Ungdoms-Tilbøieligheder, vises de som Modeller paa Daarskab og Barnagtighed. Hvis Nero havde død udi sit fiette Regierings-Aar, havde hans Navn blevet ligesaa helligt, som det nu er væderstyggeligt hos Efterkommerne; ja, Regenter vilde have giort sig en Ære efter ham at kaldes Nero, ligesom de nu giøre sig en Ære af at hedde Keiser eller Augustus; hvis derimod Augustus havde været henrykket strax efter

sagde han, jeg eftertænker min Broders Levemaade for 20 Aar siden, da han aldeles ingen Slave var af Moder, men nu seer ham at anvende en Time om Dagen paa at kruse sit Haar, og at klamres med Skrædere og Skomagere for mindste Sold paa Klæder og Sko, kommer han mig for som den Raadsherre under Jorden, der i sin Ungdom og mandlige Aar havde været en Zirat udi Raadet; men udi Alderdommen af Raadhed spillede Top paa Torvet; og kunde jeg ikke sige, at han herudi raisonnerede ilde. Nogle ville maaskee herimod indvende, at Characteren er saa rar, at der ikke behøves at moralisere herover. Men de, som ere af de Tanker, have ikkun at gjøre Mynstring over en stor Stads Indbyggere, for at finde, at der i det ringeste er et eller to saadanne Phænomena eller gamle Gaudia udi hver Gade, hvilke behøve Capsun just i den Alder, som udfordrer Sporer, og at derfor denne Moral er fornøden, efterdi den træffer en anseelig Hob Mennesker, hvilke man seer ligesom at skyde Knoppe, just naar Tid er at fælde Blade, og at Naturen opererer hos dem, ligesom Fabelen fortæller om Medeæ Gryde, hvorudi gamle Mænd kunde omkaages til Drenge, tørre Kosteskafte til grønne saftige Grene, og Køer til Kalve. Jeg ynker den, der ved Alderen ikke forbedres og forstemmes udi Stadighed, og jeg ynker den mere, som ved Alderen forværres og tiltager udi forfængelig Barnagtighed; ligesom jeg gratulerer den, der retter sine Ungdoms-feil, og canoniserer den, som arbejder paa at bringe sine medfødte Dyder til meer og meer Fuldkommenhed, saaledes som man seer Cato den Yngre at have gjort,

hvil-

hvilken udi sin Barndom eftergav udi Ærbarhed ingen gammel Mand, og stræbte at forfremmes end meer udi saadan Dyd ved Alderen, hvorudover han og skinnede som en Sol blandt alle sine Medborgere.

Intet tiener meer til at verificere dette hysteron proteron eller dette bagvendte Levnetsløb, som mærkes hos visse Mennesker, end de tvende Damers Historie, hvortil denne Forberedelse er gjort. Begge bleve udi Ungdommen ansete som tvende store Lys, som Naturen havde dannet til det menneskelige Kjøns Held og Zirat. Alle Dyder og herlige Egenskaber syntes her at have samlet sig som udi et Centrum og Middelpunct. Naturlig Forstand, Færdighed, Lærdom, Veltalenhed, Ydmyghed og adskillige andre store Qvaliteter, som udi fuldt Maal fandtes hos Begge, gave overflødig Materie til Poeter og Oratorer at skjærpe deres Penne til Mariæ og Christinæ Lovsange og Berømmelses-Taler. Men alle disse herlige Egenskaber, som man ventede at ville blive mere modne ved Alderen, bleve forvandlede til ligesaa mange Feil og Skrøbeligheder, saa at de, der syntes at være dannede som Redskaber til at rette Alt, hvad som var kroget, og at opbygge, hvad som var nedrevet, bragte ved deres Vellyst og Uordentlighed Staten udi saadan Forvirrelse, at, for at hindre dens fuldkomne Undergang, den Ene maatte afsættes, og den Anden sætte sig selv af, saasom hun blufedes at føre længer Regimentet udi en Stat, som hun havde bragt til et Chaos. Hvis Maria Stuart havde død paa den Tid, Brantome gjorde hendes Lovsang, havde hendes Navn paa de skotske Regenters Liste været ligesaa stor Zirat, som det nu er van-

vanheldigt. Og, hvis Christina havde endt sit Liv, da den franske Gesandt Chanut gjorde hendes Portrait, vilde Efterkommerne have tvistet om, enten det var større Ære for Gustav Adolph at have bragt til Verden saadan Datter, end for Christina at være fød af saadan Fader; men, saasom hun regjerede og levede længe derefter, saa haver man heller maattet sige: hvi kunde et saadant Træ bære saadanne Frugter? Ja, man har maattet tilstaae det Ordsprog ikke altid at være rigtigt, nemlig: Καλοῦ κόρακος καλὸν ὠόν. — Nu vil jeg begive mig til Historien.

Maria Stuart.

Denne udi Historien særdeles bekjendte og ulykkalige Dronning er fød udi det Aar 1542, og var en Datter af Jacob den Femte, Konge af Skotland, og Maria af Lothringen. Hendes Fader, efter et ulykkaligt Feltslag med de Engelske, døde udi samme Aar 14 Dage efter Mariæ Fødsel. Skotland geraadede da udi en forvirret Tilstand, i Henseende til, at Maria, som var den nærmeste Arving, var ikkun et nyfødt Barn, og Kongen havde for sin Død ingen Anordning gjort om Rigets Forvaltning udi hendes Mindreaarighed. Efter Maria var den Nærmeste Jacob Hamilton, Greven af Aran, en Mand, der havde liden Beqvemhed til saadan Forvaltning. Samme Greve af Aran havde ladet see Tilbøjelighed til Reformationen, hvorpaa man havde faaet Smag i Skotland. Enkedronningen derimod var en ivrig Roman-Catholik, og blev hun særdeles bestyrket udi den romerske Tro af Cardindl Beaton, Erkebispen

bispen af St. Andrea, en haard og voldsom Mand, der havde viist mange Prøver paa sin barbariske Natur. Mellem denne Cardinal og Greven af Aran opreiste sig strax Tvistighed; Cardinalen fabriqverede et Testament, som den afdøde Konge skulde have gjort, hvorudi han var nævnet til Regent udi Mariæ Mindreaarighed, og erklærede sig Enkedronningen for ham.

Grevens Parti derimod ophidsede ham til at staae paa sin Ret, foregivende, at Testamentet af Cardinalen var opdigtet for at skille det hamiltonske Hus ved den Herlighed, som det ved Fødselen tilkom, og for at hindre Reformationens Fremgang i Skotland. Greven af Aran, skjøndt hans Tilbøjelighed var helst til at frembringe sin Tid udi Ro og Mageligged, lod sig dog af sine Tilhængere opmuntre til at paastaae Rigets Forvaltning, og at det foreviste Testament maatte examineres. Dette blev af det skotske Parlament foretaget; Testamentet blev da fundet urigtigt, og Greven blev enstemmigen erklæret til Rigets Regent. Medens Parlamentet var forsamlet, ankom en Gesandt fra Kong Henrich den Ottende udi Engelland, hvilken foreslog Ægteskab mellem den unge Maria og hans Søn Edvard. Cardinal Beton med hans Anhang satte sig med Hænder og Fødder derimod, men det andet Parti, som var stærkere, antog Forslaget, og besluttede at affærdige Gesandter til Engelland, for at handle saavel om Fred,

som

som om Ægteskabet, hvilket og skete, saa at Ægteskabet blev besluttet, dog vilde de skotske Stænder ikke tillade, at Maria, efter Kong Henrics Forlangende, strax skulde føres til Engelland; men paastode, at Saadant ikke maatte skee, førend hun havde naaet sine 10 Aar, hvormed han og lod sig nøje.

Cardinalen, som mærkede, at den romerske Religion ved denne Forbindelse rent vilde undergaae i Skotland, lod da sammenkalde Gejstligheden, hvilken han bragte udi Harnisk, og derved udvirkede, at hans Parti inden kort Tid blev stærkere end Regentens, saa at de engelske Gesandter bleve uhøflig begegnede, og Underhandlingen blev brudt overtvers. For at skille Greven af Aran ved Regimentet, fandt han tilligemed Enkedronningen forgodt at kalde Greven af Lenox fra Frankrige, for at holde Aran Stangen. Samme Lenox lod sig og indfinde, hvorved Cardinalens Anhang saaledes blev bestyrket, at Aran af Frygt forlod sit Parti, og forenede sig med Cardinalen og Enkedronningen; ja, denne hans Fejghed gik saavidt, at han forsvor den reformerte Religion, som han tilforn havde bekjendt, og antog den romerske. Efterat dette var skeet, holdtes Greven af Lenox ikke at være meer nødig, hvilket foraarsagede, at samme Greve, seende sig saaledes at være skuffet, greb til Gevær, og slog sig til det engelske Parti, af hvilket han blev understøttet mod sine Fiender.

Imid-

Imidlertid tog Reformationen meer og meer Overhaand udi Skotland, hvilket Cardinalen søgte af al Magt at forhindre, og derfor udi det Aar 1546 lod nogle Protestanter dømme til at brændes, og fornøjede sig selv med at ansee Executionen; men han blev kort derefter myrdet udi sit eget Hus, og kastet ud igjennem det samme Vindue, hvorudi han havde anseet en reformert Præsts Execution.

Kong Henric den Ottende af Engelland døde 1547, og efterlod de skotske Sager udi saadan Tilstand, at man enten maatte ophæve den Ægteskabs-Forhandling imellem **Maria** og **Edvard**, eller og tvinge Skotterne med Magt at exeqvere den; det mægtigste Parti, understøttet af Frankrige, var da derimod, hvorudover Regjeringen i Engelland besluttede at paaføre Skotland Krig; og rykkede Hertugen af Sommerset, som udi **Edvards** Mindreaarighed var Protector udi Engelland, med en Krigshær ind udi Skotland, hvor han udi det store Slag ved Musselberg erholdt en fuldkommen Sejr, saa at 14,000 døde Skotter bleve fundne paa Valstedet. Dette indjog saadan Skræk udi det hele Land, at, hvis Sommerset havde forfulgt sin Sejer, han let kunde have tvunget den skotske Regent til at overlevere den unge **Maria** tilligemed Edinborgs Slot. Men han begav sig efter Slaget strax med Krigshæren til Engelland igjen.

Dette

Dette gav Skotterne noget Aanderum, og, som der kom Undsætning fra Frankrig, besluttede de at skikke den unge Maria til samme Rige, hvilket og skete, og det i tvende Henseender, endel for at hindre, at ved saadant Ægteskab Skotland skulde forenes med Engelland, og at den romerske Religion derved rent skulde gaae under, endel og for at fuldbyrde det, som var afhandlet med det franske Hof, nemlig at gifte hende med den franske Dauphin Franciscus, hvilket Giftermaal gik for sig udi det Aar 1558. Imidlertid havde Skotland været adskillige Forandringer underkastet. Blandt andet havde Enkedronningen tvunget Greven af Aran at overdrage hende Rigets Forvaltning; hvorved de Roman-Catholske fik Overhaand udi Riget, og truede med Forfølgelser; saa at derfor adskillige protestantiske Herrer maatte slutte et Forbund med hinanden til fælles Forsvar, og blev samme Forbund bekjendt under det Navn af Congregation.

Saadan var Tilstanden i Skotland udi Begyndelsen af den engelske Dronning Elisabeths Tid. Samme Dronning, saasom hun fandt sig omspændt af Fiender, fandt strax forgodt at slutte Fred baade med Frankrig og Skotland. Men der rejste sig kort derefter nye Uroligheder imellem Rigerne, efterdi Kong Henric den Anden af Frankrig lod sin Søn, der var gift med den unge skotske Dronning, tage Titel af

Skot-

Skotland, England og Irland. Jeg haver viist udi Elisabeths Historie, hvorpaa Mariæ Ret til den engelske Krone grundede sig, og at Saadant var Aarsag til den store Jalousie, som stedse regjerede imellem disse tvende Dronninger. Elisabeth besværgede sig hæftigen over saadant Foretagende; men fik da intet andet Svar, end at det skete, endel for at vise, at Maria var af kongeligt engelsk Blod, endel ogsaa for at obligere de engelske Regenter at forlade den Titel af Konger af Frankrig. Men Elisabeth vilde ikke lade sig affspise med slige Undskyldninger, og, saasom hun var forvisset om, at Mariæ Foretagende sigtede til at støde hende selv fra Tronen, saa ansaae hun den skotske Dronning som sin bittreste Fiende.

Saaledes vare Sagerne, da Kong Henric den Anden ved Døden afgik, ved hvilket Dødsfald Maria, som havde Dauphin tilægte, blev virkelig regjerende Dronning udi Frankrig, og derfor kom i bedre Stand til at fortsætte sine Prætensioner med Elisabeth; man saae og strax Virkningen af denne Forandring; thi de lothringske Prindser, som vare Mariæ Paarørende, og som udi den unge Francisci Tid førte Regimentet udi Frankrige, skikkede kort efter Kong Henrics Død nogle tusende Mand til Skotland, med Befaling at forene sig med de engelske Misfornøjede, og med samtlig Magt at støde Elisabeth fra Tronen, som de foregave at tilhøre

Ma-

Maria. Men Anslaget var lettere foretaget end besluttet; thi, ligesom Frankrig understøttede det ene Parti udi Skotland, saa understøttede Elisabeth det andet, som bestod af Protestanter og andre Misfornøjede, og foraarsagede den engelske Undsætning, at de Sidste ikke allene forsvarede sig en Tidlang, men at de omsider og begyndte at spille Mester, saa at Regentinden udi Skotland, hvis Parti udi det Aar 1560 stod færdig til at bryde ind udi Engelland, maatte selv retirere sig til Edinborg, og derfor var desvilligere til at beqvemme sig til Fred, hvilken samme Aar blev sluttet i Edinborg med de Vilkaar, at de Franske saavelsom Engelske skulde forlade Skotland.

Kort derefter døde Franciscus den Anden, og foraarsagede dette Dødsfald en ny Scene udi Dronning Mariæ Liv og Levnet; thi denne Dronning, som hidindtil havde skinnet blandt alle europæiske Princesser, saavel i Henseende til Legemets og Sindets store Gaver, som hendes Magt og Højhed, efterdi hun var regjerende Dronning udi Frankrig og Skotland, og havde Prætensioner paa Engelland og Irland, saa at man i hendes Person tænkte at forene 4 Riger, giver herefter ikke uden Materie til Trængsel og Gjenvordighed, som endtes med en haanlig Død. Hun havde fra sin Barndom været opdragen ved det franske Hof, og der var bleven underviist i Sprog og Videnskaber, hvorudi hun ved Hjelp

af sine medfødte store Qvaliteter havde gjort stor Fremgang. Brantome giver hendes Portrait paa samme Tid saaledes: Ligesom hun tiltog i Alder, saa tiltog hun og i Skjønhed og Dyd; da hun havde naaet sine 15 Aar, var hendes Persons Skjønhed som et Dags Lys, og hendes Dyd gav ikke mindre Glands; thi hun var hel forfaren udi det latinske Sprog; hun holdt udi sit 13de og 14de Aar latinske Taler for Kong Henric og for Dronningen udi den store Sal paa Louvre, og forsvarede hun mod den almindelige Mening, at det var Fruentimmer anstændigt at oplæres udi boglige Konster. Betænk, hvor behageligt det maatte være at høre denne lærde og dejlige Dronning at exprimere sig saa net udi det latinske Sprog, som hun i [illegible]und forstod. Jeg selv er et øjensynligt Vidne dertil. Saalænge som hun var udi Frankrige, anvendte hun stedse 2 Timer om Dagen paa Studeringer, hvorudover der var ingen Videnskab, hvorom hun jo vidste at tale: især havde hun Lyst til Poesie. Hun gjorde og selv Vers, hvoraf jeg haver seet nogle, som fortjene at berømmes. — Saavidt Brantome, hvoraf man seer, at denne unge Dronning da var anseet som et Naturens Mesterstykke, og, naar man dertil lægger de andre Herligheder, som hun havde

ved

ved Fødselen, hvorved hun syntes at være beskikket til 4 store Riger, saa kan man sige, at hun var det allerunseeligste Fruentimmer paa samme Tid. Men alle disse Herligheder bleve forvandlede til lutter Elendigheder, som efterfølgende Historie skal vise.

Man saae en Formørkelse udi denne Sol strax efter hendes Herres Franciscus den Andens dødelige Afgang. Hendes Svigermoder, Catharina de Medicis, lod see en og anden Prøve paa Koldsindighed imod hende, hvilket hun og mærkede, og derfor forlod Hoffet, begivende sig først til Rheims og siden til Nanci, hvor hun opholdt sig en Tidlang, og endeligen besluttede at besøge sit Fædrenerige, for der at tage Regjeringen selv an. Saasom hun i sin Barndom havde forladt Skotland, og derfor lidet kjendte samme Rige, saa bleve hende adskillige Raad givne, hvorledes hun udi den daværende Landets forvirrede Tilstand maatte opføre sig. Nogle raadede hende da til at holde sig til Jacob Stuart, hendes naturlige Broder, og at forlade sig mest paa Protestanterne, saasom de vare de stærkeste udi Riget. Men Lesley, som siden blev Biskop af Ross, og haver skrevet Mariæ Historie, raadede hende derimod at have al sin Tillid til de Roman-Catholske, og at tage sig vare for Jacob Stuart. Denne Lesley er ellers meget bekjendt udi den skotske Historie, ef-

terdi han ved sin List og sine voldsomme Anslag contribuerede fornemmeligen til Dronning **Mariæ** Uheld.

Efterat **Maria** havde gjort sig færdig til Rejsen, skikkede hun en Gesandt til **Elisabeth** for at anholde om Rejsepas; **Elisabeth** vægrede sig vel ikke derfor, men sagde, at hun maatte først confirmere den Tractat, som var sluttet i Edinborg mellem Rigerne, og forlade det engelske Vaaben. Dette Anslag ophidsede den skotske Dronning til Vrede, saa at hun derover verlede haarde Ord med den engelske Gesandt **Trochmorton**, og endeligen besluttede at vove Rejsen uden at være forsynet med Pas; var og saa lykkelig, at hun udi Sikkerhed landede paa Skotland den 21de Augusti 1561. Hun blev der modtagen med stor Glæde saavel af Høje som af Lave; men hun maatte derimod med Smerte fornemme, at Reformationen var allevegne stadfæstet ved saa strænge Love, saa at det var ikke tilladt for hende selv at øve sin Religion uden i sit eget Capel, og det udi al Stillhed. Men der vare endda adskillige skotske Herrer, som holdte stivt ved den romerske Religion. De Samme haabede ved Dronningen at bringe den udi forrige Stand igjen; og, saasom hendes naturlige Broder, **Jacob Stuart**, var en stor Beskytter af Protestanterne, arbejdede de fornemmeligen paa at styrte ham. Dette kunde dog ikke let skee, endel, saasom han havde det største Anhang i Riget, endel og, eftersom Dronningens

ningen var raadet til at forlade sig paa ham. Han forblev derfor ikke allene udi sin Post; men Dronningen gjorde ham og strax efter sin Ankomst til Greve af Murray; skjøndt man var forvisset om, at hun intet godt Hjerte kunde bære til en Mand, hvilken hun ikke allene ansaae som Hoved for de Reformerte, men endogsaa som en ivrig Hofmester, der dadlede hendes Overdaadighed og vellystige Levnet, hvilket han ofte foreholdt hende,

Grevens Fiender mærkede dette, og deraf toge Lejlighed til at forestille hende, at hun maatte afkaste det Aag, og at hun ingen Forhaabning kunde have til den romerske Lærdoms Opkomst igjen, saalænge som samme Herre sad ved Roret; Dronningen syntes ikke uvillig til at følge deres Raad; men, som en skotsk Herre, nemlig Greven af Huntley, paa samme Tid havde taget sig for at enlevere Maria for at gifte hende med sin Søn Georg Gordon, og Murray, som fik Nys derom, reddede hende fra saadan Fare, kunde hun ikke andet end erkjende saadan Tjeneste, og derfor paa nogen Tid fattede gode Tanker om ham igjen.

Medens dette forhandledes udi Skotland, blev ved det kejserlige Hof arbejdet paa Ægteskabs Stiftelse mellem Maria og Erkehertug Carl, Kejser Ferdinand den Andens Søn; Forslaget stod Dronningen ikke ilde an; men, saasom hun fandt nødigt at holde

holde gode Miner med Elisabeth, lod hun hende Saadant tilkjendegive, ligesom for at spørge hende tilraads. Elisabeth allarmeredes derover, saasom hun forestillede sig, at et Ægteskab med en fremmed mægtig Prinds vilde ikkun bestyrke Maria i hendes Prætensioner paa den engelske Trone. Hun lod hende derfor vide, at hun ikke kunde bifalde hende derudi, og at saadant Ægteskab vilde ikke tjene til andet end at udelukke hende selv fra den Forhaabning, hun kunde have til Successionen i Engelland, efterdi den engelske Nation aldrig kunde beqvemme sig til at underkaste sig en Prindses Herredom af det østerrigske Hus; hun raadede hende heller i den Henseende at tage en engelsk Herre til sin Ægtefælle; foreslog hende og sin egen Favorit, Greven af Leicester.

Maria blev herover hel tvivlraadig, og raadførte sig med sin Forvandte Cardinalen af Lothringen, om hvad hun herudi skulde gjøre. Cardinalen lod hende da svare, at det Parti, som Elisabeth foreslog, var gandske uanstændigt, bad hende ikke at lade sig skrække af Elisabeths Trudsler, ej heller at lade sig forføre af hendes Løfter om Successionen, eftersom man derpaa ikke kunde forlade sig. Ikke desmindre fandt dog Maria forgodt, efterat hun nøje havde overvejet Alting, at staae fra den Ægteskabshandel med Erkehertugen, for ikke at forspilde sin Ret til Successionen efter Elisabeths Død i Engelland. En-

de-

deligen fattede hun den Resolution, at tage til Ægtefælle Lord Darnley, og det saavel i Henseende til hans herlige Legems-Skabning, som efterdi han var af skotsk og engelsk Kongeblod. Dette Parti stod ej heller Elisabeth an, som blev ved sit Forslag med Dudley, hvilken hun nyligen havde gjort til Greve af Leicester. Men Maria havde dertil ingen Øren.

Paa samme Tid var ved det skotske Hof en Italiener ved Navn David Rizzo, hvilken var en Musicants Søn fra Turin, og var kommen til Skotland med Greven af Moretta. Samme Rizzo, saasom han forstod vel Musikken, og havde en herlig Stemme, insinuerede han sig hos de skotske Hof-Musicanter, af hvilke han blev Dronningen forestillet. Dronningen, som fandt Behag udi hans Stemme, bad derfor Gesandten, at hun maatte beholde ham i sin Tjeneste, hvilket han og bevilgede. Hans skjønne Stemme gav ham ofte Anledning til at see og tale med Dronningen, og forglemte han ikke ved slige Lejligheder at insinuere sig saaledes, at hans Credit voxte jo meer og meer til. Endeligen, da Secretairen for de franske Expeditioner gjorde en Rejse til Frankrig, blev Rizzo antagen til slige Forretninger udi hans Fraværelse; udi denne Post fik han Lejlighed til at insinuere sig saaledes, at han blev Dronningens Favorit og ligesom fornemste Minister, saa at intet kunde udvirkes uden igjennem hans Canal. Buchanans

nanus vidner, at dette gik saavidt, at Dronningen ikke allene lod ham spise ved sit eget Taffel, men endog ofte spiste udi hans Huus, hvilket kunde ikke andet end give Anledning til Mistanke og Materie til Snak. Melvil, som paa samme Tid stod udi stor Naade hos Dronningen, taler om Rizzo saaledes: Hans Hofmod og Frækhed gjorde ham forhadt hos Adelen. Naar de Store kom til Hove for at raadslaae om Rigets Sager, funde de altid Rizzo udi Dronningens Kammer. Han affecterede ofte at hviske hende udi Øret i Ministrenes Nærværelse, og udi Stændernes offentlige Forsamling. Han var i det øvrige gjerrig og interesseret, og, saasom han var en bekjendt Pensionair af Paven, saa havde man Aarsag at frygte, at han arbejdede paa at indføre den romerske Religion, og at kuldkaste Reformationen i Skotland. Samme Melvil vidner, at han ofte selv forestillede Dronningen den Fortræd, hun kunde tilvejebringe sig ved den overmaade store Faveur, som hun udøste paa denne fremmede Person, men at hans Erindringer bleve altid ilde optagne, og at Dronningen svarede ham, at hun ikke kunde rette sig efter sine Undersaatters Capriceer. Han vidner videre, at han forestillede Rizzo selv det Had, han tilvejebragte sig hos de Store, og at Rizzo syntes at lægge hans Ord paa Hjertet; men, at han nogle Dage derefter sagde, at Dronningen havde befalet ham at fremture,

lige-

ligesom han havde begyndt, uden at bekymre sig derom; naar man føjer dette Vidnesbyrd til Buchanani, saa seer man, at Rizzo gandske haver regjeret Dronningen; at Camden udi Elisabeths Historie intet taler om denne italienske Favorit, styrker hæller end svækker de Andres Vidnesbyrd, efterdi man seer, at han haver taget sig for at sætte Sminke paa Dronning Mariæ Fejl.

Eftersom nu Rizzo var en Pensionair af Paven, og derfor efter al Formodning arbejdede paa at indføre den romerske Religion i Skotland igjen, saa menes der, at det var efter hans Raad, at Dronningen kastede Øje til Mylord Darnley, som var romanscatholsk, og derfor kunde befordre saadant Værk. Han lod udi det Aar 1565 kalde samme Herre til Skotland, hvor han blev saa vel imodtagen, at Alle kunde mærke Dronningens Sigte; imellem ham og Rizzo blev strax stiftet et stærkt Venskab, hvilket gik saavidt, at de laae udi een Seng sammen. Fra den Tid at Rizzo havde faaet saa meget at sige hos Dronningen, tog Murrays Anseelse meer og meer af: ja, man lod, for at styrte ham, udsprede, at han havde isinde at bortføre Dronningen; denne Beskyldning vidne Andre at have været uden Grund, men tilstaae allene dette, at han var imod Dronningens Giftermaal med Darnley, og at han forbandt sig med nogle skotske Herrer for at gjøre Hinder deri. Men

hans

hans Umage var forgjeves; thi **Maria** formaaede abskillige Herrer, som vare hende bevaagne, at give Samtykke dertil udi en Forsamling, som til den Ende blev holden. Almuen derimod knurrede derover. Dronning Elisabeth blev ogsaa ved at raade hende derfra. Men uanseet alt dette, gik dog Giftermaalet for sig den 29 Julii udi samme Aar; og tog **Darnley** fra den Tid Titel af Konge.

Adskillige Misfornøjede, som havde søgt at hindre dette Ægteskab, og til den Ende havde grebet til Gevær, bleve strax efter dets Fuldbyrdelse citerede til at møde for at forsvare deres Forhold; men de vægrede sig derfor, og søgte Beskyttelse hos Dronning Elisabeth. Endel store Herrer af samme Parti tog og Flugten til Engelland. Dette saavelsom **Mariæ** Giftermaal, og den store Credit, som Rizzo stod udi, foraarsagede en almindelig Misfornøjelse blandt Almuen, og blev den samme ikke lidet forøget ved Præsternes Prædikener, saasom derudi blev forestillet, udi hvilken Fare den reformerte Religion svævede. Men dette altsammen kunde ikke moderere **Mariæ** Iver; thi hun lod stærkt sætte efter de Flygtende, og menes der, at Rizzo bestyrkede hende udi saadant Foretagende, saasom han haabede at profitere af deres Midlers Confiscation.

Medens dette forhandledes, mærkede man, at Dronningen fattede meer og meer Koldsindighed for

sin

sin nye Gemal; og tog den samme med Tiden saadan Overhaand, saa at hun kunde ikke meere skjule den. Hun lod sig ikke nøje med at gjøre ham en og anden Hustortræd, men gav og offentligen tilkjende den Foragt, som hun havde for hans Person. Udi Begyndelsen af deres Ægteskab havde hun i publiqve Skrifter ladet sætte Kongens Navn for sit eget; siden vilde hun, at hendes Navn skulde sættes først, og endeligen lod Kongens Navn rent ude af Mynten; den Naade, hun havde fattet til Rizzo, tog derimod meer og meer til. Jeg vil forbigaae at tale om alt det, som Buchananus anfører til denne Dronnings Beskjæmmelse, saasom han herudi maaskee haver gaaet forvidt; jeg vil ikkun allene sige dette, at den fortrolige Omgjængelse med Rizzo opvakte en heftig Jalousie hos Kongen, hvilket ikke kunde skee uden Aarsag. Melvil, som er en upartisk Skribent, der gaaer en Middelvej imellem Buchananus og Camden, vidner, at de flygtende skotske Herrer, seende den Misforstand imellem Kongen og Dronningen, søgte at føre sig den til Nytte, opmuntrende ham til at rydde Rizzo af Vejen, for ved hans Død at befrie dem fra deres største Fiende og Efterstræber.

Kongen lod sig dertil overtale, og overlagde med sine Tjenere, hvorledes dette bedst og sikkerst kunde iværksættes. Men Dronningen, som itide fik dette Anslag at vide, ophidsedes saa heftigen imod ham, at

at han nok deraf kunde mærke, hvormeget Rizzo laae hende paa Hjertet. Saasom nu Anslaget var aabenbaret, og Kongen derudover frygtede for sit eget Liv, raadførte han sig med Greven af Lenox, hvad Middel han skulde bruge til sin Sikkerhed. Greven raadede ham da at kalde de flygtende Herrer tilbage, for ved deres Hjelp at kunde holde Rizzo Stangen. Da dette var i Arbejde, forsamledes Stænderne udi Skotland, og forglemte da Rizzo ikke at formaae Enhver især at føje Dronningen, og ikke bevilge de flygtende Herrers Tilbagekomst. Den engelske Gesandt talede derimod udi deres Faveur; men udvirkede intet derved, saasom Maria af yderste Magt satte sig derimod.

Saasom nu Kongen mærkede, at derved var intet at gjøre, og at han saae ingen Sikkerhed for sin egen Person, igjentog han sit første Anslag at rydde Rizzo af Vejen. Efterat dette var overlagt med hans Venner, blev hans Død besluttet, og et Skrift blev opsat, hvorudi Kongen erklærede sig at være Autor dertil. Executionen skete 1566 paa saadan Maade: da Dronningen sad til Taffels og Rizzo var udi hendes Kammer, listede Kongen sig derind, og blev strax efterfulgt af Lord Ruthwen og Duglass, samt nogle Andre. Disse traadte ind udi Kammeret med saadan Hidsighed, at Taffelet blev omveltet. Dronningen spurgte da Ruthwen, hvad hans Forsæt

var?

var? Han svarede hende intet, men vendte sig til Rizzo, sigende, at det Sæde, som han der havde, tilkom ham ikke, hvoraf man kan slutte, at Rizzo sad ved Dronningens Bord. Rizzo, seende, at dette var sigtet paa ham, greb da skjelvende til Dronningens Kjole, for at sætte sig under hendes Beskyttelse; og stræbte Dronningen paa sin Side at sætte sig imellem ham og de Sammenrottede. Men Kongen greb hende om Livet og sagde, at hun for sin Person intet havde at frygte, hindrede hende derved at bedække Rizzo. Imidlertid tog Douglass Kaarden fra Kongens Side, og dermed igjennemstak Rizzo, hvilken strax blev slæbet bort i et andet Kammer, hvor man gjorde Ende paa hans Liv. Paa den samme Tid, som dette Mord skete, gik Dronningen frugtsommelig med den Prinds, som siden regjerede udi Engelland og Skotland. Der siges, at den Skræk, som Moderen da overkom, havde saadan Virkning paa Fosteret, at Kong Jacob ikke kunde taale at see en nøgen Kaarde; men det er troligt, at dette er et Digt, som samme Konges Afsky for Krig haver givet Anledning til.

Strax efter Rizzos Død holdt man Dronningen indsluttet; men hun fandt Lejlighed til at tale med Melvil, og affærdigede ham til Magistraten udi Edinborg med Befalning, at kalde Almuen tilsammen til sin Frelse; men Almuen, som var misfornøjet

med

med Mariæ Regjering, fandtes da gandske koldsindig; dog lode Nogle sig bevæbnede indfinde ved Slottet; men, da Kongen tiltalede dem ud af Vinduet, og tilkjendegav, at det var efter hans Villie og Befaling, Rizzo var omkommen, gik Enhver hjem til sit.

Medens Dronningen sad indsluttet, var Skotland ligesom uden Regjering og Øvrighed. Men det varede ikke længe: Kongen, som var en blød og skrøbelig Herre, begyndte strax at fortryde denne Gjerning, hvilket da Dronningen mærkede; giorde hun ham saa mange Caresser, at hun omsider overtalede ham til at overgive Rizzos Banemænd til Straf. Dette foraarsagede hos dem ikke mindre Foragt for Kongen end Skræk; og, saasom de mod Formodning saae sig saaledes forladte, fandtes de villige til at imodtage det Forlig, som Dronningen tilbød dem; da Forliget skulde underskrives, forestillede hun Kongen, at det ikke kunde holdes gyldigt, saalænge som hun var i Arrest, forlangte derfor at Vagten maatte borttages; men dette var ikke saasnart skeet, førend hun tog Flugten, og ankom i Sikkerhed til Dumbar. Hun satte sig da strax for at hævne Rizzos Død; men Gjerningsmændene havde allerede reddet sig med Flugten til Engelland, saa at allene nogle faa og ringe Personer bleve grebne og henrettede; dermed maatte hun sig denne Gang lade nøje, men Rizzos

Lege-

Legeme lod hun, efter Buchanani Sigelse, nedsætte udi Kongernes Gravsted.

Efterat hun saaledes var kommen paa fri Fod igjen, søgte hun paa alle optænkelige Maader at chagrinere Kongen; hun kunde ikke taale at see ham for sine Øjen, og skyede allevegne hans Nærværelse; ja, da han engang kom til Sterlyn, rejste hun strax derfra, og tog ind paa Edinborgs Slot, for der at ligge udi Barselseng. Fra den Tid begyndte hun at fatte Affection til Greven af Bothwel, saa at samme Herre kom udi samme Yndest, som Rizzo tilforn havde været i. Den 19de Junii udi samme Aar 1566 blev hun forløst med en ung Prinds, som blev kalden Jacob, og er Stamfader for de Konger af det stuartske Hus, som fast indtil denne Tid haver regjeret udi Engelland; denne Forløsning lod hun strax Dronning Elisabeth tilkjendegive; men Elisabeth blev af den Tidende gandske nedslagen; dog, da det første Anstød var over, tvang hun sig siden til at holde gode Miner, saa at begge Dronninger bleve ved at gjøre hinanden Complimenter, skjøndt uden at mene noget dermed.

Udi den Tid, som var imellem den unge Prindses Fødsel og hans Daab, tracterede Maria Kongen med saadan Foragt, at det hele Land maatte ynke ham. Bothwel derimod havde gandske indtaget hendes Hjerte. Samme Greve lod sig ved Prind-

sens

sens Daab see udi stor Pragt, da Kongen derimod, i Henseende til den Mangel og Fattigdom han levede udi, skjæmmede sig ved at komme for Lyset, saa at alle Godtfolk forargede sig derover. Denne bestandige Foragt foraarsagede, at han besluttede at retirere sig til Glasgow hos hans Fader, hvilken havde forladt Hoffet, for ikke at see den Spot, som dagligen vederfor hans Søn. Da han stod færdig til Rejsen, ankomme nogle af Dronningens Betjente, hvilke borttoge alle hans Sølvkar, og gave ham andre af Tin isteden derfor. Dermed maatte han rejse. Men han var neppe kommen en Fjerdingvej fra Edinborg, førend han fandt sig angreben af en heftig Svaghed, som menes at have været Virkning af den Forgift, som han havde faaet. Dog fortsatte han Rejsen, og kom lykkeligen til Glasgow, hvor han ved Kraft af sit gode Temperament overvandt Svagheden, skjøndt ikke uden med stor Vanskelighed.

Udi Begyndelsen af det efterfølgende Aar 1567 blev spillet den store Tragoedie med denne ulykfalige Konge, og det paa saadan Maade: Medens Kongen laae og medicinerede, gjorde Dronningen med sin unge Søn en Rejse midt om Vinteren fra Sterlyn til Edinborg. Der fik hun at vide, at Kongen havde resolveret at flygte til Spanien, og at Skibet, som skulde føre ham, var allerede færdigt dertil, saasnart han var kommen nogenledes til Kræfter.

Denne

Denne Flugt stod hende ikke an, saasom hun derved frygtede, at hendes Anslag med at ægte Greven af Bothwel, vilde tilintetgjøres; thi Saadant kunde ikke skee, saalænge som hendes rette Ægtefælle levede. Hun stillede sig derfor an, som hun vilde forlige sig med ham, og til den Ende tilskrev ham kjærlige Breve. Endeligen besøgte hun ham selv udi Glasgow, og der beteede ham saa stor Venlighed, at han lod sig overtale til at føres i en Bærevogn til Edinborg. Saasnart han var did henkommen, indqvarterede man ham i et Hus nærved Statsvolden, foregivende, at det vilde blive for uroligt for ham at ligge paa Slottet. Imidlertid besøgte Dronningen ham flittigen nogle Dage, lod ogsaa bringe sin Seng udi et Kammer under hans. Med eet Ord: hun stillede sig saaledes udi alle Ting an, at denne enfoldige Herre tilsidesatte al Mistanke, og bildte sig ind, at det forrige Had var forvandlet til Kjærlighed. Men alt dette skete ikkun for at gjøre ham trohjertig, og for des sikkrere at kunde iværksætte det onde Anslag, som hun havde overlagt med Bothwel. Nogle, som herudi havde Dronningen mistænkt, holdt vel det for deres Pligt at advare Kongen derom, men de dristede sig ikke dertil, saasom han havde den Skrøbelighed, at sige Dronningen igjen Alt, hvad man havde aabenbaret ham.

Efterat Anslaget var overlagt, og Tiden tilstundede, paa hvilken det skulde fuldbyrdes, forlod Dronningen det Hus, hvorudi Kongen var, for at gaae tilhaande en af hendes Hofdamer, som skulde udi Barselseng. Paafølgende Nat blev Kongen qvalt udi sin Seng, og udkastet udi Haugen, efterat man havde ladet Huset sprænge af Krud, som derunder var lagt. Man vilde strax indbilde Folket, som strømmede didhen, at Kongen af Krubbets Magt var kastet ud i Haugen, men, saasom man fandt ham i hans Tøfler, og Legemet var ubeskadiget af Ilden, kunde Ingen fæste Tro dertil; men Alle vare forsikkrede om, at han var bleven qvalt i Sengen, helst, saasom man fandt blaa Mærker om hans Hals, som Saadant gave tilkjende. Rygtet gik strax, at han var omkommen af Greven af Murray; men visse Hoffolk, som saae dybere ind udi denne Sag, hviskede hinanden udi Ørene, at Bothwel havde været hans Banemand, og at Kongen var bleven qvalt ved en Serviette. De tvende oftomtalte Skribentere Buchananus og Camden ere og herudi af stridige Meninger. Den Første tilskriver Maria denne Misgjerning, som dertil betjente sig af Bothwel; den Sidste derimod Greven af Murray; hvorudover, skjøndt paafølgende Historie gjør Buchanani Vidnesbyrd temmeligt bevisligt, saa haver der dog stedse indtil denne Tid været Nogle, der have forfægtet den

sidste

sidste Mening, indtil omsider en lærd Engellænder, Anderson, for nyligen haver produceret Mariæ egenhændige Breve til Bothwel, som fuldkommeligen bevise, hvad som Buchananus herom haver skrevet. Samme Buchananus siger videre, at Maria lod strax føre Kongens Legeme til sig paa en Bænk, hvor hun med Koldsindighed beskuede det, og derpaa lod det nedsætte i Kongernes Gravsted; og er det mærkeligt, at Camden ikke haver bristet sig til at igjendrive disse og andre anførte Omstændigheder herved, hvilket synes at give tilkjende, at Beskyldningerne maa være vel grundede.

Greven af Murray, da det kom ham for Øren, at dette Mord var ham tillagt, da, endskjøndt han var upasselig, lod han sig see til Hove 2 Dage derefter, for at vise, at han ikke frygtede for sine Fienders Beskyldninger. Ingen bristede sig allene at tale ham til derfor. Hvad Dronningen angik, da, efterat hun havde holdt sig nogle Dage inde, antog hun sin forrige Levemaade igjen, og var Bothwel stedse hos hende. Almuen var imidlertid udi fuld Fyr og Flamme, besværgende sig over, at man ikke efterforskede Aarsagen til Kongens Død, som tilskreves Bothwel; i Henseende til saadan Tale og slige Trudsler kunde Bothwel ikke længe tie stille, men maatte lade som han vilde retfærdiggjøre sig. Han forføjede sig, geleidet af sine Venner, til Hertugen

af Argyle, som var Rigets højeste Dommer, og forlangte af ham, at Sagen maatte efterforskes. Dette blev og foretaget, og Vidner bleve stævnede til Forhør; men just, da Sagen skulde gaae for sig, holdt man op dermed, og Hoffet lod sig allene nøje med at love Belønning til den, som kunde vise Kongens Banemænd. Dette kunde dog ikke stille Almuen tilfreds; thi Alle vare forsikkrede om, at Dronningen og Bothwel havde bedrevet Gjerningen, skjøndt Ingen dristede sig til at anklage dem, men man lod sig allene nøje med ved Skandskrifter og Viser at give saadan Mistanke tilkjende. Dette foraarsagede, at Bothwel lod opslaae paa visse Steder, at han tilbød sig at duellere med dem, som dristede sig til at beskylde ham; man lod ham svare ved andre opslagne Skrifter, at man antog hans Tilbud, han havde ikkun at nævne Tid og Sted; men det blev derved.

Endeligen dristede Greven af Lenox, Kongens Fader, sig til at gaae offentligen tilværks, ved at beskylde Bothwel for det begangne Mord. Dette bragte Dronningen udi stor Bekymring, saasom hun ikke kunde nægte Faderen saadan Ret. Efterat hun havde søgt adskillige Midler til at undgaae denne Examen, maatte hun dog omsider tillade, at Tingen ved nogle Commissarier blev efterforsket; men, saasom Bothwel ved sin Credit magede det saaledes, at de fleste af hans Tilhængere bleve Commissarier, blev

han

han frikjendt for denne Beskyldning. Dette bevidnes med samme Ord af Melvil, som var Dronningens Favorit, hvoraf sees, at hun ikke kan undskyldes. Hun bestyrkede selv den Mistanke, man havde fattet, ved at kaste al sin Naade paa Bothwel, en Mand, der offentligen var beskyldet for at have myrdet hendes Ægtefælle; thi, endskjøndt han var uskyldig, var det dog imod al Anstændighed at gjøre sen saadan Mand til sin Favorit, og det strax efter den begangne Misgjerning, som Alle tillagte ham og ingen Anden.

Den store Forbindelse imellem Dronningen og Bothwel gik saavidt, at et Rygte udspredebes over det hele Rige, at hun vilde ægte ham; dette kunde ikke andet end foraarsage stor Græmmelse blandt Undersaatterne. Lord Herris gjorde da en Reise til Edinborg, hvor han kastede sig for Dronningens Fødder, og forestillede hende den Haanhed, hun vilde underkastes, hvis hun ægtede en Mand, som Alle holdt for at være hendes forrige Herres Morder; Dronningen lod, som hun studsede derved, og svarede, at hun ikke kunde begribe, hvoraf den Tale rejste sig, læggende gandske koldsindigen dette dertil, at hun endnu ikke havde fæstet sit Hjerte til Bothwel. Melvil overleverede hende siden et Brev fra Engelland, som indbefattede samme Materie; men det ene med det andet havde lige liden Virkning; thi nogle Dage

der-

derefter, da hun rejste til Edinborg, kom Bothwel med nogle bevæbnede Mænd hende imøde, og førte hende bort til Dumbar. Melvil, som var nærværende, da Gjerningen skete, siger, at Bothwel greb allene til Tømmen af Dronningens Hest, at hun selv var gandske taus, og at Capitain Blackwater, som førte hende bort, forsikkrede ham om, at alt dette skete med Dronningens Samtykke.

Saasnart Bothwel var ankommen til Dumbar, lod han sig skille ved sin egen Frue, som han havde havt udi 6 Maaneder, efterat han ved sin Credit derpaa havde erhvervet tvende Skilsmisse-Domme, og menes der, at hans egen Svigerfader, Greven af Huntley, derudi var ham behjelpelig. Efterat denne Skilsmisse var skeet, førte han Dronningen til Edinborg, hvor hun Dagen derefter offentligen erklærede, at hun levede udi fuldkommen Frihed; og skete denne Erklæring, paa det at Ingen skulde kunde sige, at hun var tvungen til at forene sig i Ægteskab med Bothwel. Derpaa lod Bothwel gjestbyde de nærværende skotske Herrer, og præsenterede dem til Undertegnelse et Skrift, hvis Indhold var, at det var nyttigt for Dronningen at ægte Greven af Bothwel, efterdi samme Greve havde mange Venner og Tilhængere ved Grændsestederne, og derfor var bedre udi Stand end nogen Anden til at beskytte Regjeringen. Endeligen stod udi samme Skrift, at herudi

var

var en Fornødenhed, efterdi Bothwel allerede havde søgt Seng med hende. Efterat dette var gjort, gik Bryluppet for sig, og bleve de sammenviede med protestantiske Ceremonier af Biskoppen af Orknøer.

Dette opvakte en stor Forbittrelse over det hele Rige, hvilket da Dronningen mærkede, besluttede hun at gjøre et Forbund med nogle store Herrer til sit eget og Bothwels Forsvar; alle Bothwels Tilhængere underskreve villigen dette Forbund. Andre derimod vægrede sig derfor; blandt dem var Greven af Murray, hvilken derpaa retirerede sig til Frankrige; og tjener dette saavelsom andet til at igjendrive Camden, der haver søgt at gjøre Murray til Autor af det begangne Kongemord. Imidlertid blev det hele Land ved at besværge sig over, at man ikke hævnede Kongens Død, og at Dronningen havde giftet sig med den, som Alle holdt for at have været hans Banemand. Endeligen blev gjort et Forbund mellem de fornemste Herrer, hvis Sigte var at hevne Kongens Død, og at tilintetgjøre det uanstændige Giftermaal med Bothwel; og mente de, at kunde let erholde det sidste, efterdi Dronningen allerede var ilde medhandlet af sin nye Ægtefælle; Melvil vidner, at hun en Dag begjerede en Kniv for at myrde sig selv, efterdi hun ikke længer kunde taale hans Brutalitet.

Saasom de sammenrottede Herrer tvivlede ikke om, at jo Indbyggerne af Edinborg vilde være dem

behjel-

beforderlige udi deres Foretagende, overlagde de med hinanden at indslutte Staden, paa det at Dronningen og Bothwel ikke skulde kunne undflye; men Bothwel, som itide fik Kundskab herom, flygtede i en Hast ud af Staden, og førte Dronningen med sig. De Sammenrottede forfulgte dem, men forgjeves. Da dette Anslag var mislinget, rykkede de mod Edinborg, hvilken strax aabnede sine Porte for dem, hvorudover de af Dronningens Tilhængere, som endda vare udi Staden, retirerede sig til Slottet. Imidlertid forsømte Dronningen og Bothwel sig ikke, men samlede en Hob Tropper, og dermed rykkede mod Edinborg. De Sammenrottede gik dem imøde, saa at man ventede, at det skulde komme til en Træfning; men Dronningen, saasom hun mærkede, at hendes Krigsfolk intet godt Hjerte bare til hende, og derfor frygtede at blive forladt, fandt hun forgodt at træde i Underhandling med de Sammenrottede, hvilket ogsaa skete; hvorudover Bothwel itide retirerede sig til Dumbar: Dronningen derimod overgav sig i de Sammenrottedes Hænder, hvilke førte hende til Edinborg, og lode hende der sætte i Forvaring. Der underkjøbte hun strax en Soldat, der skulde bringe et Brev til Bothwel, fuld af kjærlige Expressioner, hvorudi hun kaldte ham sit kjære Hjerte, og lovede aldrig at ville forlade ham. Dette Brev faldt udi de sammenrottede Herrers Hænder, hvorudover de

funde

funde forgodt at indslutte hende udi den Fæstning Lochlewen, som var i Grevens af Murray Forvaring.

Over denne Medfart besværgede hun sig heftigen, men vandt intet derved. Thi hendes Sag blev strax derefter end værre, og det ved saadan Hændelse: da Bothwel var ankommen til Dumbar, affærdigede han et Bud til Edinborg, for derfra at hente en Kiste, som han der havde sat i Forvaring. Men Kisten faldt i de Sammenrottedes Hænder, hvilke aabnede den, og derudi funde en Hob Vers og Elskovs-Breve, blandt hvilke og vare nogle, som gave tilkiende det onde Anslag mod den afdøde Konge; item Maaden, hvorledes det skulde sættes i Værk. Buchananus siger, at man derudi ogsaa fandt 3 Ægteskabs-Contracter mellem Dronningen og Bothwel, hvoraf den ene var skreven med Dronningens egen Haand for Kongens Død. Dette forværrede gandske Dronningens Sager, og blev Bothwel over denne Hændelse saa fortvivlet, at han retirerede sig til Orknøer, hvor han en Tidlang agerede Sørøver, endel for at vinde noget til sit Ophold, endel ogsaa for at hævne sig over Skotterne.

Imidlertid raadsloge de sammenrottede Herrer med hinanden, hvad de skulde foretage med den fangne Dronning. De mærkede, at det ikke var raadeligt at sætte hende paa Tronen igjen, besluttede derfor

for at skille hende ved Regimentet. Til den Ende afførdigede de Greven af Lindsej til hende, for at give Saadant tilkjende, og at formaae hende til at overdrage Kronen til hendes unge Søn. Nogle sige, at dette skete med saadanne Trudsler, at, hvis hun ikke beqvemmede sig dertil, vilde man lade hende juridice tiltale for Kongens Mord. Dronningen studsede ved dette Forslag; men, som hun mærkede, at det vilde ikke være hende tjenligt at stride derimod, gav hun sit Samtykke dertil, og det desheller, efterdi Nogle lode hende hemmeligen vide, at Alt, hvad hun udi Fængsel lovede, var af ingen Gyldighed, og at hun kunde tilbagekalde alle saadanne Løfter, saasnart hun kom i Frihed igjen.

Efterat hun havde samtykket de Sammenrottedes Forlangende, bad man hende selv at udnævne En, der skulde forestaae Riget udi hendes Søns Mindreaarighed. Hun nævnte da Greven af Murray, enten efterdi hun af sig selv faldt paa det Valg, eller efterdi man underhaanden havde ladet hende vide, at det var saadant, som man helst ønskede. Derpaa skete Dronningens Afstaaelse den 24de Junii 1567, og den unge Konge blev nogle Dage derefter inaugureret ved Biskoppen af Orknøer. Men kort derefter opstod et nyt Parti i Faveur af Dronningen. Samme Parti foregav, at det ikke var fornøjet med den Forhandling, som var skeet uden saa mange andre ved-

kom-

kommende Herrers Vidende, og omsider erklærede sig for Dronningen. Udi denne Forvirrelse kom Greven af Murray tilbage fra Frankrige. Saasnart han var ankommen, forføjede han sig til Dronningen, og, istedenfor at trøste hende, udøste Skjeldsord og Bebrejdelser, og siges der, at dette smertede hende meer, end alt, hvad som hende tilforn var vederfaret. Han blev derpaa strax af sit Parti erklæret til Rigets Regent, og tog han da alle Stæder udi Possession.

Ikke desmindre havde dog **Maria**, endskjøndt hun sad fangen udi Lochlewen, endda mange Tilhængere. Thi foruden alle Roman-Catholske havde hun ogsaa Regentens Uvenner paa sin Side, skjøndt de Sidste toge saadant Parti, ikke saa meget af Kjærlighed til Dronningen, som af Had til Regenten. Man glemte i denne Tilstand ikke at eftersætte **Bothwel**, og vare begge Partier enige i at forfølge samme Mand. Man havde nær faaet ham i Hænder, men han undflyede, og kom til Danmark, hvor han blev kastet i Fængsel. Han levede endda 10 Aar derefter, men udi saadan Elendighed, at han af Sorg tabte Forstanden. **Camden** siger, at han erklærede paa sit Yderste, at Dronning **Maria** ingen Del havde havt udi Kongens Mord; men, saasom han Saadant ikke haver gjort bevisligt, haver Ingen fæstet Tro til dette hans Vidnesbyrd.

Men

Men Bothwels Uheld foraarsagede en Forandring udi Dronningens Sager; thi, saasom det var fornemmeligen i Henseende af hans Person, det Had og den Forbittrelse havde rejst sig, saa begyndte ved hans Fald Misfornøjelsen mod Dronningen meer og meer at sagtes, og mange store Herrer forlode **Murrays** Parti igjen. Udi denne Tilstand fik Dronningen Lejlighed til at flygte af sit Fængsel. Denne Flugt indjog stor Skræk udi Regenten, især da han mærkede, at hun fik Tilløb fra alle Kanter. Han saae derfor, at han enten selv maatte forlade Regimentet, eller vove et Feldtslag; og greb han endeligen til det sidste Middel; og, efterat han havde faaet paa Benene en Krigsmagt, hvilken dog ikke var nær saa stærk som Dronningens, rykkede han dermed fra Glasgow just paa samme Tid, da Dronningen med sin Krigshær søgte ham. Hendes Magt bestod af 6,000 Mand, hvormed hun ved Glasgow angreb Regenten, hvilken havde ikkun 4,000 Mand da Slaget begyndte; men, uanseet Tallets Ulighed, erholdt han dog en fuldkommen Sejer, og Dronningen af Frygt for at falde udi sine Fienders Hænder, maatte tage Flugten til Grændsestederne mod Engelland. Hun indsluttede sig først udi den Fæstning Harris; men, som hun ikke agtede sig sikker nok, enten der eller udi nogen anden skotsk Fæstning, besluttede hun at retirere sig til Engelland, og derfor affærdigede

Bud

Bud til Dronning Elisabeth, forlangende hendes Beskyttelse. Elisabeth lod hende strax svare, at hun var færdig til at betee hende al Venskab som en Søster. Efterat hun havde faaet saadan Forsikkring, begav hun sig til Engelland; og strax tilskrev Elisabeth et Brev, hvorudi hun tilkjendegav, at hun var flygtet af sit Fængsel udi Forsæt at sætte sig i Sikkerhed; men at hendes Fiender havde angrebet hende paa Vejen, og adspredet hendes Folk; hvorudover, saasom hun i Skotland ingen Sikkerhed mere saae for sin Person, hun havde fundet forgodt at forlade Riget for at søge Beskyttelse hos Elisabeth, med hvilken hun forlangte en mundtlig Samtale.

Elisabeth, saasnart hun mærkede Mariæ Ankomst til Engelland, skikkede strax En for at trøste hende, og befol, at man skulde tractere hende som en Dronning. Man lod hende siden føre til Carlisle, og var det der, at hun efter Camdens Sigelse tilskrev Elisabeth et andet Brev, hvorudi hun begjerede en mundtlig Samtale. Men den engelske Dronning lod hende svare, at, saasom hun var beskyldt for at have omkommet sin Ægtefælle, og i det ringeste, at hun ingen Umage havde gjort sig med at efterforske Morderne, saa kunde hun efter Anstændighed ikke tale med hende, førend hun havde lagt en saa haard Beskyldning fra sig, og bad hun at blive erkyndiget om, paa hvilken Maade hun tænkte at

igjen.

igjendrive sine Anklagere. Derpaa blev fundet forgodt, at Elisabeth skulde høre hendes Forsvar, og at hun skulde tage hende i Beskyttelse, hvis hun fandtes uskyldig; det er ellers klart, at Elisabeth herved intet antet sigtede til end at vinde Tid, paa det at hun kunde have en Prætext til at holde hende i Forvaring, indtil hun kunde overlægge, hvad hun herudi skulde foretage.

Man raadslog strax herom udi det engelske Raad, og efterat adskillige Meninger herover vare fremførte, bifaldt omsider Elisabeth deres Tanker, som holdt for, at Dronning Maria skulde blive siddende i Forvaring. Foruden de Stats-Raisons, som bevægede hende til at gribe til det Middel, var en personlig Jalousie, som hun havde mod denne skotske Dronning, hvilken var kjønnere og yngre, skjøndt hun i alle andre Ting var ikke at ligne mod Elisabeth; imidlertid, for at sætte Farve paa denne haarde Medfart, lod hun, nemlig Elisabeth, som intet skulde være hende kjærere, end at overbevises om Mariæ Uskyldighed, paa det at hun kunde uden Folks Eftertale undsætte hende; men paa den samme Tid, som hun gjorde disse Contestationer, satte hun sig for at trække Sagen langt ud, indtil hun kunde overlægge, hvad som var tjenligst til hendes egen Sikkerhed. Fra den Tid vilde hun ikke høre Nogen, der talede ilde om Maria, skjøndt det var hende ikke

ubehageligt at høre de Beskyldninger, som offentligen bleve udstrøede, og hvorved hendes Forsæt at opholde Sagen blev befordret. Maria, som tog dette efter Bogstaven, bildte sig en Tidlang ind, at Elisabeth intet heller ønskede end hendes Frelse. Men hun mærkede omsider, at det var intet uden Simulation, hvorudover hun søgte at betjene sig af andre Midler til sin Befrielse; men hendes Anslag tjente ikke til andet, end til at give Elisabeth Prætext til at forlænge hendes Fængsel.

Imidlertid var Alting i største Forvirrelse i Skotland, og vidste Elisabeth fortræffeligen at føre sig disse Uroligheder til Nytte, ved at gjøre sig til Dommer mellem de stridende Partier, lod ogsaa virkeligen anordne en Commission, der skulde undersøge de Beskyldninger, som vare gjorte mod Maria, og lod den skotske Regent Murray sig selv med andre skotske Herrer indfinde for samme Commission. Maria vægrede sig vel for at underkaste sig de engelske Commissariers Kjendelse, men Sagen blev ikke desmindre foretagen, og Vidnerne forhørte. Greven af Murray fremførte deres Bekjendelse, som havde været straffede som Medvidere udi Kongens Mord. Han lod ogsaa frembringe den Kiste, som Bothwel havde villet lade føre fra Edinborg, og viste for Retten de Breve, de Vers, og de Contracter, hvorom tilforn er talet.

Men

Men endskjøndt Forhøret var holdet, vilde Elisabeth dog ikke kjende udi Sagen; men blev ved sit Forsæt at forlænge Tiden; hun gav vel tilkjende, at hun ikke vilde tale med Regenten oftere, hvorvel hun dog havde adskillige Samtaler med ham, da han aabenbarede den hemmelige Forstaaelse, som var imellem Dronning Maria og Hertugen af Norfolck; dette satte Elisabeth udi Bevægelse, og, som paa samme Tid blev aabenbaret Pavens Anslag om at stifte Oprør udi Engelland ved en florentinsk Kjøbmand ved Navn Ridolfi, fandt hun forgodt at forflytte Maria til den Fæstning Tillbury.

Da Elisabeth fik Kundskab om, at der arbejdedes paa et Giftermaal mellem Maria og Hertugen af Norfolck; og hun frygtede, at saadant Ægteskab kunde have farlige Sviter, lod hun bemeldte Hertug vide, at han maatte staae fra saadant Forsæt. Hertugen lovede vel dette, men lod dog ikke sit Anslag fare, hvilket da Elisabeth blev underrettet om, lod hun ham arrestere udi Londons Tower, hvoraf han dog siden kom løs igjen. Jeg vil forbigaae at tale om adskillige paafulgte Uroligheder, som rejste sig imellem Engelland og Skotland i Henseende til Mariæ Fængsel; item, de mange Sammenrottelser, som bleve aabenbarede mod Elisabeth, saavel udensom indenlands, hvilket foraarsagede, at Maria blev nøjere forvaret, og sat nu paa eet Sted, nu

paa

paa et andet, og varede dette indtil det Aar 1586, da Elisabeth omsider fandt forgodt at gjøre Ende paa disse Uroligheder, og den Fare, hun saae sig ideligen at være truet med, saalænge som Maria levede. Den største Sammenrottelse blev aabenbaret udi bemeldte Aar 1586, da nogle af Mariæ Tilhængere havde forbundet sig til at omkomme Elisabeth; de Samme bleve grebne og straffede paa Livet.

Efterat denne Execution var skeet, foretog det engelske Hof sig at lade dømme Maria, for engang at sætte Landet i Rolighed igjen; Elisabeth anordnede da en Commission, bestaaende af 42 Commissarier, hvortil bleve føjede 5 af Rigets høje Dommere, for at affige en endelig Dom. 36 af Commissarierne begave sig den 9de October til Fotheringaj, hvor Maria sad udi Forvaring, og der forkyndte hende Dronning Elisabeths Commission; Maria svarede dertil, at hun forundrede sig over, at man vilde tractere hende som en Undersaat; hun var en kronet Dronning, kunde derfor ikke møde for nogen Ret; og vilde hun intet gjøre, som var hendes og hendes Søns Værdighed uanstændigt; endeligen erklærede hun, at, hvis det end var hende anstændigt at svare for en Ret, saa var hun ikke istand dertil, efterdi man havde borttaget alle hendes Papirer. Hun vidste i det øvrige ikke at have ophidset Nogen mod

Elisabeth, ej heller at have bedrevet nogen Misgjerning.

Derom blev disputeret i tvende Dage, udi hvilken Tid Maria bestandigen fremturede ikke at erkjende nogen Dommer over sig. Hun blev ogsaa ved saadant Forsæt, endskjøndt man truede at gaae fort med Sagen, og dømme hende for Udeblivelse. Endeligen holdt en af Commissarierne, ved Navn Hatton, en Tale for hende, hvoraf hun blev bevæget; han sagde, at hun var anklaget, men ikke fordømt. Hvis hun var uskyldig, da ødelagde hun sin egen Reputation i at kjende sig skyldig ved Udeblivelse; endeligen sagde han, at det vilde være Dronning Elisabeth en Glæde at finde hende uskyldig; og vidnede han, Saadant at have hørt af hendes egen Mund. Denne Tale havde den Virkning, at Maria efter nogle Dages Betænkning besluttede at møde for Commissionen. Dommerne samlede sig paa Slottets Sal, 36 udi Tallet, og den fangne Dronning begav sig didhen. Efterat Enhver havde taget sit Sæde, lod Cantzleren Dronningen tilkjendegive, at hun var beskyldt for at have arbejdet paa Dronning Elisabeths, det engelske Riges og den protestantiske Religions Fordærvelse, og at de havde Befaling at examinere saadanne Beskyldninger, og at høre hendes Forsvar. Efterat Cantzleren havde endt sin Tale, rejste Dronningen sig op, og sagde sig at være kommen til Engelland,

for

for at betjene sig af den Beskyttelse, som hende var lovet. Hun var en Dronning og ikke Elisabeths Undersaat, og at derfor hun mødte ikke af Skyldighed, men for at beskytte sit Navn og Rygte. Efterat dette var skeet, og saavel hendes som Cantzlerens Ord vare protocollerede, blev oplæst den sidste Sammenrottelse mod Dronning Elisabeths Liv, og tilligemed vist, at Maria ikke allene var Medviderske derudi, men at hun ogsaa havde vidst de Midler, hvorved Gjerningen skulde bedrives. Dette benægtede Maria, sigende, at hun aldrig havde kjendt de omtalte Personer, og at man intet kunde bevise uden med hendes egenhændige Breve. Derpaa oplæste man Copier af de Breve, som Babington, en af de Sammenrottede, havde tilskrevet hende, hvorudi den hele Conspiration omstændeligen var beskreven; Maria svarede, at hun holdt slige Breve for opdigtede, og, endskjøndt de vare rigtige, kunde man ikke bevise, at de af hende vare imodtagne. Derpaa blev oplæst Babingtons Bekjendelse paa hans Yderste, hvorudi han havde sagt, sig at have skrevet adskillige Breve til Dronningen af Skotland; item at han havde faaet andre af hende. Derefter oplæste man nogle Breve udi Chiffre, som Maria havde tilskrevet de Sammenrottede; men hun nægtede iligemaade at det var hendes. — Dette skete udi den første Session.

Udi den anden Session bleve oplæste Copier af andre Breve, som vare tilskrevne Dronning Maria, hvorudi man underrettede hende om et Anslag, som var handlet i Paris, angaaende Maaden, paa hvilken man skulde angribe Engelland, og blev det beviist, at hun havde faaet Brevene. Maria svarede dertil, at dette viste ikke at hun havde staaet Dronning Elisabeth efter Livet, og var det mod den Beskyldning hun fornemmeligen søgte at forsvare sig, saasom hun holdt for, at de andre vare ikke tilstrækkelige til at dømme hende fra Livet, hvorudover, saa ofte man drev paa de andre Beskyldninger, nemlig at hun havde arbejdet paa at bringe fremmed Magt ind udi Engelland, og at kuldkaste den protestantiske Religion, blev hun ved at svare, at hun ingen Del havde havt udi den Conspiration mod Dronning Elisabeths Liv, at hun havde intet at svare til andet; ja, at hun selv havde erklæret for Dronning Elisabeth, at hun vilde forsøge alle Midler til at komme udi Frihed. — Dette passerede i den anden Session.

Udi den tredie Session blev igjentaget det samme, og bleve da læste nogle af hendes Breve, hvorudi hun tilkjendegav, at der var intet Middel for Kongen af Spanien at bringe Nederlænderne til Lydighed, uden ved at sætte en roman-catholsk Regent paa den engelske Trone. Man læste og andre Breve, hvorudi hun transporterede sin Ret til den engelske Krone paa

Kongen af Spanien, hvilket, jeg finder ikke, hun haver nægtet, men allene svaret andet dertil. Efterat hun havde fuldført sin Tale, adspurgte Skatmesteren hende, om hun havde mere at sige til sit Forsvar, hvortil hun svarede, at hun forlangte at høres af Dronningen selv udi et fuldt Parlament.

Den 25de Octbr. holdtes Retten igjen; da bleve Nogle udkaldte, for med Ed at bekræfte, hvad de tilforn havde vidnet, hvorpaa Dommen blev afsagt, hvorved Maria blev kjendt skyldig med disse Ord: *nemlig*, at fra den 1ste Junii af Elisabeths 27de Regjerings-Aar adskillige Ting havde været foretagne mod Riget ved Antonius Babington og Andre med Mariæ Vidende, og at bemeldte Maria fra den Tid haver paastaaet Ret til den engelske Krone, ja haver foretaget adskillige Ting, som have sigtet til Dronning Elisabeths Fordærvelse. Saameget af dem blev allene publiceret; thi Elisabeth fandt ikke forgodt at lade mere komme for Lyset, hvoraf Nogle, især Autor til det Skrift kaldet Mariæ Martyrdom, haver taget Anledning til at gjøre denne Rettergang mistænkt.

Nogle Dage derefter forsamledes Parlamentet, hvilket samtykkede den Dom, som af Commissionen var fældet over den skotske Dronning, og tilligemed indgav en Begjering til Elisabeth, at den strax maatte fuldbyrdes. Elisabeth gav derpaa et Svar,

hvis

hvis Sigte var at tilkjendegive hendes Urolighed og Tvivlsmaal udi denne Sag; hun vilde vise, at hun inclinerede til Mildhed, men at den Affection, hun bar til sit Folk, kastede hende udi Tvivlraadighed. Svaret, som er sat paa Skruer, giver ellers Portrait paa denne fine Dronning, hvilken haver besiddet den Konst at forstille sig udi saa høj Grad, som nogen Regent; men med al den Omhed, som hun tilkjendegav, og med alle de Opsættelser, som hun forlangte med den skotske Dronnings Execution, mærkede man dog at det ikke var hendes ramme Alvor; thi de Ord, som fandtes i hendes Svar til Parlamentet, nemlig, at hun præfererede Landets Velfærd for sit eget Liv, og at Landets Sikkerhed ikke kunde forskaffes, saalænge som Maria levede, viste, at hun vilde have Folk til at troe, at det var ikke uden med hendes største Græmmelse hun maatte føje Parlamentet i dets Begjering; hendes paafulgte Opførsel bestyrker og dette, thi hun prorogerede eller opsatte Parlamentet strax derpaa, ligesom hun frygtede, det vilde forklare hendes Ord udi Svaret efter Bogstaven, hvorved Dommen kunde formildes.

Nogle Dage efter Parlamentets Opsættelse lod sig tvende Herrer indfinde hos Maria, for at tilkjendegive hende, at hendes Dommere havde dømt hende fra Livet, og at Parlamentet havde bekræftet Dommen, og forlangt dens Execution; item, at

man

man havde holdt for, at Landets Sikkerhed og Religion ej kunde staae ved Magt, saalænge som hun levede. Hun anhørte dette Bud med stor Bestandighed, syntes ogsaa at glæde sig derover, at Religionen var Aarsag til hendes Død, hvorved hun i den romerske Kirke kunde ansees som en Martyr, og alle hendes Synder aftoes. Dog sagde hun omsider med nogen Bevægelse, at det var ingen Under, at Engellænderne, som saa ofte havde taget Livet af deres egne Regenter, tracterede ligeledes en Princesse af kongeligt Blod. L. Aubespine, den franske Ambassadeur, udvirkede ved sin Forbøn Executionens Opsættelse paa nogle Dage; men den blev omsider publiceret i London ved Dronning Elisabeths Befaling, endskjøndt hun derved gav tilkjende, at det skete ikke uden efter Parlamentets indstændige Forlangende. Da Maria fik Kundskab om denne Publication, mærkede hun strax, at ingen Naade var meer for hende at vente. Hun skrev da et vidtløftigt Brev til Elisabeth, hvorved hun tilbad sig visse Ting i Henseende til Executionens Maade, hendes Begravelse og Tjenere; men man veed ikke, om samme Brev blev overleveret. Hendes Søn, den unge Konge af Skotland, affærdigede og en Skrivelse til Dronningen, hvorudi han intercederede for sin Moder, men uden nogen Frugt. Kong Henrik den Tredie af Frankrig affærdigede Præsident de Bellievre til

En-

Engelland, for at anholde om det samme. Samme Bellievre forrettede sit Ærende med stor Iver; han overleverede en Memorial, hvilken blev gjort public, og som indeholdt de bevægeligste Argumenter, for at opvække Medlidenhed mod denne ulykfalige Dronning. Samme Memorial blev besvaret af Elisabeth saaledes: at Tingen nu var kommen saavidt, at een af begge Dronninger maatte undergaae, og at hun haabede, at Kongen af Frankrig holdt hendes Liv saa kostbart som Mariæ. Uanseet de Bevægelser, den franske Minister gjorde sig, holde dog Nogle for, at det var ikkun et forstilt Væsen. Maurier vidner, at have hørt af hans Fader, at Bellievre havde hemmelig Befaling at drive paa Mariæ Død, endskjøndt han offentligen lod sig mærke med at arbejde paa hendes Befrielse; og synes den Mistanke ikke at være ilde grundet, naar man betragter Frankrigs Tilstand paa samme Tid, og den Frygt som Kongen var bragt udi for det guisiske Hus, med hvilket Maria var i Forvandtskab.

Medens man ventede paa Udfaldet af dette Sørgespil, blev aabenbaret, at den franske Gesandt, L. Aubespine, havde underkjøbt tvende Mordere til at omkomme Dronning Elisabeth. En af disse Mordere, som blev slagen af Samvittigheden, aabenbarede dette for Ministrene, hvorudover Ambassadeuren blev ombedet at begive sig til Stor-Skatmesterens

Hus,

Hus, hvor Raadet var forsamlet, og Vidnerne bleve med ham confronterede. Camden siger, at han forsvarede sig ikkun slet, men at han beraabte sig allene paa Folkeretten, som befrier en Gesandt at gjøre Regnskab for sine Gjerninger til Anden end til sin egen Konge. Stor-Skatmesteren lod sig da allene nøje med at tale ham haardt til, og advare ham, ikke at opirre en Dronning, det havde baade Ret og Magt til at hævne sig. Det forblev derved, og fandt man ikke forgodt at efterforske den Sag videre; men, da Almuen i Engelland fik Kundskab o dette onde Anslag, hørte man allene raabe, at der ingen Sikkerhed var for Dronningen, saalænge som Maria levede. Dette var just, hvad Hoffet ønskede, nemlig at Almuen kunde overbevises om den Fornødenhed til at fuldbyrde Dommen. Camden holder for, at Elisabeth var endda tvivlraadig, og at hun ikke kunde resolvere sig til at lade henrette en Dronning, som var hende paarørende, og som ikke stod under hendes Jurisdiction; han lægger dette til, at man bevægede hende til at exeqvere Dommen, ved at lade udsprede et Rygte om en fremmed Magt, der stod færdig til at angribe Engelland; item, at der vare adskillige Sammenrottelser mod Elisabeths Liv, og at man havde besluttet, saasnart hun var tagen af Dage, at sætte Ild paa London; men det er troli-

gere,

gere, at dette Rygte var udspredet af Hoffet selv, og at Mariæ Død var forhen fast besluttet.

Jeg vil her ikke videre tale om Dronning Elisabeths Simulation, hvilken blev dreven med yderste Konst og Behændighed, og det ikke allene ved Dommens Underskrivelse, men endogsaa ved dens Execution, hvilken og maatte hedde at være skeet mod hendes Villie og Vidende, saa at hendes Secretair Davisson blev actioneret for at have ilet dermed. Jeg siger, at jeg vil ikke tale derom, men begive mig til denne Tragoedies sidste Act, som endtes med Mariæ Henrettelse paa saadan Maade.

Dagen før Executionen bleve Nogle hende tilskikkede for at tilkjendegive, at hun maatte berede sig til at døe, efterdi den paafølgende Dag var berammet til Dommens Fuldbyrdelse. Maria svarede dertil med stor Koldsindighed: at hun ikke havde troet at hendes Søster Dronningen skulde have samtykt i hendes Død, helst, saasom hun ingen Undersaat var; "dog", sagde hun, "efterdi man haver fundet Saadant forgodt, skal det være mig en Glæde at døe; thi den Sjel er den evige Glæde uværd, hvis Legem ikke kan udstaae et Hug af Skarpretteren." Hun begjerede derefter at tale med sin Skriftefader, hvilket blev hende nægtet, men man beordrede en anden gejstlig Mand til at trøste hende. Da Dødsforkynderne havde forladt hende, bad hun at haste med Aftens-

maal.

maaltidet, at hun kunde have besmere Tid til at beskikke sine Sager; hun satte sig da til Taffel og spiste, skjøndt gandske lidt; imidlertid udøste hendes Tjenere og Opvartere Suk og Taarer, hvilket da hun mærkede, trøstede hun dem, sigende, at de heller burde glæde sig over at see deres Frue engang befries fra de mange Gjenvordigheder, hvoraf hendes Liv havde været en Kjede. Mod Enden af Maaltidet drak hun Alles Skaal, som blev besvaret af de Nærværendes Graad. Efter Maaltidet igjennemsaae hun sit Testament, og skrev derhos Enhvers Navn, som hun havde beskikket noget, delte ogsaa Penge ud til Enhver med sin egen Haand. Til sin Skriftefader skrev hun et Brev, hvorudi hun bad, at han vilde intercedere for hende hos Gud; hun skrev ogsaa Recommendations-Breve til Kongen af Frankrige, og til Herrerne af det guisiske Hus for sine Tjenere.

Da Executions-Dagen frembrød, pyntede hun sig ligesom til en Højtidsdag, og, efterat hun havde talet med hendes Tjenere, og taget Afsked med Alle, faldt hun paa Knæ og læste, indtil man lod hende vide, at Tiden paamindede, at hun skulde begive sig til Retterstedet. Derpaa gik hun didhen, bærende et Crucifix i Haanden, og havende sit Hoved indsvøbt i et linned Klæde. Paa Vejen mødte hende adskillige Herrer, blandt hvilke den skotske Minister, hendes gamle tro Tjener Melvin, som haver beskrevet disse

Ti-

Tiders Historie, hvilken da faldt paa Knæ og græd, beklagende sin Skjebne, at han skulde bringe denne sørgelige Tidende til Skotland. Maria trøstede ham da, og bad, at han ikke skulde ynke hende, men heller dem, som tørstede efter hendes Blod. Derpaa gik hun fort, og Melvin bar Slæbet af hendes Kjole. Da hun var kommen til Retterstedet, og havde sat sig ned, blev Dommen, som hun anhørte med stor Koldsindighed, oplæst. En gejstlig Person holdt da en Tale om hendes forbigangne, nærværende og tilkommende Tilstand, og brød hun ham ofte ind udi Talen, bedende, at han ikke vilde forurolige hende, og bevidnede, at hun med Glæde opoffrede sit Liv for den romerske Tro.

Efterat Talen var endt, og Bøn holden, recommanderede hun til Gud Kirken, hendes Søn, og Dronning Elisabeth, bedende, at Gud vilde afvende sin Vrede fra Landet, og tilgivende alle sine Fiender det Onde, de havde gjort hende. Endeligen skjulte hun sit Hoved, lagde det paa Blokken, og befalede Gud sin Sjel, hvorpaa Skarpretteren med trende Hug skilte hendes Hoved fra Legemet.

Saadant Endeligt fik Maria Stuart, som Naturen syntes at have villet distingvere blandt alle Fruentimmer udi hendes Tid, og det saavel i Henseende til Legemets og Sindets store Gaver, som hendes fordelagtige Fødsel; thi, der var Anseelse til, at hun

kunde

kunde have været bleven regjerende Dronning over 4 Riger, nemlig Frankrig, England, Skotland og Irland. Hun var oplært udi adskillige Videnskaber, og talede med Færdighed Latin og andre Sprog; var ynlig, beleven og artig, og tilligemed af en rar Legems-Skjønhed, saa at Alles Øjne vare henvendte til hende som til et Naturens Mesterstykke. Men alle disse Herligheder formørkedes ved adskillige onde Inclinationer, særdeles ved hendes Ustadighed, som ved Alderen yttrede sig meer og meer, saa at hendes Liv blev en Kjede af Forvirrelser og Uheld, og ikke endtes uden paa den allersørgeligste Maade. Naar man læser hendes Endeligt, kan man ikke andet end ynke hendes Skjebne, og ophidses mod hendes Forfølgere; men, naar man tilligemed betragter hendes forrige Gjerninger, saavel de som ere gjorte bevislige, som de, hvilke man med største Grund kan have mistænkte, saa bliver Compassionen ikke saa stor. Hvad som befordrede hendes Død, var endel hendes syndige, uordentlige og uanstændige Levnet, endel Tidernes Tilstand og politiske Aarsager. Hvorvidt hendes egen Opførsel haver contribueret dertil, sees af foregaaende Historie; hvad politiske Aarsager angaaer, da frygtede den engelske Nation, eftersom intet Haab var om Livsarvinger af Elisabeth, at Religion og Frihed vilde opoffres under Maria, hvilken var saavel Nationens som Religionens bittre Fiende; Elisabeth

sabeth selv saae sig ej heller sikker paa sit Liv, saalænge som Maria levede; thi saasnart var ikke en Sammenrottelse aabenbaret og straffet, forend der smededes paa en ny; og kan man ikke saa meget fortænke den engelske Nation, der drev paa dens Død, som de saae vilde berøve dem deres Religion og Frihed, og stille dem ved en Dronning, som de saa inderligen elskede, som havde sat Landet udi den meest blomstrende og lykkeligste Tilstand, og hvis Liv derfor var uskatterlig for Landet. Disse og andre Omstændigheders Betragtning synes at kunne formilde de haarde Domme, som Nogle have fældet over Elisabeths Opførsel, og over den Irregularitet, som foregives at have været udi Mariæ Proces. Jeg for min Part haver mest at sige paa den Simulation, som den engelske Dronning herudi lod see, hvilken fast havde Anseelse af et Skuespil; og holder for, at, hvis hun havde gaaet rent tilværks, havde Gjerningen været mindst Critiqve underkastet.

Chri-

Christina.

Christina, Sverrigs Dronning, er fød den 8de Decbr. 1626 af den store Gustav Adolph og Maria Eleonora af Brandenborg. Hun succederede udi Regjeringen Anno 1633 sin Fader, hvilken som en anden Alexander døde midt udi sine Sejervindingers Løb, og blev omkommen udi det Slag ved Lützen. Saasom hun ved sin Faders Død var gandske ung, og hendes Moder ikke agtedes at have nogen synderlig Capacitet, hvilken dog udfordredes, efterdi Riget var indviklet udi store og vidtløftige Krige, saa blev Regjeringen udi Christinæ Mindreaarighed betroet til 5 svenske Herrer, som vare Gabriel Oxenstjerna, Jacob de la Gardie, Carl Gyldenhjelm, Axel Oxenstjerna og Gabriel Bengt Oxenstjerna, og bleve de Hoveder for de 5 store Collegier udi Riget; men Krigens Omsorg udi Tydskland blev af samtlige Stænder overdragen til den fortræffelige Rigs-Cantzler Axel Oxenstjerna, og var det under denne

denne store Mand den tydske Fejde blevført med den Succes, som udi Historierne er bekjendt, og som gjorde Dronning Christina til en af de berømmeligste Regenter udi Europa. At tale om de store Krigsbedrifter, som udi hendes Tid skete, er ufornødent, saasom de ere Alle bekjendte, og derforuden er uvedkommende dette Værk, som sigter allene til at give Portrait paa anseelige og berømmelige Personer. Jeg vil ikkun allene sige dette, at ved den Fred, som efter en langvarig Fejde blev gjort udi hendes Tid, den svenske Nation blev en af de anseeligste udi Europa, og Sverrig blev forøget med saa mange Provindser, at det blev den 3die Del større og stærkere end det tilforn havde været.

Hvad ellers Christinæ Levnet og Regimente angaaer, da, saasom til hendes store naturlige Gaver blev føjet en herlig Optugtelse, blev hun udi hendes unge Aar anseet som et Vidunder. Naturen havde intet sparet saavel i Henseende til Legemet som Sindet; dog vare Sindets Gaver udi en høj Grad større; thi, endskjøndt hun havde en skjær Hud, skjønne Ojne, røde Lipper og en liden Mund, saa var hun dog noget fær og mandig, en høj Hofte og krum Ryg vanheldede hendes Legem. Men hvad som manglede udi Legemets, erstattedes rigeligen udi Sindets Gaver; thi man mærkede udi hendes Barndom saavel Evne som Villie til at fatte Alting; og forfremmedes

hun

hun saaledes udi alle Videnskaber under hendes Informator Johannes Matthiæ, som siden blev Biskop udi Strengnes, at ingen Princesse herudi haver lignet hende; thi hun kunde udi sit 18de Aar læse Thucididem og Polybium paa Græsk. Udi det Aar 1644 gav hun sine Formyndere Afskeed, og selv antog Regjeringen, hvilken hun forestod med Alles Forundring. Hvorledes Begyndelsen af hendes Regjering var, kan tydeligere bevises af det Vidnesbyrd, som hende gives af den franske Ambassadeur Chanut, hvilken udi hendes Tid residerede ved det svenske Hof; hans Ord ere disse: "der gik paa de Tider stort Rygte om Dronning Christinæ Qvaliteter udi Europa. Hvad Legemets Gaver var angaaende, da, jo meer man betragtede hende, jo meer blev man vaer det, som man maatte forundre sig over: hendes Ansigt forvandledes saa hastig efter Sindets Bevægelser, at hun fra et Øjeblik til et andet var ukjendelig. Hun syntes gemenlig noget tankefuld, og, naar noget vederfor hende, som hun havde Mishag udi, saae man hendes Ansigt skjules som med en Sky, hvilken, uden at vanhelde det, gjorde det forskrækkeligt for alle dem, som saae hende. Hun havde gemenligen en spæd Stemme; dog forandrede hun undertiden, skjøndt uden Affectation, Røsten, for at gjøre den grovere og mandelig; men den kom efterhaanden til forrige Lyd igjen. Hendes Taille var lidt mindre end mid-

delmaadig; men hun havde kundet synes højere, hvis hun ikke havde brugt lave Sko. Dersom man maa dømme et Menneske efter udvortes Anseelse, da havde hun høje Tanker om det guddommelige Væsen og den christelige Tro. I det øvrige var hun ingen Elskerinde af devote Ceremonier, men lod see en utrolig Kjærlighed til Dyd, og gav hun tilkjende derudi at bestaae hendes største Glæde og Fornøjelse, og tillige med udi en Begjerlighed efter Ære, saa at hun ideligen tragtede efter Dyd, som var sammenføjet med Ære. Hun haver undertiden havt Behag i at tale som Stoici om den høje Dyd, som gjør al vor Lyksalighed i Verden. Intet er fornøjeligere end at see en saa stor Dronning at lægge sin Krone under Fødderne, og offentligen sige, at Dyden er det eneste Gode, som et Menneske bør tragte efter, uden at søge nogen Fordel af andre Ting; men med alt dette glemmer hun ikke længe at hun er Dronning, og at tage sin Krone igjen, holdende det for den største Grad af Dyd at forrette sit Embede med Flid, hvortil ogsaa Naturen haver begavet hende med et stort Pund; thi hun haver en synderlig Facilitet til at fatte og penetrere Sager, og en saa lykkelig Ihukommelse, at man kan sige, at hun deraf undertiden gjør Misbrug. Hun taler Latin, Hollandsk, Fransk, Tydsk, Svensk, og lægger sig efter det græske Sprog. Hun haver ideligen hos sig lærde Folk, som, naar ledige Timer

gives,

gives, tale med hende om de vigtigste Videnskaber. Der gaaer ingen Dag forbi, hun jo læser noget udi Taciti Historie, som hun kalder sit Skakspil: og, hvorvel samme Autor, formedelst hans Mørkhed, bryder de Lærdes Hoveder, forstaaer hun dog de vanskeligste Stykker deri. Med al den Lærdom, som hun ejer, vil hun dog ikke have Anseelse af at være lærd. Hun finder Fornøjelse i at høre vanskelige Spørgsmaale forhandlede, besynderlig mellem lærde Folk, som ere af stridige Meninger. Men hun siger selv ikke sin Mening, førend Alle have udtalet, og det med saadan Korthed og Sindighed, at det kan passere for Decisioner. Dette kommer deraf, at hun fatter Materien udi Grund, og gjør mange Reflexioner derover, førend hun siger sine Tanker derom. Hendes Betænksomhed sees allermest udi Statssager, saa at hendes Ministre, naar hun er i Raadet, have Umage at gjette sig til, af hvad Tanker hun er; og, saasom hun ikke gjerne lader sig prævenere, og ikke let fæster Tro til det, som bliver hende forebragt, saa synes hun mistænkelig for dem, som gemenligen ville have hastig Resolution paa hvad de forebringe. Det er sandt nok, at hun haver nogen Tilbøjelighed til Mistanke, og at hun undertiden er noget langsom i at erkyndige sig om en Sags Rigtighed, og altfor hastig i at mistænke Andre for Underfundighed. Men denne Reservation hindrer dog ikke, at hun jo er bil-

 lig,

sig, især udi Statssagers Expedition. Hun gjør Ingen delagtig udi hendes Hussager, ej heller udi de Ting, som dependere af hendes absolute Myndighed, men hun raadfører sig med Senatet udi alle Ting, som angaaer Staten og Regjeringen. Det er utroligt, hvilken stor Myndighed hun haver udi Raadet, hvortil contribuerer ikke saameget hendes Værdighed, som det Pund, hun haver til at persvadere med, saa at Raadsherrerne forundre sig over den Kraft, hun haver til at trække dem paa sin Mening."

"Nogle tilskrive den store Submission, hendes Ministre have for hende, til hendes Kjøn, efterdi hun er et Fruentimmer, bildende sig ind, at den Føjelighed, som man haver for samme Kjøn, driver dem dertil. Men al den Myndighed, hun haver, rejser sig af de store Qvaliteter, hvormed hun er begaven, og, kan man holde for, at enhver Konge, som haver samme Pund, kan erhverve samme Myndighed; men det var dog mindre forunderligt end at see en ung Jomfru vende alle kloge Raadsherrers Sind efter sin Villie. Hun er utrættelig udi haardt Arbejde, indtil at sidde 10 Timer til Hest paa Jagt. Hverken Kuld eller Hede incommoderer hende; hendes Spise er simpel og slet, og er der Ingen i Sverrig, der med en Flint bedre veed at fælde en Hare udi Løbet. Hun veed at exercere en Hest paa alle Maader, og det uden at gjøre sig nogen Ære deraf. Hun omgaaes

sjel-

sielden med Hofdamer; thi hendes Exercitier saavelsom Forretninger ere alle mandlige. Naar hun er i Selskab med de Personer, af hvilke hun intet kan lære, bryder hun af, saasnart som muligt. Derfor taler hun ogsaa ikkun lidt med sine Domestiqver, skiøndt de samme derfor dog elske hende ikke desmindre, og det i Henseende til hendes Gavmildhed og høslige Omgjængelse. Hun sover ikkun lidt, og er gjerne ikke meer end 5 Timer i Sengen. Saa stor Application, som hun haver til Studeringer og Forretninger, saa liden Omhyggelighed haver hun for at coeffere sig, saa at hun anvender neppe et Qvarter af en Time paa at klæde sig, og sparer hun sit Ansigt saa lidt, at hun i Regn, Storm og Kuld er til Hest uden Maske, havende allene en Hat med Strudsfjer paa Hovedet."

Saavidt den franske Gesandt, hvis Ord jeg omstændigen haver anført, saasom deraf sees denne Dronnings Portrait i hendes Ungdom. Intet kan være herligere og prægtigere; men hvor prægtigt det end er, saa seer man dog hende at tillægges en Uskadighed, hvilken i Begyndelsen syntes vel af ingen Betydning, men siden, efterdi den forøgedes ved Alderen, haver foraarsaget store Ulejligheder, som efterfølgende Historie skal vise.

Efterdi denne unge Dronning nu besad saadanne Qvaliteter, og derforuden formedelst hendes sejerrige

Vaa=

Vaaben skinnede blandt andre Regenter, er det ingen Under, at Alles Øjne vare henvendte til hende. Christian den Fjerde arbejdede blandt andet paa at stifte Ægteskab mellem hende og hans Søn Frederik, som siden blev Konge i Danmark; men Sverrigs Raad var saa stærkt derimod, at det fattede Uvillie til Dronningens Moder, som syntes at være for dette Parti. Man mærkede og ved Alderen, at Christina havde Afsky for Ægtestand; ja saa stor, at hun heller vilde skille sig ved Regjeringen end ved sin Jomfrudom, eller i det ringeste ved Navnet; og vises dette fornemmeligen af Carl Gustavs Historie, for hvilken hun afstod Regjeringen.

Jeg haver tilforn tilkjendegivet, at jeg her intet vil tale om de store og lykkelige Krige, som hun ved sine Anførere førte udi Tydskland og Danmark, hvorved Sverrig blev forøget med saa mange vigtige Provincier. Jeg vil allene lade mig nøje med at gjøre en kort Beskrivelse over hendes korte Regjering fra den vestphalske Fred indtil Regjeringens Afstaaelse. Udi samme Regjeringstid seer man fra Begyndelsen store Mærker paa Ustadighed og Uordentligheder, hvorved hun stødte for Hovedet sine Naboe-Regenter, især den danske Konge Frederik den Tredie. Da højstbemeldte Konge sluttede den bekjendte Redemtions-Tractat med Holland, arbejdede hun af al Magt paa at gjøre den til intet; og, da Corfitz Uhlfeld flygtede fra

fra Dannemark, tog hun ham i Beskyttelse mod samme Konge, og indrømmede hans Gemal Værelser paa sit eget Slot; den Handel med Uhlfeld gav Anledning til stedsevarende Misforstaaelse mellem Kong Frederik og Dronning Christina, saa at der paa Dronningens Side intet fattedes uden aabenbar Krigs-Erklæring; men den forvirrede Tilstand, som hun ved sin selsomme Opførsel bragte Sverrig udi, holdt hende tilbage. Hendes slette Opførsel mærkede man dog ikke førend efter nogle Aars Regjering; thi Alting var herligt i Begyndelsen; saasom hun delte sin Tid imellem Stats-Forretninger og Studeringer, dog saaledes, at de sidste syntes at være hendes Hoved-Inclination. Hun forskrev fra alle Steder de rareste Bøger, og blev den bekjendte Ludolf paa hendes Bekostning skikket til Rom, for at forsøge, om han kunde træffe nogle af de Skrifter, som Joh. Magnus, Erkebispen af Upsal, fordum havde bortført til Italien. Hun tilkjøbte sig ogsaa de rareste Medailler, som hun kunde overkomme, og deraf anrettede et prægtigt Cabinet. Hun lod ogsaa kalde til Sverrig de lærdeste og berømmeligste Mænd, blandt Andre Salmasium, Heinsium, Bochart, Naudæus, Freinshemius, Boeclerus, Cartesius, og Andre. Eftersom hun nu lod see saadan Æstime mod lærde Mænd, maatte man forundre sig over hendes Koldsindighed mod den fortræffelige Hugo Grotius, hvil-

hvilken hun ikke allene gav Afsked fra hans Tjeneste, men endogsaa talede ham haardt til, da han forlod Sverrig, hvilken Haardhed denne store Mand dog fordøjede, og allene med en dyb Compliment svarede: Madame! jeg er Hendes underdanigste Tjener, og derpaa gik bort, hvilket ophidsede hende end mere; dog lod hun ved Marignys Forbøn ikke allene denne Unaade falde, men skikkede Grotius siden en Foræring paa 13,000 Rdlr. Christina var saaledes udi hendes Regjerings første Aar; men de gode Qvaliteter lode sig allene tilsyne udi Begyndelsen; de onde derimod yttrede sig mod Enden fast allene; hendes Hovedlyde var Ustadighed, som gav Aarsag til mange Ulejligheder, og foraarsagede, at Regjeringen vaklede, og Successionen var uvis; vel lod hun endelig kalde Carl Gustav, Hertugen af Zweibrück, til Sverrig, og erklærede ham til sin Successor. Men samme Prinds var hos hende nu i saadan Anseelse, at han kunde gjøre sig Forhaabning om Ægteskab med hende, nu igjen saa foragtet, at han desparerede om at blive ved Successionen, saa at det var ikke uden ved en utrolig Taalmodighed, at han conserverede sig nogenledes, og hindrede, at han ikke blev vist tilbage igjen. Nu syntes Dronningen at foragte Scepter og Krone, og slog sig gandske til Philosophie, nu var hun igjen saa jalouse over sin Myndighed, at hun ingen Modsigelse vilde taale. Hun

elskede

elskede lærde Folk, og lod dem forskrive til sig fra alle Steder udi Europa; men hun blev snart kjed af dem igjen, og skikkede dem som Pedanter tilbage. Hun havde en stor Mængde af Favoriter, men Ingen begik sig længer end Grev Magnus de la Gardie, hvis Faveur varede udi 9 Aar; men, efterat hun saalænge havde elsket ham, blev Kjærligheden forvandlet til saa bittert Had, at hun ikke kunde taale at see ham, ja det Had gik saavidt, at hun desrecommenderede ham paa det højeste hos sin beskikkede Successor Carl Gustav, som da kaldtes Prinds af Sverrig, og skrev ham til, at hun havde havt isinde at ægte ham, men at Magnus de la Gardie havde raadet hende derfra. Herom blev Greven underrettet, og derudover beklagede sig for Dronningen. Christina stillede sig an, som hun derover blev hel bestyrtset, og befol Greven at tilkjendegive, af hvem han Saadant havde hørt. Han sagde da sig Saadant at have hørt af Overstaldmester Steinberg; men Steinberg, da han blev herom adspurgt, nægtede sig aldeles at have sagt Saadant til Greven. Derved forblev det denne Gang; men, som Steinberg engang af denne Hændelse var bragt udi Uroligheb, formaaede han Dronningen paa ny at tilholde Greven at sige sin Mand. Greven sagde da, at han havde hørt det af Schlippenbach, hvilken ogsaa nægtede det, og derved saaledes ophidsede Greven;

ven, at han angreb ham med haarde Ord; den Anden betalte ham med samme Mynt. Man ventede da herpaa en Duel; men Grev **Magnus** kunde ikke resolvere sig til at udfordre **Schlippenbach**; hvorudover Dronningen fattede Foragt for ham, og forbød ham Hoffet. Saaledes kom ogsaa denne anseelige Mand i Unaade, da han tilforn havde været hendes Favorit, ja udi saadan Grad, at, da han engang Aar 1651 faldt udi Daanelse over Taffel, og tænkte at døe, raabte hun: **Adieu, min kjære Greve!** Da hun nu ingen Behag fandt udi nogen af hendes Undersaatter meer, kastede hun sin Affection paa Fremmede; blandt hvilke den første var en fransk Apothekers Søn, ved Navn **Michou**, som forandrede sit Navn, og lod sig kalde **Bourdelot.** Den Samme blev udi det Aar 1651 Dronningens besynderlige Favorit, efterat han havde cureret hende for en Svaghed. Han forblev længe hos hende, under Prætext at give hende Medicin, hvis Virkning han vilde see; ja, Faveuren gik saavidt, at han omsider stødte Grev **Magnus de la Gardie** rent ud, hvilken derudover fattede et ulæskeligt Had mod ham. Saasom han talede frit, og var kold udi Religionens Sager, og desforuden descrediterede alle svenske Undersaatter, som vare udi Dronningens Naade, bevæbnede han i kort Tid det hele Hof imod sig; men Dronningen tog ham i Forsvar; sigende, at, endskjøndt han havde

mange

mange Fejl, saa havde han derhos mange store Qvaliteter, som kunde bøde derpaa. Hun ansaae ham som en stor Mand, og derfor mente, at alt hvad Ondt, som blev talet om ham, rejste sig af Misundelse. Dronningens Moder arbejdede især paa at styrte samme Mand, saasom hun holdt for, at han indprænted Dronningen Kjærlighed til den romerske Religion; men hun erholdt intet andet dermed end sure Miner og haarde Ord, saa at derfor Ingen dristede sig mere at gjøre Erindringer derom; tvertimod de fornemste Herrer søgte at forbinde sig Bourdelot med Opvartninger og Foræringer, og siges der, at de Nytaarsgaver, som han udi det Aar 1653 fik af dem, beløbe sig til 20,000 Rdlr. Ikke desmindre fandt dog Dronningen raadeligt, for at undgaae videre Eftertale, at skikke ham bort, men med prægtige Foræringer og Recommendations-Skrivelser til Regentinden i Frankrig; hun overtalede og Pfaltzgreven til at give ham en Foræring, skjøndt samme Herre betænkte sig en hel Dag derpaa, førend han kunde beqvemme sig dertil. Autor til Christinæ Historie, som er trykt udi Lejpzig, anfører en selsom Hændelse, som skete for Bourdelots Bortreise: Bourdelot havde foranstaltet, at Marcus Meibomius, der havde skrevet en lærd Bog om de Gamles Musik, og som da var Dronningens Bibliothecarius, skulde offentligen præsentere en Concert efter

den

den gamle Maade, og at Naudæus skulde dandse derefter. Men, saasom Meibomius havde ikkun en slet Stemme, og derudover blev beleet, ophidsedes han saa hæftig derover mod Bourdelot, at han pryglede ham paa Bibliotheket. Men, da Bourdelot klagede derover, og Dronningen da lod falde de haarde Ord, at han burde strax have kastet Meibomius ud igjennem Vinduet, maatte den gode Meibomius forlade Riget. Man seer heraf, udi hvilken stor Naade denne Bourdelot haver staaet hos hende. Men denne Æstime, hun bar for ham, blev kort derefter forvandlet til yderste Foragt, saa at, da hun siden fik et Brev fra ham, som var skrevet i Paris, da, istedenfor at læse det, holdt hun det for Næsen og sagde, at det lugtede af Medicin. Det var dog ikke hans Fejl og slette Qvaliteter, som bragte ham af hendes Naade, men en anden Favorit, nemlig den spanske Envoje Pimentel. Den Samme var i Begyndelsen med Bourdelot delagtig udi Dronningens Naade, men spillede omsider allene Mester. Med denne nye Favorit holdt hun aldeles ingen Maade. Han var med udi alle hendes Divertissements, og gik tilfods ved Siden af hendes Vogn, naar hun agede udi Ceremonie, havde og sit Qvarter paa Slottet nær hos hende. Over saadan Opførsel græmmede sig alle retsindige svenske Patrioter. Den eneste Trøst for dem var, at det ikke kunde vare længe, eftersom

Pi-

Pimentel maatte tage Afsked fra Sverrig; men hans Afskedsaudience blev opsat en Tid efter en anden, efterdi Dronningen vilde have ham til at bivaane et prægtigt Bal, hvortil hun gjorde store Tilberedelser. Paa dette Bal forærede hun ham til Afsked en kostbar Ring, og, da hun udi det Aar 1653 stiftede den saa kaldede Amaranth-Orden, var han den første, som blev antagen derudi; ja kort derefter lod hun forfærdige et prægtigt Baand, hvorudi vare indvirkede disse italienske Ord: dolce nella Memoria, og skikkede Pimentel det til Foræring. Hun lod sig og af ham forlede til at tractere den portugisiske Gesandt med Haanhed, og forvise ham Hoffet. Den store Naade, han stod udi, gjorde ham saa hofmodig, at han saae alle Svenske over Axlerne; dog torde han ikke lade sig see udi Enkedronningens Hof, saasom samme Dronning havde stor Afsky for ham, anseende ham som den, der forførte hendes Datter fra den evangeliske Tro, hvilket og var sandt; thi hun forlod kort derefter Scepter og Krone, antog den romerske Religion, og rejste til Rom; skjøndt man kan ligesaa lidet fatte hendes Opførsel i denne Post som i alle andre Ting; thi den franske Gesandt M. Chanut, af hvis Relationer alt dette er taget, vidner, at intet trykkede hende mindre end Religionen, og at det var et almindeligt Rygte, at hun alles ingen havde. Hendes Frue Moder bebrejdede

hende

hende engang, at hun forlod sin Fædrene-Tro og vanslægtede fra hendes Fader, den store Gustav, der havde vovet sig saa yderligen, ja sat sit Liv til for den evangeliske Troes Sikkerhed. Dronning Christina, istedenfor at lægge saadan Formaning paa Hjertet, sagde da, at Hedninger kunde blive ligesaavel salige som Christne; hvorudover der rejste sig saadan Disput imellem dem, at Enkedronningen gik grædende fra Taffelet, saa at Dronning Christina havde stor Møje med at stille hende tilfreds igjen.

Alt dette havde de Svenske med Taalmodighed overbaaret, hvis hendes Ødselhed og Pragt ikke havde gaaet saavidt, at Riget truedes med Ødelæggelse; thi Kronens Gods blev bortskjænket, Riget geraadede udi en uhørlig Gjeld, og Overdaad tilligemed Armod tog daglig til, saa at man intet hørte tale uden om Gjestebudde, Bal og kostbare Skuespil, hvilket gav Anledning til adskillige Satirer, og drev de bekjendte Messenier til at insinuere Carl Gustav, som da levede udi Enlighed paa Øland, det bekjendte Skrift, som skilte baade Faderen og Sønnen ved Livet. Dette tilbrog sig saaledes:

Der kom et Skrift uden Haand til Prindsen af Sverrig, hvilket indeholdt en bitter Satire mod Dronningen og Regjeringen. Dette skikkede Prindsen ikke allene strax til Dronningen, men gjorde sig og al Umage for at udforske, hvorfra samme Brev var kom-

met.

met. Den, som havde overleveret ham Brevet, og som var en af hans egne Tjenere, sagde, at en Qvinde, udi hvis Hus han havde logeret i Calmar, havde skikket ham det samme. Herudover affærdigede strax Prindsen En til Calmar, for at erkyndige sig videre derom. Budet fik der at vide af ovenmeldte Qvinde, at en Borger i Staden havde ombedet hende at befordre Brevet til Øland, hvor Prindsen residerede; hvorpaa Borgeren blev examineret, og bekjendte han da, at det var ham skikket fra Cancelliet udi Stokholm. Efterat man havde faaet denne Underretning, rejste Budet med Breve til Stokholm fra Prindsen til Magnus de la Gardie; og tilligemed offererede ham omtalte Skandskrift, som var besegslet, sigende, at det var bleven skikket Prindsen ved En af Cancelliet. Grev Magnus forføjede sig strax derpaa til Dronningen, hvilken havde ikke saasnart seet Skriftet, førend hun mistænkte den rette Autor; dog, som hun ikke kjendte Haanden, besluttede hun at gaae varligen frem.

Dagen derefter, som var en Expeditionsdag, lod hun hente sine Secretairer til sig, viste dem Brevet, og spurgte, om de ikke kjendte Haanden. En sagde da, at han ikke vel kjendte dens Haand, som havde skrevet Brevet, men at Opskriften syntes ham at være skreven af en af hans egne Fuldmægtige. Dronningen lod da strax kalde samme Skriver til sig, og

ad-

adspurgte ham, om han ikke kjendte dens Haand, som havde skrevet udenpaa Brevet. Han svarede strax derpaa, at det var hans egen Haand. Hvorpaa Dronningen spurgte ham, efter hvis Begjering det var skeet? Han svarede, at en af hans gode Venner i Stokholm, som ikke vidste Prindsens Titel, ej heller hvorledes Brevet skulde adresseres til Oland, havde skikket ham det forseglet, med Begjering, at han vilde gjøre Opskriften, og befordre det til Prindsen. Dronningen spurgte ham da, hvo den Ven var? hvortil han svarede, at det var den kongelige Historiographi Messenii Søn, hvilken var just den samme som hun havde mistænkt. Men, som den unge Messenius da ikke var ældre end 16 eller 17 Aar, sluttede hun, at han ikke kunde være Autor deraf, men at det maatte være Faderens Værk, hvoraf hun besluttede, at lade dem begge arrestere. Dog, saasom hun holdt for, at adskillige Andre maattte være i Ledtog med dem, vilde hun gaae forsigtigen tilværks, og befol Grev Magnus at invitere den gamle Messenius til sig, saaledes at han ikke skulde mærke, at det var efter hendes Befaling. Greven affærdigede strax en af sine Folk, som havde Kundskab med Messenius, hvilken traf ham paa Gaden, og bad ham at ville komme til Greven. Men, da de kom forbi Vagten, kom En og forkyndte Messenius Arrest paa Dronningens Vegne, og lod ham

føre

føre ind i et Kammer, som var næst ved Vagten. Saasnart dette var skeet, lod man ogsaa arrestere hans Søn, og forsegle Alting udi hans Hus. Sønnen blev derpaa kalden til Dronningen, og adspurgt, om han ikke kjendte Skriftet. Han svarede trende Gange med Frækhed, at han ikke kjendte det. Dronningen blev derover hel fortørnet, og spurgte, om han torde paastaae en Løgn udi saa mange Folks Nærværelse, som kjendte hans Haand; thi alle Secretairer vare tilstede tilligemed deres Skrivere. Da faldt han i Graad, nedkastede sig for Dronningens Fødder, og bad om Naade. Han tilstod da, at have forfattet Skriftet paa nogle af hans Faders Memoires; men at han havde ment at gjøre Fædrelandet en Tjeneste dermed; vidnede derhos, at hans Fader ikke var Medvider derudi. Derpaa blev han udført af Dronningens Cabinet, og den gamle Mesenius igjen indkalden. Han nægtede strax efter Adspørgsel, at han kjendte Skriftet; men omsider tilstod, at det kom ham for, som det var hans Søns; dog kunde han derom intet forvist sige; men, dersom hans Søn var skyldig derudi, vilde han være den første i at fordømme ham. I det øvrige bevidnede han sin Uskyldighed, og sagde, at han ikke kunde være ansvarlig for sin Søns Gjerninger. Den 24 Decbr. beskikkede Dronningen Commissarier for nøjere at examinere Sagen; men man kunde længe ingen ret Op-

lysning faae; thi Sønnen fremturede bestandigen i at undskylde Faderen; og Faderen paa den anden Side raabte paa sin Uskyldighed. Mandagen derefter examinerede man den anden Gang, men kunde udi 7 Timer intet videre faae at vide. Derpaa blev besluttet at lade dem torqvere. Men den gamle Messenius, da han saae Instrumenterne af Torturen, sagde han, at han nu bekjendte, at der var en retfærdig Gud, som straffer Misgjerninger, og at han derfor vilde tilstaae denne Synd, og tilligemed aabenbare adskillige vigtige Ting, Staten angaaende, om det maatte skee udi Dronningens Nærværelse. Commissarierne, som vare de fornemste af Raadet, gave Dronningen Saadant tilkjende, og begjerede, at hun vilde bivaane Retten. Hun begav sig ogsaa didhen, og da addresserede Messenius sig til hende, sigende: at han ikke var Autor til Skriftet, men at hans Søn havde forfattet det paa nogle Memoires, som han havde givet ham. Det tilstod han dog, at Sønnen havde vist ham Skriftet, efterat han havde fuldfærdiget det, og at han havde ikke hindret ham fra at skikke det til Prindsen. Videre sagde han, at en Borgemester udi Stokholm, ved Navn Niels Nielsen, Byskriveren og en Præst udi Westeraas vare Medvidere derudi, og at de samtlige havde forenet dem at staae Prindsen bi, dersom han vilde gribe til Gevær, og gjøre sig til Konge, forsikkrende om, at

saa=

saavel Stæderne som Provindserne vilde erklære sig for ham. Dronningen føjede da strax Anstalt til at arrestere de udlagte Personer, og som Borgemesteren Niels Nielsen var meget elsket af Borgerskabet, lod man fordobble Vagten paa Slottet.

Efterat Messenius saaledes var bleven overbeviist, og han mærkede, at intet kunde redde ham, bad han, at Hendes Majestæt vilde unde ham den Naade at kysse paa hendes Haand end eengang, førend han døde, hvilket ogsaa Dronningen tillod ham, og rakte ham sin Haand; men bebrejdede ham tilligemed hans Utroskab og Utaknemlighed; thi hun havde frelst ham af Fængsel, hvorudi han havde siddet i 14 Aar, havde gjort ham til sin Historiographus, ophøjet ham til adelig Værdighed, og givet ham Gods af 2,000 Rdlr. aarlig Rente. Derpaa blev Faderen saavelsom Sønnen rettet i Stokholm. Sønnen blev ført udenfor Staden, hvor man afhuggede først hans højre Haand, siden Hovedet, og delte hans Legeme udi 4 Parter, efterdi han allene havde forfattet Skandskriftet. Men, som hans Fader ingen Kundskab havde havt derom, førend det var færdigt, blev hans Execution meer lemfældig. Dermed lod Regjeringen sig nøje; thi de andre Personer, som vare udlagte, bleve pardonnerede, saasom man holdt det for nok, at Hoved-Personerne bleve straffede. At den gamle Messenius ikke blev torqveret, foraarsagede dette,

at han sagde reent ud, at, hvis man lagde ham paa Pinebænken, skulde han aabenbare de Ting, som Dronningen selv ikke skulde forlange at vide, ja som hun skulde ønske sig ikke at have hørt, hvorudover man overtalede hende til ikke at drive paa saadan Bekjendelse, og at lade Executionen skee saasnart som muligt. Den Opførsel, Prindsen af Sverrig herudi havde ladet see, behagede Dronningen saa meget, at hun forærede ham en Æske med Diamanter og sit Portrait.

Hvad Indholdet ellers af det optørske Skrift angaaer, da var det haardt ikke allene imod Dronningen, men endog mod de højeste Rigets Embedsmænd. Hendes Majestæt blev derudi afmalet som den, der ikke førstod at regjere, men tænkte allene paa Spil og Lyst, som vilde ødelægge Staten. Hun blev beskyldt for at have bortskjenket Kronens Gods, og at have bortgivet Alting til Fremmede. Udi samme Skrift bliver holden en Samtale imellem hende og hendes Dandsemester, hvilken spørger, hvor meget et Bal vil koste, og, naar Dandsemesteren dertil svarer, at det vil koste 30,000 Rdlr., siger Dronningen: ikke meer, Beaulieu! (saaledes var Dandsemesterens Navn) lav strax til, thi Pengene staae færdige. Videre forestiller samme Skrift en anden Samtale imellem Dronningen og hendes Kammertjener Hans Holm. Derudi spørger hun den samme, hvad man

raisonnerer om hende i Staden; hvortil Hans Holm svarer, at den hele Stad er bedrøvet, efterdi Hendes Majestæt dandser ikke meer. Hvorpaa Dronningen lader hente Beaulieu, spørger paa ny, hvad et Bal vil koste; og andet deslige nærgaaende, hvoraf Skriftet er fuldt, og hvoraf man seer, at Messenius fortjente den Straf, som ham vederfor.

Dette haver jeg fundet forgodt omstændeligen at anføre, og her at igjentage, endskjøndt den hele Handel med de Messenier er tilforn indført udi min Danmarks-Historie; thi, saasom denne Historie giver et livagtigt Portrait paa Christinæ Opførsel og Regimente, saa haver jeg ikke kundet forbigaae den udi et Værk, som sigter fornemmeligen til at vise anseelige Damers Characterer.

Jeg haver viist, at denne Dronnings Hovedfejl var Ustadighed, og derpaa anført Exempler af hendes Ministre og Favoriter. Men intet giver større Prøve derpaa end hendes Opførsel mod Kongen af Danmark, Frederik den Tredie; thi nu contesterede hun Estime og Venskab mod samme Konge, nu igjen lod hun see ligesaa stor Koldsindighed og Foragt, hvilket vises af adskillige Ting, saa at den danske Minister, som da residerede udi Stokholm, var af hendes Opførsel gandske forvildet; thi hun stillede sig undertiden an, som intet laae hende meer paa Hjertet, end at holde nøje Venskab med Danmark, og foreslog en

nøje Forbindelse imellem Rigerne. Men det varede ikke længe, førend hun lod see ligesaa mange Tegn til Fiendskab; den fornemste Prøve herpaa vistes udi Uhlfelds Sag. Jeg vil her ikke igjentage, hvad som jeg af M. Chanuts Beretninger herom havet indført udi Frederik den Tredies Historie; men allene lade mig nøje med at anføre Slutningen af den uhlfeldske Handel, hvilken viser, at det da allerede var kommen saavidt med denne Dronning, at hun tog ingen Sømmelighed meer i Agt, og at derfor Undersaatterne ingen Aarsag havde at græmme sig over hendes Bortgang af Riget, som skete kort derefter.

Jeg haver forhen vist, at Christina tog den landflygtige danske Rigshofmester udi sin Beskyttelse, og at hun, uanseet de kjærlige Erindringer, hun fik af Kong Frederik, stedse fremturede derudi. Dette varede indtil det Aar 1653, da satte hun sig for at spille højstbemeldte Konge et Puds, hvilket tjente til intet, uden at beskjæmme hende selv, og at gjøre Uhlfelds Sag værre. Udi samme Aar affærdigede hun sin Cantzler til den danske Gesandt udi Stokholm, givende tilkjende, at, eftersom hun havde nøjet overvejet det, som var hende fortalt om Uhlfeld, og derforuden havde mærket af adskillige Ting udi hans Opførsel ved det svenske Hof, at der var liden Redelighed hos samme Mand, og at han virkeligen var saadan En, som Gesandten havde beskrevet ham,

nem-

nemlig et troløst Menneske, som ikke fortjente hendes Beskyttelse, saa bad hun Gesandten, at han vilde vise hende det Brev, hvorudi han (nemlig Gesandten) foregav, at Kongen havde skrevet nogle Ting, angaaende Uhlfeld, paa det at hun kunde blive des nøjere underrettet om Sagen, og give Kong Frederik tilbørlig Satisfaction. Gesandten stønnede ved denne Begjering, og derfor kunde ikke andet end spørge Cantzleren, om det var Dronningens Alvor, besynderligen efterdi hun for nylig siden havde talet i anden Tone. Cantzleren forsikkrede da, at det var Dronningens Alvor, hvorom han ikke maatte tvivle, men kunde være forsikkret om, at Hendes Majestæt havde isinde at give Kongen af Danmark Satisfaction, og saaledes som han den selv forlangte; ja, at det var den eneste Aarsag, hvorfor hun forlangte at see Kongens Brev.

Efterat Gesandten havde faaet saadan Forsikkring, overgav han Brevet, hvilket, efterat Dronningen havde taget udi Hænder, begjerede hun og en Copie af et Skrift, som den engelske Gesandt havde efterladt sig udi Danmark, hvorudi han forsikkrede Kong Frederik, at hans Herre, Kongen af Engeland, ikke havde faaet de 24,000 Rdlr., som Kongen af Danmark havde beordret Uhlfeld at tilstille ham. Dagen tilforn havde Gesandten bekommet Copie af et Brev, som Kong Carl den Anden havde

vid-

tilstillet Kong Frederik, hvorudi han forsikkrede, at hverken han selv eller nogen af hans havde bekommet de 24,000 Rdlr.; denne Copie beholdt dog Gesandten hemmelig hos sig selv; men allene gav fra sig den forlangte Attest fra den engelske Gesandt, og sagde derhos, at, hvis Hendes Majestæt fandt det forgodt, vilde han Dagen derefter gjøre sin Opvartning, hvilket og skete.

Da han var kommen i Dronningens Nærværelse, sagde hun til ham, at, saasom hun nu stod færdig til at sige sig af med Regjeringen, vilde hun først give den Satisfaction til Kongen af Dannemark ved at ophæve den Protection, som hun hidindtil havde forundet Corfitz Uhlfeld, saasom den, der var bleven funden uværdig dertil. Gesandten, som ikke vidste, hvad som var opspundet og overlagt imellem Dronningen og Uhlfeld, takkede Hendes Majestæt i Kongens Navn for den Affection, hun lod see ved denne Lejlighed, og for at bestyrke hende udi sit Forsæt, lod han hende see en Copie af Kong Carls Brev, hvorudi han bestyrkede, hvad den engelske Gesandt havde attesteret. Dronningen læste det gandske igjennem, og derpaa sagde, at hun ikke havde Tid at tale med ham længer; men bad ham, at han vilde lade sig indfinde Dagen derefter, da skulde Uhlfeld og være tilstede, og vilde hun da udi Gesandtens Nærværelse tilkjendegive Uhlfeld den Resolution, hun havde taget,

get, ikke at beskytte ham længer, saasom han var det ikke værd; og at han ikke videre maatte forblive udi hendes Lande. Hun tilbød derpaa Gesandten sin Carosse for at føre ham op paa Slottet, naar Tid var; men han lod hende betakke, og sagde, at han havde sin egen, og at han vilde ikke forsømme at begive sig til Slottet igjen, naar Dronningen lod ham Tiden vide. Men han bad derhos indstændigen, at, eftersom Hendes Majestæt vilde give den Satisfaction til Kongen af Danmark, hun da udi hans Nærværelse vilde give tilkjende den Resolution, hun havde taget med Uhlfeld, uden at tale om andre Ting, efterdi det var ham ikke anstændigt at tale med samme Mand om andre Sager. Det er troligt, at, saasom han kjendte Uhlfelds Hidsighed, saa vilde han ikke exponere sig for hans Invectiver, hvorom han ikke kunde være forsikkret, hvis man tillod ham at tale om andre Ting. Dronningen lovede ham Saadant; men han var neppe gaaet ud, førend Uhlfeld kom ind, og blev af Dronningen med største Venlighed imodtagen. Ja hun førte ham derefter udi sin egen Carosse igjennem Staden. Da Gesandten fik Kundskab herom, faldt han strax paa den Mistanke, at Dronningen vilde besnære ham, og give Uhlfeld Lejlighed til at forsvare sin Sag. Hvorudover han lod kalde til sig Gesandternes Introducteur, sagde ham rent ud sin Mistanke, og bad ham at give Dronnin-

gen

gen den samme tilkjende, sigende: at han ønskede, at det maatte behage Hendes Majestæt at dispensere ham fra at komme udi Uhlfelds Nærværelse, for ikke at overtræde den Respect, som man var hende skyldig. Efterat Dronningen var bleven underrettet om Gesandtens Mistanke, bød hun ham sige ved samme Introducteur, at hun vilde holde Alt, hvad hun havde lovet Dagen tilforn, og at Uhlfeld ikke skulde være tilstede, uden for at høre sin Fordømmelse af hendes egen Mund; ja, at han kunde være forsikkret om, at intet skulde skee, uden hvad som var Kongen af Danmark til Satisfaction, og at han derfor gandske sikkert kunde møde. Gesandten begav sig derpaa strax til Slottet, hvor han fornam, at Senatet var udi Audience-Salen, og at Raadsherrerne vare nyligen komne ud af Dronningens Cabinet. Over denne Hændelse blev han hel forskrækket, og sagde til Dronningen, at han var kommen paa hendes Løfte, hvorvel de Caresser, som hun Dagen tilforn havde giort Uhlfeld, havde givet ham Anledning til Mistanke, og at samme Mistanke var ikke lidet bleven forøget hos ham, nu han saae, at det hele Raad var samlet. Hvorudover han fandt sig forbunden for sin høje Principals Ære at tilkjendegive, at han ikke vilde blive et Øjeblik hos hende, dersom hun tillod, at Uhlfeld fremførte noget, som kunde være imod den Respect, han er sin Konge skyldig, og, hvis Hen-

des

des Majestæt lod ham indkomme udi anden Henseende end for at høre sin Dom. Dronningen svarede da dertil, at han intet havde at frygte sig for, hun vilde nok holde sit Løfte, og skulde ikke tillade, at noget blev talet, som kunde være imod Kongens Respect. Hvorpaa hun gik til Cabinetsdøren, for at advare Marskallen, at han skulde indlade Uhlfeld. Gesandten studsede igjen derover, og sagde, at det var ej heller efter hendes Løfte, og at hun havde ikke sagt, at Senatet skulde være overværende. Dronningen forsikkrede ham paa ny, at intet skulde skee uden til Kongens Satisfaction; men strax derpaa sagde til Uhlfeld, at Ambassadeuren af Danmark beskyldte ham for at have understukket 24,000 Rdlr., som Kong Frederik havde leveret ham, for at tilstille Kongen af Engelland, hvilken dog skriftligen havde vidnet, sig ikke at have bekommet samme Pengesum. Til denne Post maatte han her svare, dog saaledes, at han ikke overtraadte den Respect, som han var sin Konge skyldig. Gesandten brød da ind i Talen, og sagde, at han Ingen beskyldte, og vilde strax gaae ud. Men nogle af Raadsherrerne posterede sig ved Døren, og bade, at han vilde bie. Uhlfeld sagde da, at han havde de Ting udi Hænder, hvormed han kunde forsvare sig mod Peder Juul, (saaledes vare hans Ord, og anden Titel gav han ikke Gesandten) hvorudover Juul betalte ham med

samme

samme Mynt, og sagde: Corfitz Uhlfeld! tal med Respect om Kongen, Eders Herre, og hans Ministre! og derpaa gik til Vinduet for at see ud. Uhlfeld overleverede da adskillige Papirer til Dronningen, som imodtog dem, og leverte dem til Cantzleren for at læse dem op. Han begyndte først med at oplæse en Befrielse, som den højsalige Konge Christian den Fjerde havde givet Uhlfeld for al den Tiltale, man i Fremtiden kunde gjøre ham for hans Administration. Derpaa vendte Dronningen sig til Gesandten, og spurgte, hvad han dertil havde at svare. Gesandten sagde, at han hertil intet kunde svare, saasom han intet havde hørt af det, der var oplæst. Han havde nu andet at tænke paa, nemlig den Conduite, som Dronningen havde ført imod ham, at hun saa lidt havde holdt sine Ord, saa at han havde Aarsag aldrig dertil at fæste Tro; bad derhos, at hun vilde tillade ham at sige dette: at det er ikke saaledes et kronet Hoved bør tractere et andet, besynderlig efter saa mange gjorte Forsikkringer om Venskab og Estime. Derpaa sled han sig løs, og gik ud.

Denne Handel, som Dronning Christina ansaae som et Mesterstykke, tjente til intet uden at sværte hende saavel hos Fremmede, som hos sine egne Undersaatter; thi der er fast intet Exempel paa, at et kronet Hoved saaledes uden Aarsag haver søgt at

ville

ville beskjæmme et andet, som det haver staaet i Venskab med. Man seer heraf et mærkeligt Exempel paa Falskhed, Ustadighed, et selsomt uordentligt Sind og tilligemed liden Forstand; thi hun opoffrede derved selv sin egen Reputation; hun opoffrede ogsaa Uhlfelds Interesse; thi det foraarsagede, at hans Gods strax derefter blev confisqveret udi Danmark. Hvormeget den svenske Nation græmmede sig over denne Action, sees af den svenske Cantzlers Klagemaal og hans paafulgte Samtale med den danske Gesandt, hvorudi han gav tilkjende, at den eneste Trøst for Nationen var det Forsæt hun havde at afstaae Regjeringen. Der fortælles, at samme Cantzler raabte nyligen for sin Død: hun er afsindig! dog, hvad siger jeg? hun er den store Gustavi Datter.

Dronning Christina havde længe gaaet frugtsommelig med det Forsæt at forlade Kronen, saasom hun havde faaet en uovervindelig Afsky for Regimentet, og havde meer Lyst til at gjøre Udenlandsreiser; hvorvel Somme mene, at, saasom hun ved sin Ødselhed havde bragt Sverrig udi en ubeskrivelig slet Tilstand, og ved sin Opførsel havde gjort den hele svenske Nation koldsindig imod sig, saa søgte hun ved saadan Afstaaelse at redde sig ud af en Labyrint, hvoraf hun ellers ved intet andet Middel kunde udvikle sig; thi det er vanskeligt at troe, at Begjerlighed til den romerske Religion, som Nogle foregive,

haver

haver bragt hende til denne store Resolution, efterdi hun var ikke mindre end ivrig udi Religions-Sager. Hun havde for nogle Aar siden ladet erklære sin Nærpaarørende, **Carl Gustav**, Fyrsten af Zweibruch, til sin Successor udi Regjeringen, hvorvel det synes, at hun siden en og anden Gang fortrød paa dette Valg, og, som hun siden fattede stor Affection for Grev **Tott**, søgte hun at substituere ham til **Carl Gustav**, hvis den Sidste skulde døe uden Livsarvinger, hvormed hun dog ikke kunde trænge igjennem. Efterat hun i lang Tid havde handlet med Stænderne om sin Livgeding og Indkomster i Fremtiden, og Saadant endeligen var bleven afgjort, skred hun 1654 til dette store Værks Fuldbyrdelse paa efterfølgende Maade:

Efterat Alting var tillavet, begav Dronningen sig en Morgen tidlig til Raadet, hvor Dimissions-Acten var forfattet, ved hvilken hun renuntierede for sig og sine paa Sverrigs Krone, og cederede til **Carl Gustav** alle sine Prætensioner, beskikkende ham til Successor med de Vilkaar, at hun sin Livstid skulde beholde Staden og Slottet Nykjøping, Oland, Gothland, Oesel, Wollgast udi Pommern, item de Amter, Pøl og Neukloster udi det Meklenborgske. Hvad hendes egen Person angik, skulde hun have Magt at gjøre og lade, hvad hun vilde, uden at Kongen skulde kunne fordre Regnskab af hende for hendes Conduite.

Hun

Hun lovede derimod paa sin Side intet at foretage, som kunde være Staten præjudicerligt. Denne Act blev overlydt læst udi Dronningens, Prindsens og det hele Senats Nærværelse, hvorpaa Dronningen undertegnede den. Derpaa blev oplæst en anden Act, ogsaa paa Pergament skreven, hvorudi Prindsen forsikkrede, at Dronningen sin Livstid skulde beholde alt det Gode, som hun havde betinget sig, og at han stedse skulde ære hende som en Moder. Efterat Prindsen havde undertegnet samme Act, blev Dronningen ifort sine kongelige Klæder med en Krone paa Hovedet, Scepter i den højre Haand og Æblet udi den venstre, og derpaa steg hun op paa en Trone, hvor hun satte sig ned, havende Prindsen ved sin højre Haand, men udenfor Tronen. Efterat Alting var saaledes disponeret, læste Rosenhane Dimissions-Acten igjen, hvorved Regimentet blev overdraget til Prindsen, og Undersaatterne bleve løste fra den Troskabs-Ed, de tilforn hende havde aflagt, og derpaa overleveredes Acten til Prindsen. Derefter oplæste han den Act, som var underskrevet af Prindsen, og leverede den udi Dronningens Hænder. Hvorpaa Dronningen gav Tegn til de 5 store Bestillingsmænd, at de skulde stige op paa Tronen, for at afføre hende de kongelige Klæder; hvilket og skete, og saae man hende derpaa i en Hast, istedenfor en regjerende Dronning i alle sine kongelige Ornamenter, at staae udi en

hvid

hvid Taftes Kjole med en Vifte i Haanden, og tale med de Omstaaende. De svenske Herrer bevidnede da, at de bare en inderlig Fortrydelse over denne Afstaaelse, og at intet kunde trøste dem uden det Valg, som Hendes Majestæt havde gjort af Prindsen, af hvis Fornuft og Visdom de kunde ikke andet end promittere sig en lyksalig Tilstand. Efterat dette var skeet, gav hun Raadsherrerne sin Haand at kysse, og blev gelejdet af dem saavelsom af Prindsen til sit Cabinet.

Derpaa blev Anstalt gjort til Prindsens Kroning, hvilken da ikke kunde celebreres med megen Pragt formedelst den Fattigdom, Sverrig var geraadet udi; thi M. Chanut vidner, at man maatte laane de meste Saget, som behøvedes til Kroningen, efterdi Dronningen havde indpakket de fleste af Rigets Meubler, for at føre dem til Tydskland. Kroningen blev forrettet med sædvanlige Ceremonier, og bleve da Skuepenge udkastede, paa hvis ene Side stod Kongen med en Krone, og paa den anden Side de Ord: A Deo & Christina; det er: Kronen er given af Gud og Christina. Til det Gjestebud, som blev gjort til alle Stænder, vidner bemeldte Autor, at paa Bøndernes Borde vare ingen Bordduge, men allene Trætallerkener paa det blotte Bord. Paa Borgernes Borde vare Tintallerkener, og paa Adelens Sølvkar, men som altsammen var laant af particuliere

Folk,

Folk, efterdi Dronningen havde ladet føre Alting tilskibs, hvoraf man kan slutte, at de Complimenter, som de svenske Herrer gjorde ved hendes Affstaaelse, og den Sorg, de bevidnede at bære over denne Skilsmisse, bestod ikkun i blotte Ord.

Efterat denne Act var forrettet, gjorde Dronningen sig færdig til at rejse fra Sverrig, og lod hun som hun vilde transporteres over Søen til Tydskland, hvorudover adskillige Skibe bleve udrustede til samme Transport. Men man fornam, at hun mod al Forhaabning tog Vejen til Lands igjennem Danmark, hvilket, da den nye Konge mærkede, lod han affærdige Bud efter hende til de danske Grændsesteder, for indstændigen at bede hende forandre sit Forsæt, og at begive sig til Øland, hvor Admiral Wrangel laae og biede med Floden, som skulde føre hende til Wismar; men hun undskyldte sig med Vindens Ubestandighed, tog Mandsklæder paa, og fortsatte sin Rejse til Sundet, hvorudover Kongen blev ilde tilfreds. Saasnart hun var kommen til Grændsestederne til en liden Aa, som skiller Danmark fra Sverrig, siges der, at hun steg ned af sin Carosse, og med en utrolig Glæde sagde: nu er jeg udi min Frihed og ude af Sverrig, hvor jeg haaber aldrig meer at komme. Hun lod sig da mærke med at ville rejse lige til den spanske Armee, for at see Prindsen af Conde, drak ogsaa en Skaal paa Ildens Sundhed,

hvilket Ingen kunde begribe, tilligemed adskilligt andet, og bare de Svenske stor Hjertesorg derover, da Saadant rygtedes. Hun rejste derpaa forklædt igjennem Danmark, uden at være kjendt; men, hvormegen Umage hun end havde gjort sig, at Ingen skulde faae det at vide, fik dog den danske Dronning Sophia Amalia et Nys derom. Hvorudover højstbemeldte Dronning af Curiositet for at see hende, lod sig ogsaa forklæde, og saae hende udi et Herberg, hvor hun logerede.

Saadan Ende fik Dronning Christinæ Regiment. Ingen kan nægte, at hun jo havde overmaade store Sindets Gaver, og at hun saavel i den Henseende som til hendes sejerrige Vaaben, hvorved Sverrig i hendes Tid blev fast engang saa stort som tilforn, kan regnes for en af de anseeligste Potentater, som haver været udi disse nordiske Lande. Hun var ogsaa særdeles naadig og from, saa at det var ikke uden Møje hun kunde persvadere sig til Livsstraf, og seer man, hun nyligen for sin Bortgang lod begrave foromtalte Messenius, hvorvel han paa den allerempfindtligste Maade havde søgt at beskjæmme hende, og lod sig mærke med at fortryde paa hans Execution. Foruden hendes personlige Qvaliteter recommenderede hende ikke lidet dette, at hun var Datter af den store Gustav, hvis Navn var helligt hos alle Svenske. Hvorudover, uanseet de mange Fejl og Skrøbelighe-

der, som hun henfaldt til, var hun dog inderligen elsket af sine Undersaatter; men det var Ulykken, at hun elskede ikke Undersaatterne igjen. Landet stod hende ikke an; hun væmmedes ved Folkets Skik og Sæder, og det svenske Sprog skurrede hende udi Ørene, hvorover man desmere maa forundre sig, efterdi hun ikke allene var fød udi Landet, men havde ingen andensteds været. Formedelst dette og andet forsvandt efterhaanden den Kjærlighed, Undersaatterne bare for hende, hvilket hun omsider selv mærkede, og derfor søgte ikkun at forbinde sig Fremmede, og at udføre af Landet, hvad hun kunde sammenskrabe, ret ligesom Sverrig kunde være et fiendtligt Land, som hun skulde tvinges til at overlade Andre, og som hun intet Godt undte. Dog havde Danmark ingen Aarsag til at glæde sig over hendes Bortgang; thi Sverrig var aldrig mindre farligt for samme Rige, end under en Dronning, der var saaledes dannet som Christina udi hendes sidste Regjeringsaar. Man seer af Ovenanførte, hvad som haver bevæget Dronningen til denne selsomme Resolution, at forlade Scepter og Trone; om Religionen contribuerede noget dertil, er vanskeligt at sige, skjøndt det maatte saa hedde. Dette er dog vist, at hun længe tilforn havde ladet sig overtale til at antage den romerske Tro; og siges der, at en portugisisk Jesuit, nemlig Pater Antonius Macedo, var den første, til hvilken hun Saadant be-

 troede.

troede. Den Samme havde ofte havt Lejlighed til at tale med Dronningen, og endeligen bragt hende saavidt, at hun udi det Aar 1651 lod ham hente til sig udi sit Cabinet, for at tilkjendegive, at hun vilde antage den romerske Tro. Hun forlangte derhos, at han i en Hast skulde forføje sig til Rom, for der af Jesuiternes General at erholde tvende italienske Jesuiter, hvilke forklædte maatte sendes til Sverrig, paa det at hun med dem videre kunde overlægge en saa vigtig Sag. Dette blev efterlevet, og tvende Jesuiter, nemlig P. Francesco Malines samt Paolo Casati begave sig forklædte til Sverrig, hvor de formaaede Dronningen at tage en fast Resolution herudi.

Dronning Christina haver, siden hun forlod Riget, havt mange selsomme Avantures; thi, saasom hendes Character var at agere en tragoedisk Heroinde, saa er hendes øvrige Liv ikke andet end et Skuespil fuldt af romanske og affecterede Actioner. Den første Skueplads, hvor hun siden hendes Bortgang først begyndte at forestille en Scene, var udi Nederlandene. Prindsen af Conde var den Helt, som hun der søgte, og til hvilken hun tilkjendegav sin Afstaaelse fra Regjeringen ved et Brev af saadant Indhold:

Jeg skulde have gjort ilde i at forlade en Trone, som jeg hidindtil haver besiddet, uden

et

at erkyndige Eder om saadan Resolution. Til Saadant haver mig drevet den Estime og Affection, som jeg haver baaret til Eder, iligemaade det Venskab, som I have ladet see mod mig, den Tid jeg sad ved Roret. Nu, saasom jeg haver forandret min Stand, kommer jeg for at bevidne for Eder, at, uanseet den Forandring, som Skjebnen haver gjort i begge vores Lykke, at jeg stedse vil conservere den samme Estime, som jeg altid haver havt for Eders Meriter, og holder jeg de gode Tanker, som I bærer for mig, at være mig ligesaa stor Ære, som at være en regjerende Dronning.

Det øvrige er af samme Surdej; og kan man ikke uden Væmmelse høre saadan Snak, at en Dronning bevidner sig at have forladt Scepter og Krone af Affection for en fremmed Prinds, helst saasom Prindsen aldeles ingen Tjeneste kunde have af hendes Afstaaelse, med mindre hun tilligemed havde erklæret ham som sin Successor. Hun lod sig ellers offentligen mærke med, at have foretaget sin Rejse allene for at see bemeldte landflygtige Prinds, og at det gjorde hende ondt, at der udi Brøssel intet Palais var saa stort, at hun der tilligemed ham kunde logere. Prindsen lod sig strax indfinde for at aflægge sin Compliment. Men Omgjængelsen faldt ud til

en

en Koldsindighed paa begge Sider; thi, saasom hun udi Ceremonialerne ikke tracterede Prindsen paa samme Fod som Erke-Hertugen, der var Gouverneur i de spanske Nederlande, blev han fortrydelig derover, og vilde ikke exponere sig til nogen offentlig Visit; men allene lod sig indfinde som en Particulier blandt Andre. Ja, da Dronningen siden, da hun blev ham vaer, vilde distingvere ham fremfor Andre, sagde han: Madame tout ou rien, det er: enten Alt eller intet, og derpaa gik bort; saa at derfor, om denne gode Dronning havde forladt Scepter og Krone endel for at see Prindsen af Conde, kunde saadan Compliment ikke andet end bringe hende af Humeur.

Men den store Motiv, som hun foregav til denne forunderlige Resolution, var den Attraa, som hun havde til Religionens Forandring, eller rettere, den Begjerlighed, hun havde til at bortdrive sin øvrige Tid udi Frankrig og Italien, hvor hun ikke med Fornøjelse kunde leve, uden ved at antage Landets Tro. Jeg haver tilforn viist, at intet trykkede hende mindre end Religionen, og at derfor Pavens Tro kunde ikke være den Magnet, som trak hende til Italien. Men det maatte nu saa hedde, en Maske maatte paatages, og en Comoedie med største Gravitet og Andagt spilles. Saasnart hun var kommen i Nederlandene, forsvor hun hemmeligen sin Fædrene-Tro i Brysel, og siden offentligen i Inspruck, hvor Pave

Alex

Alexander skikkede hende en vidtløftig Troes-Bekjendelse, som hun paa Knæ oplæste i Stadens Kirke, og det med saadan Andagt, at en Historieskriver vidner, at den pavelige Bibliothecarius Lucas Holsteinius, som var overværende, neppe kunde bare sig for Graad, hvoraf man kan dømme, at samme lærde Bibliothecarius haver bedre kjendt Bøger end Mennesker; thi Ingen, som kjendte Christina, kunde henføre hendes Omvendelse til anden end foromtalte Aarsag, iligemaade til den Begjerlighed hun havde til at distingvere sig ved selsomme, usædvanlige og uordentlige Bedrifter; thi dertil sigtede alle hendes Idrætter. Chevreau anfører en Historie, som bestyrker dette; Dronning Christina, siger han, forsvor den lutherske Religion om Formiddagen, og, da man om Eftermiddagen regalerede hende udi Inspruck med en Comedie, sagde hun til nogle fornemme Herrer, som bid vare skikkede for at divertere hende: det er billigt, at I under mig at see et Skuespil, efterat jeg tilforn haver regaleret Eder med et andet af samme Natur: Il est bien juste, qve vous me donnies la comedie, apres vous avoir donné la farce.

Hun skrev derpaa et heel andægtigt Brev til Paven, sigende, at hun agtede Scepter og Krone mindre end den Ære at adlyde Hans Hellighed. Om Paven troede noget deraf, kan med Sikkerhed ikke siges;

man

man seer allene, at han lod, som han ingen Tvivl bar om hendes Omvendelses Alvorlighed; thi da hun derpaa rejste til Rom, blev hun statseligen af Hans Hellighed imodtagen. Christina fandt og sin Regning ved at holde stivt ved den romerske Tro, helst saasom de svenske Vexler siden begyndte at slaae fejl, og hun derfor maatte blive de romerske Pavers Kostgjænger; iligemaade efterdi hende gaves fuldkommen Frihed til at føle sig udi alle italienske Vellyster, som Orthodoxien paa de Steder udsletter.

Hun begav sig derefter til Frankrig for at omgaaes med lærde Folk i samme Rige. Om hun profiterede noget af deres Omgjængelse, skal jeg ej kunde sige. Det er troligere, at hun af deslige Folks Hykleri er bleven mere bestyrket udi sin Forfængelighed. En af de franske Oratorer flatterede hende da med disse Ord:

Sveciam *Christinam* te fecit
Roma *Christianam*,
Utinam Gallia *Christianissimam*.

Om den gode Orator derved bildte sig ind, at den unge Konge af Frankrig torde faae isinde at ægte hende; kjendte han samme Konge ikke ret, hvilken i den Alder saae heller efter en kjøn end en middelaldrende latinsk Dronning. Om hendes Ankomst til Frankrig og hendes Opførsel sammesteds haves tilforladelig Underretning udi Mad. Mottevilles Memoires,

hvor-

hvoraf jeg noget her vil anføre. Da hendes Ankomst rygtedes udi Paris, begave sig meer end 20,000 Borgere til Conflans for at imodtage hende. Gouverneuren af Paris med anden Øvrighed complimenterede hende ved St. Antonii Port. Hun blev ført igjennem Staden mellem en utrolig Mængde af Folk til Hovedkirken, hvor Te Deum blev sjunget, og blev da en Skuepenge slagen, hvor hun forestilles tilhest med disse Ord: Regina Svecorum in urbem regie excepta. Hertugen af Guise, som Kongen skikkede ud imod hende, havde gjort hendes Portrait saaledes: Denne Princesse, siger han, er ikke høj af Positur, men haver en net Taille, smukke Hænder, noget høje Skuldre, hvilken Fejl hun dog skjuler ved sin selsomme Klædebragt. Hendes Ansigt er stort; hun haver en krum Næse, glimrende Øjne og en smuk Hud, endskjøndt derpaa sees nogle Ar af Smaakopper. Hun bærer undertiden en Hat og Mandssko, haver Mandsrøst og Maner, affecterende en Amazoninde. Hun er ellers høflig, taler 8 Sprog, særdeles det franske, ligesom hun kunde være fød udi Paris; hun veed Alting, indtil vore mindste Hof-Intriguer etc.

Folk stødte sig i Begyndelsen over hendes selsomme Dragt; men man vænnede sig siden dertil. Man forundrede sig over hendes Gejst, og over den store Kundskab, hun havde om Frankrig, saasom hun

kjendte

kjendte ikke allene alle fornemme Familier, men endogsaa alle lærde Mænd. Med eet Ord: hun kunde sige de Franske det, som de selv ikke vidste udi deres eget Land. Efterat hun havde beseet Alting udi Paris, begav hun sig til Compiegne, hvor Hoffet var, af hvilket hun herligen blev imodtagen. Udi en Samtale, som der holdtes om Undersaatternes Troskab mod Kongen, da en af de Nærværende sagde, at Saadant fandtes hos alle honette Folk, svarede hun: at det var sandt udi alle andre Lande, men at hun havde mærket, at Utroskab blev ikke regnet for den største Feil i Frankrig. Men, saa meget behagelig, som hun kunde gjøre sig ved sin Esprit, saa meget foragtelig gjorde hun sig ved sin Opførsel; hun lignede i ingen Ting et Fruentimmer, og tog ikke den fornødne Modestie i Agt; paa den italienske Comedie brød hun undertiden udi en høj Latter, og undertiden ved dybe Sukke og Berømmelser gav tilkjende, at Scenerne behagede hende. Hun plejede at synge i Selskab, og undertiden var som henrykket udi Tanker. Hun var sig selv ulig, høflig, but, fritalende saavel udi Religionssager, som udi Ting, hvori hendes Kjøn udfordrer Taushed. Hun løftede Benene højt op paa Stolen, hvor hun sad, endogsaa i Hoffets Nærværelse. Hun bandede ofte, og med et Ord, iagttog intet af de Anstændigheder, som recommanderer høje Standspersoner; hun syntes at have Af-

skv

sky for al Fruentimmer-Selskab, og blev det derfor desmere lagt hende til Last, da hun udi St. Germain lod see saa stor Begjerlighed efter at see en bekjendt Skjøge ved Navn Ninon, og var samme Ninon det eneste Fruentimmer i Frankrig, for hvilken hun lod see nogen Estime.

Dette foraarsagede, at, da hun anden Gang kom til Frankrig, nemlig 1657, man tracterede hende med Koldsindighed. Medens hun i samme Aar var i Fontainebleau, begik hun en meget hæslig Gjerning, i det at hun dømte en af hendes Betjente, nemlig Monaldeschi, fra Livet, og ved sin Livcapitain lod ham myrde. Medens Executionen skete, diverterede hun sig, og var gandske lystig udi sit Cabinet. Hvad samme Monaldeschis Brøde var, kan Ingen sige. Der menes, at han røbede nogle af hendes hemmelige Historier. Det hele Land havde Afsky for denne Gjerning, og Hoffet besværgede sig derover, saasom det var formasteligt imod Regjeringen; dog blev det derved; saa at man allene lod sig nøje med at vise Koldsindighed imod hende. Hun lod, siger Mad. Motteville, i det øvrige see slet Opførsel. Hun løb maskeret paa alle Baller, foer ofte paa Comedien gandske allene med Mandspersoner, og udi de første Carosser, som hende mødte; saa at de Franske skammede sig over den Berømmelse, som de tilforn havde lagt paa hende; og var man villig til at

forsyne hende med Rejsepenge, for at blive hende besnarere qvit.

Efterat hun længe allevegne havde omflakket, begyndte hun at laborere af Pengemangel, helst da Sverrig, hvorfra hun havde sine Indkomster, blev indviklet i en saa kostbar Krig, og derfor Remisserne gik ikke saa rigtig mere, hvilket ophidsede hende saaledes mod Carl Gustav, at hun 1659 lovede Kejseren at opvække Rebellion i Pommern, og at skille Sverrig ved samme Provinds; dog, saasom hun ikke længe var ved et Sind, stod hun fra det Forsæt igjen, og lod sig nøje med at besværge sig over Carl Gustavs Utaknemlighed. Men man kunde sige til samme Konges saavelsom hele Sverrigs Undskyldning, først at Riget havde stor Pengemangel paa samme Tid; dernæst at de aarlige Indkomster vare hende tillagte ikke for at prostituere Nationen, og at vanære hendes store Faders Ihukommelse, ved at forsværge den Religion, som han med sit Blod havde beskyttet; item ved at spille Comedier udenlands, og at agere en vandrende Ridder. Den Afgang udi hendes aarlige Pension af Sverrig foraarsagede, at hun saae sig intet Middel til at holde sin begyndte Stat vedlige. Men Pave Alexander den Syvende, som stedse havde ladet see Affection mod hende, gav hende aarligen til Underholdning 12,000 Scudi, og beordrede til Forvalter derover Cardinal Azzolini, hvilken

med

med saadan Fornuft og Agtsomhed førte hendes Kasse, at der imod Sædvane altid siden bleve Penge i Behold; og var det saavel i den Henseende som til hans behagelige Omgjængelse Dronningen fattede saadan Yndest til ham, at hun lovede at ville gjøre ham til sin eneste Arving. Om ellers nogen anden hemmelig Aarsag kan have tilvejebragt denne Affection, kan forvist ikke siges: Adskillige have henført den til en utilladelig Elskov. Men det kan være en Gisning uden Grund.

Paa samme Tid døde Carl Gustav, Kongen af Sverrig; hvorudover Dronning Christina fandt nødigt at gjøre en Rejse til sit Fædreneland, for at iagttage sin Interesse ved en ny Regjering. Hun brød op fra Rom udi det Aar 1660, og rejste igjennem Danmark til Sverrig, hvor hun med al Æresbevisning blev imodtagen. Men Alting bestod ikkun i Complimenter; thi den største Del af Stænderne, som da vare forsamlede, især de Gejstlige, holdt for, at hun formedelst Religionens Forandring efter Sverrigs Lov havde forbrudt al sin Ret, hvilket forbittrede Dronningen saaledes, at hun 3 Gange faldt udi Graad, og, ligesom Stænderne beraabte sig paa Sverrigs Lov, saa beraabte hun sig paa den Convention, som ved hendes Afsked var gjort. Dog, saasom hun mærkede, at hun ved Haardhed intet kunde udrette, begyndte hun omsider at give gode Ord, og

bad,

bad, at hende maatte tillades at holde Messe udi sit eget Pallads. Dette blev hende ogsaa nægtet, hvorudover hun lod sit Capel nedrive, og gav de romanske Præste Afsked, som hun havde bragt med sig, ladende sig nøje med at bivaane Gudstjenesten udi den franske Gesandts Terlons Hus. Tvistighederne, angaaende hendes Prætentioner, varede en Tidlang. Man forsikkrede hende endeligen om hendes Pension; men, da hun paastod, at, hvis den unge Konge døde uden Livsarvinger, Kronen skulde tilfalde hende igjen, blev Saadant ikke allene afslaaet, men hun blev ogsaa tilholden at fornye den Renuntiation, som hun engang tilforn havde gjort.

Efter saa forrettet Sag, begav hun sig til Rom igjen, hvor hun slog sig til Alchymie, og derpaa spildte en stor Del af sine Indkomster. Hendes Tjenere og Husfolk øvede imidlertid allehaande Insolencer, og bildte de sig ind, at de stode under Ingens uden under Dronningens Tiltale. Røvere og Mordere begave sig under hendes Beskyttelse, og Toldforpagtere beklagede sig, at de ikke kunde svare deres Forpagtnings-Afgift, efterdi Kjøbmænd indpractiserede deres Vare udi Dronningens Carosser. Saasom nu dette gik altfor vidt, lod Cardinal Farnese, som da var Stadens Gouverneur, adskillige af hendes Tjenere straffe. Dronningen besværgede sig derover for Paven; men, saasom Hans Hellighed var underrettet om deres Forhold,

hold, anhørte han hendes Klagemaal med Koldsindighed; og mærkede man, at den store Affection, som han havde fattet for hendes Person, tog meer og meer af.

Dette saavelsom hendes naturlige Ubestandighed foraarsagede, at hun Aar 1666 besluttede at forlade Rom, og at gjøre en Rejse til Sverrig igjen. Paa denne Rejse antog hun udi sin Tjeneste den bekjendte Markgreve del Monte, hvilken inden kort Tid kom udi saadan Anseelse og Myndighed, at han ofte bød Dronningen at tie. Hans almindelige Talemaade og Mundheld var dette: at man maatte hevne sig uden at true; hvoraf man seer, hvilke hæslige Qvaliteter denne Mand havde, som Dronningen fattede saadan Affection til.

Hun kom denne Gang ikke længer end til Nykjøping i Sverrig. Der blev hende af Raadet forkyndet, at det kunde hende ikke tillades at holde Messe udi Stokholm, end ikke udi den franske Gesandts Hus; thi de Svenske forargede sig saavel over hendes egen som over hendes Hoftjeneres uanstændige Opførsel; thi en af hendes Gejstlige, nemlig Abbeden af Santorio, søgte at voldtage et svensk Fruentimmer, da Hoffet opholdt sig udi Nykjøping. Saasom nu Dronningen mærkede, at hun ikkun slet vilde blive imodtagen udi Stokholm, gik hun over til Lybek, og derefter besøgte Bremen og Verden. Der lod hun

sig

sig allevegne see til Hest udi Mandsklæder og en Strudsfjær paa Hovedet. Hun tog sig og paa at ville exercere de svenske Krigsfolk, som stode under Feltherren Wrangels Commando; men, saasom hun ikke forstod Haandværket saa vel, som hun selv indbildte sig, gav denne Handel Aarsag til Latter. Hendes nye Favorit, del Monte, fulgte allevegne med paa Rejsen, og ved sin liderlige Opførsel gav Anledning til stor Eftertale; blandt andre hans Bedrifter er merkværdig den Gjerning, han øvede mod den rige Jøde Texeira udi Hamborg, hvorom jeg omstændeligen haver talet udi den jødiske Historie, hvortil jeg Læseren vil henvise.

De Uordentligheder, som bedreves paa denne Rejse, rygtedes indtil Rom, hvilket hun selv mærkede af et Brev, som hende blev skikket af ovenmeldte Cardinal Azzolini. Samme Brev gjorde hende fast rasende, og, som hun havde sin Livmedicus mistænkt for at have givet Underretning om hendes Forhold, saa greb hun ham om Halsen med saadan Hidsighed, at hun havde qvalt ham, hvis han ikke itide var bleven reven af hendes Hænder.

Medens Dronningen opholdt sig udi Hamborg, fik hun Tidender, at Pave Alexander den Syvende ved Døden var afgangen, og at Julius Rospigliosi den 20 Augusti 1667 var bleven udvalgt til romersk Pave med det Navn Clemens den Niende.

Saa-

Saasom nu Christina havde staaet i Venskab med samme Mand, og hun derfor kunde vente sig Fordel under hans Regjering, saa vilde hun ved en stor Højtidelighed tilkjendegive sin Glæde over dette Valg. Hun lod til den Ende anrette et kunstigt Fyrværk, illuminerede den forreste Del af hendes Pallads, udhang den nye Paves Vaaben, og præsenterede udi Skyerne et indviet Brød, som blev tilbedet af Engle. Dette kunde ikke andet end foraarsage stor Opsigt udi en protestantisk Stad. Den hele Højtidelighed faldt ogsaa ud til et Sørgespil; thi en stor Hob danske, engelske og hollandske Matroser strømmede til hendes Pallads for at ansee denne Stads, og, da de samme vare blevne beskjænkede, begyndte de at kaste Stene efter de oprettede Zirater. Dronningens Folk skjøde først med løst Krudt for at skrække dem; men, da det ikke kunde hjelpe, skjøde de med Hagel, saa at nogle af Almuen omkom. Dette tjente til intet, uden at forbittre dem desmere, saa at de med al Magt stormede til Huset. Udi denne Forvirrelse reddede del Monte sig med Flugten, og tvende af Dronningens Tjenere førte hende igjennem en Bagdør til den franske Gesandts Terlons Hus, hvor hun ankom halvdød af Skræk. Men, da hun nogen Stund havde hvilet paa Sengen, og spist Aftensmaaltid, begyndte hun at prale, sigende, at hvis man havde ladet hende komme til Vinduet, vilde hun saaledes

have igjennemheglet disse dumdristige Matroser, at de ikke oftere skulde driste sig til saadan Gjerning. Man søgte derpaa at stille Almuen tilfreds, hvilket og skete, saa at Enhver gik hjem til sit, og Dronningen blev Dagen derefter ført ligesom udi Triumph til sit Pallads igjen, hvor hun strax lod uddele 2,000 Rdlr. til dem, som havde faaet Skade, og hvoraf tvende døde samme Dag.

Efter deslige Bedrifter begav hun sig paa Rejsen til Rom igjen, hvor hun stedse siden forblev indtil hendes Død, og syntes det, at hun ingen Lyst oftere havde at forlade en Stad, hvor Vellyst og Overdaad, som vare hendes Hoved-Inclinationer, regjerede, helst udi den daværende Pave **Clemens** den Niendes Tid, da Pragt og Overdaad bleve bragte paa den højeste Spidse. Dette ophørte vel snart ved samme Paves hastige Død; men, som hans Successor **Clemens** den Tiende traadte i hans Fodspor, begyndte Pragt og Vellyst at komme i sin Gang igjen; og contribuerede Dronning **Christinæ** Hof ikke lidet til den Fordærvelighed, som da regjerede udi Rom; thi, som hun havde Qvarter-Frihed, saa flygtede alle Misdædere til Longara, som var hendes Qvarter, hvor de bleve tagne udi Beskyttelse. Hendes Hoffolk toge meer og meer til udi Uordentlighed, især ovenmeldte **del Monte**, hvilken distingverede sig udi Liderlighed blandt de Tiders Mennesker; og, naar Nogen klagede

gede sig over ham eller Andre, bleve de ikkun af Dronningen beleede.

Den Uorden, som rejste sig af Qvarter-Friheb, varede, indtil den berømmelige Pave Innocentius den Anden kom til at sidde paa Tronen. Samme Pave tog sig for at ophæve denne Frihed, det maatte koste, hvad det koste vilde. Det er bekjendt, hvad han derudover maatte udstaae af det franske Hof. Dronning Christina bristede sig dog ikke til at staae paa sin formente Ret herudi; men, for ikke at støde denne myndige Pave for Hovedet, sagde sig af med saadan Qvarter-Frihed, hvilket sees af det Brev, hun tilskrev Paven. Denne Føjelighed kunde ikke andet end være behagelig for Hans Hellighed, og er det troligt, at, hvis Christina tilligemed havde renuntieret paa sit uordentlige Levnet, vilde han have baaret samme Affection til hende, som Alexander, men, saasom hun fremturede udi sin forrige Opførsel, var Forstaaelsen ofte ikkun maadelig imellem begge Hoffe. Thi man mærker paa den ene Side, at der blev indeholdet med den Pension, hun havde af Paverne, og paa den anden Side, at Dronningen talede om denne Pave med Foragt, kaldende ham gemenligen med det Navn Mingon. Og fortælles der, at hun lod engang klæde sine Hofdamer udi en naragtig Dragt, som hun, Pave Innocentius til Spot, kaldte Innocentiana. I det øvrige er intet at antegne om

denne Dronning uden de Uordener, som gik isvang ved hendes Hof. Man mærkede, at ved Alderen hendes Inclination tog til for Guldmageri, Astrologie og Spaadom, og var det i den Henseende, at hun fattede Kjærlighed til et Qvinde-Menneske ved Navn Sibylle, som gjorde Profession af at spaae. Hun delte sin Tid imellem Kirkegang og vellystige Forsamlinger, saaledes, at hun forsømte ingen Messe, forsømte ej heller nogen Maskerade; man kunde holde for, at hun ansaae begge Dele som Skuespil, hvis man i alle andre Ting ikke havde mærket en ligedan Bizarrerie og Flygtighed. Der siges, at, da hun engang betragtede sin Faders den store Gustavs Skilderi, brød hun ud i disse Ord: **Ach, du arme Gustav! hvilke store Bedrifter haver du ikke gjort! men hvor liden Omsorg haver du ikke havt for din Sjæl? Jeg takker Gud, at jeg er kommen paa Saligheds Vej.** Men en Anden kunde svare hertil: mon det er den samme Person, der tilforn drev Spot med sin egen Omvendelse, og lignede den ved et Skuespil? Det eneste, hvorudi man mærkede Bestandighed hos hende, var den Afsky, hun havde for giftede Koner, hvilke hun gemenligen, naar de bleve frugtsommelige, kaldte Køer.

Udi Begyndelsen af det Aar 1689 mærkede man, at hun gik frugtsommelig med Dødstanker, hvorudi hun blev bestyrket af ovenmeldte Sibylle. Udi disse

Tanker fik hun det Indfald, at ville lade anrette en kostbar Begravelse. Hun lod til den Ende hente sin Bildthugger Francesco Maria Anconitano, og befol ham at gjøre adskillige Afridsninger, gav ogsaa tilkjende, at Begravelsen skulde være udi den Kirke, kalden la Rotonda, fordum Pantheon, hvilket intet Menneske maatte vide, fornemmelig Cardinal Azzolini. Men, hvor hemmeligt dette Anslag end blev holdt, fik bemeldte Cardinal dog Kundskab derom. Han blev forskrækket over de Bekostninger, som saadant Værk udfordrede; dog dristede han sig ikke at tilkjendegive Dronningen sin Mening herom. Men, da han hørte, at hun vilde, at Begravelsen skulde koste en Million, faldt hans Skræk ud til Latter, saasom han vidste, hvor lidet hendes Midler dertil kunde strække. Det hele Værk gik ogsaa Krebsgang; thi hun blev ikkun slet og ret begraven, og hendes Legem blev nedsat udi et Sacristi af St. Petro.

Da hun endeligen mærkede, at hendes Timeglas var udrundet, lod hun see stor Anger over sine begangne Synder, bad ogsaa Paven, at han vilde forglemme de Stridigheder, som hun havde havt med ham, og at han vilde meddele hende sin Velsignelse; det er troligt, at Hans Pavelige Hellighed Saadant accorderede, saa at man derudover ingen Aarsag haver at tvivle om hendes Salighed. Hendes sidste Villie eller Testament blev forfattet af Cardinal Az-

zolini, og mærkede man deraf, at H. Eminence ikke havde forglemt sig selv.

Endeligen døde denne mærkelige Dronning den 19de April 1689, efterat hun havde naaet en Alder af 62 Aar og 4 Maaneder. At give til Slutning hendes Portrait, er ikke andet end at igjentage, hvad som tilforn er anført. Jeg vil ikkun allene sige dette, hun levede Catholik, ligesom hun havde levet, da hun var Protestant; saa at man udi hendes Levnet finder intet, som haver kundet bevæge hende til at forlade Scepter og Krone, for at blive et Lem af den romerske Kirke, om hvilken, man seer, at hun saavel før som efter hendes Omvendelse ikkun haver havt slette Tanker. Burnet vidner, at have hørt af hendes egen Mund disse Ord: at man maatte troe, at Gud umiddelbar regjerede den romerske Kirke, efterdi de 4 Paver, som hun havde kjendt, havde ikke Sensum Communem, eller menneskelig Forstand. Man mærkede en Slags Usømmelighed udi hendes Omgjængelse, saa at hun opførte sig hverken efter sit Kjøn eller sin Stand. De, som forstode Latin, mærkede, at hun med Flid havde læst Petronius og Martialem; thi hun kunde deraf opregne de allerhæsligste Stykker. Den Omgjængelse, som hun udi Flandern havde med den spanske Gesandt Pimentel, bestyrkede Folk udi den Mistanke, som derom havde været fattet udi Sverrig. Nogle have berømmet hende af hendes

mand-

mandlige Qvaliteter, men de samme gik indtil Affectation; thi hun foragtede sit eget Kjøn, og vilde ikke have uden Mandspersoner udi sit Selskab. Saasom hun var liden af Positur, og hartad krogrygget, havende een Axel højere end den anden, saa søgte hun at skjule sit Kjøn, hvorved hun skammede sig. Det er troligt, siger en vis Autor, at hun havde forladt sin Mandskjole, sin Peruqve, sin strudsfjedrede Hat, og igjen taget Fruentimmerdragt, hvis den samme havde blevet Mode for Mandspersoner.

Hun var ellers en stor Elskerinde af Læsning, forstod Latin og Græsk, og vidste paa sine Fingre Oratorer, Poeter, Historie og Philosophie; hendes Curiositet gik ogsaa indtil Chymie. Hvad, som man mest forundrede sig over, var den Færdighed, hvormed hun talede de fleste europæiske Sprog, hvoraf ethvert var for hende, som Modersmale. Men man kan sige, at det var at ønske, at denne gode Dronning havde været lidt mindre lærd, og lidt mere klog; thi intet tjener mere end hendes Historie til Bevis paa, hvad Forskjel der er imellem Lærdom og Visdom.

Sam-

Sammenligning

imellem

Maria Stuart og Christina.

Man seer af disse tvende Damers Historie, at de have lignet hinanden, saavel udi Naturens store Gaver, som udi samme Gavers Misbrug, og at Alderen, som ellers corrigerer Ungdoms Fejl, haver hos Begge været Tønder til Vellyst og Daarlighed; Maria, som udi Ungdommen skinnede blandt alle de Tiders Damer, blev med Tiden saaledes metamorphoseret, at intet var hos hende kjendeligt uden Legemets udvortes Skabning. Og Christina, som syntes at ville ved Dyd, Forstand og et priseligt Regimente formørke sin store Faders Ihukommelse, satte Sverrig ved sin slette Opførsel udi saadan Forvirrelse, at det truedes med Skibbrud og Ødelæggelse, hvis hun længer havde siddet ved Roret. Saasom Ingen udi Ungdommen gav den Anden efter udi Dyder, saa gav ved Alderen Ingen den Anden efter udi Lyder. Begges Hoved-Caracter var Ustadighed. Man saae Begge nu at agte,

nu

nu at foragte, nu at elske, nu igjen at hade de samme Personer, og det uden given Aarsag til saadan Forandring; Saadant øvedes oftere af Christina, men kjendeligere af Maria; thi, saasom den Svenske spillede Bold med sine Ministre, saa spillede den skotske Dronning med sine Ægtefæller; ikke at tale om, at den Førstes Kjærlighed sjelden forvandledes uden til Afsky og Koldsindighed, da den Sidstes derimod faldt ud til Had, som ikke kunde stilles uden ved Mord-og Ødelæggelse, saa at, hvis Christina kunde fatte snarere, saa kunde Maria fatte stærkere Afsky for den, hun nyligen havde elsket. Det er derfor herudi, at mildere Dom maa fældes over den Første end den Sidste; efterdi Christinæ Afsky bestod allene udi et surt Ansigt og Væmmelse, og finder man udi hendes hele Historie intet Tegn til Blodgjerrighed. Til Ødselhed vare Begge udi lige Grad hengivne; skulde nogen af dem herudi have Fortrin, maatte det være den svenske Dronning. Kjødslyst derimod regjerede stærkere hos Maria, saa at hun tilsidesatte al Anstændighed, ja underkastede sig yderste Fare og Ulykke, for at fornøje den samme, hvilket ikke kan siges om Christina; thi, endskjøndt hun kan have havt en tilstrækkelig Dosin deraf, saa kan man dog ikke sige, hvorvidt hendes Kjødslyst gik, og hvorudi den store Kjærlighed, hun lod see mod Bourdelot, Pimentel og andre Favoriter haver bestaaet, undtagen man vil fæste Tro til Monaldeschis Breve, som ere hel betydelige. Anden Slags Vellyst, som bestod udi Spil, Dands, Festins og alle Slags Divertissements, vare udi større Grad hos Christina; thi det er ikke troligt, at Maria havde villet skille sig ved Scepter og

Krone

Krone for deslige Fornøjelser; Begge vare koldsindige mod deres egne Undersaatter, og præfererede dem Fremmede. Denne Feil kan dog mere undskyldes hos den skotske end hos den svenske Dronning; thi den Første havde med et gjenstridigt Folk at bestille, da den Sidste derimod havde lydige og føjelige Undersaatter, der saae igjennem Fingre med hendes Skrøbeligheder, ja elskede hende inderligen; men de kunde ved intet Middel bevæge hende til at elske dem igjen. Landets Maal, Sæder, Levemaade, Religion, med eet Ord: Alt, hvad som var svensk, var hende modbydeligt; hvorudover man kan sige, at den Førstes Koldsindighed grundede sig paa Vrede og Fortrydelse; men den Sidstes paa Capricer. Og kan man desmere herudi forundre sig over den Sidstes Delicatesse, efterdi hun aldrig havde været udenfor Sverrig. Den Første derimod var opdragen ved det franske Hof, og kom befænget med franske Moder og Noder til Skotland.

Af Begges Levnet sees, at de have havt liden Religion, skjøndt Begge have villet passere ikke allene for store Christne, men endogsaa for Martyrer. Maria foregav sig med sit Blod at besegle en Religion, hvoraf hun i sin Livstid ikke havde iagttaget en eneste Artikel, og Christina forlod Scepter og Krone, for at antage en fremmed Tro, skjøndt hun stedse havde ladet see Indifference udi Religions-Sager, og holdet alle Religioner lige gode; saa at, endskjøndt ingen af dem trykkedes af Religionen, saa satte dog den Ene Livet til for sin Fædrene-Religion, den Anden opoffrede sin Velfærd for at antage en efter hendes Foregivende bedre Tro; men den romerske Kirke kan ligesaa lidet bryste sig af den Førstes

Be-

Bestandighed, som den Sidstes Omvendelse; thi Maria rettede sin Tro efter det franske Hof, hvormed hun stod i nøje Forening, og Christina holdt den Religion antageligst, som florerede udi de vellystigste og behageligste Lande, og hvor Baller, Maskerader og andre Galanterier vare mest udi Brug; thi det var efter al Anseelse paa det Fundament, at hun fandt større Orthodoxie udi Frankrig og Italien end udi Sverrig.

For at slutte denne Sammenligning, kan man sige: at Maria var en større, men Christina en selsommere Synderinde, at hos den Første var større, men hos den Sidste flere Fejl. Maria vilde synes bedre, end hun var, og Christina vilde synes værre, end hun virkeligen kunde dømmes at være. Den Første beklagede sig over sin Trængsel og Landflygtighed som uforskyldt; Christina brystede sig af sin Landflygtighed, holdt sig for større Ære at følge Don Qvixots end den store Gustavs Fodspor, og heller at være en vandrende Ridder end en regjerende Dronning, hvorudover, saasom den Ene af Undersaatterne var mest hadet, saa var den Anden mest foragtet. Kort at sige: den Førstes Levnet giver Materie til en Tragoedie, den Sidstes til en Tragicomedie, saasom den er en Blanding af traurige og lystige Scener, og endes med latterlige Nachspil.

Ma-

Mariamne
og
Agrippina senior.

Forberedelse.

Man siger udi Ordsproget: formeget og forlidet fordærver Alting; Mad og Drikke opholder og styrker, men Overflod deraf svækker og fordærver Livet; Buen maa spændes, men spændes den for stærkt, brister den. Naar Medvind blæser, maa man hidse Sejlet, men blæser den for stærkt, maa man tage Svøftet ind. Alle fornødne Gjerninger maa øves, men med Skjønsomhed; thi, hvis det ikke skeer, kan de mest nyttige Gjerninger blive skadelige, og de mest glimrende Dyder kan forvandles til Lyder. Saxmildhed er, for Ex., en Dyd, men, hvis man ikke modererer den, bliver den forvandlet til en

Last,

Last, og faaer Navn af Ødselhed. Kjærlighed og Venskab er en prisværdig Qvalitet; men, hvis den ikke øves med Skjønsomhed, kan den faae Navn af Sammenrottelse. Tapperhed kan paa samme Maade forvandles til Brutalitet, Retfærdighed til Tyrannie, Medlidenhed til Misgjerningers Haandthævelse, Forsigtighed til Mistanke. Ja, Gudsfrygt selv kan blive til Skade, hvis den ikke øves til Maade; thi man haver daglig Exempel paa, at Exces af Devotion haver styrtet Mennesker udi Enthusiasmus, og gjort dem til ubeqvemme Lemmer udi det menneskelige Societet *). Der siges vel, at man kan ikke gjøre formeget af det, som godt er; men det er at mærke, at, hvis man gjør formeget, bliver det ikke mere godt.

Jeg vil forbigaae at tale videre om ovenmeldte Dyder, men allene melde noget om Bestandighed. Den samme er en Hoveddyd, og en Zirat for ethvert Menneske; men, hvis den ikke øves med Moderation, faaer den Navn af Halstarrighed, og kan føde mange og store Ulykker af sig, og viser Historien os herpaa mærkelige Exempler. Man maa ikke lade sig dreje af hver Vind, som en Vejrhane, man maa ej heller stampe mod Braaden og sætte sig til Modværn, hvor intet Haab er til Sejer. En fornuftig Mand bukker sig, naar han gaaer igjen.

*) Philippo de Neri siges engang at have været saa opspændt af Devotion, at hans Brystben deraf sprak. Den bekjendte Mad. de Guyon, som en ligedan Enthusiasmus havde bragt udi Fare, blev dog itide reddet ved at løse sit Snørliv.

igjennem lave Dørre, en Daare derimod løber Hovedet mod Væggen, og med Don Qvixot duellerer med Vindmøller. En saadan Fermetet og Bestandighed, som øves uden Judicio, og uden Henseende til Tid, Sted og Conjuncturer, til Mulighed og Umulighed, til Fornødenhed og Ufornødenhed, er heller en Last end en Dyd. Vil man med menige Mand rose saadan Slags Bestandighed, da maatte man sige, at et Æsel er det ypperligste iblandt Dyr, og en Fanaticus den priisværdigste blandt Mennesker; thi Begge lade sig som Maskiner drive af deres Naturel, som, der ved Hug og Slag, og her ved Formaninger, ikke lade sig bøje. Det er dermed som med tørre og forraadnede Træer; en sund og frisk Gren lader sig bøje, men en tør kan ikke krummes, uden den tilligemed brydes. Hvad Almuen derfor anseer som en Hoveddyd, er ofte intet uden en Hovedfeil, ja en Sygdom, der rejser sig af den sorte Galde; thi det er fornemmeligen hos saadanne Folk, man finder den Stivhed, som uforskyldt faaer Navn af Bestandighed. Jeg staaer aldrig fra min engang fattede Mening, sagde en viis Dommer, det gjorde ej heller min salig Fader; men, saasom baade han selv og hans salig Fader gemenligen faldt paa bagvendte Meninger, saa befandt Andre sig ikke vel ved saadan deres Dyd, og de selv af fornuftige Folk bleve ansete som visse Buldogge, der aldrig slippe deres første Greb.

Intet kan bedre herpaa til Oplysning anføres end Cato den Yngres Levnet; Historieskrivere have antegnet, at man end udi hans Barndom mærkede hos ham

en

en Bestandighed, hvoraf man kunde slutte, at han vilde blive en stor Helt, men saadan En, som ikke passede sig til Tiderne, og hvis outrerede Dyd vilde føde mere Ondt end Godt. Da han endda var et spædt Barn, og En, for at prøve hans Naturel, aabnede et Vindue, ladende, som han vilde kaste ham ned af Huset, lod han ikke see ringeste Bevægelse derover. Da han kom til Alder og udi Forretninger, viste han ved sin bestandige Opførsel, at han svarede til de Tanker, som man havde gjort sig om ham. Jeg vil ikke betage Cato den Berømmelse, som ham tilkommer; jeg vil gierne holde ham for *en* stor Helt; men vilde holde ham for en større, hvis hans Bestandighed havde været krydet med mere Skjønsomhed; thi, saasom han kunde ikke holde paa Sejlen, naar Fornødenhed det udfordrede, og ikke tage et Svøft ind, naar Stormen mest rasede, men vilde gjøre umulige Ting til mulige, saa kunde han ansees som en uforsigtig Vandringsmand eller Løber, der allene haver sit Øje fæstet til Maalet, men giver ikke Agt paa Vejen, og derfor styrter udi Løbet. Nogle have af Catos Opførsel taget Anledning til at henføre hans Bestandighed til en stor Ambition, ja større end enten Pompeji eller Cæsars. Jeg drister mig ikke til at fælde saadan Dom, thi, som hans hele Historie viser, at han intet havde for Øjen uden sit Fædrelands Frihed og Velfærd, og at han derfor opoffrede Rolighed, verdslig Ære og Liv, kalder jeg det heller en medfødt Ærlighed og Dyd, hvilken kunde have havt fortræffelige Virkninger, hvis han havde levet paa andre Tider, eller, hvis han udi saadanne

danne slibrige Conjuncturer havde øvet sin Dyd med meer Skiønsomhed; men, saasom han vilde ikke tage et eneste Rift ind, naar Stormen mest rasede, kunde af hans Bestandighed intet flyde uden hans eget tilligemed Fædrelandets Skibbrud. En ond Affect kan ofte ved skiønsom Direction tilvejebringe Nytte, og en god naturlig Affect kan ved Uskiønsomhed føde Skade og Fordærvelse. Hvis Cato havde levet udi den romerske Republiqves Barndom, kunde Naturen synes i ham at have dannet et Redskab til Statens Styrke og Opkomst; men saasom han lod sig see paa en Tid, da Republiqven laborerede af ulægelige Sygdomme og saadanne, der heller forøges end formildes ved stærk Medicin, da synes den udi ham at have dannet et Redskab til at befordre Republiqvens Undergang.

Man seer heraf, hvilke Tanker jeg haver om denne store Mand, at jeg giver ham den Ære, som ham tilkommer, og kalder hans naturlige Bestandighed en Dyd, men saadan en, som paa de Tider ikke kunde øves, uden at tabe sit Navn af Dyd. Jeg haver ikke andre Tanker om mange christne Martyrers Bestandighed; thi man seer ofte hos dem en Iver uden Skiønsomhed, hvorved intet er udvirket uden heftige Forfølgelser, som have truet med hele Religionens Undergang; saa at man udi Kirke-Forsamlinger haver været tvungen til at moderere den samme, og at dømme deslige Folk uværdige til Canonisation: omnis virtus consistit in mediocritate; al Dyd bestaaer udi Middelmaadighed saaledes, at man tager en Middelvej mellem Letsindighed og Haardnakkenhed,

hed, og lader Fornuften være Styrmand, ja saaledes at man vel gaaer ligefrem, men undertiden, naar Skjær og Klipper møde, defilerer. Man seer, at Gud, som er uforanderlig og Bestandigheden selv, havet havt Tidernes Beskaffenhed for Øine, og udi visse Ting ligesom givet Tøilen til sit Folk i Henseende til deres Haardnakkenhed. Dette Exempel kan være nok til at paaminde os om vor Opførsel udi denne Dyds Øvelse. Verdslige Historier vise ogsaa mærkelige Exempler paa Uheld, som outrerede og utidige Dyder have tilveiebragt, helst denne Qvalitet som gemeenligen kaldes Bestandighed, men hvoraf ofte gjøres Misbrug; saasom Mange holde det for en Pligt at gaae stedse ligefrem, da det dog er en Pligt undertiden at defilere. Daglig Erfarenhed viser, at Mange af saadan Vildfarelse sætte sig mod Øvrigheds Befaling, holdende deres Reputation kostbarere end deres Liv; ei iagttagende, at det er undertiden en Undersaats Reputation at opoffre endel deraf, naar Fornødenhed det udfordrer; saaledes, naar en Konge befaler mig at sige, at jeg haver gjort Uret, hvis jeg Saadant ikke gjør, opoffrer jeg ved Vægring en ægte for at conservere en uægte Reputation: thi eet er, at erklære sig at have gjort Uret, naar den, som haver Magten, befaler; et andet er, at bedrive virkeligen en Misgjerning efter Ordre; ved det sidste lider jeg paa mit Navn og Rygte, efterdi jeg bedriver en Synd, som jeg for Gud ikke kan belægge med Øvrighedens Ordre; ved det første derimod taber jeg intet af min Ære, efterdi jeg efter Ordre siger mig skyldig, da jeg dog intet Ondt haver gjort; thi en

Øvrighed kan erklære mig vanrygtet, men ikke betage mig mit ærlige Navn og intrinsiqve Valeur. Derpaa kunde gives mange Exempler, men dette ene maa være nok, og bør tjene til Erindring for dem, som af Vildfarelse strække en Dyd videre ud, end den bør udstrækkes, som synde af Frygt for at synde, og som opoffre sit Navn og Rygte for at conservere det. Jeg haver seet brave og retsindige Folk af Vildfarelse herudi at have søgt deres Fordærvelse. De have af Almuen, som confundere Stivhed med Bestandighed, været anseete som Martyrer; men fornuftige Folk have fældet andre Domme derover. Denne Materie fortjener omstændigen at udføres, saasom der er intet, hvorudi oftere tages Feil; thi man seer, mange redelige og velintentionerede Mænd af Mangel paa ret Kundskab om denne Dyd, som kaldes Bestandighed, at have snublet, og at de, for at distingvere sig for stærkt udi en Dyd, ere forfaldne til en Last, ja, at de ikke have mærket Vildfarelsen, førend det haver været for silde at ændre den; thi Virkningen af deres indbildte Heroismus haver været Berømmelse af en uskiønsom Almue, som gemenligen efter 14 Dages Forløb sagtes, og omsider forvandles til Eftertale, endogsaa hos dem, som have talt prægtigst om den øvede Bestandighed, saa at de mærkede, at den Sejer, som de udi deres egen Indbildning have erholdt, haver tilvejebragt hverken Fordel eller Ære; ja, at de have Aarsag med Pyrrho at svare deres Lykønskere: hvis vi oftere paa den Maade erholde Sejer, er det ude med vor Velfærd; thi vi føle Saaret, og det svier end stærkere,

efterdi

efterdi vi uden Nød ere saarede. De tvende Damers Historie, som jeg her haver sammenparret, er og af den Natur. Man seer, at Naturen haver begavet dem med et ædelt Hjerte og en heroisk Bestandighed, men man seer tilligemed, at, saasom samme Dyd hos dem ikke haver været tempereret med fornøden Skjønsomhed, at den haver tabt sit Navn af Dyd, og sat en Plet paa deres Reputation. Nu skrider jeg til Historien.

Mariamne.

Mariamne, som udi Historien er bekjendt saavel for hendes store Qvaliteter, som hendes Gjenvordigheder, var en Datter af Alexander Aristobuli Søn og af Alexandra Hyrcani Datter, saa at hun saavel paa Fædrene- som Mødrene-Side nedstammede af det kongelige asmonæiske Hus. Herodes, som siden blev Konge udi Judæa, forelskede sig udi hendes Skjønhed; og fik hende tilægte, saa at hun ved dette Giftermaal blev regjerende Dronning udi Jødeland. Hun levede en Tidlang med denne Herodes udi et forligeligt Ægteskab, endskjøndt hun hemmeligen græmmede sig over den Haardhed, som han øvede mod det asmonæiske Hus, hvilket han fast for sin Sikkerhed havde udryddet. Men der opvaktes siden Misforstand imellem dem, hvilken faldt ud til saadan en uovervindelig Afsky og Bitterhed hos denne Dronning, at det omsider kostede saavel hendes som hendes tvende Sønners Liv.

Grund-

Grundvolden dertil lagdes, da Herodes af den store Romer Antonius blev fordret at møde personligen, for at svare til nogle Beskyldninger, som vare gjorte imod ham. Førend Herodes begav sig paa Rejsen, betroede han Rigets Forvaltning til sin Farbroder Joseph, og, som han frygtede for denne Rejse, og ikke kunde være forsikkret om at komme med Livet tilbage, gav han hemmelig Befaling til samme Joseph, at, hvis Antonius skilte ham ved Livet, skulde han, saasnart han fik Kundskab derom, omkomme Mariamne. Denne blodige Befaling blev ikke given af Had til Mariamne, men heller af en altfor heftig Kjærlighed, efterdi han vilde ikke, at hun efter hans Død skulde falde i nogen Andens Hænder, især i Antonii, saasom han havde hørt, at Antonius af hendes Skjønheds Beskrivelse var optændt. Og var han derfor udi Tanker, at, hvis Antonius lagde Haand paa ham, vilde det skee alene for at bemægtige sig hans Dronning. Sees saa heraf, at utidig Kjærlighed og Jalousie lagde Grundvold til paafølgende Sørgespil.

Medens Herodes var fraværende, besøgte Joseph ofte Mariamne, endel for at erkyndige hende om Rigets Sager, endel og for at gjøre sin Opvartning til hende som Landets Dronning. Udi de Samtaler, som han havde med hende, beskrev han en og anden Gang den hæftige Kjærlighed, som Herodes

bar

bar til hende, og endeligen en Dag, for at bevise Saadant, sagde han, at Kongen elskede hende saa højt, at han ikke kunde leve uden hende; ja, at han vilde end ikke, at Døden skulde skille dem ad. Han aabenbarede da ubesindigen den Befaling ham var given, nemlig at skille hende ved Livet, hvis Herodes blev omkommen af Antonius. Derved mente han at bestyrke Kjærlighed imellem disse Ægtefæller. Men det havde langt anden Virkning end han indbildte sig; thi, saavel hendes Moder Alexandra som Dronningen selv fattede derover Afsky for Herodis Person; og forglemte Alexandra ikke at kaste Olie i Ilden, for at hævne sig over Kongen.

Kort derefter kom et falskt Rygte om Herodis Død, hvorudover hun strax betjente sig af den Leilighed for at søge Beskyttelse hos de romerske Krigsfolk, som camperede udenfor Staden; men et Brev, som strax derpaa kom fra Kongen, tilintetgjorde dette Rygte, og foraarsagede, at hun maatte forandre sit Forsæt. Man fornam af samme Brev, at Herodes ikke allene levede, men endog at han havde aldrig staaet udi større Naade hos Antonius, og at han inden kort Tid vilde komme tilbage. Hans Søster, Salome, som imidlertid havde udforsket alt, hvad som var skeet udi hans Fraværelse, søgte ved hans Tilbagekomst at gjøre Mariamne mistænkt for Utroskab mod sin Herre. Samme Salome var en listig

og

og ærgjerrig Dame, og, saasom hun var i stor Credit hos sin Broder, kunde hun ikke lide, at nogen Anden havde noget at sige hos ham. Dette var Aarsag til de Forfølgelser, hun opvakte mod Dronningen, og de forunderlige Ruller, som hun spillede udi Herodis Tid. Hun forestillede da Kongen, at den Omgjængelse, som havde været imellem Mariamne og Joseph udi hans Fraværelse, havde ikke været uskyldig. Denne hendes Beskyldning var desmere lastværdig, efterdi Joseph var ikke allene hendes Farbroder, men endog hendes Ægtemand; men hendes Had mod Mariamne var saa stort, at hun tog ikke i Betænkning at opoffre sin Mand for at styrte Dronningen. Aarsagen til dette Had var endel Salomes Ærgjerrighed, efterdi hun vilde have allene at sige hos Kongen, endel ogsaa den Foragt, Mariamne en og anden Gang havde ladet see mod hendes Person; thi, saasom denne Dronning var af en rar Legems Skjønhed, og nedsteg fra det gamle kongelige Hus, saa opvakte begge disse Ting hos hende et Slags Hofmod; hvilken hun en og anden Gang havde ladet see mod Salome, anseende hende meget nedenfor sig, ja bebrejdende hende hendes ringe Fødsel, hvorved hun havde opvakt et Had, som ikke kunde udslukkes. Det var derfor, besynderligen for at hævne saadan Foragt, at hun satte saa mange Garn for

Ma-

Mariamne, og ikke afløb, førend hun styrtede hende i yderste Ulykke.

Den Mistanke, hun opvakte hos Herodes mod hans Dronnings Utroskab, bragte hans Sind udi stor Urolighed. Men, da den første Hede var over, og han havde nøjere eftertænkt Mariamnes Opførsel, mærkede han, at denne Beskyldning var uden Grund, saa at han bad om Forladelse, efterdi han saa løseligen havde fattet Mistanke, sigende, at hun maatte ansee det som et stort Kjendetegn paa den Kjærlighed, som han bar til hende. Mariamne svarede da dertil, at den hemmelige Befaling, som han havde givet at omkomme hende, hvis han selv af Antonius havde bleven fordømt, var aldeles ingen Prøve paa Kjærlighed; men hun havde neppe udtalt disse Ord, førend Herodes blev ligesom rasende; thi han bestyrkedes deraf i sin forrige Mistanke, saasom han fuldkommeligen troede, at Joseph ikke havde kundet aabenbare hende saadan Hemmelighed, med mindre der var en utilladelig Fortrolighed imellem dem. Den Bitterhed, som hans Sind blev slagen med, tog da saadan Overhaand, at han tog til sin Dolk, for dermed at støde hende igjennem; men en Gnist af den gamle Kjærlighed holdt ham tilbage, saa at han ikke kunde fuldføre sit Forsæt. Derimod udøste han al sin Vrede mod Joseph og Alexandra. Den første af dem lod han strax henrette, uden at høre, hvad

han

han kunde sig til Forsvar anføre, og den Anden, nemlig Alexandra, lod han slutte i Kjæder og kaste i Fængsel, anseende hende som Aarsag til al den Uroliighed og Uheld, som hans Hus var geraadet udi. Alting var derpaa en Tidlang stille imellem Herodes og Mariamne, men nogle Aar derefter opvaktes en ny Misforstand, som rejste sig fast af samme Aarsag.

Efterat Krigen om Verdens Herredømme mellem de tvende store Romere Octavius og Antonius var bragt tilende, og Octavius, som siden blev kalden Augustus, var ene bleven Mester over det romerske Herredom, strømmede alle Antonii gamle Tilhængere til Sejervinderen, for at tilbede sig hans Naade. Herodes, som ivrigen havde fulgt Antonii Parti, var vel en af de sidste, som holdt Stand, og ikke vilde forlade sin forrige Patron; men han besluttede omsider at efterfølge andre Regenters Exempel, og at forlige sig med Augustus.

Efterat han havde taget denne Resolution, og indsluttet Mariamne tilligemed Alexandra udi Fæstningen Alexandrion, og betroet Regimentet til sin Broder Pheroras, begav han sig paa Rejsen til Sejerherren, og med sin Veltalenhed saaledes indtog ham, at ingen Regent siden af ham var meer yndet. Efter saa vel forrettet Sag begav Herodes sig paa Hjemrejsen hel glad og fornøjet. Men hans Glæde blev ved Tilbagekomsten formindsket ved Mariamnes

Op-

Opførsel; thi samme Dronning, som han inderligen elskede, lod see stor Affky for hans Person, og med en særdeles Koldsindighed forkastede alle de Caresser, som han gjorde hende; og, da han vilde fortælle hende den Lykke, han havde havt paa sin Rejse, og dermed mente at fornøje hende, svarede hun intet dertil, men, istedenfor at lade see mindste Fornøjelse derover, udøste hun Suk og Graad, givende dermed tilkjende, at hun heller havde ønsket hans stedsevarende Bortblivelse end hans lykkelige Tilbagekomst. Aarsagen til denne hendes nye Forbittrelse var af samme Natur som den forrige; thi, da Herodes begav sig paa Rejsen, og var uvis om hvad Udfald den vilde have, gav han samme Ordre til Sohemo, som han forhen havde givet til Joseph, nemlig at, hvis han af Octavius skulde omkommes, maatte han tage Livet baade af Mariamne og Alexandra, hendes Moder; item at han maatte af al Magt søge at tilvende Kronen hans Broder Pheroras, som han efterlod sig. Denne Befaling havde han givet ikke allene af den Aarsag, at Ingen efter hans Død skulde blive Mariamne mægtig, men endog, at Ingen skulde være tilbage af det asmonæiske Hus, som kunde disputere Pheroras Kronen; thi der var ingen efter den gamle Hyrcani Død af den asmonæiske Familie tilovers uden Mariamne og Alexandra, undtagen de tvende unge Sønner, som han selv havde

avlet

avlet med denne Dronning; og frygtede han sig mest for Alexandra, efterdi hun var en behjertet og ærgjerrig Dame, og som fattedes hverken Villie eller Evne til at sætte Alting udi Bevægelse, saasom faa Damer udi List og Behændighed kunde lignes ved hende, saa at derfor Herodes holdt for, at den Anordning, han havde gjort om Successionen, kunde ikke staae ved Magt, hvis Alexandra overlevede ham. Sohemus holdt længe, hvad han havde lovet Herodes, og for Ingen aabenbarede, hvad ham var befalet; men, saasom Mariamne sluttede, at han maatte have faaet lige saadan Ordre, som forhen Joseph, søgte hun ved Venlighed og Foræringer at bestorme hans Taushed, og endeligen formaaede ham til at aabenbare denne Hemmelighed, saasom han tvivlede om Herodis Tilbagekomst med den Magt og Myndighed, som han tilforn havde havt. Han raisonnerede saaledes hos sig selv: hvis Herodis Magt af Octavius bliver indskrænket, er han ikke istand til at tilføje dig nogen Skade, og disse tvende Damer ville betee dig Venskab og Beskyttelse. Hvorom Alting var, saa mente han, at, endskjøndt Herodes end med kongelig Myndighed kom tilbage, vilde Mariamne enten tie stille med det, som han havde aabenbaret hende, eller betjene sig af den Kjærlighed, Herodes bar for hende, for at rede ham ud af al Fare. Men denne gode Sohemus kunde spejle sig saavel

udi

udi Mariamnes som Herodis forrige Opførsel udi slige Tilfælde; thi det var uventeligt, at hun skulde tie denne Gang meer end tilforn; og, saasom Mariamne havde ikke kundet frelse Joseph, maatte han forestille sig, at hun vilde blive ligesaa afmægtig denne Gang.

Da Mariamne nu af Sohemo fik denne Hemmelighed at vide, forøgedes den Afsky, hun havde fattet for Herodes, i saadan Grad, at han ved intet Middel kunde bevæge hende til mindste Venlighed. Denne hendes Opførsel glemte ikke Herodis Moder Cyprus og hans Søster Salome at føre sig til Nytte, for at ophidse Kongen imod hende, og holdt de ikke op, førend de skilte hende ved Livet. Dette var dem ikke vanskeligt, efterdi Dronningen stedse continuerede udi sin Koldsindighed; dog taug hun med den betroede Hemmelighed, for ikke at styrte Sohemus i Ulykke.

Herodes igjennemgik dette et helt Aar med Taalmodighed, skjøndt med et saaret Hjerte. Undertiden tog Bitterheden saadan Overhaand, at han fik isinde at skille hende ved Livet. Men, hvor hæftig hans Vrede var, saa var Kjærligheden dog stærkere, saa at derfor den ene Passion hindrede den andens Virkning. Omsider bekomme dog hans Moder og Søster Lejlighed til at styrte hende, og var han selv nær derved bleven bragt udi et Fald. En Dag, paa hvilken

ken indfaldt en stor Hede, da han havde retireret sig ind udi sit Sovekammer, lod han kalde efter Mariamne. Hun lod sig indfinde; men, da han bad hende lægge sig ned hos ham, og vilde forlyste sig med hende, vægrede hun sig derfor med en bitter Mine, og bebrejdede ham sine Venners og Paarørendes Mord. Herodes havde da stor Møje ved at tvinge sig til at skride til en blodig Hevn. Salome, som var underrettet herom, skikkede da hans Hofskjænk, hvilken hun havde underkjøbt for at vidne, at Mariamne havde villet overtale ham til at forgive Kongen. Herodes befol da strax, at en af Dronningens største Favoriter, uden hvis Raad hun plejede intet at gjøre, skulde lægges paa Pinebænken, for at tvinge ham til at aabenbare Saadant. Men alt, hvad han ved Torturen fik at vide, var allene det, som Sohemus havde aabenbaret Dronningen om Kongens hemmelige Ordre for hans sidste Bortrejse. Dette foraarsagede, at Herodis Vrede blev forvandlet til Jalousie og Mistanke. Han raabte da overlydt: Sohemus, som stedse haver været mig saa tro, haver ikke kunnet bevæges til at aabenbare saadan Hemmelighed, med mindre der maa have været utilladelig Omgjængelse imellem ham og Dronningen. Han udstededé strax derpaa Befaling til at omkomme ham, og tilligemed udvalgte nogle Dommere af dem, som han mest forlod sig paa, for hvilke Mariamne

skulde

Agrippina senior,

Germanici Hustru.

Agrippina, som var fød af M. Agrippa og Julia, Kejser Augusti Datter, blev giftet med Germanicus, Kejser Tiberii Brodersøn, udi hvilket Ægteskab hun bragte blandt andre Børn til Verden Cajus, som er bekjendt under det Navn Caligula, item Agrippina, Neros Moder, begge ligesaa bekjendte i Historien for deres Ondskab og Udyd, som Forældrene for deres herlige Qvaliteter. Udi Augusti Tid er intet at sige om denne Agrippina, uden at hun udi Dyd og Kydskhed var distingveret blandt alle romerske Damer, saa at hun i den Henseende var ligesaa meget æret og elsket, som hendes Herre Germanicus var agtet og anseet formedelst sin Dyd og Tapperhed. Begge vare inderligen elskede af Augustus, og blev Germanicus anseet som En, der vilde i Fremtiden, naar han kom til Regjeringen, sætte det romerske Folk udi Frihed igjen; men just

denne

denne Agt og Kjærlighed opvakte ond Villie mod Germanicus hos hans Farbroder Tiberius, som blev Augusti Successor; ligesom Agrippinæ Dyd og høje Hjerte opvakte Jalousie hos Livia, Tiberii Moder; og frembrød samme Jalousie strax efter Augusti Død, hvorved Begges Fald befordredes.

Det første, hvorved gives Anledning til at tale om denne Agrippina, var, da strax efter Augusti Død de Tropper, som Germanicus commanderede udi Germanien eller Tydskland, begyndte at opvække Oprør, og med Magt vilde tvinge Germanicus til at antage Regjeringen. Germanicus, som heller vilde lade sig omkomme, end lade see Utroskab imod Tiberius, sin Farbroder, skikkede udi denne Tumult sin Hustru, Agrippina, tilligemed hendes unge Søn, Caligula, bort udi Sikkerhed, hvilket dog ikke skedte uden stor Møje, saasom denne dydige Dame bevidnede, at intet kunde formaae hende til at forlade sin Ægtefælle udi saadan Fare. Hun sagde sig at nedstamme fra den store Augustus, og ikke vilde vanslægte fra sine Fædres Dyder. Men hun maatte omsider lade sig overtale til at tage Afsked med ham, og tilligemed sin unge Søn begive sig paa Vejen til Trier. Intet bevægede meer den oprørske Krigshær, end dette Syn, at see Germanici Gemal med sin unge Søn, som var opklækket udi Lejren, at gaae ligesom i Landsflygtighed. Oprøret blev derfor kort

derefter stillet, og Agrippina signaliserede sig siden udi Tydskland udi sin Herres Fraværelse, opmuntrede Krigshæren, da den engang af Fienden var betrængt, og ved de fortræffeligste Anstalter agerede ligesom General, hvorudover hun blev opløftet indtil Skyerne. Men just den Ære og Reputation, hun erhvervede sig blandt Krigsfolket, formerede den Koldsindighed, som Tiberius havde fattet mod hende; og glemte den keiserlige Minister, Sejanus, ikke at bevæbne den mistænkelige Keiser saavel mod hende, som mod Germanicus; det maatte da hedde, at Agrippina søgte at erhverve sig større Myndighed, end en Qvinde tilkom, og at hun allerede havde ladet see, at hun kunde stille blandt Krigsfolkene Oprør og Bevægelse, som Keiseren selv med al sin Myndighed ikke kunde bilægge.

Tiberius, som var en stor Mester i at simulere, holdt dog gode Miner, og med udvortes Kjærligheds-Tegn tog imod dem begge ved deres Tilbagekomst til Rom. Kort derefter skikkede han Germanicus til Orienten med Fuldmagt til at bilægge alle de Urolig-heder, som der vare opreiste. Men han betroede paa samme Tid Syrien til Germanici hemmelige Fiende, Cneius Piso; og menes der, at samme Piso havde hemmelig Ordre af Keiseren til at opvække Germanicus Fortræd, og at contrecarrere ham udi Alting, hvilket og samme Piso troligen efterkvede.

Hans

Hans Hustru, Plancina, paa den anden Side, havde af Keiserens Moder, Livia, Instrux til at opirre Agrippina, og at bringe hende til at forsee sig enten udi Tale eller Gjerning, hvilket let kunde skee, efterdi Agrippina var højhjertet, og ingen Spot kunde fordøje.

Germanicus saae strax, udi hvad Forsæt Piso var skikket til Asien; men han lod, som han intet mærkede, med Koldsindighed igjennemgik de Fortrædeligheder, som ham paaførtes, og blev ved, og med al Troskab og Agtsomhed forestod sit Embede.

Men, saasom Piso blev ved at øve sine Insolentier, nu ved at fælde haarde og trodsige Ord, nu ved at sætte Ondt i Krigshæren, besluttede Germanicus at gjøre en Reise til Ægypten, foregivende, at hans Nærværelse der behøvedes, skjøndt Sigtet af denne Reise var endel at see de mærkværdige Ting, som fandtes udi samme Land; men fornemmeligen for at undgaae Piso's Omgjængelse, hvilken var ham utaalelig. Efterat han havde opholdt sig nogen Tid udi Ægypten, og der beseet samme Lands Rariteter, begav han sig til Syrien igjen, hvor han fornam, at Piso havde kuldkastet og tilintetgjort alt det Gode, han havde stiftet. Dette foraarsagede aabenbare Fiendskab. Piso vilde da forlade Provindsen, men en Sygdom, som Germanicus samme Tid faldt udi, holdt ham tilbage. Germanicus overvandt

dog Svagheden denne Gang, hvilket foraarsagede saadan Glæde has Indbyggerne udi Antiochia, at de anrettede Offringer derfor. Men Pisó hindrede Almuen derudi, drev dem, som i saadant Forsæt havde samlet sig, tilbage, og lod haarde Ord falde mod Germanicus, som endda ikke fuldkommeligen var restituetet af Sygdommen. Dette ophidsede Germanicus saaledes, at han befol ham at forlade Provindsen. Piso rejste vel derpaa bort, kjøndt han forblev nogenledes udi Nærværelse for at see, hvorledes det vilde løbe af med Germanici Svaghed, som igjen begyndte at komme tilbage; og det med saadan Heftighed, at han deraf døde.

Førend han opgav Aanden, holdt han en lang Tale til sine omstaaende Venner, og tilkjendegav den Mistanke, som han havde til Piso og Plancina, nemlig at han tilskrev dem sin Død, som han bad dem at hevne. Dette lovede de ham edeligen, og gave ham deres Hænder derpaa. Han vendte sig endeligen til Agrippina, bedende hende at tvinge sin Hidsighed, og at skikke sig udi slibrige Tider, og besynderligen at vogte sig for ikke at irritere dem, som havde Magten i Hænder. Dette sagde han aabenbar, men andre Ting hemmeligen, hvorved han menes at have tilkjendegivet hans Farbroders onde Hjertelag, og den Frygt, han udi den Henseende svævede for hendes Person. Kort derefter døde denne ypperlige

Herre,

Herre, og kan man sige, at aldrig Nogens Død har været meer begrædt.

Agrippina, endskjøndt hun af Graad og Sorg var gandske udmattet, hastede hun dog med at faae Hevn over disse onde Mennesker, som havde befordret hendes Herres Død. Hun begav sig strax tilskibs med Germanici Aske. Piso derimod, da han fik Tidender om dette Dødsfald, kunde han ikke dølge sin Glæde, men gav den offentligen tilkjende; ja, hans Hustru, Plancina, som sørgede for sin Søster, afkastede da sine Sørgeklæder, og iførte sig anden Glædesdragt. Piso vilde strax antage det Gouvernement, hvorfra han var stødt, men Cneius Sentius viste ham bort, og tvang ham til at begive sig til Rom, for der at forsvare sin Sag. Agrippina kom ogsaa til Hovedstaden, geleidet af en stor Deel af sine Venner, og strax fremsatte sine Klagemaal, hvilke Tiberius overlod til Raadets Kjendelse. Man havde da nogen Møie at bevisliggjøre den Beskyldning om Gift. Men Raadet saavelsom det hele Folk var forsikkret derom. Piso herudover, saasom han mærkede, at Keiseren ikke vilde tage hans Forsvar, og hans Hustru allene for sin egen Person ved Livia's Forbøn havde faaet Forsikkring om Naade, tog han Livet af sig selv, førend Dommen faldt.

Agrippina efterlevede ikke sin afdøde Herres Raad ved at skikke sig udi slibrige Tider, men løb

ideli-

tydeligen see Tegn af Bitterhed og Fortrydelse over det, som hendes Hus var vederfaret, hvorved hun forøgede den onde Villie, som Tiberius havde fattet imod hende; saa han offentligen sagde, at man ved intet kunde stille hende tilfreds, uden ved at overdrage hende Regjeringen; man søgte derfor at irritere hende ved alle givne Lejligheder, for at befordre hendes Fald, og blev en Begyndelse dertil gjort ved at actionere hendes Forvanterske og kjæreste Ven Claudia Pulchra, hvilken man beskyldte saavel for Ukydskhed som for onde Anslag imod Keiseren. Agrippina optændtes derover saaledes, at hun fuld af Bitterhed begav sig til Kejseren, bebrejdende ham hans Koldsindighed mod sig og sit Hus, og sagde offentligen, at Pulchra allene blev forfulgt, efterdi hun var hendes Ven. Og var det da, at Tiberius, som ellers udi yderste Grad kunde forberge sig, bebrejdede hende sin Frækhed med dette græske Vers: E' μὴ κρατεῖς τεκνίον ὑβρίσεσθαι δοκεῖς, det er: Du kalder Dig fornærmet, min Datter! efterdi Du ikke kan komme til at regjere. Hun udvirkede derfor intet andet ved hendes Stivhed, end at befordre des hastigere Pulchræ Fordømmelse, og at bevæbne Kejseren desmere imod sig selv.

Agrippina, langtfra at lade sig heraf skrække, fremturede udi sin Bitterhed, hvilken tog saadan Overhaand, at hun derover faldt i en Sygdom. Da

Kej-

Keiseren udi denne Tilstand besøgte hende, igjentog hun sit Klagemaal, og endeligen forlangte, at han vilde skaffe hende en Ægtefælle, der kunde beskytte hende og hendes Børn. Men Tiberius forlod hende, uden at give noget Svar paa hendes Begjering. Denne Entretien, siger Tacitus, sig at have fundet udi Agrippinæ den Yngres Memoires, hvilke ere bortkomne til Skade for Publicum, saasom man i saadant autentiqve Skrift havde kunbet finde mange Particulariteter, saavel hende selv som hendes Moder angaaende.

Den Miscredit, som Agrippina var kommen udi hos Keiseren, søgte den keiserlige Minister Seianus ved alle Lejligheder at forøge, og var det til den Ende han hemmeligen lod hende advare, at Keiseren havde isinde at omkomme hende med Gift. Til denne Advarsel fæstede hun Tro, og derfor, da Keiseren engang havde budet hende til Gjest, blev hun siddende ved Bordet uden at tale, og uden at svare det ringeste. Tiberius rakte hende, som af Venskab, med sin egen Haand nogen Frugt; Agrippina tog vel derimod, men, uden at smage noget deraf, gav dem til sine Folk. Dette ansaae Keiseren med Fortrydelse, og derpaa sagde til sin Moder: at man ikke kunde forundre sig over, om han tracterede Agrippina med Haardhed, efterdi hun ansaae ham som den, der

vilde

vilde forgive sig. Siden den Tid bad han hende ikke meer til at spise med sig. Nero og Drusus, Germanici Sønner, saasom de endda vare gandske unge, og derfor ikke vidste at opføre sig med Agtsomhed ved et saa mistænkelig Hof, lode, i Henseende til deres Moders Medfart, falde adskillige ubetænksomme Ord, hvilke kom Tiberius for Øren, og kastede Olie udi Ilden. Herudover fandt han forgodt, at beskikke hende saavelsom hendes ældste Søn Nero en Vagt, der skulde antegne, hvad de dagligen gjorde og talede.

Kort derefter døde Kejserens Moder, Livia; da tilskikkede Kejseren Senatet et Brev imod Agrippina og Nero, hvorudi han bebrejdede Nero allene hans Ungdomsfejl, men afmalede Agrippina som en trodsig og hoffærdig Princesse, der ved intet Middel kunde bringes til Føjelighed. Senatet blev herover tvivlraadigt, ej vidende, hvad det herudi skulde gjøre, og endeligen fandt forgodt at forhale Tiden, førend det afsagde nogen Kjendelse, for at give Tid til Kejserens Vrede at udkaage. Tiberius blev derover fortørnet, og udi et andet Brev besværgede sig over Raadets Koldsindighed, reserverende sig selv Dom og Kjendelse udi Agrippinæ Sag. Kort derefter lod han føre hende i Landsflygtighed til den Ø Pandataria. Han lod ogsaa anklage hendes Sønner Nero og Drusus, og bringe den Første til en anden Ø,

ikke langt derfra, og den Anden til et Sted, som ikke er nævnet. Nero døde noget derefter udaf Hunger; men Agrippina og Drusus levede endda 3 Aar derefter. Hvad Drusus angaaer, da blev han en Tidlang holden fængslet paa et hemmeligt Sted paa Slottet; saasom paa samme Tid Sejani farlige Anslag mod Keiseren bleve aabenbarede, og Tiberius frygtede, at han som en gammel bedaget Herre ikke skulde være Sejanus og hans store Anhang voxen nok, saa siges der, at han gav Ordre til Macron, at, ifald man mærkede, at Sejanus greb offentligen til Gevær, han strax skulde tage Drusus ud af Fængslet, og erklære ham til Keiser. Men, som Sejanus i en Hast blev undertrykket, og den Frygt forsvandt, lod han den ulyksalige Prinds uden Føde, saa at han omsider af Hunger søgte at æde sine egne Sengklæder. Efter hans Død blev hans Legeme hugget istykker, og var det ikke uden med stor Nød, at Tiberius tillod, at endel af de overblevne Levninger bleve begravne paa et ubekjendt Sted. Agrippina selv døde og kort derefter af Hunger. Svetonius siger, at hun selv hungrede sig tildøde, og at man med Magt aabnede hendes Mund, for at stoppe Maden derind. Tacitus derimod tvivler om hendes Død, enten den var frivillig eller voldsom. Tiberius beskyldte hende efter hendes Død for at have

havt

havt ublu Omgjængelse med Asinius Gallus; men Agrippinas Reputation i Henseende til Kydskhed var saa stor, at Ingen fæstede Tro dertil.

Saadant Endeligt fik denne heroiske Dame, hvis høje Mod og store Hjerte af ingen Ulykke, Fare og Modgang kunde nedslaaes; men just den Qvalitet, som af de Fleste hos hende blev anseet som en Hoveddyd, blev af hendes Fiender udtolket til Hovmod og Stivhed, saa at deraf Lejlighed toges til at styrte hende udi yderste Ulykke. Og er det derfor et Problema, om hendes Levnet og Opførsel haver været saadant, som kan sættes Andre til Model og Imitation. De udisputerlige Dyder, som hun besad, var Kjærlighed til sin Ægtefælle, Oprigtighed og Kydskhed, hvorudi hun var distingveret blandt alle romerske Damer udi hendes Tid. Hendes Forstand og Hurtighed sees af hendes Opførsel ved Krigshæren, af hvilken hun var elsket i Henseende til hendes Belevenhed mod menige Almue, og æret i Henseende til hendes Capacitet, hvilken var saa stor, at den opvakte Jalousie hos den mistænkelige Keiser Tiberius; om hun ved Føjelighed havde kundet begaae sig ved et saadant fordærvet Hof, er vanskeligt at dømme; man kan allene sige, at hendes høje Hjerte passede sig ikke til Tiderne, og at det derfor havde været bedre, at

tage

tage Svøbet ind, om ikke for sin egen, saa dog for sine Børns Skyld. Det er ellers at beklage, at efterdi Børnene skulde lide for Forældrenes Skyld, at det traf allene de tvende ældste Sønner, som mindst havde fortjent saadan Skjebne, og at derimod de tvende andre Børn, Cajus og Agrippina, som kunde ansees som Monstra og Misgeburt, bleve conserverede; thi aldrig ere af dydigere Forældre bragte til Verden udydigere og fordærveligere Børn.

Sam-

Sammenligning

imellem

Mariamne og Agrippina senior.

Imellem disse tvende Damer, hvis Historier her korteligen haver været anført, er saadan Overeensstemmelse udi Alting, at, hvis man kunde bringe sig til at troe Metempsychosin eller Sjælens Forflyttelse, maatte man holde for, at Mariamnæ Sjæl efter Døden var bleven forflyttet, og havde taget Bolig udi Agrippinæ Legeme; thi man finder hos Begge samme Ærlighed, samme høje Hjerte, samme Bestandighed, samme Uforsigtighed, samme Frækhed mod mægtige Fiender, og endelig samme Frimodighed til Døden. Udi deres Historier er ogsaa temmelig Overensstemmelse. De nedstammede Begge af de største, ædelste og mægtigste Huse. Mariamne var en Pode af den asmonæiske og Agrippina af den store Augusti Stamme; de vare Begge underkastede idelige For-

føl-

følgelser, og Begges Levnet endtes med et Sørgespil, saa at derfor Begges Historier have givet Materie til moderne Tragoedier, som endnu med Succes paa europæiske Skuepladse forestilles under de Titler af Mariamne og Agrippina. Begges Børn maatte ogsaa lide for deres arvelige Synd og Fødsel, og underkastes Mødrenes Skjebne. Agrippina var vel lykkeligere udi sit Egteskab, efterdi hun i Germanicus fik den frommeste og dydigste Egtefælle, som paa de Tider levede. Mariamne derimod blev gift med Herodes, hvilken udi Historien bliver regnet blandt de store Tyranner. Men Agrippina's Glæde varede ikke længe, saasom hun ved Efterstræberes Ondskab blev skilt ved sin Herre udi hans blomstrende Alder, og hun selv ikke kunde vente sig bedre Skjebne.

Hvad deres personlige Qvaliteter angaaer, da, saasom de havde samme Dyder, saa havde de og samme Feil. Begges Bestandighed var stor, og faldt ud til Stivhed og Haardnakkenhed, hvilken vel hos Agrippina var større, men hos Mariamne mindre at undskylde. Begge løbe Hovedet mod Væggen, og trodsede mod Regenter, der havde Hals og Haand over dem. Agrippina kunde ved Frygt og Trudsler, og Mariamne ved Caresser og Venlighed ikke bøjes. Paa den ene Side hedte det: jeg vil af Frygt og Trudsler ikke lade Modet falde; men paa den anden Side maatte det hedde: jeg vil af gode Ord og Venskabs Tilbydelse ikke lade mig bevæge til Fred; saa man deraf seer, at den Stivhed, som fandtes hos Agrippina, skjøndt den var større, var dog mindre lastværdig, og at det, som hos den romerske Princesse

kan

kan kaldes Frækhed, kan hos den jødiske kaldes Uforligelse. Tiberius gjorde vel Agrippina en og anden Douceur, hvorved han syntes at ville vinde hende; men hun var forvisset om, at, hvor megen Honning han havde udi Munden, saa var dog Hjertet opfyldt med Galde, saa at hun kunde ansee ham som sin største Fiende, naar han meest contesterede sit Venskab; udi de Caresser derimod, som Herodes gjorde sin Dronning, var ingen Skrømt, og var hun selv forvisset om, at de kom af Hjertet, saasom ingen Friers Kjærlighed kunde være heftigere til sin Maitresse, end denne Konges var til sin Dronning; men den Afsky, hun havde fattet over foregaaende Misgjerninger, kunde ikke bevæge hende til at skjønne paa nærværende Velgjerninger. Hvis derfor Agrippina kunde siges ved sin bestandige Frækhed at have overtraadt et Menneskes, saa kunde Mariamne derimod siges at have overtraadt baade et Menneskes og en Ægtefælles Pligt, og syndede den Ene imod sin Øvrighed, saa syndede den Anden baade mod sin Konge og sin Husbond.

Hvis disse tvende Damer ikke havde havt denne Feil, eller rettere, hvis de ikke havde øvet en god Qvalitet for stærkt, saa at den blev til en Lyde, saa kunde man sige, at de kunde sættes til Mynstre for andre Fruentimmer at efterfølge; thi man seer hos Begge store Sindets Gaver og rare Dyder, hvorved de saaledes distingverede sig, at, endskjøndt man maa tilstaae, at de selv befordrede tildels deres Fald, saa kan dog Ingen uden Bevægelse læse deres sørgelige Endeligt, helst Mariamnes, hvilken, skjøndt Landets Dronning og Moder til tvende Prindser, udi sin

blom-

blomstrende Alder og af en ugemen Skjønhed offentligen blev ført til Retterstedet, og med stor Taalmodighed og med meer end philosophisk Koldsindighed lod sig henrette. Saadant kunde ikke andet end sætte Tilskuerne udi Bevægelse; thi Sorgespillet var saa stort og ynkeligt, at Herodes selv, skjøndt det ankom ham ikke paa en Haandfuld Blod meer eller mindre at udøse, nær af Sorg havde tabt Forstanden, da Executionen var fuldbyrdet.

Af Begges Historier læres ellers dette, at ligesom man maa stræbe at udrydde Lyder, saa maa man og søge at moderere Dyder, item at visse Ting, som hos Almuen ansees som heroiske Gjerninger, kan, efterdi Fornuften derudi ikke haver været Styrmand, og stedse siddet ved Roret, heller regnes blandt Laster end Dyder.

Be-

Berenice
og
Margareta Valesia.

Forberedelse.

Naar Folk udi Almindelighed hos et Menneske see stridige Qvaliteter, Ærbarhed blandet med Galskab, Vellyst med Indgetogenhed, Ukydskhed med Penhed, Taushed med Aabenmundenhed, Gudsfrygt med Vantro, holde de de onde Qvaliteter allene for naturlige, og de gode for sminkede, saa at de ansee saadant Menneske som En, der paa visse Tider og Steder, for enten at bedrage Andre eller for at erhverve sig selv nogen Fordel, sætter sig en Maske paa. Jeg tilstaaer gierne, at Almuen ikke tager feil udi saadanne Domme, saasom daglig Erfarenhed viser, at Lyder paatage sig Dyders Maske,

Maske, og at Mange, som have passeret for store Helgene, ere, naar Masken aftages, befundne de groveste Syndere. Men, endskjøndt saadanne Domme gemenligen ere vel grundede, saa ere de det dog ikke altid; thi, de, som nøje have udstuderet Menneskets Naturel, finde, at ligesom der siges, at to Tunger kan være udi een Mund, saa ere der virkeligen ligesom to eller flere Sjele udi det samme Menneske, det er adskillige virkeligen stridige Qvaliteter, hvoraf nu de onde, nu de gode have Overhaand, føre Præsidium, og sidde ved Roret, hvilket foraarsager, at et Menneske i Henseende til saadan Omverling undertiden er virkeligen godt, undertiden virkeligen ondt. Vil man sige, at Saadant er unaturligt, og derfor ikke kan være, da have Mange, ikkun for at blive overbeviist herom, at examinere sig selv, og vilde de saaledes befinde, at, ligesom der ere Legemets Febre, hvorudi dominerer nu Kuld, nu Hede, saa ere der og Sindets Febre, som foraarsage, at et Menneske er intet mere uligt end sig selv; thi mange af de saakaldte ædle Creature, som have Navn af fornuftige Mennesker, ere som visse Metaller, hvilke man ved chymiske Operationer kan reducere til adskillige differente Species; saa at, om et Menneskes Sind kunde, som anden Materie eller Liqveur, distilleres, kunde man ved chymisk Operation deraf extrahere adskillige stridige Species, og samle ligesom Flasker, een af Gudsfrygt, en anden af Ugudelighed, een af Vellyst, og en anden af Indgetogenhed, 2c.

Af disse stridige Ingredienцer synes nu een, nu en anden at herske, hvilket foraarsager, at et Menneske er sig selv gandske uligt, og at der findes Mange, hvis Portrait man ikke kan give, men allene sige: igaar var denne Person karrig, idag er han ødsel, 2c. Herpaa kan passe sig den Fabel, som findes hos Plutarch om Maanen. Maanen bad engang sin Moder om en ny Klædning. Moderen sagde da: der er vanskeligt, min Datter! at gjøre Dig en Klædning, som kan passe til Din Krop; thi Du har een Dag ikke samme Skikkelse som en anden. Den vægelsindede Lucretia inviterede sin Galan til et Bal, men, da han lod sig indfinde, fandt han hende græde over Taarepersen, og fordømte al verdslig Lyst. Der ere mange Andre af lige Beskaffenhed; thi de, ligesom Protei, forandre Skikkelser, saa at de confundere andre Mennesker med deres Opførsel og Omgjængelse. Om dette Bizarrerie vil jeg her ikke mere tale, efterdi udi mine andre Skrifter den omstændeligen er beskreven. Jeg vil ikkun allene korteligen røre noget om de tvende stridige Qvaliteter, som man seer udi lige Grad de tvende Damer, hvis Historier jeg beskriver, have besiddet, nemlig Coqvetterie og Devotion. De ere ikke de første, hos hvilke man haver mærket saadan selsom Blanding; de ville ej heller blive de sidste. Det rareste hos Folk af dette Temperament er dette, at man om dem ikke just kan sige det samme, som man siger om vægelsindede Folk udi Almindelighed, at nu een Passion hersker, nu en anden; men at de herske udi lige Grad bestandigen uden Omvexling, saa at de kjødelige

Lyster

Lyster øves med største Devotion. Saaledes fortælles om en ung Herre, at, som hans Vej hver Dag til hans Maitresse faldt igjennem en Kirke, gjorde han altid sin Bøn paa Knæ saavel paa Henvejen som Hjemvejen; hvad Rede kan man hitte herudi? Man skulde tænke, at den samme Ild, som ophidser til den kjødelige Lyst, ophidser ogsaa til en Slags Devotion; thi man seer undertiden saadanne Virkninger af stærk Drik, saa det er en vis Slags Gudsfrygt, som man kan kalde Brændeviins-Gudsfrygt, hvilken man mærker hos beskjænkede Folk; thi de Samme, naar de ere ædrue, sjunge Elskovsviser, men, naar de blive drukne, intonere lutter Poenitentse-Psalmer. De Gamle have sagt om Cato: Catonis virtus incaluit mero; det er: Catos Dyd forøgedes ved stærk Drik. Man kan med samme Føje sige om forliebte Folk, at deres hidsige Complexion er som Tønder til Pietet, ligesom den sorte Galde og skarpe Vædsker opvække og føde en Slags Devotion; men, saasom intet Vand kan være godt, som flyder af onde Kilder, og ingen sunde Grene kan udspire af en raaden Stamme, saa er udi saadan Dyd, saadan Devotion, ingen Realitet, men allene en Efterabning; thi her er allene noget, som blusser, men ingen solide og naturlig Varme fører med sig. Det er som en febril Hede, hvilken varer til en Tid, og forvandles til Kulde. Ægte Gudsfrygt er bestandig, og sig selv altid lig. Den er insociable med kjødelige Lyster, og kan ikke være udi Interessentskab med Laster. Den vil allene sidde ved Roret, og lider

ikke slige Compagnons; og, hvis den forfalder blandt Laster, vil den ikke erkjende dem for Ligemænd, men tractere dem som Undersaattere; og, ligesom Alexander sagde fordum til Darius, at Verden kan ikke regjeres af to Sole tillige, saa kan man sige, at den ægte Gudsfrygt ikke lider stridende Qvaliteter at regiere udi et Menneske med samme Myndighed. En tohoved Regjering er en vanskabt Regjering, eller rettere, et Anarchie eller ingen Regjering; ligesom derfor udi alle vel indrettede Stater maa være en Unitet, hvorom Alting concentreres, saa maa udi enhver Sjæl, der vil føre Navn af Dyd, være en Unitet, hvortil Alting maa henføres, saa at de stridige Qvaliteter, som sig indsnige, og ligesom par surprise have faaet Borgerskab, ingen Del maa have udi Regimentet, men lade sig regjere som Undersaattere, og, hvis de indføres udi Raadet, maa de allene være Auscultanter uden Stemme og Ret til at decidere. Her maa ingen Oromases og Arimanius, ingen Gud og Mammon, ingen stridige Principia regjere med lige Myndighed; thi saadan Status biceps eller tohoved Regiment foraarsager ligesaadan Tilstand udi et Menneske, som de Gamle have fingeret udi Himmelen, førend der blev nogen Majestæt, og da de andre Guder gave Jupiter intet efter. Og, naar saa er, kan ingen Gudsfrygt fortjene Navn af Gudsfrygt, hvis den associerer sig med Laster saaledes, at den lader dem enten tillige eller vexelvis føre Regimentet med sig. Visse Mennesker, som see Dyden og selv prise den, som

hige

hige efter Tingen, men kan ikke beqvemme sig til at øve de Midler, hvorved den fuldkommelig erholdes, stræbe at forene Gudsfrygt med Vellyst; men Regler af Harmonie vil Saadant ikke tillade; thi Dissonanserne ere altfor stærke; det maa her hedde, som Poeten siger: infelix operis summa qvia ponere totum nescit. Naar ingen Dyd haver Sted udi et Menneske, kaldes det ondt. Naar der er en Blanding eller Omverling af Dyder og Lyder, bliver det vanskabt og latterligt; thi det haver da samme Anseelse, som man efter Poetens Sigende vil sætte et Menneskehoved paa en Hestekrop:

Humano capiti cervicem pictor eqvinam
Jungere si velit: — — —

Ja man kan sige, at, jo skiønnere Hovedet i sig selv er, jo hæsligere og latterligere bliver det paa saadant Sted. Der kan være Forhaabning til at corrigere et Menneske, som er bestandigen ondt, men sig selv altid ligt; men forgieves at curere En, der forandrer sin Natur, og hver Dag haver en ny Skikkelse. Og, ligesom en Medicus vil ikke have at bestille med en Patient, forend Sygdommen yttrer sig saaledes, at han kan give den et vist Navn, og derfor vide, hvad han skal præscribere, saa er det forgieves at moralisere for de Mennesker, som man ikke veed, til hvilken Classe man skal henføre. Af alle de Fiender, som Hercules havde at bestride, confunderede ham ingen meer end Achelous; thi, naar han tænkte at brydes med en Mand, omfavnede han en Slange,

Slange, og naar han arbejdede paa at tvinge Slangen, blev den forvandlet til en Tyr. Der fortælles om en vis fremmed Gesandt udi Engelland, at han hver Morgen trættedes med sin Kammertjener, om han skulde føres sin Vinter- eller Sommer-Klædning, efterdi den engelske Lufts Ustadighed saaledes havde forvildet ham, at han ingen Mesures kunde tage; ligeledes forvildes man af de Mennesker, der alternere med Gudsfrygt og Ugudelighed, med Kydskhed og Vellyst, med Ødselhed og Karrighed, med Eder og Bønner; saa at En, der vil arbejde paa deres Omvendelse, kan fast have Aarsag til at ønske Lasternes Bestandighed, for at vide, hvad Fiende han kan have at bestride, eller hvad Vaaben han behøver at bruge; thi her er intet, som er virkeligt, men alt, hvad som møder, er som et Vejr-lys, der lader sig see, og forsvinder paa eengang.

Af ovenanførte Forklaring sees, hvad Tanker man kan have om den Devotion, som fandtes hos disse Damer, nemlig, at, endskiøndt den var virkelig og uden Skrømt, saa kunde den dog ikke have Navn af Gudsfrygt, efterdi den havde associeret sig med Vellyst og Coquetterie. Den havde ligesom delt Herredømmet imellem sig og syndige Passioner; saa at, enten de regjerede verelvis, eller sadde ved Roret paa eengang, saa kunde Dyden ikke ret operere; og derfor kunde ansees som en villig Arbejder, der gierne vilde bruge sine Hænder, hvis de ikke være bundne, eller som en velfundet

det Husfader, der gjerne vilde holde Skik i sit Hus, hvis hans Hustru, hvilken han haver overdraget den halve Del af Regimentet, Saadant vilde tillade. Endeligen kan man sige, at der imellem denne Slags Devotion og en ægte Gudsfrygt er ligesaadan Forskjel, som imellem Glæde og Sindets Fornøjelse. Den første er ligesom en Lynild, der frembryder af tykke og sorte Skyer; den sidste derimod er som en bestandig Klarhed og Solskin, det oplyser og vederqvæger Sindet. — Nu vil jeg begive mig til Historien.

Berenice.

Denne Berenice, hvis korte Historie jeg her vil anføre, var en Datter af den store Agrippa, Konge udi Judæa. Den Samme haver havt underlige Avantures, saavelsom hendes Fader, skjøndt paa en anden Maade; thi hun er udi Historien bleven bekjendt for hendes Amours og Løsagtighed, hvilke Qvaliteter, saasom de have været blandede med Devotion, saa kan hendes Levnet ikke forestille uden et bizarre Portrait, som man ikke vel kan hitte Rede udi, skjøndt hun er ikke den første devote Coqvette. Hun blev strax forlovet med Marcus, Lysimachi Søn, som var Alabarc, det er: Hoved for de alexandrinske Jøder; men samme Marcus døde til sin Lykke, førend Brylluppet holdtes. Kort derefter blev hun gift med sin Farbroder Herodes, som af Kejser Claudius ved Agrippæ Forbøn blev erklæret til Konge af Chalcis. Hun var ikkun 16 Aar gammel, da hendes Fader Agrippa ved Døden afgik, og mistede sin Mand og Farbroder Herodes udi Kejser Claudii ottende Aar.

Udi

Udi sin Enkestand førte hun sig ikkun slet op, og gik Rygtet allevegne, at hun havde ublu Omgjængelse med Agrippa den Yngre, som var hendes kjødelige Broder. Saasom hun nu mærkede denne Eftertale at være kommen i Alles Munde, tilbød hun sin Person til Polemon, Kongen af Cilicien, med de Conditioner, at han vilde antage den jødiske Religion; thi man mærker af hendes hele Historie, at hun stedse holdt paa sin Orthodoxie; saa at, hvis hun med ligesaa stor Iver havde holdet paa sin Kydskhed, kunde hun have efterladt sig et godt Navn; denne Condition kom den gode Polemon noget haard fore; thi der handledes ikke allene om at forlade sin Fædrene-Tro, men endog at lade sig omskjære, hvilket var noget besværligt for en Konge og en Mand af Alder. Dog, saasom Berenice havde store Midler, beqvemmede han sig dertil, lod sig omskjære og tog hende tilægte. Men de vare neppe kommen i Ægteskab sammen, førend Berenice forlod ham igjen, saa at denne gode Konge intet vandt derved, uden at miste sin Forhud. Han tog vel efter denne Desertion sin forrige Religion tilbage, men hans Forhud og Reputation blev istikken; saa at han ved dette Ægteskab blev forvandler til en omskaaren Hanreder. Josephus giver Aarsagen tilkjende til denne Skilsmisse eller Desertion med et dobbelt lydende Ord, sigende, at hun forlod ham formedelst Intemperance (Ꜩι

axo-

ἀκολασίαν) uden at vise, om det var hans eller hendes, men det er troligt, at han mener hende dermed; og haver man ikke Aarsag til at dømme anderledes derom i Henseende til Berenices Begjerligheder, hvilke Polemon haver ikke tilstrækkeligen fundet fornøje. Hvorom Alting er, saa er det vist, at hun forlod ham; og seer man ikke, at Polemon haver reclameret hende, eller gjort ringeste Protestation derimod; hvilket viser, at han haver holdt det for en Lykke, at blive skilt ved et saa farligt Meubel.

Berenices Løsagtighed hindrede hende ikke udi hendes sædvanlige Devotion, og til Punct og Prikke at iagttage den udvortes jødiske Gudstjeneste. Hun havde gjort et Løfte, og for at opfylde det samme, begav sig til Jerusalem, hvor hun underkastede sig den Lov, nemlig at anvende 30 Dage paa Fasten og Beden, ingen Vin at drikke, og at lade sit Hovedhaar afrage, førend hun aflagde sine Offringer. Medens hun iagttog disse Ceremonier, havde den romerske Landsherre Florus ved sin haarde Opførsel imod Jøderne sat den hele Stad udi Fyr og Flamme, saa at den truedes med Undergang. Udi denne Forvirrelse paatog Berenice sig at intercedere for Jerusalems Indbyggere, og til den Ende med blotte Fødder begav sig til Landsherren; med hendes Ansøgning var forgjeves; thi hun blev insulteret af de romerske Soldater, og stod udi Fare for sit Liv og for sin

Ære

Ære (om hun ellers havde nogen at miste); thi Historien vidner, at hun fornyede sin gamle ublu Omgjængelse med sin Broder Agrippa igjen, og gik denne Omgjængelse saavidt, at ikke allene Jøderne, men endogsaa Græker og Romere skjemtede dermed, hvilket sees af det bekjendte Vers hos Juvenalem, hvor denne Blodskams Synd hende tillægges med disse Ord:

Deinde Adamas notissimus, & *Berenices*
In digito factus pretiosior; hunc dedit olim
Barbarus, incestæ dedit hunc *Agrippa* Sorori.

Verset viser, at Agrippa beskyldes for at have Omgjængelse med sin Søster, og at han haver givet hende en Diamant paa Haanden; item, at det er den samme jødiske Princesse, som herom tales, og kan tjene til et klart Bevis mod Harduinus, der gjør hende til en ægyptisk Princesse.

Berenice, da hun mærkede, at Oprøret i Jerusalem havde taget saadan Overhaand, at hun med Bønner intet kunde udvirke, da, for ikke at indvikles udi Stadens Ruin, tog hun sin Tilflugt til den romerske Feldtherre Vespasianus og hans Søn Titus, hvilke hun søgte at vinde; Faderen ved Gavmildhed, og Sønnen ved sin Skjønhed, hvoraf nogle Levninger vare tilbage. Hun lykkedes i begge Dele, hvilket sees af Corn. Taciti Beretning herom, saaledes nemlig, at hun intrignerede for Vespasiani

Op-

Ophøjelse, saasom han var den blandt alle de store Romere, der kunde gjøre sig Forhaabning om at komme til Regimentet, og som hun mest kunde vinde noget ved, efterdi hun ved sin Gavmildhed havde forbundet sig samme Herre.

Hvad Sønnen angaaer, da havde hun ved sin Skjønhed saaledes indtaget ham, at Rygtet gik, at han vilde ægte hende, ved hvilket Ægteskab hun havde villet blive romersk Kejserinde. **Tacitus** mener vel, at denne Elskov gik ikke saavidt, men at den allene kunde ansees som et Slags Galanteri hos **Titus**; men at Romerne vare af andre Tanker, sees af Udfaldet, og af den Beretning, som findes hos **Xiphilinum** saaledes:

Agrippa og **Berenice** begave sig til Rom, da **Vespasianus** var bleven Kejser. Man beviste dem der stor Ære. **Berenice** blev indqvarteret paa det kejserlige Pallads, og der søgte Seng med **Titus**; begyndte ogsaa at disponere over alle Sager, ligesom hun kunde være hans rette Hustru; men, da **Titus** mærkede, at det romerske Folk forargede sig derover, skikkede han hende tilbage, skjøndt han havde Møje at persvadere sig dertil. **Berenice** paa sin Side var derover gandske trøstesløs, og det ikke uden Aarsag, især om hun havde faaet Ægteskabs-Løfte. Det er troligt, at **Titus** haver trøstet hende det bedste, han kunde, item at han haver forestillet hende den Fornø-

den-

denhed, at skilles fra hinanden til en Tid, men at de ved bedre Lejlighed, naar Folkets Knurren ophørte, kunde see hinanden igjen. Hvad som bestyrker dette, er, at hun efter nogen Tids Forløb kom tilbage; men, saasom Titus da havde overvundet alle sine Ungdoms Skrøbeligheder, og saaledes tiltaget udi Dyd, at han er bleven regnet blandt de bedste og fortræffeligste romerske Kejsere, saa vilde han ikke mere høre tale om hende. Herudover maatte Berenice med uforrettet Sag rejse tilbage, og lade sig nøje med den Ære, at have været en stor Kejsers Maitresse. Historien melder intet videre om denne Dame. Det er troligt, at hun haver levet længe efter denne Tid, og ført siden et kydskt Levnet, endel, saasom hun af den Omgjængelse, hun havde havt med en saa anseelig Herre som Titus, var bleven meer delicat end tilforn, endel og, saasom hun ved Alderen tabte sin Forgyldning, og derfor af Fornødenhed gjorde en Dyd.

Hun besad et stort og vidtløftigt Landgods udi det Landskab Galilæa. Men det samme blev ilde medhandlet udi den jødiske Krig. Josephus, som commanderede udi samme Land udi Krigens Begyndelse, samlede en stor Mængde af Korn paa hendes Gods til Krigsfolkenes Underholdning; men den Skade, hun da led, blev hende tilstrækkelig erstattet af Vespasianus. Man seer ellers af hendes Historie, at

at hun haver havt en Blanding af Dyder og Lyder; at hun haver besiddet ikke mindre Forstand end Skjønhed, sees af den Naade, hun erhvervede sig saavel hos Vespasianus som hos Titus. Der tales om hende udi Apostlernes Gjerningers 25 Cap., hvor hun tilligemed Agrippa siges at være kommen til Cæsarea, og at de Begge hørte Apostelen Paulus, som der sad fangen.

Margareta Valesia.

Margareta, en Datter af den franske Konge Henric den Anden og Catharina de Medicis, kom til Verden Anno 1552. Om hende bliver intet talet udi Historien førend hendes Giftermaal, man mærkede allene hos hende store Sindets Gaver blandet med store Lyder. Udi det Aar 1572 kom hun paa den store Skueplads, da Ægteskab af Stats-Raison blev sluttet imellem hende og den unge Konge af Navarra, som siden regjerede udi Frankrig under det Navn af Henric den Fjerde. Margareta havde ingen

gen. Lyst til dette Ægteskab, og, om man skal troe, hvad hun selv anfører udi sin Historie, da grundede denne hendes Afsky sig paa Religionen, efterdi Henric bekjendte den calvinske Lærdom. Dette foreholdt hun og sin Moder, da hun foreslog saadant Giftermaal; thi, siger en vis Autor, endskjøndt hun var hel Coqvette, var hun dog gandske orthodox, og tilskrev man hendes Orthodoxie hendes Gouvernante Madam de Curton, hvilken havde stor Omsorg for at indprænte hende Iver og Ærbødighed for den romerske Religion, og at hindre hende fra reformerte Bøgers Læsning. Det var at ønske, at Mad. de Curton med samme Flid havde indpræntet hende lidt mere Dyd; men, som Orthodoxien paa de Tider aftoede alle Synder, saa haver maaskee denne Dame ment, at have efterlevet en Gouvernantes Pligt ved at opdrage hende udi sin Fru Moders Tro, som bestod i at underskrive den romerske Troes Bekjendelse, og i det øvrige at give sine Affecter Tøjlen. Nogle have ellers villet tilskrive den Afsky, Margareta lod see for dette Ægteskab, til en Inclination, som hun havde til Hertugen af Guise. Andre mene dog Saadant at være uden Grund.

Hvorom Alting er, saa seer man, at hun ikke kunde give sit Samtykke dertil; men, saasom hun ikke aabenbar torde sætte sig op imod Kongens og Enkedronningens Villie, hvilke lod falde haarde Trudsler.

imod

imod hende, saa lod hun sig endeligen bøje, men paa en Maade, som gav tilkjende, at hun var tvungen dertil. Hun vilde og ikke undertegne Ægteskabs-Contracten; thi, da Kongen af Navarra blev hentet, og Cardinalen af Bourbon, som skulde forrette Vielsen, spurgte hende efter den sædvanlige Formular, om hun vilde have den unge Konge til sin Ægtemand, svarte hun intet dertil. Men Kongen, hendes Broder, som stod hos hende, trykkede hendes Hoved ned med sin Haand, saa at det Tegn maatte passere for hendes Samtykke, hvorpaa Vielsen skedte.

Kort derefter gik det parisiske Blodbad for sig, hvorudi alle nærværende Huguenotter ynkeligen bleve myrdede. Ingen blev sparet paa Livet uden den unge Brudgom tilligemed Prindsen af Condé, hvilke allene bleve fængslede. Udi dette almindelige Blodbad tog en Huguenot, ved Navn Tejan, sin Tilflugt til Margaretas Cabinet, hvor han kastede sig paa hendes Seng, og bad hende frelse hans Liv. Margareta, som ikke var Medvider udi dette onde Anslag, blev da hel forskrækket, og krøb bag Sengen, hvor samme Tejan og skjulte sig. Denne Hændelse foraarsagede, at han blev sparet paa Livet, og Margareta blev forsikkret af en Officier om, at hendes Herre, Kongen af Navarra, var uden Fare; samme Officier lod hende derpaa iføre en blodig Slaaprok,

og gandske blodig indbringe til Hertugindens af Lothringen Kammer.

Det guisiske Partie, som havde iværksat dette blodige Anslag, arbejdede strax derpaa, at Kongen af Navarrá tilligemed Prindsen af Condé maatte ligemaade henrettes, holdende for, at Gierningen var ikkun halv gjort, naar man lod dem leve, som være Hoveder for Huguenotterne; men, saasom dette ingen Bifald fik, overtalede de Enkedronningen til at arbejde paa Skilsmisse mellem Henrik og Margareta. Men Margareta tilintetgjorde dette Anslag ved et Svar, hun gav paa det Spørgsmaal, hende blev forelagt, om hun endda af hendes Herre var urørt. Jeg vil her anføre Margaretæ egne Ord, hvormed hun udi sine Memoires Saadant fortæller. De vilde, siger hun, overtale min Moder, at skille mig ved min Herre. Hun tog mig udi Ed at sige Sanden, og adspurgte mig, om jeg havde havt legemlig Omgjængelse med Kongen af Navarra; thi, hvis det ikke var, kunde gives Anledniug og Aarsag til Skilsmisse. Jeg bad hende, at hun vilde troe, at jeg ikke forstod mig paa det, som hun omspurgte; og kunde jeg da sige det samme, som en romersk Dame svarte sin Mand, hvilken bebrejdede hende, at hun ikke havde advaret ham om hans onde og stinkende Aande, nemlig at hun havde bildt

sig ind, at alle Mandspersoner havde ligesaadan Aande, saasom ingen Anden havde været hende nær uden hendes egen Husbond); men, hvorom Alting er, saa, efterdi jeg er viet til min Herre, saa vil jeg forblive hos ham.

Saavidt Margaretæ egen Beretning; hvoraf man skulde slutte, at hun var Kydskheden selv: hvilket dog Ingen haver villet troe, men heller holdet for, at hun allerede havde gjort saadan Fremgang udi Galanterie, at hun var heller istand til at undervise andre Godtfolk derudi, end selv at tage imod Lectioner; man seer ogsaa af hendes Historie, at hun excolerede Galanterien saa stærkt, at hun ved Examen kunde fortjene at gradueres udi den Videnskab. Udi hendes Ægteskab førte hun sig vel koldsindig op imod sin egen Herre, men havde betydelige Omgjængelser med Andre. Kongen af Navarra lod hende og have sin Frihed derudi, ligesom hun paa sin Side ikke lagde hans Galanterier paa Hjertet; thi, ligesom han diverterede sig med hendes Hoffrøkener, saa diverterede hun sig med hans Hofbetjente, hvorved begge disse Ægtefolk udspionerede hinandens Anslag; og, saalænge som ingen af Parterne besværgede sig over hinanden, kunde Ingen bemænge sig udi den Handel.

Jeg vil her forbigaae at tale om adskillige af denne Dronnings Foretagender, saasom jeg allene binder

mig

mig til det, som giver Portrait paa hendes Person. Jeg vil allene sige dette, at, da hendes Herre endda var ligesom arresteret ved Hoffet, fik hun ved ovenanførte Middel at vide, at Kongen af Navarra tilligemed hendes Broder, Hertugen af Alençon, vilde tage Flugten. Derom advarede hun strax **Catharina de Medicis** og Carl den Niende; dog betingede hun sig dette derhos, at man allene skulde forekomme saadan Undvigelse, uden at tilføje dem noget Ondt. Dette uanseet blev dog anordnet en Commission for at examinere dem, og forfattede **Margareta** udi Pennen, hvad hendes Mand skulde svare. Dette synes at vise, at der da har været en god Forstaaelse imellem Kongen og Dronningen af Navarra; men det kan være, at Dronningen havde vigtige Aarsager, hvorfor hun ikke vilde skilles fra sin Mand; thi hun kunde frygte, at, hvis hun kom udi andet Ægteskab, vilde hun forbindes til mere Regularitet, hvilket var ikke overeensstemmende med hendes Naturel, saasom hun var for Forandring udi Elskov, og hun levede under den nærværende Mand udi en fuldkommen Tolerance. Om de ellers hidindtil havde ofte søgt Seng sammen, derom taler Historien intet. Man seer allene, at, da Henrik noget derefter tvang hende til at skille sig ved en af hendes Favoriter, **La Torigni**, som han holdt for, at intriguere for stærkt i hendes Galanterier, blev hun saa fortørnet, at de

en Tidlang hverken søgte Seng eller talede med hinanden.

Endeligen undveg Kongen af Navarra af sin Arrest, og det med Dronningens Vidende, hvilken denne Gang ingen Advarsel gav derom; herudover, saasom Hoffet frygtede, at hun selv vilde følge efter, lod man hende holde under nøje Varetægt, og nægtede Kong Henrik den Tredie hende plat hendes Forlangende, da hun siden anholdt om Frihed at see sin Herre. Dog erholdt hendes Moder siden den Frihed, og førte hende selv til Kongen af Navarra, som da var udi Gascogne, hvor de levede nogen Tid vel sammen, saalænge som Catharina de Medicis var nærværende. Men der rejste sig efter samme Dronnings Bortgang ny Misforstand imellem dem.

Endeligen, da Henric blev af Paven excommuniceret, tillod hendes Orthodoxie hende ikke at forblive længere hos ham, i det ringeste betjente hun sig af den Prætext. Hun bemængede sig derpaa udi Krigssager, hvorudi hun dog ingen Lykke havde. Hun maatte rømme af en Fæstning, som hun havde bemægtiget sig, og endeligen blev tagen ved Vingebenet, og bragt til det Slot Usson. Der forelskede sig udi hende Marqvisen af Canillac, som commanderede udi samme Slot, og betjente hun sig af denne Forlibelse med saadan Succes, at hun bemestrede sig Slottet, og drev ham ud. Udi denne Fæstning forblev hun

hun indtil det Aar 1605, da hun omsider forlod den, og kom til det franske Hof igjen.

Medens hun der opholdt sig, blev handlet om Skilsmisse imellem hende og hendes Herre, som var bleven Konge i Frankrig under det Navn af Henrik den Fjerde. Samme Konge, saasnart han havde faaet sine Fiender af Halsen, og antaget den romerske Tro, søgte at bestyrke Riget med Arvinger, og, saasom det ikke kunde skee, saalænge han stod i Forbindelse med Margareta, arbejdede han paa at erholde hendes Samtykke til Skilsmisse. Margareta fandtes villig herudi; og, saasom Begge saaledes overeensstemmede, søgte man efter gyldige Aarsager, som kunde anføres til saadan Skilsmisse. Den første Aarsag, som blev foregiven, var denne, at hun var udi sit 19de Aar saa godt som tvungen af sin Broder Carl den Niende og sin Moder Catharina de Medicis at samtykke Ægteskabet. Den anden Aarsag, at hun var beslægtet med Kongen udi tredie Led, og at hverken hun eller Kongen af Paven havde anholdt om Dispensation. Vel er sandt, at Carl den Niende havde erholdet saadan Dispensation fra Rom; men det var skeet Princessen uafvidende. Vel er ogsaa sandt, at Henrik selv forlangte den, men paa et falskt Foregivende, saasom han bevidnede sig at have antaget den romerske Religion, hvilket dog Udgangen anderledes viiste. Begge Parterne bleve

des=

derpaa juridice examinerede. Margareta vidnede med Ed, at hun var tvungen, at Dispensationen var udvirket hende uvidende, og endeligen, at hun i 14 Aar ikke havde seet Kongen. Ni Vidner bleve derpaa frembragte for Retten, hvilke bekræftede med adskillige Omstændigheder, hvad hun havde sagt. Hvorpaa Cardinalen af Joyeuse, Erkebispen af Arles og den pavelige Nuntius udi det Aar 1599 den 17de Septbr. afsagde deres Dom, hvorved de erklærede ugyldigt det Ægteskab, som var sluttet imellem Kongen af Frankrig, Henrik den Fjerde, og Margareta, Hertuginden af Valois. Kjendelsen blev siden bragt til Rom, hvor Paven bekræftede den; saa at Kongen derover bekom Frihed til at begive sig i et nyt Ægteskab, hvilket det hele Rige ønskede; og Margareta paa den anden Side bekom Frihed til at øve sine gamle Galanterier.

Medens dette skete, opholdt Margareta sig udi ovenmeldte Fæstning Usson udi Auvergne, hvor hun levede mange Aar, ikke for at gjøre Pœnitentse for sine begangne Synder, som foregaves, men heller for at perfectionere sig desmere udi sine kjødelige Lyster og Galanterier. Ikke desmindre ere der fundne adskillige Hykklere, der have kaldet denne hendes Bopæl en hellig Retraite, og lignet den ved det Bjerg Thabor, hvor Christus blev forklaret, da Andre derimod have med bedre Føje lignet den ved den O Ca-

preæ, hvor Keiser Tiberius havde retireret sig for at give sine kiødelige Lyster Tøjlen. At Kong Henric ikke vilde betjene sig af Vidnesbyrd om hendes Opførsel til Skilsmisse, er allene at tilskrive samme Konges store Discretion; hvilket blandt andet sees af den Beretning, som findes hos den franske Historieskriver du Pleix herom med disse Ord: Kong Henrik, siger han, var gift tvende Gange, hans første Egteskab var med Margareta de Valois, hvilket Egteskab var meer honorable end behageligt; thi han vidste vel, at hendes forliebte Inclinationer vare fæstede paa Andre end paa ham. Han havde ingen Børn med hende. Hun derimod fik i hans Fraværelse 2 Sønner, een med M. de Chanvalon, hvilken Søn endnu lever, og er en Capucinermunk med det Navn Pere Ange. Den anden, som er død, blev avlet med M. de Aubiac, og haver jeg kiendt dem begge Sandheden forbinder mig mod min Villie at give dette tilkiende, eftersom det er et stort Bevis paa Kongens Fromhed, hvilken kunde anføre dette til retmæssig Aarsag, da han paastod Skilsmisse med hende.

Du Pleix maa ellers selv være garand for denne Historie; thi andre Skribenter gaae herudi ikke saa vidt, men lade sig allene nøje med at tale om hendes uordentlige Levnet udi generale Terminis, skiøndt

man

man dog deraf seer, at hendes Galanterie har ikke bestaaet udi Theorie allene, men endog udi Praxis.

Efterat Margareta, som sagt er, havde opholdet sig mange Aar udi Fæstningen Usson, og imidlertid var bleven skilt ved Kong Henrik, anholdt hun om Frihed at komme til det franske Hof igjen, hvilket skete 1605, og blev hun da med største Høflighed imodtagen, saavel af Kongen som af den nye Dronning Maria de Medicis. Hun blev først indqvarteret paa det Slot af Boulogne, dernæst udi Hotel de Sens, hvilket hun omsider forlod for at boe udi Forstaden St. Germain, hvor hun lod bygge et prægtigt Pallads. Hvad Levnet hun der førte, sees af den Beretning, som derom findes hos Mezerai med disse Ord: Hun kom til Paris 1605, hvor man indrømmede hende det Slot af Madrid udi Bois de Boulogne. Der blev hun 6 Uger, og siden residerede udi Hotel de Sens; men, som hun der havde en fortrædelig Hændelse, i det at en af hendes Favoriter blev ihjelslagen lige ved Siden af hendes Carosse af en ung Adelsmand, forlod hun samme Hotel, og kjøbte et andet udi Forstaden St. Germain, hvor hun foretog sig store Bygninger og Haugers Anlæggelse. Det var der, hvor hun holdt sit lidet Hof, saalænge som hun levede, blandende sammen Vellyst med Devotion, Studeringer med

For-

Forfængelighed, og christelig Kjærlighed med Uretfærdighed; thi, ligesom hun affecterede at lade sig ofte see udi Kirken, at favorisere lærde Folk, og at give den tiende Del af sine Indkomster til Munkene, saa beflittede hun sig ogsaa paa at holde sine gamle Elskovs-Galanterier vedlige, at opfinde nye Vellyster, og aldrig at betale sin Gjeld. — Saavidt Mezerai; hvoraf man seer Aarsag, hvi denne Dame af Nogle afmales med sorteste Farver, og af Andre løftes op til Skyerne, efterdi et Parti har allene betragtet hende paa den gode, et andet derimod allene paa den onde Side. Det sidste Parti bestaaer mest af Præster og Munke, hos hvilke Orthodoxie og Gavmildhed mod Kirker og Klostere udsletter alle Lyder.

Endeligen døde hun den 27 Martii 1615. Hvad, som paa det sidste recommanderede hende hos Kongen, var dette, at hun aabenbarede adskillige Intriguer og Sammenrottelser mod hans Person, hvoraf han profiterede til sin Sikkerhed. Man finder ingen synderlige Omstændigheder om hendes Endeligt. Det er troligt, at hun er død med største Devotion, hvilket man kan slutte af hendes Gaver til helligt Brug; item af hendes hele Liv, som var en Blanding af Kjærlighed til Gud og tilligemed til Verden; thi man kan ikke sige, at hendes Devotion bestod udi Hykleri; men at hun syndede og frygtede Gud gandske alvor-

ligen

ligen og med Iver. Hun passerede ellers for en af de lærdeste og mest spirituelle Damer udi hendes Tid. Hun haver efterladt sig Skrifter angaaende sit eget Liv og Levnet, og som ere bekjendte under det Navn af Memoires de la Reine *Marguerite*. De samme gaae indtil det Aar 1582, og er det Skade, at hun ej haver ført dem længere ud; thi man finder derudi mange tilforladelige Ting, som tjene til Oplysning udi de Tiders Historie. Jeg siger mange tilforladelige Ting; eftersom hun undertiden enten haver udeladt eller sat Farve paa sine egne Bedrifter, hvorudi hun dog ikke er at fortænke, saasom det er naturligt, at Enhver vil dølge sine egne Fejl. Man maa derfor ikke forundre sig over, at hun tier saavel med sine egne som med sine Hofdamers Galanterier; item med andre Ting, som ingen Zirat ere udi hendes Liv. Man maa ellers, for at træffe denne navnkundige Dronnings Portrait, gaae en Middelvej imellem den saakaldte Chronique Scandaleuse og de Lovsange, som af Andre ere gjorte. Udi hende uddøde rent den valesiske Stamme udi Frankrig.

Sam-

Sammenligning

imellem

Berenice og Margareta Valesia.

Man seer udi disse tvende Damer en saadan Overeensstemmelse, at det synes, at den Sidste haver udcopieret den Første, og at Margareta Valesia haver sat sig Berenice for som et Model at efterfølge. Alle andre Ting, som Fødsel, Avantures og Hændelser ere ogsaa paa et Haar lige. De havde Begge de selvsamme Dyder og de selvsamme Lyder. Begges Portraiter ere ogsaa lige vanskelige, saa at Begge formedelst en bizarre Sammenblanding af Contradictioner have givet Materie til Lovsange og Satirer.

Hvad deres Fødsel angaaer, da vare de Begge af kongeligt Blod; de vare Begge begavede med Skjønhed og ugemen Forstand. De vare Begge i høj Grad gudfrygtige, de vare og Begge udi høj Grad vellystige.

saa

saa at man ikke kan sige, hvilken Qvalitet hos dem mest herskede, Devotion eller Coqvetterie; ja, ligesom en vis Autor siger om en stor europæisk Stad, at der er ingen Stad, hvorudi er flere Kirker og mindre Religion, saa kan man sige om disse Damer, at der er Ingen, hos hvilken er funden mere Devotion og mindre Dyd. Ja, at de derfor have været et Slags moralske Hermaphroditer, hville man kan henføre til hvilken Classe man lyster. Begge havde gjort saadan Fremgang udi Galanterier, og lagt saadan Grundvold udi Veneris Skole, at de kunde gradueres; Begge kunde være beqvemme til at holde grundige Lectiones publicas udi den Videnskab, ja med Ovidius skrive Libros Amorum, saasom de vare øvede baade udi Theorie og Praxis. Begge vare fine og listige, saa at man kunde betjene sig af dem til at udføre de største Intriguer. Begge bleve udi Ægteskab forenede med Konger, Begge forlode ogsaa deres Herrer, uden at Nogen bemøiede sig om at reclamere dem. Berenices Orthodoxie gik saa vidt, at hun ikke vilde være Dronning, og gifte sig med Polemon uden med de Vilkaar, at samme Konge maatte lade sig omskjære. Margareta vilde ej heller lade sig vie til Kongen af Navarra, uden han vilde antage den romerske Tro; men ingen af dem tog i Betænkning at øve de største Galanterier udenfor Ægteskabet. Efter Skilsmisse med deres Herrer førte de eens Levnet, og bortdreve deres Tid med Kirkegang, Lyst og Spil, med at bede og at synde, med at iagttage hellige Ceremonier, at renoncere paa Religionens

Ho-

Hoved-Artikler; saa at derfor den Første var udi ligesaa stor Credit blandt Pharisæer, som den Sidste blandt romerske Prælater, saasom hos begge Kirker gejstlig Orthodoxie udslettede og aftoede alle Synder. Udi vordentligt Levnet gav Ingen den Anden efter. Berenices Ukydskhed gik dog videre, saasom hun undsaae sig ikke ved at have ublu Omgjængelse med sin egen Broder. At man ikke saae saa kjendelige Elskovsfrugter hos hende som hos Margareta, hvilken beskyldes at have avlet tvende Sønner udenfor Ægteskabet, kan ikke tjene til Bevis paa mere Temperance, efterdi Græs, som Ordsproget lyder, voxer ikke paa alfare Veje. Og, hvis Josephi Ord, nemlig at hun forlod Polemon δι ἀκολασίαν, maa forstaaes paa den Maade, som forklares af de fleste, saa fortjener hun overalt Fortrin herudi. Dog kan man sige, saavidtsom af Begges Historier er bekjendt, at Margareta udi hendes Amours var mindre delicat, saasom hun saae heller paa Mandspersoners Capacitet end paa deres Stand; ja forsmaaede end ikke maadelige Standspersoner, naar de kunde præstere præstanda. Berenice derimod vilde ikke have uden med Konger og Kejsere at bestille, og derfor var en mere delicat eller fornem Coqvette. Hvis Begges Lyder ellers lægges paa Vægtskaale, vil Vægten blive nogenledes lige; thi, hvad som hos en af dem var mindre udi een Ting, opfyldtes igjen i en anden Ting, saa at her kan passe sig det, som Ræven sagde i den Tvistighed, hvilken den havde med Panter-Dyret: jeg haver ikkun en slet og jævn rød Hud, men jeg haver

mine

mine adskillige Tegninger og Pletter paa andre Steder, nemlig indvortes. Endeligen ligne disse tvende Damer hinanden ogsaa derudi, at udi dem uddøde tvende kongelige Stammer. Margareta var den sidste Plante af det valesiske Hus, og Berenice, hvis hun haver overlevet Agrippa den Yngre, som er troligt, var den Sidste af den herodianske Stamme.

Jean-

Jeanne d'Arc,
eller
La Pucelle d'Orleans,
og
Antoinette de Bourignon.

Forberedelse.

Fanaticismus er en menneskelig Affect, hvilken gemeenligen holdes for en hæslig Lyde, saa at en Enthusiast plejer at confunderes med En, der haver en Skrue løs i Hovedet. Navnet er gammelt, og haver sin Oprindelse af de hedenske Templer, som kaldtes Fana; thi, saasom de hedenske Offerpræster ved visse Lejligheder havde selsomme Ophævelser, hvilket sees af det, som udi den hellige Skrift er anført om Baals Præster, og udi verds-

verdslige Historier om Andre, saa ere alle de Personer, hvilke saadanne uordentlige Affecter og selsomme Paroxysmi overkomme, kaldet Fanatici eller Enthusiaster. Men det er med disse som med adskillige andre heftige Passioner, at de undertiden have fordærvelige, undertiden ypperlige Virkninger, ligesom de blive vel eller ilde dirigerede, eller ligesom de overkomme gode eller onde Mennesker. Thi, ligesom Vrede og Hidsighed er et Principium til Activitet, og derfor ikke ubilligen kaldes Dydens Slibesten (Virtutis Cos), saa kan Fanaticismus ogsaa give Anledning til store og heroiske Actioner. Det er derfor en Affect, som man maa heller søge at tempere end gandske at qvæle; naar et Hus er saa høit bygget, at det betager al Prospect, maa man, istedenfor at nedrive den hele Bygning, lade sig nøie med at nedslaae allene den Del, som betager Lyset; man maa saaledes luge Jorden, at man ikke tilligemed Klinten oprykker Hveden. Det er derforuden saaledes beskaffent med mangen Affect, at, skiøndt den udi sig selv kan være vitieux udi et Menneske, saa giver den dog tilligemed tilkiende, at der udi samme Menneske maa boe noget godt; ligesom Agermanden af visse skadelige Urters og Ukruds Vext dømmer om en Jords Frugtbarhed eller Fedhed. Det er derfor at de bedste Moralister heller have søgt at temperere end at qvæle den Passion, og allene at paaminde deres Disciple at tage sig vare for heftig Admiration, Kiærlighed og Frygt endog udi Religionens Sager; thi, ligesom man ved en reguleret Affect lærer at blive vis og at philosophere, som Aristoteles siger, saa

τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, saa kan man ved en umaadelig lære at extravagere og at blive gal. Og seer man ofte, at en heftig Nidkjerhed selv udi Religionen er en Blanding af adskillige Extravagancer, som reise sig nu af Kjærlighed, nu af Frygt, nu af Admiration.

Jeg haver paa andre Steder gjort Forklaring over det, som kaldes Devotion, og viist, at den er trende Slags. Det samme kan og siges om Enthusiasmus, hvilken kan henføres enten til Bedrageri, til Blodets og Vædskernes Temperament, eller til himmelske Indskydelser og Bevægelser. Paa det første Slags Fanaticismus gives utallige Exempler saavel af Historien som af daglig Erfarenhed; thi, saasom listige og underfundige Mennesker mærke, at Almuen, der gemenligen tager Skyggen for Legemet, confunderer enhver Convulsion og uordentlig Ophævelse med guddommelig Aabenbaring og prophetisk Affect, saa have de ved saadanne Forestillinger spillet forunderlige Ruller, forstyrret Kirke og Stat, og udi et Øjeblik bragt tilveje det, som ved mange Aars Konst og Magt ikke haver kundet udvirkes. Dette til at bevise, kunde anføres utallige sørgelige Exempler; men jeg vil ikkun allene lade mig nøje med at anføre den mærkelige Forandring, som en saadan simuleret Enthusiasmus for nogle Aar siden udvirkede i den tyrkiske Stat, da en gemen Janitschar kom løbende paa Gaden i Constantinopel, og raabte: følger mig alle, som ere rette Troende og gode Patrioter; thi det er Guds Villie at Sultanen skal afsættes, og Storvizirén stranguleres. Han fik strax Tilløb, hvilket udi nogle saa

faa Dage saaledes tilvorte, at han blev Mester af den hele Stad, saa at Sultanen, som var en af de bedste Regenter af det ottomanniske Hus, blev afsat, og Vizi-ren, som efter den russiske store Kejser Peters Exempel havde begyndt at cultivere Tyrkerne ved Konsters og Videnskabers Indførsel, samt Bogtrykkeriers Anlæggelse, blev ynkeligen tilligemed mange andre Ministre strangu-leret. Ved saadan forstilt Enthusiasmus ere og mange gode Ting udvirkede, og haver jeg vist udi Tamerlans Historie, at en forestillet Fanaticus ved saadan Ophæ-velse bragte hans hele Krigshær til Lydighed. Men det er utilladeligt at betjene sig af Midler, som grunde sig paa Bedrageri, og hvorved Guds Navn misbruges.

Det andet Slags Enthusiasmus er en virkelig Affect, som rejser sig af Blodets og Vædskernes Temperament, og virker meer og mindre, ligesom Vædskerne ere større og mindre Fermentation underkastede, og kan saaledes deles udi den blinde, og den af Fornuften gelejdede Enthusiasmus.

Den første mærkes hos de fleste Sværmere; thi, ligesom Bedragere ved forstilte Convulsioner og Ophævelser indbilde Verden, at de drives af en prophetisk Geist, saa foraarsager Imaginationer hos disse virkelige Convulsioner, saa at de indbilde sig selv at have himmelske Aabenbaringer. Jeg siger, Virkningerne ere større og mindre, ligesom der hos et Menneske findes meer og mindre hidsigt Blod, meer og mindre Forraad af Acido og den sorte Galde, eller meer og mindre Fornuft og Skjønsomhed, hvorved Dunsterne kan forøges, eller

hvor-

hvorved kan forhindres, at Sindet ikke gandske bliver bestormet; thi, hvor enten liden Fornuft er, eller hvor Fornuften udi saadan paakommende Storm og heftige Vapeurs ikke sidder ved Roret, faaer Enthusiasmus Anseelse af Raseri, og et Menneske bringes udi samme Stand som en søbsk Hest eller en vild Dyr, der løber i Blinde til egen og Andres Fordærvelse; der ere fanatiske Dyr saavelsom Mennesker, skjøndt Affecten haver andet Navn hos de første end hos de sidste; thi hvad, som hos Dyr hedder terror panicus, kaldes hos Mennesker fanatisk Affect, og raser Imaginationen desstærkere hos de første, efterdi Fornuften fattes, som kan holde Tømmen. Jeg haver paa andre Steder vist, at hos saadanne Folk ved Argumenter er intet at vinde; thi ofte, naar de ikke kan svare til gjorte Objectioner, sige de, at den Hellig Aand haver befalet dem *) at tie. Den Mangel, som de have paa Argumenter, foraager ikke lidet den naturlige Hidsighed, som flyder af deres Constitution; thi Erfarenhed viser, at alle de, som udi Disputer mangle paa Raisons, disputere med største Heftighed. En vis ulærd Mand, som dagligen bivaanede latinske Disputationer paa Universitetet, blev adspurgt, hvad Lyst han kunde have i at høre det, som han ikke forstod, og, saasom han ikke kunde dømme om, hvo af Parterne havde Ret. Han svarede dertil, at, endskjøndt

 han

*) Saaledes gjorde den bekjendte Fanaticus Henric Nicolaus af Münster, da han udi en Religions-Tvistighed ikke kunde forsvare sig længer imod Richard Kornheert.

han ikke forstod Sproget, kunde han dog vide, at den, som raabte stærkest, og disputerede med største Hidsighed, ikke kunde forsvare sig med Raisons.

Blandt Mennesker sees denne Affects største Virkning hos den groveste Almue, eller hos saadanne, hvor Fornuften ikke kan komme Imaginationen til Hjelp; thi, naar deslige Folk angribes af fanatiske Anstød, ere de fast udi samme Tilstand som løbske Heste eller som andre Dyr, hvilke en terror panicus overkommer. Hvis de imaginere sig underlige Meninger i Religion, forfægte de dem med en Haardnakkenhed, som gaaer indtil Fortvivlelse; og, jo mindre Rede de selv vide til deres Lærdom, jo stivere holde de derpaa; saa at man kan sige om dem, som om de engelske Buldogge, at de ikke forlade deres første Greb indtil yderste Aandedræt. Hvis de imaginere sig andre Ting, Stat og Regjering angaaende, holde de det for en Pligt at forstyrre og nedbryde Alting, og, udi Indbildning af Dyd, bedrive de største Udyder; Mord, Brand, Vold og andre Misgjerninger blive hos dem anseet som ypperlige Gjerninger, og at synde, holdes for at efterleve Himmelens Befalinger. Fornuften haver her intet Sted; thi de drives allene af Affecterne, saa at man kan sige om dem, som om Manden, der var kommen til at sidde paa en løbsk Hoppe; thi da han blev adspurgt, hvor han agtede sig hen, svarede han: hvor det behager Hoppen at føre mig. Slige illuminerede Folk vide listige Mennesker at føre sig til Nytte, og derved ofte udvirke store Ting, ja saadanne, som ellers holdes umulige. Det var med en Haandfuld

illu-

illuminerede Tropper Mahomed undertvang Arabien; det var med samme Slags Folk, hans Successorer oversvømmede Asia og Africa. Cromwel anmassede sig ved nogle fanatiske Krigsfolk Regjeringen i Engelland, og med en maadelig Magt holdt den hele stridbare engelske Nation i Ave. Det er troligt, at Alexander Magnus, hvis stridbare Krigshær intet kunde imodstaae, havde kommet ilde fra det asiatiske Tog, hvis Darius, istedenfor med nogle hundrede tusinde Persianer, havde mødt ham med et mindre Antal af prophetiske Soldater; og at Cæsar, der oversvømmede hele Gallien og Tydskland, ikke med sin Krigsmagt var kommen levende tilbage, hvis han havde havt med disciplinerede Druider eller inspirerede Folk at bestille; thi man seer, at de Folk, som indbilde sig, at alle Krige, som de føre, ere Guds Krige, at det er Guds Ordre, at de skal myrde, og Guds besluttede Raad, at de skal vinde, ere gemenligen uovervindelige, helst naar de staae under en habil Anfører, der kan holde dem udi Disciplin, og erindre dem om deres Pligt at myrde in nomine Domini. Man kan ogsaa henføre til denne Classe visse romerske store Helgene, som St. Franciscus, Ignatius Lojola, Antonius de Padua og utallige Andre, hos hvilke Imaginationen ofte saa stærkt har opereret, at ikke mindste Gnist af Skjønsomhed haver været at finde, saa at deres Iver kan henregnes til en pur Afsindighed. Den Sidste af dem holdt engang en Prædiken for Fiskene i Havet, og bliver samme Prædiken endnu forvaret som en Helligdom paa visse Steder udi Italien; skjøndt Ingen drister

sig

sig at sige, at den havde nogen Frugt, eller at mindste Sild, end sige Valfisk deraf blev converteret. Saasom slige Fanatici cureres ikke ved Argumenter, saa cureres de langt mindre med Tvang og Straf; thi, saasom Enthusiasmus gemenligen reiser sig af Melancholi, saa er det daarligt at bruge haarde Midler, som Ris, Svøbe og Sværd, hvorved Melancholi heller forøges end formindskes; thi at stille en Frygt ved en anden Frygt er et unaturligt Middel, ja ligesaa urimeligt, som at ville curere en hidsig Feber med Brændevin. Saasom Fanaticismus gemenligen reiser sig af Overtro, saa holdes Atheister at være befriede for saadan Passion, men Erfarenhed viser, at der ogsaa gives fanatiske Atheister og Martyrer af Vantro ligesom af Overtro. Adskillige Exempler kan derpaa anføres, især af den bekiendte Vanini, hvilken med sit Blod beseglede sin Vantro.

Man seer, at den blinde Enthusiasmus, hvorover her er gjort en løslig Beskrivelse, angriber Mennesker; især og, at den angriber ogsaa hele Nationer tillige, og gaaer det da til, som med et Spand Heste for en Vogn, at, naar en af dem bliver løbsk, bliver og det hele Spand ligesom ved Contagion sat i Bevægelse. Man haver adskillige Exempler paa saadan epidemisk Enthusiasmus. Man kan dertil henføre den blinde og ugrundede Nidkiærhed, som en Tid overkom adskillige europæiske Folk, da de Mand fra Hus forlode deres egne Steder, og ved Croisader rottede sig sammen, for at indtage Jerusalem. Man kan sige, at den største Del af Europa da var slagen med en heftig fanatisk Affect, og var lige-

som

som bleven løbsk; thi Contagionen strakte sig og til umyndige Børn, hvilke af samme Andagt rebellerede mod deres Forældre, flygtede af Landet, og styrtede sig udi yderste Fordærvelse, saa at fast hele Europa havde Anseelse af en stor Daarekiste. Naar saadan Enthusiasmus overvælder Mange tillige, er intet Middel til at stille den uden ved sagtmodige Persvasioner. Thi Erfarenhed viser, at ved voldsomme Midler intet andet vindes end at Olie kastes i Ilden, og at en Qvartan forvandles til en hidsig Feber. Vi have herpaa et mærkeligt Exempel udi vort eget Land, da for nogle Aar siden en saadan Raptus var overkommen en stor Del af Indbyggerne paa eengang. Nogle holdt da for, at man maatte bruge Ris og Svøbe; Andre igjen, som havde udstuderet Sygdommens Natur og Egenskab, menede, at man maatte temporisere, og lade denne Flod, som ved Dæmning faaer større Kræfter, løbe, indtil den udtørredes, og viste Udfaldet, at de derudi ikke toge feil. Jeg erindrer mig, da Heden var allerhæftigst, at have lignet denne Contagion med de hollandske Orme, der fortærede Digerne, hvilke paa eengang af sig selv forsvandt; thi, da alt Haab var ude, hørte man strax derpaa intet meer tale derom; og saa gik det og her til, saa at man kan holde for, at ligesom visse Influencer i Luften foraarsage Legemets, saa kan de og foraarsage Sindets Svagheder; item, at ligesom et befængt Dyr besmitter andre, saa kan af een Fanaticus Mange ved Contagion anstikkes.

Naar

Naar derimod denne Affect findes hos Folk af Eftersomhed saaledes, at Fornuften kan komme Imaginationen til Hjelp, kan ikke allene onde Virkninger forebygges, men Affecten saaledes dirigeres, at deraf noget Godt kan fødes. Man seer ogsaa, at fornuftige Folk med Succes saadant øve; thi, ligesom de, der frygte for Vinens skadelige Virkning, ikke øse den ud af Krukken, men temperere den med Vand, saa udrydde de ikke gandske Affecterne, som frygte for Forvirrelser, men moderere dem. Det er daarligt med heftig Elskov at ville udrydde al Kjærlighed; thi det vil i saa Maade gaae som med en Styrmand, hvilken ikke kan seile, naar Vinden haver gandske lagt sig. Hid kan appliceres dette hos Homerus:

οὐκ ἄνευθε θεοῦ μαίνεται.

Paa den med Fornuften combinerede Fanaticismus og dens Virkninger viser Historien mange Exempler; ja man kan sige, at udi de fleste heroiske Gjerninger er en saadan Enthusiasmus, hvilken faaer et andet Navn, og bliver kalden heroisk Dyd, efterdi den af Forstanden udi dens Fart og Drift saaledes dirigeres, at den enten sigter, eller synes at sigte til noget, som er godt og prisværdigt. Blandt dette Slags Enthusiaster kan regnes mange af de store Seierherrer, hvis Bedrifter ere Ziraterne udi Historien. Myrr Maghmud, som i vor Tid med en Haandfuld Folk angreb det store persiske Monarchi, var en Fanaticus, og kunde i Henseende til Gjerningens Dristighed henføres til den forrige Klasse; men, saasom Fornuften udi denne Sindets Storm under-

dertiden sad ved Roret, og hans dristige Foretagende lykkedes, erhvervede han Navn af en stor Helt; at Enthusiasmus ellers var Hjulet, som drev denne forunderlige Mand, sees af adskillige Omstændigheder udi hans Historie, især efter Ispahans Erobring, da han gav den fanatiske Affect Tøjlen.

Jeg kan ikke rettere see, end at den store Alexander jo og bør regnes blandt Enthusiaster. Adskillige af hans Foretagender vare ligesaa selsomme og dristige som Phaetons. Jeg vil ikke tale om hans Foretagende med en Haandsuld Folk at angribe hele Asien; men om andre selsomme Gjerninger, hvoraf hans Historie er fuld, og hvilke ere ligesaa poetiske som Phaetons Sejlads igjennem Himmelen. Begge vare lige store Enthusiaster i Henseende til deres dristige Idrætter; Begge sejlede udi Luften; men, saasom Alexander dog udi sin Sejlads havde Øje paa Roret, er hans Enthusiasmus ikke bleven saa kjendelig; og, saasom han kom helskindet og med Sejer tilbage, bliver han regnet blandt de største og berømmeligste Helte, da dog, hvis han efter menneskelig Anseelse med Phaeton havde kuldsejlet, havde han og faaet Phaetons Gravskrift. Mutius Scævola, Marcus Curtius, de tvende Decii blandt Romerne og Codrus, Leonidas &c. blandt Grækerne, kan iligemaade regnes blandt fanatiske Mennesker. Socrates var efter egen Tilstaaelse en Enthusiast, men hans Enthusiasmus blev ved Dyd og Fornuft saaledes dirigeret, at den blev Hjulet til store og prisværdige Gjerninger.

Vil

Vil Nogen henføre Scipio Africanus til denne Classe, indlader jeg mig derom i ingen Tvistighed; thi man seer hos samme fortræffelige Mand en hæftig Imagination, item en Tillid og Assurance, som ikke vel kan være uden Virkning af en fanatisk Affect. Han foretager sig vanskelige, høje og efter Anseelse fast ugiørlige Ting, forsikkrer om lykkeligt Udfald, og Udfaldet svarer altid til hans Forsikkringer, saa at derfor Romerne ansaae ham som En, der havde guddommelige Aabenbaringer; udi hvilke Tanker de kunde nogenledes undskyldes, efterdi udi hans Levnet og Idrætter sandtes noget, som havde Anseelse af virkelig Inspiration, eller som nærmede sig dertil. Ingen, som mig er bekjendt, haver dristet sig til at henføre Saadant til Bedrageri. Scipionis Dyd og Oprigtighed tillader ej heller at gjøre anden Forklaring over hans Bevægelser end over Socratis, og lader jeg derfor dette for min Part være et Problema, hvorom Andre maa dømme.

Hvad den store persiske Lærer Zoroaster er angaaende, saa kan hans Levnet give Materie til Tvistighed, saa at der kan tvistes om han var en Bedrager eller en virkelig Enthusiast, eller af hvad Natur hans Visioner vare, eftersom hans Lærdom er grundet paa den sunde Fornuft, og giver en høj Idee om Gud. Om den arabiske Prophet og Sejerherre Mahomed er mindre vanskeligt at dømme, saasom hans Lærdom er en Samling af lutter vanskabte Ting, og hans Løfter om det andet Liv ere saadanne, som flattere Arabernes kiødelige Begierligheder. Jeg for min Part holder for, at man

kan

kan henføre ham enten til en af de tvende første Classer, eller til dem begge tillige, saasom hans Lærdom synes en Blanding af Bedrageri og grov Fanaticismus. Den engelske Protector Cromwel, som ogsaa kan regnes blandt Enthusiaster, maa med mere Sikkerhed henføres til den første Classe, saasom alle hans Maximer grundedes paa List og Underfundighed, hvorvel troværdige Skribenter forsikkre, at man hos ham undertiden mærkede selsomme Bevægelser, som ikke kunde være Virkninger uden af virkelige Hoveddunster.

Man seer heraf, at de Mennesker, som gemenligen kaldes Fanatici, kan ikke skjæres over een Kam; thi der ere forstilte Enthusiaster, som fortjene at straffes; der ere grove og simple, som fortjene at ynkes, og der ere fornuftige, hos hvilke denne Affect, naar den af Forstanden dirigeres, kan avle noget godt, ja undertiden noget stort og heroisk, saa at den stærke Imagination, som ellers uden Capsun er farlig, heller maa styres end qvæles. Det er saadan Enthusiasmus, som zirer Poesie og Orationer, og producerer det som man kalder Sin[illegible] eller Guddommeligt, ja som sætter Læsere og Tilhørere udi heftig Bevægelse.

Den sidste Slags Enthusiasmus er en overnaturlig Drift og guddommelig Indskydelse, som findes hos Propheter og andre inspirerede Mænd, og hvortil Legemets Constitution og Blodets Beskaffenhed intet contribuerer. Denne sidste Enthusiasmus er den rette prophetiske Affect. Jeg veed vel, at Adskillige, som have gjort Forklaringer over Propheter og Prophetier, derudi have villet

let mænge noget, som er naturligt, og som flyder af Menneskets Constitution; men deres Forklaringer kan alle agtes ilde grundede, efterdi Gud, som betjener sig af visse Personer, som Instrumenter for at tilkjendegive sin Villie, behøver ingen Cooperation eller Medhjelp, men kan ved et Dyr, ja ved et Træ udvirke det samme som ved et Menneske; thi de rette Propheter fødes ikke, men gjøres, og seer man derfor Personer af al Slags naturlig Egenskab og Constitution i en Hast at være opfyldte med prophetisk Geist, saasnart Gud haver kaldet dem til det prophetiske Embede.

Af ovenanførte Dissertation om Enthusiasmus og dens adskillige Grader sees nogenledes, hvad man kan dømme om de tvende fanatiske Jomfruer, hvis Historier paafølge; jeg tager ej i Betænkning, at regne dem begge blandt virkelige Enthusiaster, skjøndt der findes de, der holde den orleanske Piges Fanaticismus for et forstilt eller et imellem hende og nogle franske Hofmænd overlagt Værsen; hvad som bestyrker mig i denne min Tanke, kan sees af de Argumenter, som ere anførte udi Historien, hvortil jeg nu skrider.

Jeanne

Jeanne d'Arc,

eller

La Pucelle d'Orleans.

Denne navnkundige Bondepige, hvis Historie kunde holdes for en Fabel, hvis den ikke med saa mange uimodsigelige Bevis var bekræftet, er fød til Domremi ved Moselstrømmen mod Grændserne af Lothringen. Den samme var imellem 18 og 20 Aar, vel skabt, af en god Helbred og naturlig Forstand, da hun mod Enden af Februari Aar 1429 indstillede sig for Robert de Baudricour, Gouverneuren af Vaucouleurs, for at tilkjendegive, at hun af Gud var skikket til at ophæve Beleiringen for Orleans, og at indvie den af de Engelske betrængte Kong Carl til Rheims.

Tilstanden udi Frankrige, da denne forunderlige Pige lod sig see udi saadant Ærende, var denne: de Engelske havde under den skrøbelige franske Konge

Carl

Carl den Sjette bemægtiget sig fast det hele Rige. Den unge engelske Prinds Henrik var efter samme Konges Død erklæret til Konge udi Frankrig; Dauphin derimod, som siden regjerede udi Frankrige under det Navn af Carl den Syvende, flygtede udi denne Trængsel til den sydlige Del af Landet, hvor nogle faa Steder, blandt hvilke var Orleans, endda holdte hans Parti. Denne vigtige Stad var af de Engelske belejret, da den forunderlige Rulle blev spillet, hvorom skal tales.

Jeanne d'Arc, som gemenligen kaldes La Pucelle, lod sig i denne Tilstand anmelde hos omtalte Gouverneur, sigende: **I maa vide, min Herre! at Gud haver befalet mig, at jeg skal hjelpe den betrængte Herre,** (le Gentil Dauphin) **hvilken er og bør være Konge i Frankrige; item, at jeg skal ophæve Belejringen for Orleans, og føre ham til Rheims, for der at indvie ham til Konge.** Baudricourt ansaae hende strax som en Affindig, og ved at lade hende udi sine underhavende Krigsfolks Hænder, underkastede hende den allerfarligste Fristelse; men hun lod da see Prøve paa den ægte Kydskhed, hvoraf hun stedse havde gjort Profession; saa at de, som havde gjort sig Umage med at forføre hende, tilstode, at de udi saadant Foretagende vare blevne slagne med en Skræk og Ærbødighed,

hed, som tillod dem ikke at lade falde et usømmeligt Ord imod hende.

Hun begav sig derpaa anden Gang til Baudricourt, og tiltalede ham paa nye saaledes: **I tøver forlænge at affærdige mig; thi den unge Dauphin havde idag nær ved Orleans lidt stor Skade, og vilde han lide en end større, dersom I ikke skikker mig strax til ham.** Den Skade, som hun omtalte, var et ulykkeligt Slag, som samme Dag var holden, hvorom da Baudricourt nogle Dage derefter fik Tidender, begyndte han at ansee Pigen med andre Øjne; ja, den hele Sag kom ham saa forunderlig for, at han, uden at betænke sig videre, besluttede at skikke hende til Lejren. Han lod hende iføre Mandsklæder efter hendes Forlangende, gav hende Hest og Vaaben, og befol tvende fornemme Officierer at ledsage hende. De Samme toge i Betænkning at lade sig bruge udi denne Forretning, efterdi man maatte rejse igjennem fiendtlige Stæder. Men hun bad dem at sætte al Frygt tilside, forsikkrende dem, at de Alle i Behold og uskadte skulde komme til Kongen.

De fortsatte derpaa Rejsen, og komme lykkeligen til Chinon, hvor Kongen var, givende ham Underretning om deres Ankomst og om Aarsagen dertil. Denne sidste Omstændighed fortælles saaledes udi P. Daniels franske Historie, hvilken dog Rapin udi

hans

hans engelske Historie ej haver anført. Alle forundrede sig over, at denne lange og farlige Rejse var gjort med saadan Lykke, og raadslog man strax udi det kongelige Conseil, om man skulde bringe hende for Kongen, saasom de frygtede, at dette kunde give deres Fiender Anledning til Spot og Latter, og man derforuden ansaae alt, hvad som var fortalt om denne Pige, som idel Gjekkeri. Endeligen, bevæget saavel af **Baudricourts** Skrivelse som af deres Beretning, som havde gelejdet hende, fandt man forgodt at forestille hende Kongen.

Kongen havde samme Dag iført sig slette Klæder, og stod isleng blandt de nærværende Hofmænd, for ikke at være kjendelig; men Pigen var saasnart ikke indkommen paa Salen, førend hun søgte lige til Kongen, og med Frimodighed tiltalede ham, sigende, at Gud havde skikket hende ham til Undsætning, for at ophæve Stadens Belejring, og at bringe ham til Rheims, for der at indvies. Hun forsikkrede ogsaa, at de Engelske snart skulde uddrives af Riget, og at det skulde bekomme dem ilde, hvis de det ikke gjorde. Udi denne Omstændighed overeensstemmer ogsaa den engelske Historie. Alle forskrækkedes ved denne hendes fripostige Tale, især derover, at hun kjendte Kongen uden at have seet ham tilforn. Man lod hende derpaa examinere ved nogle Gejstlige og andre lærde Mænd, for at vide, hvorfra hun havde de Aabenbaringer,

ringer, som hun foregav, og hvoraf hun havde vist Prøver. Hun besvarede alle deres Spørgsmaal med ikke mindre Hurtighed end Simplicitet, saa at Alle forundrede sig derover. Den franske Historie vidner, at, da hun engang talede med Kongen udi Enrum, sagde hun, for at overbevise ham om sine Aabenbaringers Guddommelighed, at hun vilde sige ham en Ting, som han havde gjort, og som Ingen vidste uden han selv allene. Kongen studsede derved, og sagde, at han vilde imodtage hendes Tilbud, naar det maatte skee udi visse Personers Paahør, som han vilde udnævne. Dette indgik hun med de Vilkaar, at de Samme med Ed skulde forpligte sig til at holde Tingen hemmelig.

Kongen lod herpaa kalde sin Skriftefader med nogle andre Herrer til sig, og, efterat de Samme ved Ed havde forbundet sig til Taushed, sagde hun Kongen Tingen, hvilken han tilstod at være rigtig. Efterat den Prøve var gjort, tvivlede han ikke mere om Pigens Oprigtighed; ikke desmindre fandt han dog fornødent, førend han betjente sig af hendes Hjelp, at skikke hende til Poitiers, hvor Parlamentet udi nogle Aar havde siddet, for der videre at examineres. Det var ikke uden med Møje, man kunde overtale hende dertil, saasom hun holdt for, at man der vilde plage hende med mange fortrædelige Spørgsmaal. Hun tog derudi ej heller fejl; thi man søgte ved utal-

 lige

lige Spørgsmaal at forvilde hende, saasom man i Begyndelsen troede, at hun ikke var rigtig i Hovedet; men de bleve omsider anderledes overbeviste, saa at de tvivlede ikke mere om hendes guddommelige Kald.

De franske Skribenter maa ellers selv være garands for disse Omstændigheder. Jeg for min Part drister mig vel ikke at forkaste saa mange Vidnesbyrd herom, skjøndt jeg holder for, at visse Ting kan vel have været overlagte imellem hende og Kongens Folk, helst saasom man udi denne Tilstand fandt Regning ved at verificere en Historie, hvorved Mod kunde sættes udi Krigsfolket og udi den hele Nation, som af saa mange Ulykker var gandske nedslagen. Men hvad man end kan sige om visse Omstændigheder udi denne forunderlige Piges Historie, saa maa man tilstaae, at hendes paafølgende Bedrifter gandske svarede til hendes Løfter, saa at derfor hendes Historie haver givet Materie til mange saavel moralske som politiske Reflexioner.

Efterat Kongen havde taget disse Præcautioner, besluttede han strax at betjene sig af hendes Hjelp. Man tillavede samme Tid en Hob Proviant, som skulde indføres i den belejrede Stad. La Pucelle forsikkrede da Kongen, at hun vilde bringe det lykkeligen ind. Kongen lod hende derpaa udruste, og forlangte hun et Sværd, som var nedlagt udi en Grav udi St. Catharinæ Kirke, hvilket hun ogsaa fik.

Mange

Mange mene, at det er det samme Sværd, som endnu vises udi Dionysii Kloster; men Andre holde det ikke for at være det samme. Efterat hun var bleven bevæbnet fra Hoved til Fod, lod hun sig see af det hele Hof, og tumlede hun da sin Hest med saadan Behændighed, ret som hun fra Barnsben kunde have været oplært udi Ridekonsten; man maatte og forundre sig over at høre hende tale om Krigssager, som en gammel erfaren Anfører, hvorudover Alle trængte sig frem for at see hende, og hendes Rygte spredte sig i en Hast over det hele Rige.

Man lod hende strax føre til Blois, hvor Tropperne forsamlede sig. Der lod hun sig gjøre en hvid Standart, bræmmet med Silkefryndser, hvorudi Gud blev forestillet med Verdens Klode udi Haanden. Hun affærdigede da Skrivelser til de engelske Anførere, tilkjendegivende, at hun af Gud var skikket til at drive dem fra Staden, og forud sigende, at, hvis de i en Hast ikke forlode Frankrige, vilde de underkastes Guds Hevn og Straf. Brevets Udskrift var saadan: **Hører Guds og Pigens Røst. Til Hertugen af Bedford, som kalder sig Regent udi Frankrige.** (Entendés les nouvelles de Dieu & de *la Pucelle.* Au Duc de *Bedford* &c.) Men disse Trudsler udvirkede ikke meget hos de Engelske. Tvertimod de toge deraf Anledning at skjemte med Kongens Enfoldighed, efterdi han lod sig saaledes

indtage af en daarlig Qvinde eller af en Hex, hvorved han gav tilkjende, udi hvilken fortvivlet Tilstand han var, efterdi han greb til saadanne daarlige og utilladelige Midler.

Imidlertid blev Belejringen for Orleans fortsat med største Iver. Da den Undsætning af Proviant, som skulde føres til den belejrede Stad, var udi Beredskab til Blois, begav La Pucelle sig udi Spidsen af 12,000 Mand paa Vejen, og Dagen derefter kom den belejrede Stad udi Sigte. Da Tidender om hendes Ankomst bleve bragte til Orleans, blev hver Mands Hjerte opfyldt med Glæde, og lavede man strax en stor Mængde af Smaafartøjer til, for at imodtage Tilførselen. Greven af Dunois, som commanderede udi Staden, gjorde da et Udfald mod de Engelske, nemlig paa samme Tid, da man bragte Provianter udi Baadene. La Pucelle paa den anden Side satte sig imod de Engelske, og nødte dem til at forlade et fordelagtigt Sted. Og, saasom de hidindtil havde været vante til at victorisere, blev dette anseet som et Mirakel, og Mange, som tilforn havde foragtet La Pucelle, begyndte at fatte høje Tanker om hendes Person. Greven af Dunois havde selv tilligemed nogle af de fornemste Borgere begivet sig udi Baade, for at imodtage hende. Og imodtog hun dem med største Høflighed. Borgerne bade hende da at følge med ind udi Staden, hvorfor hun i Begyndelsen

væg-

vægrede sig, efterdi hun havde besluttet at campere udenfor. Dog lod hun sig omsider dertil overtale. Man indqvarterede hende der hos Hertugen af Orleans Skatmester, hvor hun bad, at hendes Verts Hustru og Datter stedse maatte blive hos hende, for at undgaae al Mistanke, og, naar hun kom paa et Sted, hvor intet Fruentimmer var, lagde hun sig til Hvile udi sin fulde Rustning.

Dette bliver saaledes fortalt af de fleste franske Skribenter. Men, som Monstrelet, der levede paa samme Tid, vidner, at hun selv ikke personligen anførte denne Undsætning til den belejrede Stad, kan man holde for, at det allene ved hendes Anstalt og Opmuntring er skeet. Det er utroligt, hvormeget denne Succes og den Skræk, som overkom den fiendtlige Lejr, opmuntrede Besætningen. Hidindtil havde man ikke dristet sig til at angribe de engelske Forskandsninger; men strax efter denne Undsætning forsøgte man at anfalde en Hovedskandse ved et Udfald af Staden. Dette Udfald skete udi hendes Fraværelse, da hun havde begivet sig til Hvile. De Franske bleve da med Forlis drevne tilbage. La Pucelle, som blev underrettet derom, kom dem strax til Hjelp, hvilket satte saadant Mod i dem, at de erobrede Skandsen, og nedsablede alle de Engellænder, som den forsvarede.

Ef-

Efterat dette lykkeligen var forrettet, tog La Pucelle sig for at angribe den Skandse af St. Laurent, som af Alle holdtes for den stærkeste, og som var mest besat med Krigsfolk. Dette Forsæt stod hun dog fra efter Andres Raad, og angreb Engellænderne paa adskillige andre Steder, drivende dem allevegne ud af deres Fordele, og distingverede sig med en Tapperhed, som foraarsagede Alles Forundring. Udi adskillige Træfninger, som under hendes Anførsel da skete, omkom fast 6,000 Engellænder, da de Franske derimod ikke savnede meer end 100 Mand.

La Pucelle, da hun mærkede, at der var ingen Fare meer for Staden paa den ene Side, lod hun sløjfe alle Engellændernes Værker, og derpaa udi Triumph gjorde sit Indtog udi Orleans, hvor hun blev imodtagen med alle Klokkers Lyd. Man var allene bekymret over en Blessure, som hun havde faaet, hvilken dog blev befunden ikke at være farlig; den hindrede hende ej heller at være tilhest, saa at hun inden kort Tid blev cureret. De engelske Anførere, som camperede ved den anden Side af Floden, da de saae Tropperne ved saa mange Forlis at være formindskede, og at Stadens Tilførsel ikke kunde hindres, besluttede de at ophæve Belejringen, hvilke ogsaa skete, uden at blive forfulgt af de Belejrede, eftersom La Pucelle ikke fandt det forgodt, sigende, at hun vel vilde finde dem en anden Gang.

Denne

Denne herlige Fremgang, hvorved de faldne franske Sager begyndte at reise sig igjen, erhvervede La Pucelle saadan Anseelse og Myndighed, at man lod Alting komme an paa hendes Anstalt. En Fest blev da stiftet til Erindring af denne Befrielse, og blev fra den Tid vor Heltinde kalden La Pucelle d'Orleans, efterdi Staden ved hendes Middel efter 7 Maaneders Belejring var bleven befriet; thi, saasom Orleans af de faa Stæder, som Kongen havde tilbage, var den vigtigste, saa blev Belejringens Ophævelse anseet som Aarsag til det hele Riges Frelse. Udi hvilken Forvirrelse dette bragte de Engelske, sees af en Skrivelse, som Hertugen af Bedford strax derpaa affærdigede til den unge Kong Henrik af Engelland, saa lydende:

Alting er lykkeligen her forrettet indtil Belejringen af Orleans, hvorved Eders Magt haver lidt stort Forlis. Dette er vederfaret, endel, efter mine Tanker, formedelst en Tillid, som Fienden haver havt til en Qvinde, hvilken Helvedes Afgrund haver frembragt, en Satans Discipel, som de Franske kalde La Pucelle, hvilken betjener sig af Troldom og Hexerie. Den udstandne Forlis haver ikke allene formindsket Eders Krigsmagt, men endogsaa paa en forunderlig Maade taget Mod og Hjerte fra

Alle;

Alle; da den derimod haver opmuntret Eders Fiender til at forsamle sig i Hobetal.

La Pucelle opholdt sig ikkun 2 Dage udi Orleans efter Belejringens Ophævelse. Hun begav sig derpaa til Chinon, hvor Kongen da var, hvilken imodtog hende med stor Ærestegn; og var der ingen ved det hele Hof, der jo ansaae hende som et Vidunder. Kongen især fattede saadan Tillid til hende, at han agtede hendes Raad og Anslag som Oracler. Fra den Tid begyndte de engelske Sager at gaae Krebsgang i Frankrig, og syntes det da, at de Franske og Engelske paa eengang havde forandret Naturel; thi de Første bleve Modige og Kjekke af Forsagte, som de tilforn havde været, da de Sidste derimod af Kjekke og Behjertede bleve gandske nedslagne og mismodige, saa at, endskjøndt de strax efter Belejringen vare mandstærkere end Fienden, flygtede de dog udi stor Uorden for 6,000 Franske, som forfulgte dem. Den overkomne Skræk var saa stor, at de vidste selv ikke, hvad de gjorde; thi, istedenfor at forene deres Kræfter, for at gjøre de Franske Modstand, kastede de Besætninger ind udi Steder, som de nyligen havde indtaget, hvorved deres Magt saa meget svækkedes, at den udi Marken ikke kunde bestaae imod Fienden. Og, som de af Frygt for Feldtslag ideligen re-

tirerede sig, gaves de Franske Lejlighed til at indtage een Stad efter en anden.

Endeligen blev Kong Carl af denne bestandige Lykke saa opmuntret, at han besluttede at følge det Raad, som La Pucelle havde givet ham, nemlig at begive sig til Rheims, for der at indvies. Raadet syntes baarligt, efterdi Staden var endda udi Engellændernes Hænder. Men, som hun talede derom med stor Tillid, og alle hendes forrige Løfter og Tilsagn havde været opfyldte, gik Rejsen, uanseet de forestaaende Vanskeligheder, for sig. Da man paa Vejen kom til Troyes udi Champagne, og opæskede samme Stad, vægrede Besætningen, som bestod af Engellænder og Burgundier, sig ved at overgive den. Dette satte Kongens Folk udi stor Tvivlraadighed; Nogle holdt for, at man ikke kunde gaae fort, og lade Staden paa Ryggen; Andre derimod raadede at forlade den, saasom Krigshæren ikke var forsynet med fornødne Ting til Belejring, og der var Mangel paa Levnetsmidler. Dette sidste Raad fandt Bifald af de fleste, hvorudover man fandt forgodt at gaae tilbage. Men La Pucelle satte sig heftigen derimod, og, saasom hun mærkede, at hendes Raad ikke behagede, bad hun Kongen allene om 2 Dages Frist, forsikkrende, at hun inden den Tid vilde erobre Staden, enten med Magt eller med Accord. Da Saadant var hende tilstaaet, opmuntrede hun alle Krigs-

fol-

folkene til at staae sig bi. Hun bragte strax Proviant fra alle Stæder til Lejren, forsynede sig ogsaa med nogle smaa Feltkanoner, og satte Alting udi saadan Bevægelse, at Borgerne udi Trojes derover forskrækkedes; og, saasom de derforuden havde faaet Underretning om de mange forunderlige Ting, som denne La Pucelle havde forrettet, beqvemmede de sig til at overgive Staden. Dette blev anseet som et nyt Vidunder, og fortsatte man derpaa Rejsen fuld af Tillid og Forhaabning om videre Fremgang.

Da Kongen var kommen 4 Mile nær ved Rheims, holdt han noget stille, for at udforske, hvorledes Stadens Borgere vare sindede. Udi Staden vare da tvende Herrer af det engelske Parti, hvilke kaldte de fornemste Borgere til sig, og adspurgte dem, om de vilde forsvare Staden mod den franske Magt. Borgerne spurgte dem da, om de saae Staden istand til at udstaae en Belejring? de svarede nej, men lovede, at, hvis Borgerne vilde forsikkre dem om at forsvare Staden udi 6 Uger, vilde de inden den Tid skaffe Undsætning; Dette indgik Borgerne; men, saasnart de tvende Herrer havde forladt Staden, samlede sig strax Nogle, som gjorde et Parti i Faveur af Kongen, og formanede de Andre, som endda vare tvivlraadige, at overgive Staden; hvilket og skete.

Kongen gjorde derpaa sit triumpherende Indtog, og skede derpaa Indvielsen den 17de Julii med sædvan-

vanlige Ceremonier. La Pucelle, paa hvilken Alles Øyne vare henvendte, bivaanede denne Højtidelighed udi Krigsdragt, holdende nær hos Kongen en Standart udi Haanden. Efterat Messen var endt, nedkastede hun sig for Kongens Fødder, sigende: nu er Guds Villie fuldbyrdet, som haver villet, at I tilbørligen som Konge skulde indvies udi Rheims, og vise, at I er vor rette Konge, som Riget tilhører. Hun begierede derpaa, at Kongen vilde give hende Afskeed, saasom hun nu havde forrettet sit Ærende, men Kongen overtalede hende til at bie hos sig, og lod hende kort derefter med hendes Familie nobilitere.

Derpaa overgav sig een Stad efter en anden, og La Pucelle bivaanede adskillige Actioner; da Fienden udi det Aar 1430 beleirede Compiegne, kastede hun sig ind udi Staden, for at forsvare den samme. Besætningen blev meget opmuntret af hendes Ankomst. Men den Glæde varede ikke længe, formedelst paafølgende Uheld: hun gjorde om Aftenen et Udfald med 600 Mand af Staden, drev Fienden to Gange tilbage; men, da hun vilde vende tilbage, blev hun stærkt eftersat og omringet, saa at hun saae ingen Redning for sig. Hun besluttede derfor at døe med Sværdet i Haanden, og fægtede med en utrolig Tapperhed, indtil hun omsider styrtede af Hesten, da blev hun tvungen til at overgive sig fangen.

Hun

Hun blev strax derpaa overleveret til Hertugen af Bedford, hvilken lod føre hende til Rouen, og der slutte udi Lænker, paa det at hun ikke skulde undkomme. Man arbeidede strax paa at gjøre hendes Proces, og at lade hende actionere som en Troldqvinde, og det fornemmeligen af Politiqve, paa det at de Engelske, som havde anseet hende som en Guds Gesandt, og derudover havde tabt deres forrige Mod og Hjerte, kunne komme ud af den Grille, og oprette de faldne Sager igjen; Processen, som findes udi et Manuskript udi Jesuiternes Collegio udi Paris, bliver saaledes beskreven; Biskoppen af Beauvais, en overtroisk Prælat, overgav en Supplique til Kongen af Engelland, hvorudi han begjerede, at hun udi hans Stift maatte actioneres for Hexeri og Ugudelighed, og blev samme hans Begjering understøttet af det parisiske Universitet. Kongen accorderede dette; hvorudover Processen strax blev foretagen udi Rouen, og varede udi halvfemte Maaned. La Pucelle blev nogle Gange hver Uge bragt for Retten; og vidne de Engelske selv, at hun stedse lod see et høit og uforskrækket Mod, tilstaaende med Frimodighed sit Forsæt og Anslag imod de Engelske, og forsikkrede dem paa Guds Vegne, at de skulde udjages af Frankrige. Hun bad allene Dommerne, at de vilde løse hende af hendes Lænker. Men man svarede hende, at, saasom hun tvende Gange havde søgt at undslye,

saa

saa var det fornødent at holde hende vel forvaret; hvorpaa hun sagde, at hun endda vilde arbejde paa at practisere sig løs. Dommerne gjorde hende utallige Spørgsmaal, og blandt andet spurgte, om hun vilde lade Kirken dømme om hendes Inspiration. Hun svarede dertil, at hun var forvisset om, at hendes Aabenbaringer vare guddommelige. Dette Svar blev optaget ligesom hun nægtede at underkaste sig Kirkens Kjendelse, og at hun derfor kunde ansees som en Kjetter. Men, da Saadant blev hende foreholdet, bekjendte hun rent ud, at hun erkjendte Kirkens Myndighed, og sagde, at, hvis man vilde skikke hende til Paven, vilde hun underkaste sig hans Dom.

Da man udi Forhøret gik videre frem, og vilde vide Omstændigheder af hendes Aabenbaringer, da gav hun et selsomt Svar, hvilket P. Daniel tilstaaer at være Bevis paa Fanaticismo, hvis det er rigtigt anført: Hun sagde, at Michael, Engelen, havde aabenbaret sig for hende, gjort hende en Compliment, og foræret hende en Guldkrone, som laae forvaret i Rheims; item, at denne Aabenbaring var skeet udi Erkebispens og nogle Andres Nærværelse, som havde seet den. Fra denne selsomme Bekjendelse siges dog siden, at hun haver afstaaet.

Efterat man havde anført og samlet alle hendes Svar, dømte man hende at være overbevist om Guds Bespottelse, Afguderi, Trolddom og Kjætteri, samt

Ting,

Ting, som vare hendes Kiøn uanstændige, efterdi hun bevæbnet udi Mandsklæder havde bemænget sig med Krigssager. Hvorpaa hun blev excommuniceret og erklæret Kiætter, som burde til Straf overleveres udi verdslig Øvrigheds Hænder. Derpaa oprettede man et Theater, hvor man udi det hele Folks Paahør holdt en lang Tale til hende. Hun brød da ind udi Talen, og sagde, at hun underkastede sig Kirken og hendes Dommere, og, efterdi man fandt forgodt at hun ikke maatte forsvare sine Aabenbaringer, saa vilde hun ej heller meer forsvare dem, helst saasom de Aander, som havde talet med hende, havde forsikkret hende om Befrielse, hvorudi hun nu saae sig at være bedragen. Derpaa giorde hun i Alles Paasyn en offentlig Abjuration, hvilken hun undertegnede.

Dette er saaledes bleven anført; men man kan ikke være forvisset om Protocollens Rigtighed, helst eftersom de engelsksindede Dommére intet heller ønskede end en saadan Bekjendelse; hvorvel, endskiøndt hendes Ord have været saadanne, som sagt er, saa bevises deraf intet Bedrageri; men, enten at hun haver villet gjøre saadan Bekjendelse, efterdi Dommerne saa vilde have det, eller og at hun bona fide havde troet en guddommelig Indskydelse, som hun siden mærkede at være en Illusion. Hun forlod derpaa sine Mandsklæder, som hun tilforn ikke havde villet aflægge, tillod ogsaa at afskiære sit Haar, som var klip-

klippet paa mandsvis. Men Dagen derefter fandt man hende i Mandsklæder igjen, og gav hun da tilkjende, at, hvad hun for Retten havde sagt, var allene af Frygt for Straf. Derpaa blev hun erklæret en haardnakket Synderinde, og dømt til at brændes, hvilket ogsaa skete; og lode de Engelske publicere, at hun nyligen for sin Død gjorde en ny Abjuration.

Saadant Endeligt fik denne forunderlige og heroiske Pige, som havde været Aarsag til Frankrigs Frelse. At de Engelske have skammet sig ved denne Mishandling, vise de mange Forsvarsskrifter, som de lode komme for Lyset, for at retfærdiggjøre deres Gjerning; det er uvist, hvordanne Domme der paa samme Tid fældtes over disse Forsvarsskrifter; det seer man allene, at nogle Aar derefter blev tvivlet om Sagens Rigtighed, og Paven selv holdt for, at La Pucelle kunde falskeligen have været beskyldet. Pave Calixtus den Tredie lod 24 Aar efter hendes Død paa hendes Moders og tvende Brødres Forlangende udstæde Ordre til Processens Revision, hvilken saaledes blev fuldført.

Erkebispen af Rheims og Biskoppen af Paris, som af Paven dertil vare beskikkede, lode Breve udgaae, at alle de, som havde nogen Kundskab om, hvad som herved var passeret, skulde møde til en vis Dag udi Erkebispens Sal, for der at vidne, hvad de vidste enten for eller imod La Pucelle. Der indfandt

fandt sig da adskillige Personer, som havde Kundskab om Processen. Adskillige Falskheder bleve da efter de franske Skribenteres Sigelse aabenbarede, og mange Vidnesbyrd bleve aflagde om hendes Uskyldighed og Processens Uorden. Hvilket altsammen, da de pavelige Commissarier havde hørt, casserede de alt, hvad som havde været sluttet imod hende, erkjendende hende fri for alle tillagte Beskyldninger. Videre blev siden anordnet, at man til Rouen skulde holde en Procession samme Dag, paa hvilken Dommen havde været falden imod hende, og Dagen derefter en anden Procession paa Torvet, hvor hun var henrettet, ligemaade at man skulde opreise et Kors, som til Beviis paa hendes Æres Erstatning.

Dette skete udi det Aar 1456. Sentensen blev kundgjort over hele Frankrig, og oprettede man hende siden en Støtte udi Rouen, som endnu sees. Ved denne sidste Sentens mene Mange, at Munden er tilstoppet paa alle hendes Fiender; jeg for min Part dømmer hverken pro eller contra herudi, men siger allene dette, at man ikke kan forlade sig hverken paa den første eller sidste Examen, eftersom den første skete af hendes Fiender, og den anden af hendes Venner. Rapin udi sin engelske Historie dømmer om den hele Sag saaledes: Ingen kan nægte, at denne Pige jo haver gjort store Bedrifter, og at hun jo haver sat Mod i Nogle og Skræk i Andre. Men de Franske

til-

tilskrive Guds Magt, de Engelske derimod Fandens Konster alle de underlige Ting, som hun haver forrettet. Hvem skal man nu herudi troe? maaske begge Partier vildfare, og at man kan give den 3die Aarsag hertil, nemlig, at hendes Aabenbaringer vare ikke uden Inventioner og overlagte Ting, for at sætte Mod i de nedslagne Franske; thi at Saadant haver lykket, vises af mange Exempler udi Historien.

Saavidt denne fornuftige Skribent, hvilken haver gjort en særdeles og omstændig Dissertation herover. Jeg for min Part er af de Tanker, at denne Pige virkeligen haver været fanatisk, og bildet sig ind at have havt guddommelige Aabenbaringer, og at det franske Hof haver betjent sig deraf, for at sætte Mod udi Almuen; thi det er vanskeligt at fatte, hvi man skulde udvælge en ung Bondepige til at spille en saa selsom og vanskelig Rulle, og bestyrkes jeg udi de Tanker, efterdi udi alle hendes Gjerninger fremskinner en Candeur og Simplicitet, hvilken haver meer Overensstemmelse med Fanaticismus end med List og Underfundighed.

Antoinette de Bourignon.

Denne bekjendte Jomfru, som jeg i Henseende til hendes Aabenbaringer, Kydskhed, Dristighed og Forfølgelser haver fundet forgodt at sammenparre med La Pucelle d'Orleans, er fød i Rysſel Aar 1616 af en Kjøbmand ved Navn Johan Bourignon og Margareta Beckwart. Hun haver været en af de devote Personer, som haver paastaaet særdeles Aabenringer, og derfor er regnet blandt Enthusiaster af samme Seculo. Saadant vises af den store Mængde af Skrifter, som hun haver efterladt sig, hvilke give tilkjende selsomme Sindets Qvaliteter. Hendes Liv og Levnet er beskrevet udi en særdeles Bog, først paa Fransk og siden paa Tydsk. Og er samme Bog continueret af den bekjendte Petro Poiret, hendes store Tilbeder. Men, som samme Skrifter indeholde intet uden Lovsange, kan man ikke forlade sig derpaa, og derfor maa gaae en Middelvej imellem de samme og andre Skrifter, som hendes Fiender have ladet

komme

komme for Lyset. Der siges, at hun blev fød saa hæslig, at hendes Forældre nogle Dage stode udi Tvivlsmaal, om de skulde qvæle hende som et Misgeburt, eller om de skulde lade hende leve; men, som denne Hæslighed strax efterhaanden formindskedes, beslyttede man at conservere hendes Liv. Da hun endda ikkun var 4 Aar gammel, mærkede hun allerede, at de Christne levede ikke efter deres egen Lærdom; og var det derfor, at hun bad, at man maatte føre hende til de Christnes Lande, saasom hun mente sig der ikke at være. Hun vidner selv, at hendes ældste Søster vilde forlede hende til al Slags Forfængelighed, saa at hun derfor levede misfornøjet udi sine Forældres Hus, og var intet, som plagede hende meer, end det Forsæt, man havde taget at gifte hende.

Aarsagen til den Afsky, hun havde for Giftermaal, var endel den onde Skiebne, hendes Moder havde havt i Ægteskab, endel ogsaa hendes særdeles rare Kydskhed, og efterdi hun vilde skille sig fra alt det, som var kjødeligt, for at forene sig med Gud allene; og var det ved saadant Principium, hun holdt stivt sin hele Livstid, hvilket foraarsager, at hun af Nogle er holden for en selsom Enthusiast, af Andre derimod som en hellig Jomfru og fast meer end et Menneske, og er det udi den første Henseend, Gotfried Arnold ikke haver taget i Betænkning at udbrede hendes Ære; thi det er samme Mand nok, at

En bliver lastet af de Fleste, for at gjøre ham til en Helgen; saa at endogsaa Fanden efter det Principium kan blive en god ærlig Mand, eller i det ringeste ikke saa ond, som de slemme Orthodoxer afmale ham; dette siger jeg ikke for at sætte Klik paa denne Jomfru, hvilken kan have vildfaret udi en god Intention, men allene for at vise Aarsagen, hvi man ikke kan forlade sig paa saadanne Panegyristers Vidnesbyrd.

Men for at komme til Historien igjen, da, uanseet den Afsky hun lod see for Ægteskab, gav dog hendes Fader Ægteskabs-Løfte paa hende til en Franskmand. Men, da Bryllupsdagen var forhaanden, tog hun en Paaskedag udi det Aar 1636 Flugten. Hun havde da forklædt sig som en Eremit, og rejste saa langt bort som hun kunde. Men, saasom det udi en vis Landsby, hvor hun var kommen, rygtedes, at hun var en forklædt Jomfru, blev hun anholdt, og stod hun da Fare for at miste sin Jomfrudom, efterdi hun faldt udi en Krigsmands Hænder, hvilken vilde forføre hende, saa at det var ikke uden med stor Nød at hun blev reddet. Samme Krigsmand hed Jean de St. Saulieu. Han var en Bondesøn og en arrig Skalk, om man skal troe, hvad udi hendes Levnets-Beskrivelse derom er anført. Den Samme stillede sig an som han var ligesaa devot som hun selv, og ved aandelige Taler insinuerede

sig

sig hos hende. Den første Gang han talede med hende, førte han sine Ord som en Prophet, dog med saadan Modesti, at han lod hende Frihed at troe, hvad hun vilde. Udi den anden Samtale stillede han sig an som En, der havde Aabenbaringer, og som ofte talede med Gud. Efterat han saaledes havde insinueret sig, begyndte han at tale om Elskov; men, da han mærkede, at hun fortørnedes derover, lod han som han fortrød derpaa, hvilket foraarsagede, at han forligede sig med hende igjen; men det varede ikke længe, førend han gjorde nyt Forsøg, hvilket gik saavidt, at han vilde tage hende med Vold, hvilket sees af hendes egne Ord, saa lydende: Han var udi mit Kammer undertiden saa importun, at jeg maatte bede mine Piger holde Vagt over ham, og ikke at indlade ham oftere; thi han kom sommetider med en Kniv udi Haanden, hvilken han satte mig for Struben, hvis jeg ikke vilde fyldestgjøre hans Begjerlighed, hvorudover jeg omsider maatte søge Hjelp hos Øvrigheden, etc.

Af dette sees, at den Hæslighed, som hun havde ved Fødselen, maa være gandske forsvunden; thi det var ikke den eneste Gang, hun saaledes var fristet. Man seer, at hun iligemaade nær ved Rysel var heftig eftersat af en anden ung Person, hvilken søgte at bestorme hendes Hus, hvorudover hun og lod anholde

holde om Hjelp hos samme unge Persons Farbroder, hvilken drev ham ud af sit Hus. Men dette forbitrede ham saaledes, at han med en Flint skiød igjennem hendes Kammer, for at jage Skræk udi hende; og, saasom han mærkede sig intet derved at vinde, lød han udsprede, at han havde ægtet hende; hvilket saaledes forargede devote Folk, at Præsterne maatte paa Prædikestolen give tilkjende, at Saadant var hende af Ondskab paadigtet.

Men for at komme til den første Fristelse igjen, da frelste Præsten paa Stedet hende fra videre Fare, og, saasom man mærkede en stor Gudsfrygt hos hende, gav han Saadant tilkjende for Erkebispen af Cambraj, hvilken, efterat han havde examineret hende, raadede hende fra det eremitiske Levnet, og formaaede hende til at begive sig til sine Forældres Hus igjen. Men hun var neppe kommen tilbage, førend hende blev gjort nyt Forslag om Ægteskab, hvilket foraarsagede, at hun anden Gang flygtede. Hun begav sig do til bemeldte Erkebisp, og af ham erholdt Frihed til at stifte et lidet helligt Societet paa Landet med nogle andre af sine devote Søstre, men han raadede hende siden derfra igjen.

Efter den Tid levede Antoinette mange Aar udi Ensomhed, førende et meget ordentligt og simpelt Levnet; hun havde besluttet at sige sig fra al sin Fædrene-Arv; men betænkte sig igjen, hvoraf saavelsom

af en og anden Opførsel man seer en Vankelmodighed, som gemenlig findes hos Enthusiaster, eller dem som ere af en melancholsk Devotion. Hun fik Aar 1653 Direction over et Hospital, antagende St. Augustini Orden og Klædedragt. Det Kloster, hvorudi hun da levede, kom udi et slet Rygte, saasom alle de Lemmer, som derudi vare, bleve mistænkte for Hexeri, og at staae i Forbund med Fanden; og blev Antoinette, som var Klosterets Forstanderske, ikke fri for samme Mistanke; der udsprededes overalt, at Societetets Directrice var en Hex; hvorudover hun og blev citeret og forhørt af Øvrigheden udi Rysel. Hun fralagde sig da denne Beskyldning, og igjendrev med Fynd alt, hvad som hende var forekastet. Men, for ikke at underkastes videre Fortredeligheder der paa Stedet, retirerede hun sig til Gent.

Det var udi denne Stad hun ankom udi det Aar 1662, hvor hendes Enthusiasmus ret for Alvor yttrede sig, og hvor hun begyndte at øve et apostolisk Embede ved at gjøre Mennesker ved Igjenfødsel til Børn; saa at det maatte hedde, at hun ligesom lavede til Barsel, og udstod samme Pine som Barselqvinder, for at føde saadanne aandelige Børn. Den bekjendte Christianus Corthins, som siden blev hendes bestandige Tilhænger, var en af de første, som hun udi denne aandelige Barselseng avlede. Der foregaves, at hendes Barselsmerte var større og mindre,

dre, ligesom hendes Gjerning gjorde meer og mindre Virkning hos den, som skulde igjenfødes, hvilket gav Anledning til det skjemtsomme Indfald af en vis Archidiaconus, da han engang var udi Selskab med Antoinette og bemeldte Corthius. Thi, da Corthius bevidnede, at det havde kostet hende meer at føde ham end en Anden, ansaae Archidiaconus ham leende, og, saasom han, nemlig Corthius, var tyk og fed, sagde han: **det er ingen Under, at Eders aandelige Moder haver fød Eder med større Pine end en Anden, eftersom I er et saa tykt og corpulent Barn.**

Corthius siges trende Gange af Gud at have været advaret om en Ting, og truet med Straf, hvis han det ikke efterlevede, nemlig at udtørre den Ø Nordstrand udi Holsten, som Vandet havde overskyllet, og der at stifte Bolig for dem, som for Guds Navns Bekjendelse vare forfulgte, og, saasom han holdt for, at Jansenisterne vare saadanne forfulgte Guds Børn, inviterede han dem fra adskillige Lande til samme Ø, hvorpaa han havde anvendt store Penge, og derudover erhvervet sig Tienderettighed, samt en stor Del af Øen til Ejendom. Endel deraf solgte han til sin aandelige Moder Antoinette, eller, som Andre sige, gav hende til Foræring, hvorudover hun udi det Aar 1668 tog sig for at rejse didhen, efterat hun udi Amsterdam havde publiceret det Skrift,

kal-

kaldet Verdens Lys. Men hun opholdt sig med sin kjære Discipel længer udi Amsterdam, end hun havde tænkt.

Det var udi Amsterdam, at hun havde Visiter af adskillige Personer, af Propheter og Prophetinder, skjøndt Ingen fandtes ret villig til gandske at antage hendes Lærdom; det syntes ogsaa, at hun ingen Lyst havde at forene sig udi Meninger med Nogen, og var det derfor, at alle Seeters Haand var mod hende, ligesom hendes Haand var mod Alle; thi Alle, indtil Qvækere, skreve mod hende. Den bekjendte Labadie søgte at sætte sig ned med hende udi Nordstrand, men hun vilde ikke antage hans Tilbud. Udi den Samtale, som hun havde med nogle Carthesianer, skiltes begge Parter misfornøjede fra hinanden, og det ikke uden Aarsag, saasom deres Principium var at betjene sig af Naturens Lys udi Tings Eftersøgning, da hun derimod rettede sig efter sin egen Imagination og Aabenbaringer, og derfor holdt Carthesianismus for det værste og forbærveligste Kjetteri, som nogen Tid var kommen i Verden; ja, et Atheisteri eller en Forskydelse af Gud, i hvis Sted blev sat Menneskets forbærvede Forstand.

Hun udgav ellers adskillige Bøger i Amsterdam, foregav sig at have idelig Omgjængelse med Gud, og ved Aabenbaringer at erhverve Kundskab om mange hemmelige Ting, og var det da at hun havde de bekjendte

kiendte Aabenbaringer om vor første Fader Adam, nemlig, at han for Syndefaldet var baade Mand og Qvinde. Hun syntes udi en Forrykkelse at see, hvorledes Adam da var skabt, og hvorledes han uden Medhjelp kunde forplante Verden.

Hendes Discipel Corthius døde udi det Aar 1669, erklærende hende til sin Arving. Men denne Arvedel foraarsagede hende mange Ulejligheder; thi, saasom derpaa heftede adskillig Gjeld, blev hun derover indviklet udi adskillige Processer.

Hun forlod Holland udi det Aar 1671, for at begive sig til Nordstrand, og lagde hun sig da et Bogtrykkeri til, publicerende Bøger paa Tydsk, Hollandsk og Fransk. Men, ligesom hun skrev mod Andre, saa glemte Andre ikke at skrive imod hende, antastende saavel hendes Lærdom som Levnet. Dette satte det hele Land udi Bevægelse, og foraarsagede, at Fiscalen udi det Aar 1674 tog hendes Bogtrykkeri fra hende. Udi Flensborg ophidsedes Almuen saaledes imod hende, at den skjeldte hende offentligen for en Hex, hvorudover hun tog hemmeligen Flugten derfra. Udi hendes Herberg blev funden en stor Mængde Bøger, som efter kongelig Befaling paa Torvet bleve brændte, tilligemed nogle haarde Skrifter mod Øvrigheden, hvilke hun ved Conradus Hasius havde ladet overgive til den øverste Borgemester, Lorenz Faust. Hvor hun siden kom, blev hun for-

fulgt

fulgt udi Holsten, saa at hun omsider blev tvungen gandske at forlade Landet, og at retirere sig til Hamborg. Der var hun dog ikke længer udi Sikkerhed, end til man fik hendes Ankomst at vide. Men, da man derom blev underrettet, søgte man at bemægtige sig hendes Person. Og havde det da maaskee gaaet hende ilde, hvis man havde faaet hende udi Hænder. Hun holdt sig derfor nogle Dage udi Skjul, og derpaa begav sig til Ostfrisland, hvor hun nød Beskyttelse hos en fornem Herre. Men, saasom hun ikke kunde holde sig nogensteds rolig, opvakte hun ogsaa der Forfølgere mod sig, hvorudover hun udi det Aar 1680 rejste til Holland. Endeligen satte hun sig ned udi Franeker, hvor hun samme Aar døde.

Dette er et kort Begreb af denne selsomme Jomfrues Historie, hvoraf man seer, at hun var en af de største Enthusiaster udi forrige Seculo, og at hendes Levnet og Opførsel tjener til Bevis paa det, som jeg paa andre Steder haver antegnet om fanatiske Folk, og at Ingen er meer ivrig udi at forplante deres Lærdom, og at paatrænge den Andre end de samme, da de dog af alle Secter ere mindst berettigede dertil, saasom Grundvolden til deres Lærdom er guddommelig Indskydelse, og alle Argumenter, som tages af Fornuftens Lys, af dem forkastes. Man kan pardonnere hende i Henseende til hendes Vildfarelser, efterdi hendes hele Liv viser, at hun fuldkommeligen

ha-

haver været forsikkret om sin Lærdoms Rigtighed; men man kan ingen mild Dom fælde over hendes Hidsighed, hvorved hun satte i Bevægelse Stæder og Lande, saa at hun blev anseet, hvor hun kom, som en Fredsforstyrrerske. Det er troligt, at man havde ladet hende indslutte, hvis hun havde levet længer; thi den, der med Bitterhed taler og publicerer Skrifter mod Øvrighed og mod alle ved Love stiftede Religioner, kan og bør ikke tolereres udi et Societet.

Antoinette de Bourignon haver selv beskrevet sin Levnetshistorie udi tvende Bøger, hvoraf den ene befatter hendes indvortes, den anden hendes udvortes Levnet. Hendes Lærdom drev adskillige Mænd saavel her i Landet som paa andre Steder til at skrive imod hende, og forsømte hun og hendes Tilhængere ikke at besvare dem; saa hendes hele Liv er en Kjede af Krige og Feldtslag, og at man kan sige om hende det, som er sagt om Tamerlan, at Sværdet aldrig var stukket i Skeden; her i Landet skrev først imod hende den bekjendte Knivsmed udi Altona, Johan Berckendal: Wahre Abbildung Antoinette Bourignon aus ihren eignen Schriften. Item: nochmahlige Abbildung derselben, aus J. Conr. Hasen Extract ihrer Schmachschrift. Begge disse Skrifter besvarede hun i Husum med et Skrift, kaldet: Gezeugniß der Wahrheit, gegeben durch eine grosse Anzahl glaub-

würdiger Leute in 24 Briefen und 60 Testimonien über das Leben, Sitten, Tugenden und Schriften J. Antoinette de Bourignon von dero Kindheit an bis auf jetzige Zeit zur Vernichtung der Lügen Joh. Berckendals, Siechentrösters zu Altona, ausgegeben; hvorimod bemeldte Berckendal skrev: Die dritte Abbildung Ant. de Bour. aus ihrem Zeugniß der Wahrheit, daraus zu sehen, daß sie je länger je ärger werde. Petrus Yvon, som var Hoved for de saakaldte Labbadister udi Altona, skrev ligemaade tvende Bøger imod hende. Jeg vil forbigaae at tale om Andre, hvis Tal er stort; thi, saasom hun ikke bandt sig til nogen særdeles Sect, saa havde hun alle Secter paa Halsen.

Det er vanskeligt at vise hendes Religions-Systema, saasom udi hendes Lærdom er intet Sammenhængende, men alting efter hendes egen Foregivelse flyder af umiddelbare Aabenbaringer; hvad som opvakte de største Forfølgelser imod hende, var dette, at hun holdt for, at den rette christne Kirke var rent uddød, og at man maatte forlade de brugelige Dyrkelser og Kirkeskikke. M. Bayle, som jeg mest haver fulgt udi denne Historie, siger, at hun havde dette tilfælles med andre Devote, at hun var avindsyg og fuld af Galde. Seckendorf siger, at man seer af hendes Skrifter, at hun haver været haard, vredagtig og

uro-

urolig; saa at de, som nøde hendes Omgjængelse, havde tusinde Gange forladt hende, hvis de ikke havde havt saa stor Taalmodighed; og virkeligen af alle de Personer, som fulgte hendes Lærdom, vare der ikke uden fire, som hun vilde have hos sig. Det gik denne Jomfru som alle dem, der ere plagede med den sorte Galde, at de confundere Sygdom med Dyd, Melancholie med Gudsfrygt, og Vrede med Iver og Rettens Haandthævelse; thi, naar man bebrejdede hende slige Feil, søgte hun at forsvare sig med den Iver, som Propheter og Apostler havde ladet see.

Det er ellers mærkeligt, at med alle de Fortrædeligheder, hun udstod, hun syntes neppe at have naaet 40 Aar, da hun dog havde 60, og havde hun aldrig betjent sig af Briller, saa at det synes at have gaaet hende som visse Mennesker, hvilke fødes og trives af Chagrin. Man haver mærket, som noget særdeles, at saavel ved hendes Fødsel som ved hendes Død en Comet lod sig see; hendes Tilhængere have forklaret Saadant som Tegn og Bevis paa hendes Hellighed og prophetiske Embede; men, hvis Cometer gjøre saa store og vidtløftige Reiser for at tilkjendegive smaa Hændelser paa Jorden, og, hvis Mennesker deraf kan gjøre Udtydninger om tilkommende Ting, saa kan disse Cometer heller have givet tilkjende, at den christne Kirke vilde foruroliges af denne

op-

oprørske Jomfru; thi efter de almindelige Meninger, saa ere Cometer Guds Ris, som true med Uheld.

Jeg haver vist, at denne Antoinette vilde ikke slaae sig til nogen Religions-Sect, saasom hun holdt for, at de alle vare med falsk Lærdom besmittede; hvorudover hun ophittede nye Religions-Artikle, og stiftede en Samqvem af adskillige Folk, som hun ved sin Lærdom saaledes havde forblindet, at de ansaae hende ikke som deres Lærerinde, men dyrkede hende fast som en Gudinde. Da blev hun af Adskillige, formedelst hendes Bitterhed og Vredagtighed forladt; de, som med Bestandighed holdt hendes Parti, var Conrad Hase og ovenomtalte Christian Corth; af dem bliver hun ophøjet over alle Mennesker; thi nu bliver hun kalden de Troendes Moder, nu den catholske Verdens Lys, nu en Qvinde uden Synd, helligere end Jomfru Maria selv, begavet med højere Kundskab udi guddommelige og menneskelige Ting end Propheter og Apostler, Christi Brud beklædt med Solens Straaler, omtalt udi Salomons Højsang og andre Skriftens Bøger. Ikke at tale om andre Æres-Titler, som bleve hende tillagte. Hun selv havde stor Ambition og høje Tanker om sig selv, berømte sig af sine høje Aabenbaringer, foregivende sig at have en prophetisk Aand, og hendes Skrifter at være af den hellig Aand dicterede, hvorfor hun og vilde, at man skulde agte dem højere end Skriften

selv.

selv. Hvad sig anbelanger hendes andre underlige Meninger i Religionen, da beskyldes hun for at have forkastet den christne Troes Fundamenter, foragtet Guds Ord, og nægtet Sacramenternes Fornødenhed. Men man kan sige, at det er vanskeligt at udlede af hendes Skrifter alt, hvad hun beskyldes for; tvertimod den Bekjendelse, som hun 1675 overgav til Øvrigheden i Slesvig, synes at befri hende for adskillige paalagte Lærdomme. Udi samme Bekjendelse gjør hun saadan Erklæring:

1. **Jeg er en Christen, og troer Alt, hvad en sand Christen bør at troe.**

2. **Jeg er døbt udi Navn Faders, Søns og Hellig Aands.**

3. **Jeg troer de tolv Hovedstykker udi den apostoliske Tro, og tvivler om intet Stykke derudi.**

4. **Jeg troer, at Jesus Christus er en sand Gud og et sandt Menneske, ja at han er Verdens Frelser.**

5. **Jeg troer Evangelium, de hellige Propheter og den gandske hellige Skrift, saavel det gamle som det nye Testament.**

Paa denne Bekjendelse er intet at sige. Müller udi hans Cimbria literata vidner ogsaa, at hun var Orthodox udi den Artikel om den hellige Treenighed. Men Ingen kan nægte, at hun jo paastod

ide-

idelige himmelske Aabenbaringer, at hun med Bitterhed talede mod al udvortes Gudstjeneste, at hun gjorde selsomme Forklaringer over Skriften, og sees hendes underlige Mening om Adam, nemlig at han for Syndefaldet var baade Mand og Qvinde, klarlig udi hendes egne Skrifter. Hvad, som mest kan lægges hende til Last, var hendes yderlige Begjerlighed til at dogmatisere, og det med største Bitterhed, saa at, hvor hun kom, bleve Provindser og Stæder satte i Fyr og Flamme. Og var dette Hoved-Aarsagen til de mange Forfølgelser, hun maatte udstaae.

Sammenligning

imellem

Jeanne d'Arc og Antoinette de Bourignon.

At disse tvende Jomfruer her ere sammenparrede, skeer allene af den Aarsag, at de Begge kan regnes blandt store Enthusiaster; thi der er imellem dem i det øvrige liden Overeensstemmelse, saavel i Henseende til deres andre naturlige Egenskaber, som til deres Bedrifter. Den Første var ulærd og fornuftig, den Anden højlærd og gal. Den Første synes at være dannet til at rejse og opbygge, den Sidste til at forstyrre og nedbryde. Begge havde en heftig Imagination, som gik indtil virkelig Fanaticismus. Men den Første vidste ved en naturlig Skjønsomhed at dirigere sin Affect saaledes, at den blev til Nytte og Fordel; da den Anden af Mangel paa naturlig

Skjøn-

Skjønsomhed gav sin Imagination Tøjlen, saa at deraf intet avledes uden lutter Monstra og vanskabte Meninger, som sigtede til intet uden at forurolige Stæder og Lande, saa at hun i sin Tid kunde ansees, hvor hun kom, som en Stridsbasun, og derved haver vist, hvad Forskjel der er imellem at være lærd og at være klog; den Førstes Enthusiasmus var derfor ligesaa nyttig for Staten, som den Sidstes var skadelig for Kirken. Begge havde vel Fiender og Censores. Antoinette førte Krig fast med det hele menneskelige Kjøn, og havde ikke uden nogle faa Venner, hvilke vare ligesaa galne som hun selv, og hvoraf den største Del omsider forlod hende. La Pucelle derimod var allene forhadt af den engelske Nation; af alle andre Folk derimod var hun anseet som en Heroinde, og af de Franske som en miraculeus og inspireret Jomfru. Antoinette er udi Historien bleven ligesaa meget bekjendt af sin Vankelmodighed og Ustadighed, som La Pucelle af sin Bestandighed. At den Sidste havde bedre Endeligt, end den Første, er ikke at tilskrive Personerne, men Hændelser. Det store Navn La Pucelle haver efterladt sig udi Historien, den Ærestøtte, som hende efter Døden blev oprettet, og den paafulgte Befrielses-Dom viser, at hun havde fortjent bedre Endeligt, og at den haarde Execu-

 tion

kiendte Aabenbaringer om vor første Fader Adam, nemlig, at han for Syndefaldet var baade Mand og Qvinde. Hun syntes udi en Forrykkelse at see, hvorledes Adam da var skabt, og hvorledes han uden Medhjelp kunde forplante Verden.

Hendes Discipel Corthius døde udi det Aar 1669, erklærende hende til sin Arving. Men denne Arvedel foraarsagede hende mange Uleiligheder; thi, saasom derpaa heftede adskillig Gjeld, blev hun derover indviklet udi adskillige Processer.

Hun forlod Holland udi det Aar 1671, for at begive sig til Nordstrand, og lagde hun sig da et Bogtrykkeri til, publicerende Bøger paa Tydsk, Hollandsk og Fransk. Men, ligesom hun skrev mod Andre, saa glemte Andre ikke at skrive imod hende, antastende saavel hendes Lærdom som Levnet. Dette satte det hele Land udi Bevægelse, og foraarsagede, at Fiscalen udi det Aar 1674 tog hendes Bogtrykkeri fra hende. Udi Flensborg ophidsedes Almuen saaledes imod hende, at den skjeldte hende offentligen for en Hex, hvorudover hun tog hemmeligen Flugten derfra. Udi hendes Herberg blev funden en stor Mængde Bøger, som efter kongelig Befaling paa Torvet bleve brændte, tilligemed nogle haarde Skrifter mod Øvrigheden, hvilke hun ved Conradus Hasius havde ladet overgive til den øverste Borgemester, Lorenz Faust. Hvor hun siden kom, blev hun forfulgt

fulgt udi Holsten, saa at hun omsider blev tvungen gandske at forlade Landet, og at retirere sig til Hamborg. Der var hun dog ikke længer udi Sikkerhed, end til man fik hendes Ankomst at vide. Men, da man derom blev underrettet, søgte man at bemægtige sig hendes Person. Og havde det da maaskee gaaet hende ilde, hvis man havde faaet hende udi Hænder. Hun holdt sig derfor nogle Dage udi Skjul, og derpaa begav sig til Ostfrisland, hvor hun nød Beskyttelse hos en fornem Herre. Men, saasom hun ikke kunde holde sig nogensteds rolig, opvakte hun ogsaa der Forfølgere mod sig, hvorudover hun udi det Aar 1680 rejste til Holland. Endeligen satte hun sig ned udi Franeker, hvor hun samme Aar døde.

Dette er et kort Begreb af denne selsomme Jomfrues Historie, hvoraf man seer, at hun var en af de største Enthusiaster udi forrige Seculo, og at hendes Levnet og Opførsel tjener til Bevis paa det, som jeg paa andre Steder haver antegnet om fanatiske Folk, og at Ingen er meer ivrig udi at forplante deres Lærdom, og at paatrænge den Andre end de samme, da de dog af alle Secter ere mindst berettigede dertil, saasom Grundvolden til deres Lærdom er guddommelig Indskydelse, og alle Argumenter, som tages af Fornuftens Lys, af dem forkastes. Man kan pardonnere hende i Henseende til hendes Vildfarelser, efterdi hendes hele Liv viser, at hun fuldkommeligen

hat

haver været forsikkret om sin Lærdoms Rigtighed; men man kan ingen mild Dom fælde over hendes Hidsighed, hvorved hun satte i Bevægelse Stæder og Lande, saa at hun blev anseet, hvor hun kom, som en Fredsforstyrrerske. Det er troligt, at man havde ladet hende indslutte, hvis hun havde levet længer; thi den, der med Bitterhed taler og publicerer Skrifter mod Øvrighed og mod alle ved Love stiftede Religioner, kan og bør ikke tolereres udi et Societet.

Antoinette de Bourignon haver selv beskrevet sin Levnetshistorie udi tvende Bøger, hvoraf den ene befatter hendes indvortes, den anden hendes udvortes Levnet. Hendes Lærdom drev adskillige Mænd saavel her i Landet som paa andre Steder til at skrive imod hende, og forsømte hun og hendes Tilhængere ikke at besvare dem; saa hendes hele Liv er en Kjede af Krige og Feldtslag, og at man kan sige om hende det, som er sagt om Tamerlan, at Sværdet aldrig var stukket i Skeden; her i Landet skrev først imod hende den bekjendte Knivsmed udi Altona, Johan Berckendal: Wahre Abbildung Antoinette Bourignon aus ihren eignen Schriften. Item: nochmahlige Abbildung derselben, aus J. Conr. Hasen Extract ihrer Schmachschrift. Begge disse Skrifter besvarede hun i Husum med et Skrift, kaldet: Gezeugniß der Wahrheit, gegeben durch eine grosse Anzahl glaub-

wür-

würdiger Leute in 24 Briefen und 60 Testimonien über das Leben, Sitten, Tugenden und Schriften J. Antoinette de Bourignon von dero Kindheit an bis auf jetzige Zeit zur Vernichtung der Lügen Joh. Berckendals, Siechentrösters zu Altona, ausgegeben; hvorimod bemeldte Berckendal skrev: Die dritte Abbildung Ant. de Bour. aus ihrem Zeugniß der Wahrheit, daraus zu sehen, daß sie je länger je ärger werde. Petrus Yvon, som var Hoved for de saakaldte Labbadister udi Altona, skrev ligemaade tvende Bøger imod hende. Jeg vil forbigaae at tale om Andre, hvis Tal er stort; thi, saasom hun ikke bandt sig til nogen særdeles Sect, saa havde hun alle Secter paa Halsen.

Det er vanskeligt at vise hendes Religions-Systema, saasom udi hendes Lærdom er intet Sammenhængende, men alting efter hendes egen Foregivelse flyder af umiddelbare Aabenbaringer; hvad som opvakte de største Forfølgelser imod hende, var dette, at hun holdt før, at den rette christne Kirke var rent uddød, og at man maatte forlade de brugelige Dyrkelser og Kirkeskikke. M. Bayle, som jeg mest haver fulgt udi denne Historie, siger, at hun havde dette tilfælles med andre Devote, at hun var avindsyg og fuld af Galde. Seckendorf siger, at man seer af hendes Skrifter, at hun haver været haard, vredagtig og

uro-

urolig; saa at de, som nøde hendes Omgjængelse, havde tusinde Gange forladt hende, hvis de ikke havde havt saa stor Taalmodighed; og virkeligen af alle de Personer, som fulgte hendes Lærdom, vare der ikke uden fire, som hun vilde have hos sig. Det gik denne Jomfru som alle dem, der ere plagede med den sorte Galde, at de confundere Sygdom med Dyd, Melancholie med Gudsfrygt, og Vrede med Iver og Rettens Haandthævelse; thi, naar man bebrejdede hende slige Feil, søgte hun at forsvare sig med den Iver, som Propheter og Apostler havde ladet see.

Det er ellers mærkeligt, at med alle de Fortrædeligheder, hun udstod, hun syntes neppe at have naaet 40 Aar, da hun dog havde 60, og havde hun aldrig betjent sig af Briller, saa at det synes at have gaaet hende som visse Mennesker, hvilke fødes og trives af Chagrin. Man haver mærket, som noget særdeles, at saavel ved hendes Fødsel som ved hendes Død en Comet lod sig see; hendes Tilhængere have forklaret Saadant som Tegn og Bevis paa hendes Hellighed og prophetiske Embede; men, hvis Cometer gjøre saa store og vidtløftige Rejser for at tilkjendegive smaa Hændelser paa Jorden, og, hvis Mennesker deraf kan gjøre Udtydninger om tilkommende Ting, saa kan disse Cometer heller have givet tilkjende, at den christne Kirke vilde foruroliges af denne

op-

oprørske Jomfru; thi efter de almindelige Meninger, saa ere Cometer Guds Ris, som true med Uheld.

Jeg haver vist, at denne Antoinette vilde ikke slaae sig til nogen Religions-Sect, saasom hun holdt for, at de alle vare med falsk Lærdom besmittede; hvorudover hun ophittede nye Religions-Artikle, og stiftede en Samqvem af adskillige Folk, som hun ved sin Lærdom saaledes havde forblindet, at de ansaae hende ikke som deres Lærerinde, men dyrkede hende fast som en Gudinde. Da blev hun af Adskillige, formedelst hendes Bitterhed og Vredagtighed forladt; de, som med Bestandighed holdt hendes Parti, var Conrad Hase og ovenomtalte Christian Corth; af dem bliver hun ophøjet over alle Mennesker; thi nu bliver hun kalden de Troendes Moder, nu den catholske Verdens Lys, nu en Qvinde uden Synd, helligere end Jomfru Maria selv, begavet med højere Kundskab udi guddommelige og menneskelige Ting end Propheter og Apostler, Christi Brud beklædt med Solens Straaler, omtalt udi Salomons Højsang og andre Skriftens Bøger. Ikke at tale om andre Æres-Titler, som bleve hende tillagte. Hun selv havde stor Ambition og høje Tanker om sig selv, berømte sig af sine høje Aabenbaringer, foregivende sig at have en prophetisk Aand, og hendes Skrifter at være af den hellig Aand dicterede, hvorfor hun og vilde, at man skulde agte dem højere end Skriften

selv.

selv. Hvad sig anbelanger hendes andre underlige Meninger i Religionen, da beskyldes hun for at have forkastet den christne Troes Fundamenter, foragtet Guds Ord, og nægtet Sacramenternes Fornødenhed. Men man kan sige, at det er vanskeligt at udlede af hendes Skrifter alt, hvad hun beskyldes for; tvertimod den Bekjendelse, som hun 1675 overgav til Øvrigheden i Slesvig, synes at befri hende for abskillige paalagte Lærdomme. Udi samme Bekjendelse gjør hun saadan Erklæring:

1. **Jeg er en Christen, og troer Alt, hvad en sand Christen bør at troe.**
2. **Jeg er døbt udi Navn Faders, Søns og Hellig Aands.**
3. **Jeg troer de tolv Hovedstykker udi den apostoliske Tro, og tvivler om intet Stykke derudi.**
4. **Jeg troer, at Jesus Christus er en sand Gud og et sandt Menneske, ja at han er Verdens Frelser.**
5. **Jeg troer Evangelium, de hellige Propheter og den gandske hellige Skrift, saavel det gamle som det nye Testament.**

Paa denne Bekjendelse er intet at sige. Müller udi hans Cimbria literata vidner ogsaa, at hun var Orthodox udi den Artikel om den hellige Trefoldighed. Men Ingen kan nægte, at hun jo paastod

ide-

idelige himmelske Aabenbaringer, at hun med Bitterhed talede mod al udvortes Gudstjeneste, at hun gjorde selsomme Forklaringer over Skriften, og sees hendes underlige Mening om Adam, nemlig at han for Syndefaldet var baade Mand og Qvinde, klarlig udi hendes egne Skrifter. Hvad, som mest kan lægges hende til Last, var hendes yderlige Begjerlighed til at dogmatisere, og det med største Bitterhed, saa at, hvor hun kom, bleve Provindser og Stæder satte i Fyr og Flamme. Og var dette Hoved-Aarsagen til de mange Forfølgelser, hun maatte udstaae.

Sammenligning

imellem

Jeanne d'Arc og Antoinette de Bourignon.

At disse tvende Jomfruer her ere sammenparrede, skeer allene af den Aarsag, at de Begge kan regnes blandt store Enthusiaster; thi der er imellem dem i det øvrige liden Overeensstemmelse, saavel i Henseende til deres andre naturlige Egenskaber, som til deres Bedrifter. Den Første var ulærd og fornuftig, den Anden højlærd og gal. Den Første synes at være dannet til at rejse og opbygge, den Sidste til at forstyrre og nedbryde. Begge havde en heftig Imagination, som gik indtil virkelig Fanaticismus. Men den Første vidste ved en naturlig Skjønsomhed at dirigere sin Affect saaledes, at den blev til Nytte og Fordel; da den Anden af Mangel paa naturlig

Skjøn-

Skjønsomhed gav sin Imagination Tøjlen, saa at derudaf intet avledes uden lutter Monstra og vanskabte Meninger, som sigtede til intet uden at forurolige Stæder og Lande, saa at hun i sin Tid kunde ansees, hvor hun kom, som en Stridsbasun, og derved haver vist, hvad Forskjel der er imellem at være lærd og at være klog; den Førstes Enthusiasmus var derfor ligesaa nyttig for Staten, som den Sidstes var skadelig for Kirken. Begge havde vel Fiender og Censores. Antoinette førte Krig fast med det hele menneskelige Kjøn, og havde ikke uden nogle faa Venner, hvilke vare ligesaa galne som hun selv, og hvoraf den største Del omsider forlod hende. La Pucelle derimod var allene forhadt af den engelske Nation; af alle andre Folk derimod var hun anseet som en Heroinde, og af de Franske som en miraculeus og inspireret Jomfru. Antoinette er udi Historien bleven ligesaa meget bekjendt af sin Vankelmodighed og Ustadighed, som La Pucelle af sin Bestandighed. At den Sidste havde bedre Endeligt, end den Første, er ikke at tilskrive Personerne, men Hændelser. Det store Navn La Pucelle haver efterladt sig udi Historien, den Ærestøtte, som hende efter Døden blev oprettet, og den paafulgte Befrielses-Dom viser, at hun havde fortjent bedre Endeligt, og at den haarde Execu-

tion, som hende overgik, er heller en Plet paa det engelske Folks end paa hendes egen Reputation. De almindelige slette Domme derimod, som Posteriteten haver fældet over Antoinette, viser, at hun som en almindelig Fredsforstyrrerske havde fortjent slettere Endeligt end det hun fik. Begge vare af en hidsig Complexion; hos den Første var saadan Hede, som er Tønder til Tapperhed og heroiske Gjerninger; hos den Sidste derimod saadan, som føder Bidskhed og Morositet; hvorudover man og hos hin fandt en Bravoure blandet med Venlighed og sociabel Omgjængelse; da derimod dennes Iver stedse var geleidet med Misantropie og Bitterhed. Begge berømmes af Kydskhed; Begge fortjene ogsaa den Ros, saasom de lode sig see lige stærke til at imodstaae Fristelser; det er troligt, at Begge have været slagne med en Enthusiasmus, og at de derfor Begge udi godt Forsæt have ageret guddommelige Gesandter. Den Første var sig selv altid lig, og intet begik, som var hendes antagne Caracter uanstændigt. Den Anden derimod sagde sig at have vendt Ryg til Verden, og ligesom ved Ægteskab forenet sig med Gud, og dog ved Kjøb og Testament tillagde sig Gods og Ejendomme, som indviklede hende udi vidtløftige Processer.

At Begge tillægges Hexeri, gjør ellers intet Skaar udi deres Reputation, men foraarsager heller, at man kan fatte høje Tanker om dem, saasom habile Personer og Hexemestere gemenligen af Almuen confunderes sammen; at man gav den orleanske Pucelle saadan Caracter, er nogenledes let at begribe, efterdi hun ikke allene foretog sig høje og efter Anseelse fast ugjørlige Ting, men endogsaa lykkeligen fuldførte dem. Derimod seer man ikke, af hvad Anledning man kan have haft Antoinette mistænkt for Hexeri; thi hun gjorde intet Vidunder, hendes Lærdom havde ej heller nogen synderlig Fremgang; tvertimod hun gjorde sig alle Secter fiendske, og omsider sine Tilhængere afspændige.

Af Ovenanførte sees, at paa den Første udi Alting sættes højere Priis end paa den Sidste. Det eneste, som kan give Antoinette nogen Fordel, er dette, at hun ikke er eller vel kan være mistænkt for Bedrageri; thi det er klart, at hun af en stærk Melancholi, som hun af Mangel paa nogen Kundskab haver confunderet med en hellig og apostolisk Nidkjerhed, er dreven til at gjøre saa mange og store Ophævelser. Hvad La Pucelle derimod angaaer, da er det endnu ikke en gandske klar og afgjort Sag, om hendes Enthusiasmus var virkelig eller simuleret; Tvi-

stig-

stigheden bliver endnu fortsat imellem de Engelske og Franske; de Første holde hende for en Bedragerske, de Sidste for en af Himlen inspireret Jomfru. Ingen af begge Nationer kan herudi være beqvemme Dommere, saasom Begge af patriotisk Iver ere partiske. Den gaaer sikkerst, som tager Middelvejen, og dømmer herom saaledes, at Medynk over Landets elendige Tilstand optændte hos hende en Iver, hvoraf avledes en virkelig Enthusiasmus, og underskriver jeg gjerne saadan Dom.

Min-

Mindre

Caracteristiker

og

andre historiske Skildringer,

uddragne af Holbergs Epistler.

* * * * * * * * * * * *

Den Forkjærlighed, Holberg vedgaaer at have fattet for Plutarchs Levnetsbeskrivelser og Sammenligninger, yttrede sig, foruden de i foregaaende egentlige Efterligninger deraf, ogsaa deels i hans store historiske Arbejder, f. Ex. i hans Danmarks-Historie, deels i hans mindre Skrifter, særdeles hans Epistler, hvoraf ikke faa blot indeholde korte Caracterskildringer og Sammenligninger, af hvilke endog adskillige ligesom staae i umiddelbar Forbindelse med Helte- og Heltinde-Historierne og henvise dertil. Samleren har derfor troet det ikke upasseligt at meddele saadanne historiske Epistler paa dette Sted, hvor de nærmest synes at henhøre.

* * * * * * * * * * * *

Femte Epistel.

Til **

Den ugemene Fremgang, som Thomas Kuli Kan haver havt udi Orienten, og den utrolige Hastighed, hvormed han haver oversvømmet den store Moguls Herredom, og faaet en ubeskrivelig Rigdom i Hænder, mærker jeg at have sat Dig i nogen Bevægelse. Du spørger mig udi Din sidste Skrivelse, om man af en og anden saadan Hændelse ikke kunde frygte for et nyt almindeligt Monarchi igjen. Jeg svarer hertil, at jeg aldrig mindre haver frygtet for Saadant, end udi vor Tid, og at jeg i den Henseende ikke misunder den gode Kuli Kan end videre Fremgang. Han maa for mig gjerne bemægtige sig hele Indien tilligemed China og Japan. Jeg lader mig deraf ej skrække; ej heller skiller jeg mig endnu af med mine Kirketiender, efterdi jeg hører, at han reducerer alt gejstligt Gods og Indkomster; thi det er langt herfra til Persien. Kunde de store Herredommer, som

som bleve oprettede af Cingiskan og Tamerlan, og som vare os nærmere, ingen Bevægelse foraarsage, saa maa denne Persiens Tilvext opvække end mindre Opsigt. Naar asiatiske Riger begynde at voxe, skyde de sig gierne frem mod Syden, og vise Krønikerne, især det gamle persiske Monarchies Historie, at Væxten ingen Fremgang kan have mod Norden, hvorudover og siden Darii og Xerxis Tid ingen orientalsk Monarch haver søgt at bestride denne Del af Verden, som vi beboe. Hvis Du derfor frygter for et almindeligt Monarchi, som kan strække sig mod Norden, maa Du allene have Dine Øjne fæstet til visse mægtige europæiske Stater, som synes at ville gribe meer og meer om sig; thi Europa kan ikke undertvinges uden af sig selv. Men udi den Forfatning, som nuomstunder er, kan Saadant ikke befrygtes, og, endskjøndt en Comet lod sig see langt større end den sidste, kan jeg dog ikke overtale mig til at bifalde Nogles Mening og troe, at den betegner saadan en forestaaende Revolution, skjøndt jeg i det øvrige er føjelig, og tillader Almuen en uomskrænket Frihed til at spaae om alle andre Hændelser. Jeg siger, at Europa ikke kan frygte sig uden for en europæisk Potentat, saasom Erfarenhed viser, at de asiatiske store Monarchier, der have oversvømmet de andre Verdens Parter, have snublet, saa ofte de have vendt deres Magt imod Europa, saa ofte denne

Del

Del af Jordens Klode er bleven til et non plus ultra for dem. Derimod haver den staaet i Fare i Henseende til en og anden europæisk Potentat, som siden det romerske Monarchies Undergang haver voret de andre over Hovedet. Carl Magnus var udi sin Tid anseet som en Comet, der truede med et almindeligt Herredom. Samme Keiser regierede over hele Italien, Frankrig og Tydskland, saa at hans Magt var saa stor, at de øvrige europæiske Stater, skiøndt de alle havde været forenede, ikke kunde ballancere derimod. Men Frygten forsvandt ved hans Død, og Monarchiet blev qvalt udi dets Fødsel. Dertil contribuerede tvende Ting: først var hans Successor saaledes qvalificeret, at Naturen syntes heller at have dannet ham til at være Præst end Konge; dernæst var til Europa's Lykke en vedtagen Skik paa de Tider, at dele Herredommet blandt kongelige Prindser, hvilket Ludvig, Carls Søn og Successor, iagttog, saa at dette store Herredom blev delt udi adskillige Riger, som strax forfaldt udi Krig med hinanden indbyrdes, hvorved Europa kom i sin Ballance igien. Det ottomanniske Hus haver en og anden Gang sat Europa udi Bevægelse; Mahomed den Anden var en Tidlang et skrækkeligt Phænomen; hvor stor Skræk han havde indjaget de fleste europæiske Lande, sees af den almindelige Glæde, som hans Død opvakte, og at Taksigelser derover bleve holdne

udi

udi christne Kirker. Nogle af hans Efterkommere, især Soliman den Anden, ere komne os end nærmere; thi man haver seet samme Monarch med en talrig og stridbar Krigshær inde i Tydskland; og er det troligt, at han end havde gaaet videre, hvis paa samme Tid ikke havde været opspiret et andet europæisk Herredom, der kunde holde det tyrkiske Stangen. Dette Herredom var det spanske, som under Carl den Femte voxte saaledes til, at hele Europa derover spilede Øjne. Samme Carl var Herre over Spanien og Vestindien, den største Del af Italien, alle Nederlandene, og tilligemed Kejser udi Tydskland; hans Tropper vare de stridbareste og mest disciplinerede paa de Tider, og den amerikanske Rigdom satte ham istand til at foretage Alting. Men denne Frygt varede ikkun i tvende Kongers Tid. Han selv maatte omsider succumbere, da de fornemste europæiske Stater forenede sig mod hans Magt, og hans Søn Philippus den Anden, endskjøndt han havde forøget sit Herredom med Portugal og deres rige Colonier udi Ostindien, var ikke istand til at tvinge de forenede Provindser udi Nederlandene, som havde gjort Opstand. Udi vor Tid satte den franske Konge Ludvig den Fjortende hele Europa udi Bevægelse; det syntes, at Frankrig tilforn ikke havde kjendt sin Styrke, thi det havde hidindtil stedse holdet nødigt at bestyrke sig med andre Potentaters Hjelp

for

for at holde Stand mod det østerrigske Hus; men udi denne Konges Tid saae man dette Rige i en Hast at blive en Skræk for hele Europa, saa at der aldrig haver været større Anseelse til almindeligt Monarchi, i det ringeste haver aldrig meer været raabt derpaa. Man maatte desmere forundre sig derover, efterdi Riget udi Begyndelsen af Ludvig den Fjortendes Regjering var ikke større end det havde været tilforn; og tjener dette til Beviis paa samme Konges store Qvaliteter; thi man haver hverken før eller siden seet Frankrig at gjøre saadanne Figurer. Jeg veed vel, at Mange søge at betage denne Konge sin Berømmelse, og tilskrive den Anseelse, Riget da var udi, de store Generaler og Statsministre, som udi hans Tid indfaldt; men man kan sige, at intet Rige kan fattes paa Generaler, Ministre og stridbare Undersaatter under en saadan Regent, der veed at skjønne paa Duelighed, og ved store Belønninger at opmuntre Alle til deres Pligt. Man saae derfor Frankrig udi meer end 50 Aar ikke allene at føre Krige mod hele Europa's forenede Magt, men endog at ende dem med Ære og Fordel; hvert Feldtslag for Frankrig var en Victorie; det kostede gemenligen ikkun nogle Dage for at erobre de stærkeste Fæstninger, og den franske Sømagt, som tilforn ikke havde været udi nogen Anseelse, vorte saaledes til, at den kunde holde begge Sø-Potentater Stangen. Kort at sige: Alting var

saa

saa forunderligt, at alle Nationers Concepter derved bleve forrykkede. Man tilskrev længe saadan Fremgang Engellands Koldsindighed; men, da samme Rige traadte udi Alliance med Frankrigs Fiender, fornam man, at man var lige nær. Det forunderligste er, at, endskjøndt denne Konges Regjering var en Kjede af idelige Krige, kom dog Konster og Videnskaber paa den højeste Spidse. Ingen Alder, saavidt af Historien er bekjendt, haver paa et Sted produceret saa mange lærde Mænd og store Skribenter, og intet Rige haver kundet vise større Konststykker og prægtigere Bygninger. Frankrig var saaledes en Skræk og tilligemed en Zirat for hele Europa. Alle Nationer strømmede til Paris, for at see og høre det, som de tilforn aldrig havde seet eller hørt; og ligesom Riget overgik alle andre Lande udi Zirat, Hoffet udi Politesse, Academierne udi Videnskab og Lærdom, saa overgik Kongen alle andre Mandspersoner udi Anseelse og Legemets Skikkelse. Alle Rejsende brystede sig af at have seet Versailles, Fontainebleau, Marly og andre store Konststykker, men brystede sig end mere af at have seet Kongens Person, som i Henseende til Legemets Skikkelse, Majestæt og Politesse kunde ansees som Naturens Mesterstykke. Kort at sige: Alting conspirerede paa eengang, for at gjøre Frankrig stort og anseeligt, saa at det franske Navn var forhadt, frygtet og tilligemed admireret.

Men

Men udi denne Situation og slibrige Tilstand beholdt dog Europa sin Frihed; thi med Kongens tiltagende Alderdom syntes Alting udi Frankrig at ældes og aftage, Haabet om det femte Monarchie forsvandt rent paa eengang, og Frugten af de langvarige og blodige Krige var Rigets Afmagt og Udtømmelse for Folk og Penge, saa at intet var tilbage uden Bedrøvelse og nagende Samvittighed, at have forgjeves ført nogle hundrede tusinde uskyldige Mennesker til Slagterbænken, og efterladt de øvrige Undersaatter udi yderste Armod.

Du seer heraf, kjære Ven! at man i vor Tid vel kan samle paa Materialier, tilhugge Tømmer og oprette Stillager til et almindeligt Monarchi, men at Bygningen neppe vil komme til nogen Fuldkommenhed, og at derfor den Frygt, som Kuli Kans Fremgang haver bragt Dig udi, er en pur Chimære. Han kan maaskee gaae for fulde Sejl mod Sønden; men vender han Stavnen mod Norden, møder ham den russiske og tyrkiske Magt, hvoraf enhver for sig allene kan holde ham Stangen. Mig undrer, at den russiske Magts Tilvext ikke heller haver sat Dig i Bevægelse; i det ringeste kunde saadan Slags Frygt have mere Skin af Grund; thi her seer man et Herredom, som strækker sig fra Østersøen fast hen til China, en stor Magt saavel til Vands som til Lands,

vel

vel disciplinerede, stridbare og sejerrige Krigsfolk, som kan udstaae mere ondt, og underholdes med ringere Bekostning end andre europæiske Soldater. Dette, siger jeg, kunde opvække mere Eftertanke hos Dig end det persiske Riges Tilvæxt; men jeg vil overlade dette til det russiske Herredoms Naboer at betænke, og imidlertid ansee Ruslands Tilvæxt som et Middel til engang at kuldkaste det tyrkiske Herredom, som saalænge haver foruroliget Christendommen. Vel er sandt, at den ottomanniske Magt gjør nuomstunder ikke saa store Figurer; men man kan sige, at ligesom en eneste habil Regent haver bragt Rusland, som tilforn ikkun var lidet agtet, udi den Anseelse, hvori vi nu see det at være, saa kunde et eneste fornuftigt Ministerium gjøre den tyrkiske Etat stor og forfærdelig; thi et Herredom, der befatter de vigtigste Lande udi de 3 Verdens Parter, der haver Overflod af Penge og stridbare Soldater, og hvor Kejserne regiere med en uomskrænket Magt, kunde foraarsage stor Opsigt, hvis det blev sat paa anden Fod. En Storvizir foretog sig for nogle faa Aar siden at følge Peter Alexiovitz's Fodspor, og at sætte den tyrkiske Stat i samme Forfatning, som denne store Monarch havde sat Rusland udi. Han arbejdede paa at sætte Milicen i anden Stand, at indføre

bog-

boglige Konster og Videnskaber, anlagte Bogtrykkerier udi Constantinopel, tilholdt fornemme unge tyrkiske Herrer at gjøre Udenlandsreiser, og andet. Men dette store Værk faldt ved samme Vizirs Død. Hans sørgelige Endeligt opvakte Medynk; men Tyrkernes Naboer havde ikke Aarsag til at græmme sig derover.

Jeg forbliver rc.

Ottende Epistel.

Til **

Jeg haver bekommet Din sidste Skrivelse, og deraf seer Din Villie, som af mig troligen skal efterkommes. Du melder derudi nyligen at have været udi et Selskab, hvor der heftigen blev disputeret om vore Tiders tvende store Generaler, Eugenius og Marlborough, og at de fleste udi Lauget vare af de Tanker, at Eugenius fortjente Fortrin for den engelske General. Dersom jeg havde bivaanet samme Eders Collegium Politicum, havde jeg tiet gandske stille; og, hvis man endelig med Magt havde villet nøde mig til at votere i den Sag, havde jeg, efter Pyrrhi Exempel, allene svaret, at Virgilius er den største Poet, og Livius den største latinske Historicus, for at vise, at det var anstændigere for mig at dømme om Poeter og Historieskrivere, end om Generaler, og at det var fornuftigere herudi at efterfølge

følge den epirotiske Konge end den politiske Landeslø-ber. Man veed, hvorledes det gik den græske Philosoph, der udi Hannibals Nærværelse talede vidtløftigen om en Generals Pligt, og at Hannibal dømte, at Manden, endskjøndt hans Tale var hel zirlig, maatte have en Skrue løs i Hovedet, efterdi han vilde agere Dommer udi de Ting, hvorom han ikke kunde have ringeste Ide. Jeg veed vel, hvad Du hertil vil svare, nemlig: at Du ingen Decision af mig herudi forlanger, hvilken ikke kan være tilforladelig, men maa nødvendig staae under Appel, og at Du begjerer allene at vide, hvad løslig Ide jeg af Begges Historier haver gjort mig om disse tvende store Mænd. Dette kan nogenledes lade sig høre, saasom jeg uden Vanitet kan sige, hvad jeg løsligen mener, naar jeg i det øvrige underkaster mig kyndige Folks Correction. Mine ringe Tanker om disse tvende anseelige Mænd er, at de i Henseende til deres herlige Bedrifter og Sejervindinger kan og bør holdes for de største Generaler udi dette Seculo. Den Første haver erholdet flere, den Sidste vigtigere Sejervindinger. Den Første var et Ris for Tyrken, den Sidste for Frankrig og Spanien. Eugenius havde erhvervet Navn af en stor General, førend Marlborough udi Historien var bleven bekjendt; forrettede ogsaa store Ting, efterat den Sidste var di-

dimitteret fra Krigstjeneste; thi man kan sige, at han efter mange Aars Sejervindinger døde ligesom i Harnisk og med Kaarden i Haanden. Den engelske General derimod commanderede ikkun nogle faa Aar, men med saadan Eclat, at hele Europa spilede Øjen derover; saa at man kan ligne den Første med en langvarig Stormvind, mod hvilken man maa stærk bevæbne sig, men den Sidste med en kort Orkan, mod hvilken intet kan holde Stand. Til Bevis herpaa maa man forestille Tidernes Conjuncturer. Frankrig havde udi 50 Aar med egen Magt ført Krig fast imod hele Europa, og det med saadan Succes, at man frygtede for et nyt Monarchies Oprettelse. Udi denne Frygt havde man svævet indtil Begyndelsen af den Krig, som rejste sig angaaende Successionen i Spanien, og forøgedes Frygten end mere ved Frankrigs og Spaniens Forening; ja, Tilstanden var da saa slibrig, at man kan sige det, som fordum sagdes om C. Marius, at det havde været ude med Europa, hvis Marlborough, som en Deus e machina, ikke paa de Tider havde indfaldet. Dette synes vel at være noget prægtigen talt; og vil der maaskee findes de, som kan anføre andre Aarsager til Scenens Forandring udi Europa, nemlig Ludvig den Fjortendes tiltagende Alder og Skrøbelighed, mindre Forraad paa store franske Genera-

ler end udi forrige Seculo, større Iver hos de Allierede, især hos de Engelske, i at fortsætte Krigen mod Frankrig, og andet deslige. Hvad Kongen af Frankrig angaaer, da mærkede man hos ham vel Legemets, men ikke Sindets Aftagelse. **Vendome** og **Villars** vare Generaler, som kunde sættes i Classe med de bedste udi forrige Seculo. De Allieredes Iver var ligesaa stor udi forrige Krige, som udi denne. Engelland var udi næstforegaaende Krig med udi Spillet, og den engelske saavelsom den hollandske Krigsmagt havde en tapper og habil Anfører udi Kong **Vilhelm**; saa at man derfor ingen anden Forskjel kan gjøre paa Tiderne end denne, nemlig: at Frankrig udi den sidste Krig var forenet med Spanien, som den tilforn havde havt til Fiende, og derfor dens Magt aldrig haver været forfærdeligere. Men, saasnart denne forunderlige Mand, nemlig Hertugen af **Marlborough**, fik Commando, blev Scenen forandret, og Europa bekom ligesom en anden Skikkelse. Det franske Monarchie, som hidindtil havde gaaet frem for fuld Sejl, begyndte strax at standse udi Løbet, derpaa at vakle, og endeligen at helde til Undergang; saa at andre Nationers Frygt blev forvandlet til Frækhed, og deres Had til Medlidenhed. De kjekke franske Tropper, som ideligen havde været vante til at victorisere, kunde ingen Stand meer holde,

de, og kunde end ikke beskytte deres tredobbelt skandsede Lejr. Marlborough med sin Magt oversvømmede Alting, som en vældig Flod, og som en Lynild lod sig see paa de Steder, hvor man mindst ventede ham, saa at de Franske saae sig intet Sted meer sikkre; deres Concepter bleve saaledes forrykkede, at de vidste ikke, hvordan de vare vendte; og er det troligt, at, hvis Marlborough havde forblevet et Par Aar længere udi Commando, det franske Monarchie havde faaet sin sidste Olie. Men ligesom Frankrigs Sol begyndte at formørkes ved den engelske Generals Ankomst, saa fik den sit Skin igjen strax ved hans Bortgang; et ufejlbart Bevis paa denne Mands store Qvaliteter, og at han var ligesom Sjelen udi den forenede Magt mod Frankrig. Man maa desmere forundre sig over denne Mands store Krigsbedrifter, efterdi han var lidet bekjendt, førend han blev sat i Spidsen af den forenede hollandske og engelske Magt. Man seer af hans Exempel, hvad som jeg paa andre Steder i mine Skrifter haver udført, nemlig: at Generaler heller fødes end gjøres; thi Krigsøvelse var hos ham ikkun maadelig, i Henseende til mange andre af hans Tiders Generaler. Men Naturen gjorde her fast Alting; den havde begavet ham med en Generals Hierte, og blandet hans Tapperhed med en Koldsindighed, saa at han udi Stridens

stør-

største Hede tabte intet af sine Concepter, og hans Puls slog ikke anderledes udi en Bataille, end naar han sad tilbords iblandt gode Venner. Denne Qvalitet siges Kong Vilhelm at have mærket hos ham, og deraf sluttet, at han vilde blive en stor Krigsanfører. Engelland producerer ellers ikke mange store Generaler, saa at det synes, at samme Land vil have lang Tid til at føde, paa det Fosteret kan blive desmere fuldkomment. Dette er ellers et poetisk Indfald, men den rette Aarsag er Folkets hidsige Constitution, hvoraf flyder, at Engellænderne fødes heller til Soldater end til Krigsanførere; thi en tapper Koldsindighed, som er en Generals Hoved-Caracter, er rar at finde udi Engelland. Men Naturen havde udi Marlborough forenet den engelske Tapperhed med et spansk Phlegma, en fransk Activitet og en italiensk Forsigtighed; saa at alle Egenskaber her vare samlede, for at danne en stor General. Hvad som ydermere kan siges denne Mand til Berømmelse, er dette, at han var ligesaa stor Statsmand som General, saa at det er vanskeligt at sige, enten han skinnede meer udi Stats-Forsamlinger, end udi Spidsen af en Krigshær. Alle disse Qvaliteter fandtes ogsaa hos den kejserlige General; om de ellers fandtes udi lige Grad, derom maa Andre dømme. Jeg for min Part tilstaaer, at Marlboroughs Bedrif-

drifter have stukket mig mest udi Øjnene. Dog decìderer jeg herudi ikke; men siger allene, at man udi den Første haver seet Alt, hvad Konst og Øvelse, og udi den Sidste Alt, hvad Naturen haver kunnet udvirke; og i saa Maade lader jeg denne Tvistighed blandt Andre endnu passére for et Problema.

Jeg forbliver ꝛc.

Tret-

Trettende Epistel.

Til **

Du skriver mig til om Cardinal Fleurys Afgang, og holder for, at hans Død er et stort Skaar for Frankrige. Jeg er herudi af samme Tanker med Dig, holdende de Satirer, som nyligen ere gjorte over hans Person, at være ugrundede. Hvis han ikke haver været den anseeligste Minister, som Frankrig haver hadt, saa haver han været den nyttigste; thi han havde den Qvalitet, som fornemmeligen bør udfordres af en ægte Statsmand, nemlig at indprænte Folk høje Tanker om sin Tro og Redelighed. Hvis hans Hjerte svarede til hans Ord og Gjerninger, kan man holde ham for en dydig og duelig Minister; hvis der hos ham var Simulation og et forstilt Væsen, saa maa man tilstaae, at han haver været en ægte Politicus, og langt finere end enten Richelieu eller Mazarin, paa hvis Ord og Løfter Ingen vilde forlade sig, og under hvis Ministerium Frankrig tog ligesaa meget af udi Credit, som det tiltog udi Magt.

Man

Man kan ikke see et Mennesker længer end til Tænderne; man maa derfor dømme om en Mand allene efter hans Gjerninger; og, naar saa er, maa man holde Cardinal Fleury for en oprigtig og ærlig Minister, efterdi man udi hans hele Liv intet Tegn finder til Duplicitet eller Falskhed, hverken for den Tid han antog Ministerium, eller udi hans Ministerium. Om han haver været Aarsag og Raadgiver til den store Krig, som nu føres, kan Ingen forvist sige. Dette er dog klart, at han i nogle Aar haver søgt at hindre Urolighed, og arbejdet paa, ikke allene at moderere de Franskes Hidsighed, men endogsaa at befordre en almindelig Fred udi Europa. Et saadant Arbejde synes mest at have occuperet ham i denne Post; og har han ved sine fredelige Anslag udvirket, at det franske Hof, som stedse tilforn havde været Kilde til alle Uroligheder, i hans Tid blev anseet som et almindeligt og upartisk Tribunal eller Domhus, hvortil andre Potentater have appelleret; saa at Had og Mistanke hos andre Folk blev forvandlet til Æstime og Tillid, og Riget derved tiltog ikke allene udi Reputation, men og udi Magt; thi den nu regjerende Konge kunde ligesom ved et Nik foreskrive andre Steder Love, og Riget var virkeligen mægtigere, end det nogen Tid havde været udi den mest florerende Tilstand under Ludvig den Fjortende. Det er ikke troligt, at en Herre, der havde naaet en Alder af fast

90

90 Aar, og allerede havde en Fod udi Graven, skulde nyligen for sin Død vilde kuldkaste en Bygning, som han med saa stort Arbejde havde anlagt; det er troligt, at yngre Raadgiveres Anslag have omsider prævaleret, og at han allene haver tilladt det, som ikke stod i hans Magt mere at hindre. Dette kan oplyses af et artigt Brev, han skrev til Monsr. Fontenelle, der opmuntrede ham som en Stats-Medicus at stille de Uroligheder, som rejste sig imellem Spanien og Engelland. Svaret var saaledes: det er fornødent, at begge Rigers Konger tage en Dosin af Abbe St. Pierres Elixir.

Du skriver ellers, at ved Lejlighed af dette Dødsfald anmærkes, at, ligesom dette Seculum er ikke saa frugtbart paa hovedlærde Mænd, som det forrige; saa kan det ej heller vise saadanne anseelige Statsmænd. Thi hvor finder man nu en Richelieu, en Mazarin, en Cromvel, en Uhlfeld, en Griffenfeld, en Oxenstjerne, en de Wit, og andre deslige, som den forrige Alder haver frembragt? Du mener, at Fleury er den Eneste i vor Alder, som kan lignes ved ovenmeldte Mænd. Jeg giver Dine Ord heri Magt; men holder for, at Saadant rejser sig ikke af disse Tiders Ufrugtbarhed, men allene af Mangel paa Lejlighed. Thi den vedtagne Skik i forrige Tider blandt Regenter, at kaste den hele Regjeringsbyrde paa visse Personer, ophører nu mestendel.

del. Konger og Fyrster lægge gemenligen nuomstunder selv Haanden paa Roret, og vil ikke vide af Premier-Ministre at sige; ligesom derfor Maanen intet Skin kan give, saalænge som Solen tilligemed er paa Himmelen, saa forbunkles ogsaa vore Tiders Statsmænd af samme Aarsag. At Richelieu og Mazarin udi deres Tid glimrede saameget, rejste sig deraf, at den Første levede udi en Konges Tid, som ikke kunde regjere uden ved en Premier-Minister, og den Anden faldt ind udi en Konges Mindreaarighed. Der er ogsaa funden en og anden navnkundig Statsminister under Konger og Fyrster, der selv have været arbejdsomme, og havt Øje paa Regjerings-Sager; hvilket sees af Uhlfelds, Griffenfelds og nogle Andres Exempler; men det er dog rart, og, naar Saadant er hændet, er det skeet i Henseende til en ugemen Affection, som Regenter have baaret til visse Personer; thi man seer, at europæiske Potentater gemenligen nuomstunder ingen Stor-Viziers ville have, tvertimod de søge at reducere endogsaa mange andre høje Embeder. Saaledes er udi Frankrig ingen Maitre du Palais eller Connetable, i Engelland ingen High Stuart, og i de nordiske Riger ingen Drost, Rigs-Hofmester, og undertiden end ingen Stor-Cantzler mere. At Storvizirene udi Tyrkiet og Persien, skjøndt den højeste Magt dem der bliver overdragen, ikke ere udi den Anseelse, som nogle europæi-

ropæiske Premier-Ministre have været, rejser sig endel deraf, at deres Regjering varer saa kort, endel ogsaa efterdi de gemenligen tages af Skummet af Almuen, og sættes i saadanne høje Poster. Det er troligt, at hvis **Richelieu** havde været i Tjeneste under **Ludvig** den Fjortende, hans Navn havde blevet lidet eller intet bekjendt; iligemaade, at meget af **Mazarins** Actier skulde have været faldet, hvis han havde levet nogle Aar efter den Tid, da højstbemeldte Konge tog sig selv Regjeringens Sager an; men Tidernes Tilstand gave disse Mænd Anledning til at vise deres Pund, og at bringe deres Navn paa den højeste Spidse. De havde Begge store Naturens Qvaliteter, skjøndt ikke af lige Art, saa at det synes nødigt, for at danne en complet Statsminister, at støbe dem sammen, eller at temperere den franske Cardinals Ild med den italienske Prælats Is; thi den Første var fræk og dristig; den Sidste bange og varsom. **Richelieu** foretog sig store og halsbrækkende Ting, hvilke han ved en ugemen Activitet og Hurtighed satte i Værk. **Mazarin** fulgte vel hans Fodspor; men med yderste Agtsomhed; saa at man kan sige, at den Ene løb, og den Anden krøb til Maalet; hvilket de Begge naaede, skjøndt rettere: denne lagde sidste Haand paa det, som hin havde sat i Værk, nemlig, at bringe Frankrig udi Anseelse, og at forøge den kongelige Magt og Myndighed. Udi Richelieu

lieu saae man at skinne, alt hvad Frankrig af Sindets Gaver kan tilvejebringe, nemlig et stort og hastigt Begreb, Hurtighed i at opfinde, Hurtighed i at iværksætte, og Hjerte til at forsvare sine Gjerninger, og at holde sine Fiender Stangen. Udi Mazarin derimod fandt man de Egenskaber at fremskinne, og de naturlige Frugter, som Italien gemenligen producerer, nemlig Varsomhed, List, Simulation; thi han gik tilbage eller defilerede, saa tidt han ikke kunde gaae ligefrem, og gjerne tog imod et Ørefigen, paa det han ved sikker Lejlighed kunde give to igjen; hvorudover hans Mundheld gemenligen var dette: laissons les dire, pour vû qu'ils nous laissent faire; saa at derfor, hvad hin vandt ved sin Activitet, vandt denne ved sin Passivitet, og ved at tage Svøftet ind, naar Stormen rasede, eller at lade sig slaae af sine Fiender, indtil de trættedes derved. Med slige Qvaliteter var ingen Under, at Discipelen længere kunde conservere sig end Mesteren; thi den Ene var større Statsmand, den Anden større Hofmand; den Ene havde nøjere udstuderet Frankrigs Stat, og hvorudi Rigets Styrke og Svaghed bestod; den Anden udstuderede nøjere Hoffets Tilstand, gav Agt paa dets Aspecter, og derefter, som et Vejrglas, steg og igjen nedfaldt. De vare Begge listige og forslagne Ministre; men, saasom udi Richelieu var en Blanding af adskillige stridige Egenskaber, saa

var

var hans Snildhed ikke saa kjendelig som Mazarins, hvilken var en bestandig Ræv, og aldrig fornægtede sig selv. Dette var Aarsag, at man undertiden kunde bygge paa den Førstes, men aldrig paa den Sidstes Ord og Løfter. De vare Begge pengegjerrige; men den Sidstes Gjerrighed var uden Grændser; thi han undsaae sig ikke ved, at sælge Ære, Embeder og Alting for Penge; og, naar Nogen bebrejdede ham Saadant, slog han det af med Latter. Saaledes, da han engang blev forekastet, at han gjorde saamange Ducs i Frankrige, svarede han smilende: Je ferai tant de Ducs, qu'il sera honte de l'être & de ne l'être pas. Derimod kan man sige, at, hvis han var meer pengegjerrig, saa var han mindre hevngjerrig end Richelieu; thi han var stedse færdig til at forlige sig med sine Fiender; skjøndt det er troligt, at Saadant skete ikke saameget af Fromhed, som af en naturlig Frygtagtighed.

Jeg forbliver ꝛc.

Fem-

Femtende Epistel.

Til **

Du undrede Dig over, da vi udi vor seneste Samling talede om de gamle romerske Kejsere, at jeg sagde noget i Forsvar af Kejser Claudius, og holdt for, at han kan regnes hverken blandt de onde eller ufornuftige Regenter. Jeg haver siden med Agtsomhed igjennemlæst samme Kejsers Historie, og derudi er bleven bestyrket i min Mening. Jeg holder for, at det Onde, som han haver bedrevet, er heller at tilskrive Tidernes Fordærvelighed end Regenten. Man havde intet seet, uden hvad som ugudeligt og forargeligt var, udi Tiberii og Caligulæ Tid, hvorudover, saasom han var opdragen ved saadanne Hoffe, maa man fælde milde Domme over hans Feil, og forundre sig over hans gode Gjerninger, hvilke ikke kan tilskrives uden et synderlig godt Naturel, som de Tiders Ondskab ikke haver kundet fordærve. Hans Censores nægte vel ikke, at han jo haver gjort adskilligt godt; men de tilskrive Andre det Gode, og døm-

domme ham selv rent fra Forstanden. Jeg er af gandske andre Tanker; thi Pallas, Narcissus, Calistus, Messalina, Agrippina, udi hvis Hænder han var falden, vare ingen gode Raadgivere, hvorudover det Gode, som han øvede, kan ikke tilskrives uden hans eget Naturel, og vise adskillige af hans Domme og Anordninger, at om han ikke haver havt en meget aaben Hjerne, saa haver han dog været begavet med en Slags Skjønsomhed. Den Modestie, han lod see i Begyndelsen af hans Regjering, er prisværdig; thi han vægrede sig ved at imodtage de Ærestitler, som hans Formænd havde ført, og rettede adskillige Feil, som udi de forrige Tider havde indsneget sig; han formanede de romerske Raadsherrer stedse at efterleve deres Pligt, og bivaanede selv ideligen Retterne, hvorudi han afsagde mange skjønsomme Domme. Dette tilstaae Alle; hvorudover Senecas Vidnesbyrd herimod kan holdes for at være partisk. Blandt hans Domme anføres denne: en Qvinde vilde ikke kjende sig ved sin Søn; saasom hun ikke kunde overbevises, befol Claudius, at hun skulde ægte Personen, og tvang hende derved til at bekiende Sandheden. Det er jo en saadan Dom, som anføres udi den hellige Skrift til Bevis paa Salomons Visdom. Claudius casserede engang en Dommer, efterdi han havde ladet see altfor stor Begjerlighed til saadant Embede, hvilket Enhver ikke

uden med Frygtsomhed maa antage. Naar Nogen takkede ham for deres Forfremmelse til høje Embeder, sagde han sig heller at burde takke dem, efterdi de vilde lette hans Byrde, og at han vilde være dem forbunden, om de derudi efterlevede deres Pligt. Jeg finder intet prægtigere udi de bedste Kejseres Historier. Videre, han befol ikke at give trende Embeder til en Person; hvilket man maa holde for at være en hel fornuftig Anordning, efterdi det mindste Embede kan occupere en Mand, naar han vil tage det ret i Agt. Han befol, at ingen frigivne Tjenere maatte gaae irette med deres Patroner, og vilde, at de, som lode see Utaknemmelighed imod deres gamle Herrer, skulde bringes udi forrige Trældomsstand igjen. Han vilde, at Enhver for Retten skulde agere sin egen Sag, uden at betjene sig af Advocater, saasom han maaskee havde mærket, at Retten ved Advocatens Veltalenhed fordrejes. Saasom han ikke rent kunde afskaffe Advocater, eller forbyde dem at lade sig betale for deres Arbejde, foreskrev han dem en vis Taxt, hvorover de ikke maatte skride. Kort at sige: alle de gode Anordninger, som bleve gjorte i hans Tid, kom fra ham selv; de onde derimod skete ved hans Ministre. Dette og andet viser, at de gaae forvidt, som tillægge ham en umenneskelig Stupiditet. Han var gandske kyndig udi det latinske og græske Sprog, og holdt han zirlige Taler saavel udi det ene som udi det andet.

Han

Han havde og lærde Mænd udi stor Agt og Ære. Hvorudover de haarde Domme, som ere fældede over ham i Henseende til Uskjønsomhed, kan rejse sig af hans Opførsel udi Caji Tid, da han blev anseet som en død Støtte. Men, saasom Historien viser, at han stillede sig taabeligere an, end han var, saa tjener det heller til Bevis paa Skjønsomhed, efterdi han under sin ugudelige Formand ikke kunde redde sit Liv ved andet Middel. De haarde Domme kan og rejse sig af hans naturlige Frygtagtighed, hvoraf hans listige Hustruer samt frigivne Tjenere betjente sig, for at fælde deres Fiender, hvilke de indbildte ham at være Kejserens Fiender, som han for sin egen Frelse maatte rydde af Vejen. Det er, hvad man med Upartiskhed bør og kan dømme om denne Kejser; for hvilken jeg ingen Apologie vil gjøre, men allene sige dette, at, hvis han havde været mindre from, god og føjelig Mand, havde han været bedre Regent.

Jeg forbliver 2c.

Tre og tyvende Epistel.

Til **

Du skriver mig til, nyligen at have igjennemlæst Tillemonts histoire des Empereurs, og tilligemed giver Dine Tanker tilkjende om samme Autor, samt om de romerske Kejsere, hvilke Du holder for de bedste og prisværdigste. Hvad Autor angaaer, da er jeg saavidt enig med Dig derudi, at han haver skrevet med stor Flid og Accuratesse; men jeg støder mig over de umilde og umenneskelige Domme, som han fælder over adskillige af de romerske Kejsere, hvilke, endskjøndt de formedelst deres Dyder have skinnet som Lys iblandt Menneskene, han med en ublu Dristighed fordømmer til Helvede, efterdi de vare nidkjære i den Religion, udi hvilken de vare opdragne. Saaledes, naar han opregner en Trajan's, en Antonin's og Andres glimrende Dyder, slutter han gemenligen med saadan Sentents, at de, uanseet alt dette, maa dog brænde udi Helvede til evig Tid, efterdi de ikke

vare

vare Christne. Ved saadanne Domme lader man ikkun see, at man er uværdig til at bære Navn af Menneske, end sige af Christen, og Regenter tabe intet derved, saasom Gud grunder ikke sine Domme paa en fransk Abbeds Attest; ligesom Fruentimmer kan meget vel komme udi Himmerig, endskjøndt Mahomet slutter Porten for dem. Hvad Dine Tanker om de romerske Kejsere anbelanger, da synes mig, at Du med Koldsindighed taler om visse af dem, som dog efter min Mening burde staae først i Spidsen. Mange Regenters og berømmelige Mænds Navne ere blevne større og mindre, ligesom de have levet udi mere og mindre favorable Tider, og ligesom deres Historier have været skrevne af mere og mindre billige og skjønsomme Skribenter. Hid henhører dette hos Sallustius: qvia provenere ibi magna Scriptorum ingenia, Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Om Kejser Probus tales ikkun meget lidet; saa at hans Navn derfor er ikke meget bekjendt, og om Diocletianus tales fast intet uden ondt, saa at han regnes iblandt Tyranner. Hvis den Førstes Historie havde været skreven af en Livius eller Tacitus, vilde man have langt højere Tanker om hans Person; og, hvis den Sidste af en blind Nidkjærhed for sin Fædrene-Religion ikke havde øvet Strænghed imod de Christne, kunde han have staaet højt anskre-

ven hos Efterkommerne. Jeg haver mærket paa et andet Sted den Feil hos vore Kirke-Skribenter, at de holde det ligesom for en Pligt at sværte alle dem, som ikke ere af deres Bekjendelse, da de dog burde distingvere sig fremfor Andre ved upartiske Domme, og vise Dyden, hvor den findes. At jeg først skal melde lidt om Keiser Probus, da er et kort Begreb af hans Bedrifter dette, at han antog Keiserdommet udi en forvirret, og efterlod det udi en blomstrende Tilstand. Han forstod Regjeringskonst udi Grund, og udi Krigssager havet han overgaaet alle sine Formænd; i det ringeste haver Ingen udi saa kort Tid udrettet saa store Ting. Han var i det øvrige mild, og øvede Dyden i saadan Grad, at han af Alle var elsket og æret; ja man kan sige, at hans Levnet svarede til dette Navn Probus, saasom Probitet var hans Hoved-Caracter. Krigsfolkene, som vare uregjerlige, holdt han udi Ave, og dog var elsket af dem. Han dæmpede med Hurtighed alle Rebellioner. Han rensede udi Begyndelsen af sin Regjering Gallien, som adskillige barbariske Folk havde bemægtiget sig, tog fra dem 70 store Stæder, og indjog dem saadan Skræk, at 9 Konger nedkastede sig for hans Fødder, anholdende om Fred, og alle Steder udi Gallien offererede ham Guldkroner. Jeg finder intet saa prægtigt udi Cæsars Historie. Paa samme Maade

tug-

tugtede han alle andre Folk, som foruroligede det romerske Keiserdom. De hovmodige Persianer, da de hørte hans Bedrifter, bleve saa forskrækkede, at deres Konge, Varanes den Anden, strax affærdigede Gesandter, for at tilbede sig Fred. De Samme fandt ham siddende paa Jorden med et Fad kogte Erter. Udi denne Positur viste han dem sit skaldede Hoved, og sagde, at han inden kort Tid vilde gjort Persien ligesaa skaldet, hvis deres Konge ikke faldt tilføje. Gesandterne berettede Kongen, hvad de havde seet og hørt; hvilken derudover blev saa nedslagen, at han tilstod Keiseren alt, hvad han forlangte. Kort at sige: han udvirkede udi 6 Aar saa store Ting, at ingen Nation mere turde bevæge sig imod Keiserdømmet, da det dog tilforn havde været oversvømmet af Alle. Da han allevegne havde erhvervet sig Fred, holdt han Krigsfolket stedse til nyttigt Arbejde, forsynede alle øde Stæder med Indbyggere, og, ved at plante Træer og Vingaarde, forvandlede hele ufrugtbare Lande til Urtegaarde. Keiser Julianus vidner, at han lod fornye eller opbygge 70 Stæder. Dette og andet viser, at han fortjener større Navn i Historien, end det som han haver. — Hvad Diocletianus angaaer, da bliver han end ikke regnet iblandt de gode Regenter, skiøndt man med Lactantii og andre Kirke-Skribenters Permission kan sige,

at

at han bør staae udi Classe med de allerbedste. Nogle Ting, som lægges ham til Last, ere de største Prøver paa en ugemen Skjønsomhed. For hans Tid var det rart, at nogen Kejser døde Straadød; thi de fleste bleve af Livtropperne myrdede. Dette søgte **Diocletianus** at forekomme ved tvende Anordninger, nemlig, først at adjungere sig adskillige Colleger udi Regjeringen, hvilke han tracterede med saadan Omhed og Kjærlighed, at de ansaae ham som deres Fader, saa at Krigsfolkene derfor ikke torde lægge Haand paa en af disse forenede Kejsere, med mindre de saae sig istand til at kunde fælde dem alle paa eengang, hvilket var vanskeligt og fast umuligt. Det andet Statsgreb bestod i at formindske Livtroppernes Tal, hvorved deres høje Mod faldt, og deres Magt blev svækket; saa at derfor Regjeringen af et militair Democratie blev forvandlet til et Monarchie, og han selv saavelsom hans Efterkommere have regjeret længe udi Sikkerhed. Endskjøndt han havde erklæret 3 Kejsere paa eengang, vidste han dog at holde dem udi saadan Ærbødighed, at, da **Galerius** engang havde forseet sig udi et Feldtslag mod Persianerne, havde han saadan Frygt for **Diocletianus**, at han fulgte hans Vogn tilfods, som den ringeste Undersaat. Udi Krig var han saa lykkelig, at han var istand til at gjøre det mægtige persiske Herredom

til

til en romersk Provinds; men han fandt forgodt at lade sig nøje med Afstaaelse af 4 Provindser. Ingen Keiser haver gjort flere og nyttigere Anordninger. Og da han endelig formedelst Alder og Sygdom saae sig ikke istand til at kunde forestaae Regimentet med den sædvanlige Hurtighed, sagde han sig af med Regjeringen, og udi 9 Aar førte et philosophisk Levnet. Jeg haaber, naar Du dette eftertænker, at Du bliver enig med mig udi mine Domme.

Jeg forbliver 2c.

Fire

Fire og halvtredsindstyvende Epistel.

Til **

Monsieur M. N., som flittigen haver læst min Heltehistorie, og derudi haver fundet Behag, haver dog gjort nogle Antegnelser derimod, blandt hvilke ere denne, at jeg haver ophøjet Socrates formeget, og gjort ham til mere end et Menneske, da man dog veed, at han ikke allene haver været adskillige smaae Skrøbeligheder underkastet, men endogsaa hengiven til den saakaldte Pederastie, med hvilken Last adskillige Græker i hans Tid vare befængte, og bestod udi en skammelig og unaturlig Elskov til unge Mandspersoner. Hans Discipel Plato nægter ikke, at han jo haver rost sig selv af saadan Elskov; thi udi det Skrift, kaldet Phædo, tillægger han ham adskillig løsagtig Tale; man finder, at Socrates kalder sig selv en Slave af Elskov, at hans Kjerlighed falder til unge Mandspersoner, og at han i Grund haver udstuderet den Videnskab, som han haver lært af den bekjendte milesiske Skjøge Aspasia. Han siger, at han

han kan ikke uden Bevægelse og Hjerteklappen beskue den unge og skjønne Alcibiades, og at hans Øjne ere fæstede til Autolycus. Han holder for, at, istedenfor at belønne tappre Mænd med Æresstøtter og Kroner, man heller skulde give dem Frihed til at elske unge, kjønne Drenge. Men førend man fælder Dom over denne store Philosoph, maa man vel overveje, først, om disse Ord maa forstaaes efter Bogstaven, for det andet, om det virkeligen ere Socratis Ord. Hvad det Første angaaer, da have adskillige kydske Mænd, hvilke man ikke kan mistænke for nogen ublu Kjærlighed, exprimeret sig paa samme Maade. Man seer og, at enhver lacedæmonisk Borger brystede sig af unge Personers Elskov, og at de agerede ligesom forlibte Bejlere til de samme, da det dog er gandske klart, at derudi var intet uden en reen og kydsk Kjærlighed, eller rettere, et særdeles Venskab. Hvad det Andet anbelanger, da, saasom Socrates intet skriftligt haver efterladt sig, saa grunder man sig herudi allene paa Platos Vidnesbyrd. Nu er bekjendt, at Discipelen haver tillagt sin Mester adskillige Taler, som han ikke haver holdet, og Meninger, som han ikke haver havt, hvorudover man med al Billighed kan falde paa de Tanker, at ovenanførte forlibte Taler ere Platos egne. Dette gjøres desmere øjensynligt, naar man forestiller sig denne Sidstes Levnet og Opførsel; thi det er klart,

at

at han selv haver været hengiven til saadan unaturlig Elskov, og derfor trolig, at han haver villet besmykke sine egne Fejl med en saa anseelig og dydig Mands Exempel; ligesom man mærker, at han haver tillagt Socrates adskillige andre Meninger, for at erhverve sin egen Lærdom desstørre Vægt. Det er klart, at Socrates haver allene befattet sig med den moralske Philosophie, og dog forestiller Plato hans Taler om physiske Materier. For at frikjende Socrates fra de herudi gjorte Beskyldninger, haver man ikkun at overveje alle hans Ord og Gjerninger, som stride tvertimod dette. Man seer ogsaa, at hans Anklagere ikke have anført saadanne Beskyldninger imod ham, skjøndt de glemte intet, hvad som tjente udi deres Kram. De beskyldte ham iblandt andet for at fordærve unge Mennesker, ved at indbilde dem, at de under hans Information kunde blive klogere end deres Forældre; men tale intet om saadan ublu Elskov. Endeligen synes det utroligt, at en saa delicat ung Herre, som Alcibiades, vilde lade sig debauchere af en Mand af en saa hæslig udvortes Skabning som Socrates. Naar man lægger alt dette sammen, kan man sige, at Historien er en pur Digt, og Beskyldningen maa rent bortfalde.

Jeg forbliver rc.

Otte

Otte og halvtredsindstyvende Epistel.

Til **

Det er mig kiert, at min Herre haver fundet Behag udi min Anmerkning, jeg haver gjort over den Last, som Nogle have tillagt Socrates. Min Herre skriver, at han finder allene at udsætte hos samme store Philosoph hans Ironie eller forstilte Væsen, hvilken synes at være noget comisk, og en saadan ærbar og viis Mand uanstændig. Men, naar man nøje læser Socrates Historie, og eftertænker, i hvilke Tider han levede, og hvilke Slags Mennesker han havde at omgaaes med, seer man, at dette hans forstilte Væsen haver været en Fornødenhed, ja at det er en af de største Zirater i hans Levnet. Da Socrates foretog sig at moralisere udi Athenen, var Staden opfyldt med selvkloge Sophister og unge Mennesker, hvilke bildte sig ind, at de vidste Alting, og ingen Lærdom behøvede. Med slige Mennesker fandt han forgodt at gaae varligen tilværks, saaledes, at han kunde undervise dem, uden at gjøre sig forhadt,

habt, og uden at beskyldes for at haveført sig op som en myndig Skolemester. Man haver seet adskillige store Mænd siden herudi at have fulgt Socratis Fodspor; og veed jeg Ingen, som derudi bedre kan lignes med ham, end den store russiske Monarch Petrus Alexiovitz. Samme berømmelige Regent og Lovgiver, saasom han mærkede, at Russerne, uanseet deres Vankundighed, havde høje Tanker om sig selv, og holdt sig for gode til at gaae gradvis frem til vigtige Embeder, da, istedenfor at betjene sig af sin Myndighed, stillede han sig an, som han selv behøvede at gaae i Krigsskole, saa at han ved Krigshæren lod sig indskrive først for Trommeslager, siden for Soldat, Under-Officier ꝛc., indtil han ved en Slags Anciennetet kunde erholde en vigtig Post. Ved denne socratiske Ironie udvirkede han det, som han med Ris og Svøbe neppe havde erhvervet; hver Knees og Bojar holdt sig da for en Ære, at paatage sig en Tjeners Skikkelse, og at gaae i Skole, for at følge den store Regents Fodspor. Ingen undsaae sig ved at være slet Soldat, naar de saae Monarchen selv at være Trommeslager, og Enhver troede sig at behøve Underviisning, naar den viseste Mand bekjendte sin Uvidenhed. Om den russiske Monarch havde læst Socratis Historie, og udvalgt sig hans Exempel at efterfølge, skal jeg ej kunde sige, hvis saa er, saa kan han berømmes for at have grundet sin Op-

før-

førsel paa saadan Mands Plan; hvis ikke, fortjener han end større Berømmelse, efterdi han haver været sin egen Læremester. Det var at ønske, at alle Lovgivere, Lærere, Prædikanter og Moralister vilde betjene sig af den socratiske Maade i at undervise Mennesker. Men de fleste føre sig heller op som ivrige Skolemestere end Vejledere, og derved heller forhærde end bøje Gemytterne. Socrates anstillede sig selv vankundig, ladende som han ikke var mere oplyst end de Andre, som han agtede at undervise; det maatte hedde, at han vilde høre deres Betænkninger, for at profitere deraf, og at han associerede sig med dem, for med deres Hjelp at efterlede Sandhed. Det var i den Henseende, at hans Ironie gik saavidt, at han bekjendte for Menon, Gorgias Discipel, at han ikke vidste, hvad man forstod ved det Ord Dyd. Saa ofte han foretog sig at undervise Nogen, begyndte han sin Tale med den Erklæring, at han selv intet vidste; og, naar man foreholdt ham, at Oraclet i Delphis engang havde erkjendt ham for den Viseste blandt alle Mennesker, sagde han, at Oraclet derved intet andet havde ment, end at han blandt alle Mennesker var den, der bedst kjendte sin egen Vankundighed. Saasom nu Socrates, der holdtes for en viis Mand, som han og virkeligen var, tilstod sig intet at vide, saa undsaae saavel Gamle som Unge sig ikke ved at bekjende deres Vankundighed, og at ydmyge

sig;

sig; hvilket havde den Virkning, at de bleve lærvillige, og forfremmedes udi Videnskab; thi, hvis Mennesker ikke først lære at kjende sig selv, er det umuligt for dem at komme til nogen grundig Videnskab. Det er, som Socrates tilkjendegiver i sin første Alcibiades, at, hvis man vil lære en Ting, maa man først troe, at man intet veed; begynder man strax at vide, kan man aldrig vide det, som man ikke haver eftersøgt, og man haver aldrig eftersøgt det, som man altid haver troet sig at vide. Det første Skridt til Kundskab derfor er Følelse af sin Vankundighed. Socratis Læremaade bestod derudi, at han gjorde Spørgsmaal til dem, som han vilde undervise, og det ligesom han vilde høre deres Raad og Tanker; naar de gave deres Mening tilkjende, gjorde han sine Indvendinger derimod, som han iligemaade underkastede deres Domme, og fremturede han saalænge dermed, indtil han bragte dem til at fordømme deres egne første Tanker, og at igjendrive sig selv, uden at det syntes, at de vare refuterede af ham, men at de havde overbevist dem selv. Til denne Methode bandt han sig dog ikke altid; thi, naar Fornødenhed det udfordrede, forestillede han en anden Person; og seer man, at han udi hans Gorgias vidtløftigen gjendriver Callicles, som vilde drive Spot med ham, og saa ofte hans Disciple det forlangte, talte han længe allene, paa det at de desbedre

dre kunde fatte og beholde, hvad han lærte, saa at det var allene med selvkloge Personer, som med Alcibiades og de højtravende atheniensiske Sophister at han betjente sig af Ironie, og underviste ved Spørgsmaal. Dette kan dog ikke nægtes, at Socrates jo ved denne sin forstilte Vankundighed haver givet Anledning til den paafulgte sceptiske Philosophie; thi man seer, at Academici og Pyrrhonister have beraabt sig paa Socrates, som paa deres Læremester. Men intet er saa godt, at jo deraf kan gjøres Misbrug. Socratis Philosophie bestod ikke i at gjøre Alting uvist; han holdt allene for, at man maatte tvivle, førend man dømte, og man ikke maatte indbilde sig at vide noget uden efter foregaaende Examen. Pyrrhonisterne derimod holdt al Efterforskning forgjeves og daarlig, og bemøjede sig allene med at gjøre Knuder, som de mente, at Ingen kunde løse; saa at derfor Socratis Philosophie var ligesaa modest og opbyggelig, som de Sidstes var hoffærdig og forargelig. Han viste ved sin daglige Catechisation og Opmuntring til Dyd, at den kunde læres. Han vilde allene, at et Menneske ikke skulde tilegne sig Visdom, sigende, at det er Gud allene, som er viis; en Lærdom, som er værd at ligge udi en christen Martyrs Mund! Hvad som nogenledes kan lægges ham til Last, var dette, at han syntes at approbere den hedenske Gudsdyrkelse, som han dog i sit Hjerte beloe;

men han gav dog een og anden Gang sine rette Tanker saa tydeligen tilkjende, at hans Dommere derpaa grundede den Dødsdom, som de fældede over ham; i det ringeste toge de deraf Anledning, skjøndt den Fripostighed han lod see for Retten, hvor han talede heller som en Læremester, end som en anklaget Person, der skal forsvare sin Sag, synes mest at have contribueret dertil. Jeg for min Part anseer Socrates som et Redskab, af hvilket Gud haver betjent sig til at give Hedningerne sunde Tanker om Gud, og at berede dem til at imodtage den paafulgte Evangelii Lærdom.

Jeg forbliver ꝛc.

Ni og halvtredsindstyvende Epistel.

Til **

Naar man vil give Regenters og store Mænds Caracterer, maa man ikke grunde sine Domme allene paa de Historier, som om dem ere skrevne; man maa derhos forestille sig, paa hvilke Tider de have levet; af hvilke Skribenter Bedrifterne ere forfattede, og hvorledes Tilstanden haver været. Hvis man Saadant ikke iagttager, bliver man skammeligen bedragen, saa at man ofte canoniserer de værste, og fordømmer de bedste Regenter. Intet kan herpaa bedre anføres til Bevis, end Kejser Frederik den Andens Historie. Samme Herre var en af de dueligste og bedste tydske Kejsere; han var prægtig og gavmild, forstod mange Sprog, som Latin, Græsk, Saracenisk, Fransk og Tydsk; hvilke alle han talede med Færdighed. Han var meget hengiven til Studeringer, saa at, saa ofte Regjerings-Forretninger tillod

ham det, anvendte han Tiden paa gode Bogers Læsning. Han lod adskillige Skrifter oversætte paa Latin af Græsk og Arabisk, hvoriblandt vare adskillige medicinske, især Aristotelis. Udi Neapel anlagte han et Academie, som han begavede med herlige Friheder. Han var from og høflig, og af et højt og ædelt Hjerte, lod ogsaa see stor Gavmildhed mod Kirker og Klostere. Hvad som fornemmelig kan lægges ham til Berømmelse, var dette, at han bestandigen forsvarede sin egen og andre Regenters Myndighed mod det pavelige Tyrannie, hvilket han saavel ved Skrifter som med Sværdet søgte at indskrænke. Intet burde paa de Tider agtes for større Dyd, og udi intet var større Fornødenhed; thi man kan sige, at, hvis han og nogle andre faa Regenter ikke nogenledes havde standset Gejstlighedens tilvorende Magt, vilde Konger og Fyrster have været bragte udi samme Tilstand, som de gamle æthiopiske Regenter, hvilke Præsterne havde bragt til saadan blind Lydighed eller obedientiam passivam, at, saasnart Præsterne ved deres Bud lod dem vide, at de maatte døe, bristede Ingen sig til at sætte sig imod saadan Befaling; men Enhver, efterat et Tegn dem var forevist, at Budet kom fra Præsterne, strax omkom sig selv. Under dette Præsteaag vare de æthiopiske Konger indtil Ergamenis Tid, som regjerede, da den an-

anden Ptolomæus var Konge udi Ægypten. Samme Ergamenis, saasom han af græske Bøgers Læsning havde faaet Kundskab om Philosophie, mærkede, at saadanne blodige Befalinger ikke kunde komme fra Gud, men at det var et gejstligt Paafund, for at undertrykke den civile Magt, lod han Præsterne efter deres Fortjeneste straffe, og afskaffede forævnte barbariske Brug. Det fattedes ikke meget i, at de romerske Paver jo havde tilegnet sig samme Myndighed, og maa man derfor ansee den Modstand, Kejser Friderik sin hele Regjeringstid lod see, som en retskaffen Regents Pligt, og at den bør agtes som en Zirat udi hans Historie. Men just dette haver foraarsaget, at han udi Kroniker bliver afmalet som en ugudelig Herre, som en Tyran og Atheist; ligesom det er troligt, at Ergamenis Historie ikke havde bleven finere, hvis den havde været forfattet af en æthiopisk Præst. Jeg finder udi Kejser Frideriks Historie intet Tegn til Athejsterie, men mange store Prøver derpaa udi de romerske Paver, som forfulgte ham. Blandt de Beskyldninger, som de allene kunne gjøre bevislige, vare disse: 1) At han efter Pavernes Befaling vilde ikke udi egen Person føre Krig udi det hellige Land, det er, lade sig efter sine Formænds Exempler tage ved Næsen, og ved sin Fraværelse give Paven Lejlighed til at skalte og valte udi

sine

sine Riger og Lande. 2) Beskyldtes han for at have foragtet de pavelige Excommunicationer, og at have ladet Gudstjenesten forrette, endskjønt han var sat udi Kirkens Band. 3) Blev det anseet som en yderlig Grad af Ugudelighed, at han betjente sig af saraceniske Tropper udi Krige, som han førte mod Paven selv. Dette kan ikke nægtes; men man kan sige til Kejserens Undskyldning, at han udi de Krige, som førtes mod Paverne, kunde ikke benytte sig af andre Tropper, end af de samme, som han hvervede udi Sicilien, hvor de, efterat samme Ø var dem af de Christne fratagen, havde faaet Frihed til at boe, og ubehindret at øve deres Religion. Af alle hans Undersaatter vare disse de eneste, som de pavelige Excommunicationer og Tordenstraaler ikke kunde anfægte, da de Christne derimod, uden at betænke, om de pavelige Bandsættelser vare vel eller ilde grundede, lode sig deraf skrække, saa at de vægrede sig gemenligen ved at fægte for deres egne Landsherrer. Dette derfor, som er bleven regnet denne Kejser til en stor Ugudelighed, er en mærkelig Prøve paa hans Forstand og Capacitet i Regjerings-Sager; og kan jeg sige, at der er fast intet udi hans Historie, som jeg haver læst med større Behag; thi intet forrykte Pavernes Concepter mere end dette Middel, som Kejseren betjente sig af, hvorved de romerske Tordenstraaler, som

ellers

ellers fældede og nedsloge alle Andre, bleve til fulmina bruta, og tabte deres Kraft, ja heller vare som Hjertestyrkninger og Opmuntringer for de saraceniske Soldater til at fægte for deres Landsherrer. Man kan derfor sige, at de efterfølgende sicilianske Konger, som rensede Sicilien for disse Folk, have derved givet sig ligesom Hænder og Fødder bundne til de romerske Paver.

Jeg forbliver 2c.

En

En og tredsindstyvende Epistel.

Til **

Jeg tilkjendegav min Herre udi mit seneste Brev, at man ikke kan forlade sig paa de Regenters Historier, som ere skrevne af Munke og Præster, helst, om de have havt Tvistighed med de romerske Paver; thi man finder derudover mange af de bedste Konger og Kejsere at være afmalede som de største Tyranner. Verdslige Skribenter have ofte beklaget sig over saadan Partiskhed, skjøndt de dog selv henfalde til samme Fejl. Jeg haver viist Exempel paa det første udi Friderik den Anden, og kan anføre paa det sidste udi Pave Gregorii Historie. Samme Gregorius bliver udi verdslige Historier afmalet som en af de ugudeligste Bispe, der nogentid haver forestaaet den romerske Kirke, og er det derfor, at hans Navn Hildebrand af protestantiske Skribenter forvandles til Höllenbrand. At deslige Domme ere altfor haarde, sees klar-

klarligen, naar man med upartiske Øjen examinerer hans Liv og Levnet. Alle tilstaae, at han haver været en hel habil Mand; iligemaade, at han i sin udvortes Opførsel haver været ordentlig; saasom han var særdeles hurtig og activ, blev han af adskillige Paver brugt udi de vigtigste Forretninger, saa at man ansaae ham som Hjulet, der drev alle Ting udi Kirken, endogsaa udi hans private Stand, og førend han blev sat paa det romerske Bispesæde. Udi dette Portrait, ere saavel verdslige som gejstlige, saavel protestantiske som romerske Skribenter enige, saa at det er ikke uden i Henseende til hans Opførsel udi Regimentet de Første have afmalet ham med saa sort Farve. Man maa tilstaae, at han er den Første, som haver lagt Grundvold til de romerske Pavers Magt, og som haver paalagt Kejsere og Konger et Aag, hvorunder de længe have sukket; thi for hans Tid dependerede Paverne af Kejserne; og viser Historien, at nyligen tilforn de Første bleve af de Sidste afsatte, og at intet Pavevalg var gyldigt, uden det af de tydske Kejsere var samtykket; ja, Gregorius den Syvende selv ansaae sig ikke som retmæssig Pave, og vilde ikke bemænge sig med Regimentet, førend han af Henrik den Fjerde var bleven confirmeret; men han betjente sig siden af Tidernes Tilstand saaledes, at det pavelige Herredom kom paa højeste Spidse,

og Kejsere og Konger fra den Tid fast ikke anderledes bleve anseete, end som Pavernes Vicarier. Han, saavelsom hans Efterkommere, satte Potentater i Kirkens Band, stævnede dem til at møde for sig, som Undersaattere, og dømte dem fra deres Embeder; saa at en ny Epocha kan sættes udi Kirkehistorien fra denne Paves Tid. Dette haver gjort Gregorius saa sort, at man haver afmalet ham som en Tyran, som en Atheist, Horkarl, Troldmand, ja tillagt ham alle de Laster, som noget Menneske haver været underkastet. Ingen kan nægte, at han jo havde en stor Ambition, men mange af hans Formænd have havt den langt større; at Ingen haver dristet sig til at foretage sig samme Ting, kan tilskrives Tidernes Tilstand, som i Gregorii Tid var saadan, at Kejsere og Konger dreve Kram med Prælaturer og gejstlige Embeder, saa at Bispe ikke kunde ansees anderledes end Kongernes Domestiqver, der lode sig bruge udi Hof-, Stats- og Krigs-Forretninger, uden at bekymre sig om deres gejstlige Embeder, hvilke de havde allene som Beneficier; og lode dem forrette ved Fuldmægtige eller Vicarier. Ingen drev denne Kram saa stærkt som Kejser Henrik den Fjerde; og, saasom han tilligemed førte et hel uordentligt Levnet, opmuntrede ikke allene Italienere, men endogsaa de tydske Bispe og Fyrster selv denne Pave til at føre sig

i Har-

i Harnisk mod Keiseren, ej iagttagende, hvilke bedrøvelige Følger Saadant i Fremtiden kunde have; men det var dem kun da at gjøre om at revse denne Keiser, hvis Regiment var bleven forhadt. Gregorius, som en habil Mand, forsømte ikke denne Lejlighed til at forfremme Pavernes Magt; og er det troligt, at han tildels haver anseet det som en Fornødenhed, saa at hans uordentlige Foretagende meer kan tilskrives de tydske Bispers og Fyrsters Solicitationer end hans egen Ærgjerrighed. Dette haver Skribentere enten ikke iagttaget, eller ikke villet iagttage udi denne Paves Historie, og derfor fældet saa haarde Domme; hvis de allene havde ladet sig nøje med at tillægge ham Hovmod og Strænghed, kunde man sige, at deres Domme ikke vare ilde grundede; skjøndt, naar man betragter de fleste foregaaende Paver, finder man, at intet haver manglet dem uden Gregorii den Syvendes Tider, for at øve Gregorii den Syvendes Gjerninger. Men, saasom de og have beskyldt ham for Atheisteri, Hoer, Troldom, og andre ubevislige Ting, saa kan man holde for, at deres Beskyldninger ere ligesaa ugrundede, som andre Skribenters Lovsange, der have gjort ham til en Helgen. Man maa herudi gaae en Middelvej, og, for at gjøre hans oprigtige og upartiske Portrait, sige, at han haver været en stræng

og

og myndig Pave, men derhos saa god, som man i slige fordærvede Tider kunde vente; at han haver lagt Grundvold til et gejstligt Tyranni, og opreijst en skadelig Bygning, men hvortil store Herrer, Fyrster og Prælater selv have forsynet ham med Sten og Kalk, og at de derfor ikke maa mere tilskrive ham end sig selv den paafulgte Uheld for dem og deres Efterkommere.

Jeg forbliver ɪc.

Fire

Fire og firsindstyvende Epistel.

Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift om Europas nuværende Tilstand. Autor haver derudi Ret, at denne Tid, som vi leve udi, haver været frugtbar paa store Forandringer, og at der findes nu visse Nationer, der ere gandske ukjendelige fra, hvad de tilforn have været. Udi saadan Metamorphosi er dog intet unaturligt; thi een eneste Regent, een Lovgiver, kan gandske omstøbe et Folk. De ungarske Folk, som tilforn vare udi ingen Anseelse, have en Tidlang fægtet som Løver og Bjørne, saa at de nuomstunder kan regnes blandt de stridbareste udi Europa. De nuværende Ungarer ere af samme Materie, som de forrige; det samme Blod løber udi deres Aarer, som udi deres Forfædres; de leve af samme Luft og samme Føde, som under forrige Regjering, da de gjorde ikkun maadelige Figurer udi Krigssager. At de nu findes gandske omstøbte, og at Fejghed samt Utroskab er forvandlet til Tapperhed og Redelighed, kan til-

tilskrives allene det Talent, som den regjerende Dronning, nu Kejserinde, haver til at vinde Undersaatternes Hjerter; saa at man seer, at et ungt Fruentimmer ved saadant Middel haver kunnet udvirke mere, end de stridbareste Regenter. Det er i den Henseende, at adskillige Potentater have heller betroet deres Krigshær til maadelige Generaler, som have været elskede af Soldaterne, end til store og habile Feltherrer, som ingen Willie eller Evne have havt til at vinde de Underhavendes Hjerter. Et andet Middel, hvorved en Nation kan gjøres stridbar, er ved Krigs-Disciplin. Derpaa sees i vor Tid mærkelige Exempler udi Brandenborger og Russer. Hvad de Første angaaer, da var i forrige Seculo ingen Forskjel imellem deres og andre tydske Krigstropper. Men under de tvende sidste Konger er den brandenborgske eller preussiske Krigsmagt kommen udi saadan Anseelse, at den fast holdes for uovervindelig. Den forrige Konge banede ved Milicens Indretning. Vej til de mange og store Sejervindinger, som hans Søn og Successor haver erholdet; saa at den Første i den Henseende kan agtes som en Philippus, der lagde Grundvold til hvad den Sidste, som en Alexander, haver fuldfærdiget. Russerne, som tilforn vare lidet agtede udi Europa, bleve ved samme Middel af den store Peter Alexiovitz saaledes omstøbte, at de udi Tapperhed nuomstunder give ingen Nation efter.

Men,

Men, hvad som mest kan gjøre et Folk anseeligt iblandt deres Naboer, ja forskrækkeligt for alle andre Nationer, er et utilladeligt, men derhos et sikkert Middel, som bestaaer derudi: at man haver indprentet Undersaatterne en Enthusiasmus, indbildende dem, at de Krige, som de føre, ere efter Himmelens Befaling, og at de, som ville hindre deres Fremgang, og forsvare sig imod dem, ere Guds Fiender og Rebellere, som sætte sig imod Himmelens Raad. Derpaa haves mange Exempler udi Historien; og seer man, at Konsten er meget gammel; thi Bacchus, som oversvømmede hele Asien indtil Indien, holdes for at have havt saadanne prophetiske og illuminerede Tropper. Men intet viser herpaa større og grueligere Exempel, end det saraceniske Folk, hvilke ved saadant Middel af en feig og foragtet Nation udi nogle faa Aar blev en Skræk for den hele bekjendte Verden. Man kunde holde for Digt og Praleri, hvad derom bliver fortalt af arabiske Skribenter; men det saraceniske Herredoms hastige og umaadelige Tilvæxt gjør Alting troligt, og viser, at saa store Seiervinger og saa mange Landes Erobringer ikke haver kunnet tilvejebringes uden ved en fast overnaturlig Tapperhed og en fanatisk Affect, hvoraf det hele Folk, saavel Regenter og commanderende Personer, som gemene Soldater vare indtagne. Alt dette er en Virkning af Mahomeds Lærdom, hvilken

enten

enten var en stor Bedrager eller en stor Enthusiast, der enten gav sig ud for en Prophet, eller der troede sig at være en Guds Apostel, eller en Josva, der af Gud var bestilt til at oprette et nyt Herredom, og med Sværd at undertvinge det hele menneskelige Kjøn. Saasnart denne Lærdom rodfæstede sig hos hans Tilhængere, ansaae hver Borger, hver Soldat sig, som Folk der vare i Guds Livree, og som Instrumenter, der af Himmelen vare beskikkede til saadant Herredoms Oprettelse. Og, saasom Lærdommen iblandt andet førte dette med sig, at hvo der omkom i Krig, var en Guds Martyr, der med Støvler og Sporer ligefra Valstedet, hvor han faldt, blev af Engle bragt ind udi Paradis, saa vorte deraf saadan Foragt for Døden, at de gik til Feltslag som til Gjestebud, og enhver Soldats Symbolum var enten at døe eller at vinde Sejer. Herpaa grunde sig de mange fortvivlede og heroiske Gjerninger, som af de første Saracener, da Enthusiasmus var udi sin største Hede, bleve øvede. Man hørte udi Lejren ikke uden Citationer og Sententzer af Alcoranen, som opmuntrede dem til at stride imod andre Folk, som de gemenligen kaldte Guds Fiender; hver høj Officier agerede en Catechet, og Regenterne vare ypperste Præste tillige; saa at de udi Religionssager ansaaes med samme Øjen, som de romerske Paver iblandt Christne; thi de dømte udi alle gejstlige Controversier, og deres Domme

bleve

bleve holdne for Orakler, som Ingen torde imodsige. Den Forskjel var allene imellem dem og christne Biskopper, at de saraceniske Caliphe selv dagligen catechiserede og prædikede for Folket, da de christne Bisper paa den Tid gjorde hverken det ene eller det andet. Deres Prædikener gik gemenligen ud paa at opmuntre Folket til Dyd og Ædruhed. Under saadan Dyd befattedes fornemmeligen at bruge Sværdet mod dem, der nægtede Guds Eenhed, hvorved de betegnede de Christne. Hvorudover alle deres Krige bleve anseete som hellige Krige, saa at Mord og Stæders Ødelæggelse bleve forrettede med yderlig Devotion. Hvad som blandt andet banede dem Vej til Sejervindinger, og bestyrkede deres Herredom, var det, at de gave de undertvungne Folk Samvittigheds-Frihed, naar de allene betalte en maadelig Skat aarligen; og at de gemenligen holdte deres Løfter ubrødeligen. Derpaa anføres mærkelige Exempler, især udi en af deres første Feltherrer, Abu Obeidah, paa hvis blotte Ord man forlod sig meer end paa Andres edelige Forsikkringer. Adskillige andre af deres Anførere øvede samme Dyd; saa at de første Saracener vare anseelige ikke mindre af deres Redelighed end af deres Tapperhed. Med eet Ord: Virkningen af denne indprentede Enthusiasmus var denne, at Arabien i en Hast vrimlede af Philosopher og store Helte; de vare Philosopher uden stor Lærdom, og

Helte, uden at have gaaet i Krigsskole. Alting bestod hos dem udi Praxis, de Andre lode sig allene nøje med Theorie, og at tale om Dyder, uden at øve dem. De første 20 Aar efter Mahomed tilvejebragte saa mange store Helte, at intet udi Historien kan lignes derimod; en Amru, en Derar, en Caled rc. vare saadanne, som gave Ingen af de mest heroiske Romere noget efter. Med al deres Tapperhed var dog saadan Lydighed mod Regenterne, at de aldrig knurrede udi, hvad som vederfor dem, men skikkede sig udi Haanhed og Foragt, som dem af Calipherne tilføjedes, saa at man kan tvivle, om deres Ydmyghed mod Øvrigheden var større, end deres Frækhed mod Fiender. Hvorledes Calipherne selv vare dannede, sees af de Portraits, som gives de 4 første af arabiske Skribenter. Om Abubeker, som succederede Mahomed, taler Awalkidi saaledes: Han bragte aldrig Penge ind udi sit Skatkammer; men hver Fredag delede dem ud blandt Personer af Meriter, først til Soldaterne, derefter til Andre. Hans Kydskhed, Indgetogenhed og verdslige Tings Foragt var exemplarisk. Han gjorde Regnskab til Ayesha, Mahomeds efterladte Hustru, for alt det, som i hans Regjeringstid var indkommet, forbeholdende sig allene 3 Drachmer, som en Belønning for sin havte Møje med Regimentet; saa at hans hele Inventarium efter hans Død bestod udi 5 Drachmer; hvilket, da hans

Suc-

Successor Omar hørte, sagde han: Abubeker haver efterladt et Exempel, som er vanskeligt for hans Efterkommere at følge. Omar, udi hvis Tid Syrien, Aegypten, Palæstina, Africa og de herligste Lande med utrolig Rigdom blev erhvervet, gives af de arabiske Skribenter ikke mindre prægtig Caracter. Awalkidi siger, at han gemenligen gik tilfods med en Kjep udi Haanden, men dermed indjog større Frygt og Aerbødighed, end Andre med deres Sværd og Harnisk. Hans daglige Spise var Bygbrød; hans Sauce dertil var Salt; og lod han sig undertiden nøje med Brød allene uden Salt. Hans Drik var purt Vand. Han iagttog flittigen hellige Ceremonier, og gjorde udi de 10 Aar, i hvilke han regjerede, 9 Pillegrimsrejser til Medina. Han dømte selv udi alle Sager med stor Upartiskhed. Han bragte efter sine Formænds Exempel intet af den store Rigdom, som i hans Tid erhvervedes, ind udi Skatkammeret, eller beholdt noget selv deraf; men, ligesom Abubeker hver Fredag uddelte alle Penge til de mest meriterede, saa delte han dem ud til de mest nødlidende; udi hvilken Henseende han bliver mere berømmet, og plejede han at sige, at verdslige Ting gives os af Gud, for at hjelpe paa Fattigdom, og ikke for at belønne Dyd og Meriter, efterdi Belønning maa allene ventes udi det andet Liv. Udi det Tog, som han gjorde til det hellige Land, for at

 erobre

erobre Jerusalem, saae man ham ride paa en Camel med tvende Sække, som vare fyldte med Levnetsmidler, som bestode af Byg, Ris og Hvede, med en Læderflaske fuld af Vand, og forlod han aldrig noget Sted paa Vejen, førend han havde gjort sin Morgenbøn. Da han havde erobret Jerusalem, lod han see saadan Devotion og Ærbødighed for den hellige Stad, at han laae næsgrus ned paa Jorden. Udi Othmans Tid begyndte den arabiske Heroismus at aftage. Samme Caliph foragtede ikke Penge, som hans Formænd; thi han samlede stor Rigdom, dog var han derhos gavmild, og uddelte meget til Trængende. Han berømmes ogsaa i Henseende til hans Devotion. Den fjerde Caliph, nemlig Ali, var i samme Anseelse iblandt hans Tilhængere, som Salomon iblandt Israeliter, ja end mere, saasom de ikke allene holdt ham for en Prophet og den viseste Mand, men og uden Synd og Laster. Man haver endnu 100 af hans moralske Sententser, som af Arabisk ere oversatte paa Tyrkisk og Persisk. Derforuden tillægges ham mange andre, som findes hos adskillige Autorer. Det anseeligste Skrift, som ham tillægges, fører Titel af Jefruwe Jame. Det samme er skrevet paa Pergament udi forblommede Caracterer med Figurer, som Ingen siges at have kunnet forklare uden Jaafer Sadek. Hans Mildhed og Sagtmodighed var saa stor, at han derudi ikke havde

Lige;

Lige; hvorudover Persianerne holde ham næst Mahomed for det fuldkomneste Menneske, og kalde hans voldsomme Død et Martyrium. Efterdi nu det saracenisske Folk var saaledes dannet, og Landet vrimlede af Mænd, der skinnede ikke allene af Stridbarhed, men af heroiske Qvaliteter, som vare Virkninger af en indpræntet Enthusiasmus, der en Tidlang gik ligesom i Arv, saa er det ikke vanskeligt at begribe, hvi Saracenerne i saa stakket Tid haver kunnet af et ringe og foragtet Folk blive det mægtigste paa Jorden. Jeg siger i stakket Tid: thi under Omar, som var den tredie Caliph efter Mahomed, havde de allerede erobret foruden hele Arabien, Palæstina, Syrien, Ægypten, Persien ꝛc., saa at man kan sige, at disse store Conqveter skedte udi en Tid af 11 eller 12 Aar. Thi Omar døde Anno 23 fra Hegirah eller Mahomeds Flugt. Ingen Krigshær, hvor talrig, og ingen Fæstning, hvor stærk den end var, kunde holde dem tilbage; og er det troligt, at Caled eller Derar, som stred udi Abubekers Tid, skulde ikke have vægret sig gandske allene at angribe nogle tusinde Fiender paa eengang. Enthusiasmus virkede ligesaa stærkt hos Qvinder som hos Mænd. Et mærkeligt Exempel vises derpaa udi nogle fangne Qvinder af den hamgariske Stamme, hvilke under Anførsel af Caulah Derars Søster forsvarede sig mod en hel christen Krigshær med Stave og Stænger,

ger, indtil Andre kom dem til Undsætning. Awalkidi vidner, at Caled engang opmuntrede en Hob fornemme arabiske Qvinder til Strid, med saadan Tale: værer forsikkrede, I ædle Qvinder og Jomfruer! at hvad I gjøre, er Gud og hans Apostel Mahomed behageligt; I ville ved Eders Tapperhed erhverve et udødeligt Navn, og Paradises Porte ville aabnes for Eder; I maa vide, at jeg fæster en stor Del af min Tillid paa Eder; hvis I anfaldes af nogen Græker, da fægter for Eder selv, og, hvis I seer nogen Muselman eller Rettroende vende Ryg, da slaaer ham, og spørger ham, hvi han løber fra sin Familie og sine Børn. Ved saadant et Middel ville I opmuntre de Rettroende til at fægte. Anførerne havde ikke mindre Tillid til Soldaterne, end Soldaterne til Anførerne. Naar nogen Fare var paa Færde, og enten Krigshær eller Provinds truedes med fiendtligt Overfald, sagdes der gemenligen: man haver intet at befrygte sig for, saalænge som Caleb anfører Hæren, Amru forestaaer Provindsen, &c. Man seer heraf, hvorledes et Folk kan omstøbes, hvorledes Is kan forvandles til Ild, og Fejghed til Tapperhed, ja til Heroismus, naar en Regent eller Lovgiver forstaaer at skjærpe dets Imagination og at styrte det udi Enthusiasmus. Historien viser derpaa adskillige andre

Exem-

Exempler, især udi England i Cromwels Tid. Og synes det, at den store peruvianske Sejerherre Manco Capac haver betjent sig af samme Middel; thi han foregav sig at være Solens Søn, der var nedskikket paa Jorden, for at cultivere det menneskelige Kjøn, og at tæmme barbariske Nationer. Paafundet havde den Virkning, at han derved med en Haandfuld af Folk lagde Grundvold til et mægtigt Herredom. Jeg tilstaaer vel, at Saadant ikke kunde practiseres allevegne med lige Succes, efterdi et Folk kan naturligen have større Dosin af den sorte Galde end et andet, og at derfor habile Anførere nøje maa, ligesom Medici, først føle en Nation paa Pulsen, og examinere, enten Acidum eller Alcali, enten Flegma eller Galde mest prædominerer. Men, endskjøndt dette i den Henseende ikke allevegne kan gjøres med lige Succes, saa er Konsten dog probat, efterdi man haver seet de dovenste og søvnagtigste Nationer ved saadant Middel at være bragte udi Activitet og Fermentation. Jeg haver tilforn sagt, at det er vanskeligt at sige, om det arabiske Folks Omstøber Mahomed var en Enthusiast eller en Bedrager. Hvis han selv ingen Fanaticus var, men Alting maa tilskrives et overlagt Forsæt, da maa gjores en Streg over alt det, som om ham er antegnet af europæiske Skribentere, hvilke have afmalet ham som en grov og uskjønsom Mand. Han kan i saa Maade heller regnes iblandt

de

de allerstørste Genier; thi, endskjøndt man med græske og romerske Autorer holder for, at han var saa ulærd, at han hverken kunde læse eller skrive, saa gjør det intet til Sagen, saasom Erfarenhed viser, at, ligesom der kan være Lærdom uden Klogskab, saa kan der og være Klogskab uden Lærdom. Man seer, at en ung Bondepige udi Frankrig, la Pucelle d'Orleans, haver spillet en Rulle med lige Succes, og i en Hast, ved at indprænte de Franske en Enthusiasmus, saaledes omstøbt dem, at de bleve gandske ukjendelige. At Mahomed udi sin Alcoran haver indført saa mange vanskabte og urimelige Lærdomme, deraf kan hans Uskjønsomhed ej heller vises; tvertimod, man seer heller deraf, at han haver nøje udstuderet det menneskelige Kjøns Natur, især Arabernes Beskaffenhed; thi, naar man først haver indbildt Mennesker, at man er en Prophet, og at Lærdommen er guddommelig, bestyrker man heller end svækker den ved vanskabte og urimelige Revelationer, saasom Almuen fornemmeligen gjør sig en Merite af at troe ubegribelige Ting, som man giver Navn af Mysterier. Herudover siger Fontenelle, at, hvis 10 hellige og anseelige Mænd udi et Land vilde begynde at lære og udstrøe, at Solen havde hverken Skin eller Varme, vilde Saadant med Tiden overalt blive en Troes-Artikel; ja, man kan holde for, at de, som siden talede derimod, vilde holdes for Fritænkere og store

store Kjettere. Det var i den Henseende, at Mahomeds Disciple og Efterkommere fandt forgodt, efter Bogstaven at forklare hans selsomme Himmelrejse, og forkastede deres Raad, som vilde henføre den til Allegorie, saasom de holdt for, at dette Paradox vilde give Religionen meer Anseelse, helst hos Almuen; hvorudi ikke toges fejl: og er det troligt, at, hvis Alcoranen havde befattet end mere vanskabte og utrolige Ting, Saracenerne skulde være blevne end mere stærktroende, og Enthusiasmus hos dem skulde end have gjort større Virkninger. Mahomedanernes Enthusiasmus varede dog ikke længe, kunde ej heller være af lang Bestandighed; thi det er saaledes beskaffet med alle Passioner, at, jo stærkere de rase, jo hastigere faae de Ende; da derimod jævne Affecter holde længst ved; derfor sige og Medici, naar Paroxysmus hos en Febricitant er hæftigst, at Febren vil tage Afsked. Saaledes gik det med denne Nation; thi efter 20 til 30 Aars Forløb saae man ikke mange Levninger af forrige Heroismus; Religions-Iver mod tilfællebs Fiender forvandledes til Tvistighed de meo & tuo imellem Undersaatterne, og til Successions-Strid imellem Regenterne; saa at de Christne derved begyndte igjen at respirere, og det græske Kejserdom blev reddet fra total og hastig Undergang. Thi, hvis den saraceniske Enthusiasmus havde end en Tidlang raset med samme Kraft, vilde

dette

dette Folk, som en vældig Flod, have oversvømmet alle Lande og oprettet det største Herredømme, som nogen Tid haver været seet paa Jorden. Men jeg haver vist, at, saasom Heden var saa heftig, kunde den naturligen ikke vare længe. Man saae strax Saracenerne, der tilforn havde foragtet Døden, at faae Lyst til at leve saavelsom andre Mennesker; man saae dem ofte at vende Ryg imod deres Fiender, og ikke at erindre sig meer det Løfte, som deres Prophet havde gjort om Paradis til dem, som døde med Kaarden i Haanden. Man saae dem endeligen at sætte Krigssager tilside, og at lægge Vind paa boglige Konster; saa at de, især fra Caliphen Almamons Tid, af det stridbareste Folk blev forvandlet til det lærdeste. Man kan sige om de første Saracener, som Kong Wilhelm den Tredie sagde om de engelske Soldater, nemlig, at man maatte betjene sig af dem, medens det engelske Kjød laae dem endda udi Maven. Thi, da den heftige Hede havde udfermenteret, ophørte deres Heroismus, og de bleve ligesom andre Mennesker igjen. Man kan ellers anføre end et Middel, hvorved en Nation gjøres stridbar, som bestaaer derudi, nemlig at man indprænter dem høje Tanker om sig selv, og ringe om andre Folk. Alexander Magnus sagde fordum: Fama bella stant; det er: Krigens Lykke grunder sig paa Reputation og Rygte. Derfor seer man gemenligen, at een Sejer er en Følge

af

af en anden foregaaende Seier. Utallige Exempler kan herpaa anføres af Historien; men intet tjener til stærkere Bevis end de Franskes Exempel i Begyndelsen af denne Alder. Samme Folk, som udi lang Tid vare vante til at victorisere, bleve ved det fatale Slag ved Hochsted ligesom metamorphoserede og omstøbte udi anden Form; saa at med den forrige Ambition den gamle Stridbarhed forsvandt, og de bleve sig selv ukjendelige udi den hele Krig. Derfor beroer det meget paa, hvad Fremgang man haver i Begyndelsen af en Krig, saasom et Folk derved indprœntes Ambition og Mod, som gemenligen haver gode Virkninger. Der ere saaledes fire kraftige Midler til at gjøre en Nation stridbar, nemlig ved Kjærlighed, ved Krigs-Disciplin, ved Ambition, og endelig ved at indprœnte dem Enthusiasmus; hvilket sidste Middel er af alle det kraftigste, og haver utrolige Virkninger. Jeg haver udi en særdeles Dissertation søgt at udlede Aarsagen til Roms forunderlige Tilvext, og vist, at Romerne ere drevne af samme Vind, som siden Saracenerne. At den romerske Heroismus var bestandigere, og varede længer end den saraceniske, kan tilskrives tvende Aarsager; først, efterdi den fanatiske Affect rasede ikke saa stærkt hos de Første, som hos de Sidste, hos hvilke den som et heftig sydende Vand kogte og skummede over alle Bredde, og derfor hastigere maatte ophøre; da den romerske Enthusiasmus

mus derimod var som Vand, der koger ved en sagte Ild, og derfor saasnart ikke evaporerer. Dernæst er dette hos Romerne at mærke, at, endskjøndt Enthusiasmus hos dem kunde ansees som det store Sejl, der fornemmeligen drev dem frem, saa vare dog andre Ting, som tilligemed coopererede; ja man kan sige, at alle de fire anførte Midler hertil hjalp; thi enhver Romer elskede sin Fædrenestad meer end Hustru og Børn, ja mere end sig selv; Krigs-Disciplin blev bragt paa den højeste Spidse; og Ambition regjerede udi saadan Grad, at enhver romersk Borger ansaae sig som et Creatur af ædlere Skabning end andre Mennesker. Naar alle disse Midler samles, og alle disse Hjul trække, kan man være forvisset ikke allene om en stor, men endogsaa en bestandig Fremgang; thi det er derved, at store Monarchier ikke allene kan oprettes, men endogsaa blive bestandige. — See! her haver Du en Epistel, som er lang nok; og haaber jeg, at Du herefter ikke besværger Dig oftere over mine laconiske Breve, som Du plejer at kalde dem. Hvis Du ingen Smag finder udi dette lange Brev, da kan Du indbilde Dig, at det er skrevet til Straf; hvis derimod Dig synes, at Materien er nogenledes vel udført, saa haver du Varer nok for Postpengene.

Jeg forbliver 2c.

Et

Et hundrede og sjette Epistel.

Til **

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse om den store Sejer, som Schack Nadir haver udi dette Aar erholdt over Tyrkerne, og derover gjør saadan Reflexion, nemlig: at den ustridbareste Nation kan ved en duelig Regent saaledes omstøbes, at den ikke allene kan blive stridbar, men og fast uovervindelig. Min Herre haver herudi ikke Uret; thi Ingen kan nægte, at jo Persianerne under den nu regjerende store Monarch saaledes have tiltaget udi Tapperhed, at de synes ikke at være de samme Folk, som de vare under forrige Regjering, da de af Aghvanerne lode sig træde under Fødder. Men, hvis min Herre holder for, at Persianerne stedse forhen have været ustridbare, og at de allerførst under Schack Nadir ere blevne Soldater, saa viser han derved, sig ikke at være kyndig udi den persiske Historie, hvoraf man seer, at Persianernes Hoved-Qvalitet stedse haver været Tapperhed; hvorudover man kan sige, at

Schack

Schack Nadir heller haver opmuntret dem til forrige Tapperhed igjen, end at han af fejge Folk haver gjort dem stridbare. Dette til Bevis haver man ikkun korteligen at igjennemløbe den persiske Historie fra første Begyndelse indtil denne Tid. Efter Xenophons Beretning vare de ældste Persianer de stridbareste og mest disciplinerede Folk udi Asien. Under den store Cyrus fremskinnede deres Tapperhed allermest, saa at Ingen kunde imodstaae deres Magt, end ikke Græker. Udi Cambysis Tid saae man, at de ikke havde vanslægtet fra den gamle Dyd; thi det var da, at de bragte hele Aegypten under Aaget. Darii Hystaspis Regjering er ogsaa en Kjæde af Sejervindinger; thi da blev Indien undertvungen tilligemed alle græske Steder udi Asien. Dette varede indtil det ulykkelige Slag ved Marathon, hvorved Persianerne paa engang saaledes tabte deres Mod, at de siden i lang Tid derefter ingen Stand kunde holde mod Græker. Asiens og Aegyptens hele Rigdom, der igjennem adskillige Floder strømmede til Persien som et Centrum, foraarsagede het som andensteds, at Nationen forfaldt til Vellyst og Kræsenhed, og consequenter til Fejghed og Qvindagtighed, som meer og meer tog til, indtil de af den store Alexander bleve undertvungne. Man kan saaledes i denne persiske Historie sætte en Periode af henved 150 Aar, nemlig fra Darius Hystaspis til Darius Codomannus,

nus, udi hvilken den persiske Nation var bleven sig selv ulig; men man haver strax derpaa igjen seet fornyet den gamle Tapperhed, som haver varet indtil denne Dag. At man i Almindelighed haver saa slette Tanker om Persianerne, rejser sig af græske og romerske Bøger, som befatte samme Periodi Historie, og som ere udi alle studerende Personers Hænder; om Persianernes forrige, og især om deres efterfølgende Bedrifter haves derimod ikke saa omstændige Skrifter; dog seer man, at det persiske og parthiske Herredom, som rejste sig kort efter Alexanders Tid, haver ene udi mange-hundrede Aar holdet Stand mod den romerske Magt, for hvilken allene alle andre Nationer maatte bukke. Da Saracenerne kort efter **Mahomeds** Død oversvømmede Asien, blev vel ogsaa det persiske Herredom kuldkastet; men det rejste sig strax igjen, og haver stedse holdet Stand imod den store tyrkiske Magt indtil denne Dag. **Mahomed** den Anden, som gjorde Ende paa det græske Kejserdom, og som undertvang saa mange Riger, kunde ingen Ære indlægge sig udi de persiske Krige, som han førte; og Persien haver siden den Tid stedse været en Kirkegaard for Tyrkerne. Den Haanhed og Foragt, som for nogle Aar siden overgik Persien, maa ikke tilskrives Nationen, men den forrige Konges slette Regimente; thi, hvilke Folk Persianerne ere, viser nuværende Regjering, da man seer Tyrkerne,

kerne, som med Succes haveført Krig med de mægtigste europæiske Potentater, at tabe al deres Reputation udi Persien. Den Fremgang, Persien haver mod Tyrkerne, skiøndt det er ikkun et maadeligt Rige imod det ottomanniske Herredom, som udstrækker sig vidt over tvende Jordens Parter, kan derfor ikke andet end tilskrives Persianernes naturlige Stridbarhed. Dertil hielper og Regieringens Form, som bedre er indrettet udi Persien, end enten udi Tyrkiet eller den store Mogols Rige. Det synes vel, at Regieringens Form er den samme udi alle 3 Riger; men efter nøjere Betragtning findes stor Forskiel. De persiske Konger ere absolute Monarcher, som ingen Controlleurs have. Udi Tyrkiet synes vel og at være et absolut Monarchie, men Erfarenhed viser, at Regieringen er udi Milicens Hænder; saa at Staten kan henføres til et militair Democratie. Paa hvad Grundvold det mogolske Regiment er bygget, haver jeg vist udi mine Helte-Historier; hvoraf man seer, at der behøves større Regieringskonst udi Indostan, end udi Engelland eller Polen.

Jeg forbliver rc.

Et

Et hundrede og otte og tyvende Epistel.

Til **

En gammel Poet haver sagt: nulla fides pietasqve viris, qvi castra seqvuntur; man finder hverken Redelighed eller Gudsfrygt i Krigsstanden. Men, saasom det er Poeter tilladt at lyve saa meget som dem lyster, saa reflecterer Ingen meget herpaa. Erfarenhed viser ogsaa, at intet er ubilligere end saadan Dom; og leder man efter Exempler udi Historien, haver man ikke Møje ved at samle et stort Register af Krigsmænd, der udi Dyd og Philosophie have skinnet blandt andre Mennesker. Adskillige forundrede sig over, at jeg udi min Helte-Historie parrede Epaminondas med Socrates; men jeg kan sige, at jeg udi den hele Historie fandt Ingen værdigere at sætte ved Siden af samme store Philosoph. Thi, som han i sin Tid var den største Feltherre, var han tilligemed den dydigste Mand. Jeg vil her ingen Be-

vis anføre paa samme Mands Dyder, saasom jeg derom udi hans Historie omstændeligen haver talet. Vi have udi forrige Seculo ligesaadant Exempel udi den franske Feltherre Turenne, hvilken i Henseende saavel til Dyd og Philosophie som til Tapperhed, som hos ham fandtes udi højeste Grad, kaldes vore Tiders Epaminondas. Hans hele Liv er en Kjæde af opbyggelige Exempler. Deraf vil jeg ikkun anføre nogle faa, som findes udi hans Historie ved Msr. Ramsay. Da hans Soldater udi det Aar 1637 havde fanget et Fruentimmer af en stor og rar Skjønhed, bragte de hende som et kostbart Bytte til deres Anfører. Turenna havde da ikkun 26 Aar, og derfor ikke kunde være følesløs; men han stillede sig an, som han ikke begreb, hvad Krigsfolkene dermed meente, roste derfor deres Skikkelighed, at de havde villet beskytte samme Dame mod andre deres Brødres Vold. Han lod derpaa strax hente hendes Husbond, udi hvis Hænder han overleverede hende med disse Ord: see! der er Eders Hustru, hvis Ære mine skikkelige Soldater have reddet. Dette Exempel er end opbyggeligere end Scipio's. Thi Turenne lod ikke allene derved see Medlidenhed, og at han var Mester af sine Passioner, men endogsaa gav sine Soldater den Ære, som ham selv allene tilkom. Udi det Aar 1673, da en stor Stad fik Tidende om

hans

hans Marsch igjennem Stadens District, tilbøde Indbyggerne ham 100,000 Rdlr., dersom han vilde tage en anden Vej. Hvortil Turenne svarede: saasom Eders Stad er ikke paa den Vej, hvorigjennem jeg agter at føre min Krigshær, saa kan jeg ikke modtage de Penge, som bydes mig. Marqvis de Louvois var hans Fiende, og fortalede ham for Kongen. Kongen lod ham engang Saadant vide, og gav ham derved Lejlighed til at hævne sig; men Turenne svarede intet andet dertil end dette: Louvois er en brav Minister, og kan gjøre store Tjenester udi Eders Majestæts Cabinet; men han haver ikke Erfarenhed nok udi Krigssager. Denne Moderation behagede Kongen saameget, at han sagde: om alle mine Ministre hade Eder, saa skal I dog have mit Hjerte. Derefter talede Kongen om Marqvis de St. Abre, og gav tilkjende, at samme Officier ikke meer vilde tjene under ham. Da Turenne spurgte om Aarsagen dertil, sagde han, at St. Abre havde meget at sige paa hans Opførsel, ja at han havde tilkjendegivet for Louvois, at, hvis Turenne havde spurgt ham tilraads, havde man kunnet hindre en stor Forliis. Turenne svarede dertil: det er Skade, at han ingen Erindring gjorde mig; thi jeg skulde have hørt ham med Fornøjelse, og profiteret af hans Raad.

Han roste derpaa St. Abre, og bad Kongen, at han ikke vilde skille ham ved en Officier af saadanne Meriter. Man skal længe lede udi Kirkeforsamlinger og paa høje Skoler, førend man finder saadan Philosophie. Om det ellers er tilladt at føje smaa Ting til store, og om man uden Vanitet kan tale noget til sine Forældres Berømmelse, da kan jeg sige, at min salig Fader, skjøndt han fra Barnsbeen havde fulgt Krigen, førte sig stedse saaledes op, at han distingveredes ligesaa meget ved sin Dyd og Redelighed, som ved sin Bravoure. Jeg selv, saasom jeg, da han ved Døden afgik, var neppe et Aar gammel, kan herom intet melde som et øjensynligt Vidne, men maa grunde Alting paa Fremmedes Domme, og de Berømmelser, som jeg udi mine Børneaar hørte, at alle gamle Folk ham have tillagt. Thi, hvor jeg er kommen iblandt Høje og Lave, iblandt Officierer, Bønder og Almue, da, saasnart de have hørt, hvis Søn jeg var, have de eenstemmigen raabt: ach! er I **Christian Nielsens Søn?** og derpaa have begyndt at anføre adskillige Historier, til Beviis saavel paa hans Tapperhed, som paa hans Dyd, Moderation og christelige Hjertelav mod alle Mennesker. Ja disse Berømmelser vare saa mange og saa prægtige, saa at Ingen i gamle Dage behøvede flere til Canonisation. Jeg erindrer blandt Andre en gam-

mel

mel Præst med Assurance at have fortalt, sig den Nat, som fulgte paa min Faders Begravelse, at have hørt en sagte Musik udi Kirken; jeg tilskriver Saadant denne gode Mands Imagination; men anseer det tilligemed som et Beviis paa de høje Tanker, som saavel geistlige som civile og militaire Mænd have havt om den Afdøde. Man finder dydige Folk blandt alle Stænder, blandt alle Nationer; og kan jeg for min Part sige, overalt at have fundet mange redelige Krigsmænd, og som udi Philosophie intet have eftergivet dem, som gjøre Profession deraf.

Jeg forbliver rc.

Et hund. og sex og tredsindstyv. Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at han haver med Flid igjennemlæst den ham skikkede portugisiske Historie, og at han blandt de Konger, som han det haver fundet, mest admirerer Dionysius og Emanuel. Jeg er herudi ikke af samme Mening; min store Heros er Johannes den Anden; thi jeg finder hos ham Regjeringskonst og det, som man kalder bon sens udi saadan høj Grad, at faa Regenter derudi kan lignes med ham. Jeg tilstaaer gjerne, at de tvende ovenmeldte Konger havde flere Dyder end Johannes, og at de i den Henseende vare almindeligen mere elskede, og mest udi Historien berømmes. Men de Qvaliteter, som Johannes besad, vare saa store, og stikke saaledes udi Øjnene, at man uden Forundring ikke kan betragte dem; saa at man ikke anderledes kan dømme, end at han, saavidt som Regent, bør have et stort Fortrin for de Andre. Thi, hvis de Andre i Henseende til deres Dyder have været større Mennesker,

nester, saa haver denne i Henseende til hans Activitet, Duelighed, Skarpsindighed og Regjeringskonst været større Konge. Til Bevis herpaa vil jeg anføre et og andet, som udi hans Historie antegnes. Hans Fader Alfonsus rejste uformodentligen udaf Riget, og endeligen lod sig merke med ikke at ville komme tilbage, overgivende Riget til Sønnen. Johannes var neppe ifølge heraf bleven erklæret til Konge udi Portugal, førend Faderen mod al Formodning lod sig igjen indfinde. Den nye Konge blev herudover raadvild. Han mærkede paa den ene Side, at Faderen vilde have Riget tilbage, og at en sønlig Pligt bød ham herudi at lade see Føjelighed; han mærkede paa den anden Side, at det var haanligt at neblægge den Krone, som nyligen var sat paa hans Hoved, og at Faderens Regiment var Landet ikke tjenligt. Udi denne Forvirrelse tog han en Sten, og kastede den med Heftighed udi Floden Tagus, hvorved han paa samme Tid spadserede, begivende sig derpaa stiltiende til sin Fader, for hvis Fødder han kastede sig, og overleverede ham Riget igjen. Kort derefter kom han dog ved Alfonsi Død til Regimentet, og lod han da strax see, sig at være en fuldkommen Mester udi Regjeringskonst. Han beflittede sig fornemmeligen paa at lære at kjende sine Undersaatter, og at straffe og belønne Enhver efter Fortjeneste, saa at han overalt opvakte Kjerlighed, Frygt og Admiration. Han

til-

tilbagekaldte ved et Edict alle de Gaver, hvilke han som Prinds udi sin Ungdom havde giort; og, da Saadant af Nogle blev lagt ham til Last, sagde han: de, som havde misbrugt en ung Herres Facilitet, for at tilvende sig noget, fortiente heller at straffes end at belønnes. Han anordnede Commissaries udi alle Provindser, for at efterforske, om Almuen var undertrykket af de Store. Han udskikkede ogsaa allevegne Speidere, der skulde erkyndige ham om, hvad Folk havde at sige paa hans Regiment, og rettede adskilligt derefter. Naar han vilde reformere eller giøre nogen Stiftelse, lod han Saadant hemmeligen udbrede iblandt Folk; hvorved han fik at høre alt, hvad som derimod kunde siges, paa det at intet skulde anordnes, som han siden maatte tilbagekalde. Han førte stedse med sig en Liste, hvorpaa vare tegnede saavel alle de Embedsmænd, hos hvilke fandtes gode og onde Qvaliteter, som Andre, der vare skikkede i Fremtiden til Stats Bestillinger, og saae han vel til, at Ingen fik et Embede, uden det som han havde Beqvemhed til. Han havde de fleste Recommendationer mistænkte, og derfor gemenligen afslog de Ansøgninger, som vare forsynede med stærke Recommendationer. En fornem Mand gjorde en Ansøgning for sin Tilhænger, men fik Afslag. Da Ansøgningen skete anden Gang, bevilgede Kongen den, sigendes: jeg nægtede det første Gang,

efter-

efterdi jeg vidste, at Personen ikke skikkede sig, som han burde; men nu accorderer jeg ham hans Ansøgning, efterdi jeg veed, at han haver forbedret sig. Af saadant Forhold kunde man ikke andet end fatte høje Tanker om denne Konge. Han vilde ikke, at Nogen skulde vide, at han havde Favoriter, eller at han elskede nogen Undersaat i Særdeleshed. Han var stedse udi Arbejde; hvilket var desmere at forundre sig over, efterdi han af Naturen havde liden Lyst dertil; men han sagde: efterdi jeg er udi Embedet, maa jeg stræbe at opfylde det. Hans Dør stod stedse aaben for Alle, saa at Ingen behøvede Recommendation, for at faae Audience; og svarede han Alle med Sagtmodighed og Mildhed. For at tilvejebringe sig Undersaatternes Kjærlighed, tillod han dem al uskyldig Lyst, og for at opvække Ærbødighed, lod han sig gemenligen see paa Gaderne paa en overmaade skjøn Hest, geleidet af alle sine Hofmænd; og vrimlede da Folk paa Gader, Torve og udi Husenes Vinduer, for at see ham; han standsede da ofte ved et og andet Hus, for at tale med Borgere, skjøndt det skete ikke uden med dem, om hvilke han havde gode Tanker. Han bivaanede hver Dag Retten, og øvede Justitien i høj Grad; ja, hans Upartiskhed i at dømme var saa stor, at han undskyldte og undertiden berømmede de Dommere, som dømte ham selv imod. Han vilde ogsaa, at

hans egen Søn skulde være underkastet Lovene, ligesom andre gemene Undersaatter. Saasnart Nogen signaliserede sig ved en tappet Gjerning, belønnede han ham strax, uden at blive ombedet, saa at Portugiserne Ingen vare takskyldige uden ham selv; herudover sagde han engang til en brav Mand: **Du haver Hænder, hvormed Du gjør mig Tjeneste; men Du haver ingen Mund, for at tale om Belønning.** Han var en stor Elsker af lærde Mænd; hvorpaa tjener til Bevis et Brev, som findes blandt Angeli Politiani Skrifter, item de Anstalter han gjorde til boglige Konsters Beforderelse. Uanseet den Kjækhed, han lod see mod alle andre Potentater, var han dog føjelig mod Paverne og Gejstligheden; thi denne kloge Konge havde lært af Andres Exempler, at der intet var at vinde imod dem; at han dog ikke altid lod sig forbluffe, sees blandt andet af efterfølgende Gjerning. Han forbød engang alle Undersaattere uden Forskjel at betjene sig af Heste og Mulesler, saasom han havde dem nødige til sit eget Rytteri. Alle skikkede sig herudi, undtagen de Gejstlige, hvilke besværgede sig derover, sigende, at de vare ikke hans, men Kirkens Undersaatter. Kongen lod, som han fandt sig derudi; men befol strax derpaa, at ingen Smed maatte skoe nogen Hest eller Mule, sigende, at Ingen kunde tvivle om, at jo alle Grovsmede vare hans Undersaatter. Saaledes fik han sin Villie frem,

og

og derved mærkeligen forøgede sit Rytteri. Jeg erindrer mig herved et ligesaa sindrigt Paafund, som den franske Konge Philippus Augustus betjente sig af mod Gejstligheden. Da han engang anordnede, at alle Undersaatter, saavel gejstlige som verdslige, skulde give Penge til den hellige Krig, besværgede de første sig derover, foregivende, at de ikke vare forbundne til at hjelpe Kongen med andet end med deres Bønner; kort derefter besværgede de sig over adskillig Vold, som dem blev tilføjet af nogle store Herrer. Hvorudover Kongen svarede, at han vilde hjelpe dem med sine Bønner, om han derved noget kunde formaae. Disse Gejstlige mærkede da Kongens Mening, og derfor beqvemmede sig til Skatten. Jeg haver vist, at Kong Johannes ingen Favoriter vilde have, og at han derhos beflittede sig paa, at Ingen Saadant skulde troe. Hvorudover, da han engang noget længe havde fortroligen talet med Don Diego d'Almeida, sagde han: gak nu bort, Almeida! thi ellers tænker man, at Du er min Favorit. Efterdi han opførte sig nu som en Konge, nu som en Medborger, saa er det vanskeligt at sige, om han var meer frygtet end elsket. Han talede engang Rui de Sousa haardt til, og kort derefter besøgte ham udi sit Hus, sigende: jeg talede haardt til Dig nyligen, da talede jeg som en Konge; men nu taler jeg som et Menneske, og tilbeder mig Dit

Ven-

Venskab. Disse og andre Qvaliteter foraarsagede, at ikke allene alle Undersaattere, men endog alle Potentater havde Ærbødighed for ham. Under saadan Konge kunde det ikke andet være, end at Landet maatte vrimle af store Mænd; og fandtes der de iblandt dem, som intet eftergave de gamle Romere udi heroiske Gjerninger. Men med alle disse Qvaliteter havde han dog mange Uvenner, især iblandt de Store; men just det samme viser, at han i Alting haver opfyldt en Regents Pligt; thi ved Retfærdigheds nøie Øvelse bringer man sig Uvenskab tilveje. Hvad som fornemmeligen lægges ham til Last, er den Execution, som skete paa Hertugen af Braganza, hvilken af Retten blev dømt tildøde; item det Mord, som han med egen Haand begik paa Hertugen af Viseo. Begge vare vel skyldige; men man holdt for, at den Første formedelst hans store Byrd og herlige Qvaliteter burde benaades paa Livet, og at den sidste Gjerning var en Konge uanstændig.

Jeg forbliver rc.

To

To hundrede og nittende Epistel.

Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede skrevne Exemplar til en ny Edition af Qvintus Curtius. Min Herre forlanger at vide, hvad jeg dømmer om Editors Commentarier og Noter. Jeg dømmer derom, som om de fleste andre, hvorudi jeg finder mestendeels intet uden variantes lectiones og vidtløftige Forklaringer over mindst magtpaaliggende Ting; men savner det mest Fornødne, nemlig Forklaringer over de Steder, som ere mørke og uforstaaelige. Jeg vilde ønske, at Commentatores paatoge sig at give os saadanne Noter over de vanskeligste latinske Autorer, som over Tacitus, Plinii historiam naturalem, Horatius, Persius og andre deslige. Chevalier Folards, Gordons og nogle Andres Exempler vise, hvorledes man kunde føre sig. Materien mest til Nytte. Item give Betænkning over de Characterer og Domme, hvorudi Autorerne tage feil, og hvoraf den studerende Ungdom udi Skolerne ofte faaer falsk

Ide

Ide om Dyder og Lyder. Ingen Autor behøvede de sidste Slags Forklaringer mere end Curtius, hvis Domme over Alexanders Dyder og Lyder ere ligesaa vitieuse, som Stilen er net og zirlig. Thi man seer ham ofte med Heftighed at declamere mod sin Helts Gjerninger, skjøndt nogle af dem bør undskyldes, og andre fortjene heller at berømmes. Disse bagvendte og ilde grundede Domme indprentes unge Mennesker tilligemed Stilen, og den Ide, som de engang have faaet derover udi Ungdommen, beholde de siden gemenligen stedse; saa at, naar de udi moderne Sprog forfatte de Historier, som de paa Latin eller Græsk have læst, følge de blindt de gamle Autores Raisonnements, hvilke dog ofte behøve Correction. Jeg haver til Prøve viist Saadant udi L. Syllæ Historie; og kan man finde ugrundede Domme udi en saa skjønsom Skribent som Plutarch, saa kan man have meer Materie til Critiqve udi mange Andre, især udi Qvintus Curtius, hvilken overalt tager feil udi sine moralske Betænkninger, ligesom andre moderne Autorer, der følge hans Fodspor udi Alexander Magni Historie; derpaa vil jeg anføre nogle Exempler. Alexander siges at være henfalden til Hovmod, og at have vanslægtet fra sine forrige Dyder, da han antog persiske Sæder og Klædebragt. Men dette bør heller tjene til Beviis paa Kongens Fornuft og Regjeringskonst. Han havde for nylig

været

været Herre over et lidet Stykke af Grækenland, og nu havde med Sværd undertvunget det hele persiske Monarchie, hvorunder befattedes Asien, Orienten, Ægypten ꝛc. Til at conservere et saadant vidtløftigt Herredom behøvedes større Konst end til at erobre det. Til dets Conservation var fast intet andet Middel, end at antage det store overvundne Folks Sæder, Klædebragt ꝛc. Man saae ogsaa en fortræffelig Virkning af denne hans Politiqve; thi det var derved han vandt Persianernes Yndest, og det i saadan Grad, at de elskede ham ligesaa stærkt, som Macedonierne. Saadant kalder Autor daarlig Hovmod; hvilket man desmere maa forundre sig over, efterdi han nyligen tilforn anfører adskillige mærkelige Exempler paa hans Temperance, Ydmyghed og Medlidenhed. Strax derpaa sættes han strængeligen tilrette formedelst den Execution, som skete paa Philotas, skjøndt Processen klarligen giver Straffens Fornødenhed tilkjende. Historien er denne: Philotas var en hovmodig og halstarrig ung Herre. Hans egen Fader selv forargede sig over hans Overmod, og en Dag sagde: ὦ παῖ χείρων μοι γένȣ. Det er: min Søn! gjør Dig lidt mindre. Han havde ogsaa ladet falde haanlige Ord mod Kongen, og blandt andet sagt: hvad er Alexander uden Philotas? hvilket dog Kongen med Taalmodighed havde fordøjet, saa at han intet havde ladet falde af sin sædvanlige Æstime

og

og Kjærlighed mod ham. Denne Philotas blev engang advaret, at Nogle havde overlagt at myrde Kongen, og Angiveren Cebalinus bad ham, strax at give Alexander saadant Anslag tilkjende. Philotas lovede ham Saadant trende Gange; talede og saa tvende Gange siden med Kongen, men meldte intet om dette farlige Anslag; hvorudover Cebalinus selv maatte aabenbare det, og tilligemed sige, at han trende Gange indstændigen havde bedet Philotas at advare Kongen derom. En Minister, der fordølger Saadant for sin Konge, bliver ved ingen Love befriet fra Livsstraf. Ikke desmindre, da Philotas kom frem med en urimelig Undskyldning, tog Kongen ham dog til Naade igjen. Men, saasom de andre macedoniske Herrer raadede Kongen for sin Sikkerhed at oprippe Sagen, blev han af den hele Krigshær fordømt som en Forræder, og efterat han udi pinlig Forhør havde bekjendt sig selv saavelsom sin Fader skyldig, blev han henrettet. Dette kan udi mine Tanker ingen Plet være udi Alexanders Levnet. Man kan nogenledes fælde samme Dom over det Mord, som skete paa Clitus, hvilken udi et Gjestebud sang en Vise til Kongens Forhaanelse. Kongen holdt længe gode Miner; men Clitus blev ved at forringe Alexanders Bedrifter; og, da han omsider blev haardt tiltalt derfor, bebrejdede han ham den Execution, som var overgaaet Parmenio, sigende, at

Andre

Andre ikke kunde vente sig bedre Medfart. Alexander befol ham da at gaae ud; hvilket Clitus gjorde, fremturende med sine Bebrejdelser. Kongen tabte da al Taalmodighed, og greb efter et Spyd, for at omkomme ham, hvorudi han blev forhindret af de Omstaaende. Clitus var neppe ledet ud af Salen, førend han kom ind igjen, men igjennem en anden Dør, og udi Sang blev ved at forhaane Kongen; da var det, at Alexander stak ham igjennem med et Spyd. Jeg tilstaaer gjerne, at det havde været bedre, at Kongen havde tracteret alt dette med Foragt; men Saadant kunde ikke ventes af en ung sejerrig Herre; thi det var den største Prøve en Philosoph af Profession kunde vise paa Taalmodighed. Alexander lod dog Dagen derefter see saadan Fortrydelse over denne Gjerning, at han af Sorg havde omkommet sig selv, hvis han af Macedonierne ikke var bleven forhindret fra saadant Forsæt. En anden Execution, som skete paa den græske Philosoph Callistenes, kan mindre forsvares, fortjener dog ikke at afmales med saadan hæslig Farve; thi Seneca taler derom saaledes: omnia licet antiqva Ducum Regumqve exempla transierit, ex his qvæ fecit, nihil tam magnum erit, qvam scelus *Callistenis*. Det er: det Mord, som begikkes paa Callistenes, tilintetgjør alle Alexanders store Bedrifter. Men den gode

Seneca haver udi adskillige Ting ladet see, at det er lettere at tale om Dyden, end selv at practisere den. Lader os examinere, hvorudi denne hæslige Action bestod, som formørkede alle denne Konges skinnende Bedrifter. Historien er denne: Alexander paastod at ville venereres ligesom de persiske Konger for ham. Derudi fandt saavel de undertvungne asiatiske Folk som Grækerne sig; men Macedonierne vilde ikke bequemme sig dertil. Dette vilde Kongen dog ikke tvinge dem til; allene, da een af hans Generaler, nemlig Polysperchon, udi hans Nærværelse beloe en Persianer, der efter persisk Sædvane bukkede sig saa dybt, at hans Hage rørte ved Jorden, og bad ham støde end stærkere til, fortørnedes Alexander over saadan Spot, og lod ham fængsle; men tog ham dog siden til Naade igjen; Saadant havde enhver Konge ikke letteligen gjort. Men Callistenes slap ikke saa let; samme Callistenes var en trodsig græsk Philosoph. Aristoteles havde spaaet, at han formedelst sit stive Sind engang vilde geraade udi Ulykke, og ofte repeterede for ham dette Homerii Vers:

Ω κύμορος δὴ μοι τέκος ἔσσεαι ἔι ἀγορεύεις.

Det er: Din dristige Tale vil engang forkorte Dit Liv. Han var den, der ved dette Tilfælde talede haardest mod Kongen; hvilken deraf tog Lejlighed

hed til at lade ham omkomme. Lejligheden toges af det Venskab, som han havde havt med en Page ved Navn Hermolaus, hvilken conspirerede imod Kongens Liv. Det maatte da hedde, at Callistenes var Medvider udi dette Forræderie, helst eftersom det blev bevist, at, da Hermolaus, som engang var pidsket, og havde klaget sig for ham, var bleven opmuntret med slige Ord: I maa engang lade see, at I haver Mands Hjerte. Jeg bekjender, at det havde været bedre, at Kongen havde ladet sig nøje med en mindre Straf, og viist Callistenes til Grækenland igjen; men jeg kan ikke være enig med Seneca, at Gjerningen fortjente saaledes at characteriseres. Dette lægges ogsaa denne Konge til Last, at han ægtede den persiske Princesse Statira, og formaaede de macedoniske Herrer til at følge hans Exempel, skjøndt intet kan tjene til større Bevis paa hans Regjeringskonst end saadant Foretagende; thi dette var Kalken, som skulde holde det store vaklende Herredom tilsammen. Men intet af alt haver sværtet ham mere hos Curtius og andre Skribenter, end dette, at han lod sig kalde Jupiters Søn; hvilken Titel ham var bleven given af Hammonis Orakel; men Alexander giver selv Aarsagen dertil udi sit Svar til Hermolai Beskyldninger med disse Ord, som anføres af hans Dadler Curtius selv: utinam & Indi-Deum

me esse credant. Fama enim bella stant; & sæpe etiam, qvod false creditum est, veri vicem obtinuit. Det er: gid Indianerne ogsaa vilde troe, at jeg er en Gud! thi de høje Tanker, man fatter om Ens Person, bestyrke hans Vaaben; og en saadan Vildfarelse haver ofte samme Virkning, som en fuldkommen Sandhed. Plutarch, som ogsaa antegner dette tilligemed andet, siger: af dette sees, at Alexander havde ikke saadan forfængelig Indbildning, men at han søgte kun derved at holde undertvungne Folk udi Lydighed. Α'λλὰ τοῖς ἄλλοις καταδουλούμενος τῇ δόξῃ τῆς θειότητος. At Alexander intet andet haver ment dermed, sees deraf, at han selv blandt sine Venner skjemtede dermed; thi, da han siden engang blev saaret, sagde han: man kalder mig Jupiters Søn, men jeg føler mit Legems Skrøbelighed. At Macedonierne saa ofte knurrede imod ham, kan tilskrives Krigsfolkets Overmod, som deres mange Sejervindinger havde foraarsaget; thi man seer, at de efter Kongens Død vare uregjerlige, saa at de foragtede, solgte og myrdede deres egne Anførere. Intet kan tjene meer til Forsvar for Alexander, end den bittre Sorg og Fortvivlelse, som hans Død foraarsagede, ikke allene iblandt Macedonier og Græker, men

end-

endogsaa blandt de undertvungne Folk. Dette siger jeg ikke, for at gjøre denne Konge gandske ren; thi han havde og sine Feil; men allene for at vise, hvorlidet man kan forlade sig paa de gamle Skribenters Domme, og hvor fornødent det er, istedenfor variantes Lectiones og andre vidtløftige og umagtpaaliggende Noter at udgive dem med slige Correctioner.

Jeg forbliver 2c.

To hundrede og en og tyvende Epistel.

Til **

Jeg haver viist min Herre, at adskillige haarde Domme, som Curtius og Andre have fældet over Alexander Magnus, ere ugrundede; men deraf følger ikke, at jeg haver villet gjøre samme Monark gandske ren; thi han havde og store Fejl. Hans Herskesyge allene, for hvilken at fornøje, fast Millioner Mennesker bleve opoffrede, kan tjene til Beviis derpaa. En saadan Regent kan ansees som et Riis for det menneskelige Kjøn; thi intet kan være mere lastværdigt, end at give sit Fædreland til Priis, og at løbe om med Kaarden i Haanden, for at myrde fremmede uskyldige Folk. En saadan Herre fortjener ikke Navn af en Regent, langt mindre af en Helt, kan heller lignes ved en almindelig Contagion, der strejfer alle Lande igjennem, og efterlader sig allevegne bedrøvelige Fodspor. Den samme Dom kan ogsaa fældes over Julius Cæsar; og er det i den Henseende, at Plutarch i sine sammenlignede Historier haver par-

ret disse tvende Herrer sammen; skjøndt man kan sige, at det er fast den eneste Qvalitet, hvorudi de ere hinanden lige, som jeg og i min Helte-Historie haver vist. Mig synes, at man med mere Rimelighed kan sammenparre den macedoniske Monark med den svenske Konge Carl den Tolvte; thi det synes, at den Sidste haver foresat sig den Førstes Levnet som en Plan at følge; og var det derfor, at, da han udi Boileau læste den haarde Critiqve, som samme satyriske Poet fælder over Alexander, han fortørnedes, og vilde intet videre derudi læse. Begge disse Konger kom gandske unge til Regjeringen; og Begge forlode strax deres egne Riger, som den Første aldrig mere saae, og den Sidste ikke uden nogle Aar for hans Død. Ingen af Begge stak Kaarden nogen Tid udi Skeden. Begge vare perpetua mobilia, og ingen af dem kunde blive paa eet Sted, ret ligesom Jorden kunde have været gloende for dem; ingen Stene, ingen Bjerge, ingen Floder kunde standse nogen af dem udi deres Fart; jo mere knortet Vejen var, jo mere Lyst havde Begge til at løbe derpaa. Begge vare store Generaler, men glemte undertiden, at de vare Anførere, og agerede udi Feltslag gemene Soldater. Et stort Exempel paa Alexanders Dristighed er dette, at han engang gandske allene sprang ned af Muren udi en belejret Stad; et end større paa Carls Forvovenhed var dette, at han

udi

udi sit Hus udi Bender fægtede imod den hele tyrkiske Magt. Den første Gjerning kan ansees som en Temeritet; den anden som en Fortvivlelse; thi Alexander, stolende paa sin sædvanlige Lykke, kunde vente, at hans Folk vilde komme ham til Hjelp, førend han blev overvunden af Fienden. Carl derimod saae ingen menneskelig Hjelp, og uden Mirakel ikke kunde reddes; og dog fremturede udi sit Forsæt. Begge vare elskede af deres Krigsfolk; Kjerligheden var dog stærkere til den Første, efterdi hans Omgjængelse var mere populair og behagelig; saa at man kan sige om Alexander, at det er uvist, om han var mere elsket end admireret; men om Carl, at man mere admirerede hans Qvaliteter, end elskede hans Person. Begge vare længe Lykkens Børn, saa at alle deres Anslag mod Forhaabning gelingede dem; dog kjededes Lykken først ved at hænge ved den Sidste; thi Alexander døde midt udi sine Sejervindingers Løb; Carl derimod, der, som en vældig Flod, udi nogle Aar havde oversvømmet Alting, tabte ikke allene siden alle sine Conqveter, men en stor Del af sit eget Rige, saa at de Gaver, Fortuna havde givet ham, maatte han omsider tilbagegive med dobbelt Rente. Alexanders Fordel var, at der udi hans Tid var ikkun en Alexander i Verden; Carls Uheld var, at udi hans Alder indfaldt en anden Carl, der kunde holde ham Stangen; saa at det er troligt, at, hvis Alexander

der paa sit sidste indianske Tog havde fundet en Petrus istedenfor en Porus, han vilde have geraadet udi Carls Uheld, og havt samme Ulykke ved Ganges som den svenske Konge ved Nieperstrømmen. Begge vare højhjertede, saa at de heller ingen Sejer vilde have, end vinde den ved List. De sigtede Begge til eet Maal, som var at erhverve Navn af store Sejerherrer, og Begge havde stedse een Plan at følge; Achilles var det Mønster, som Alexander udcopierede, og Alexanders Historie var Carls Catechismus. Et saadant Principium var mere lastværdigt hos en christen Konge, end hos en hedensk Monark; men man kan derimod holde for, at, hvis Carl havde havt en Aristoteles til Skolemester, han maaskee ikke havde confunderet en Hovedlast med en heroisk Dyd, han da maaskee og iblandt havde erindret sig en Regents Pligt. Hvorledes den svenske Konges Skolegang haver været, er mig ikke bekjendt; det synes, at han enten maa have havt slet Information, eller at være kommen for tidlig af Skolen, efterdi han holdt Krigsvæsenet allene for et kongeligt Studium, og ansaae alt andet som Pedanterie; da Alexander derimod havde havt den fortræffeligste Information, og havde af sin store Læremester faaet god Underviisning udi Regjeringskonst, Moral og Philosophie, saa at, hvis og Attali og Cleopatræ Anslag havde gelinget, og han havde bleven udeluk-

ket

ket fra Successionen i Riget, han i Nødsfald kunde have ageret Professor udi en græsk Stad. Men just den Kundskab, han havde faaet om Dyd, om Philosophie, og om en Regents Pligt, foraarsager, at man kan fælde des haardere Domme over hans Opførsel, og ansee ham som den, paa hvilken ingen Medicin kunde virke. Naar man ellers tilsidesætter den umættelige Herskesyge, som regjerede i lige Grad hos disse tvende Monarker, seer man Tønder til mange rare Dyder; men som ikke vel kunde virke formedelst den regjerende Hoved-Passion, der qvæler alle andre Affecter; thi det maatte hedde hos dem, som Julius Cæsar sagde: si violandum est jus, regnandi gratia violandum; aliis in rebus pietatem colas. Det er: hvis Retfærdighed skal overtrædes, saa maa den overtrædes for at herske; men i alle andre Ting maa Dyder øves. Men det er Ulykken, at Dyder udi saadan Tilstand intet kan virke, men ere ligesom Auscultanter udi en Ret, hvor saadan Hoved-Passion præsiderer. Jeg siger, at man ellers seer Tegn hos disse tvende Regenter til store naturlige Dyder, som øvedes, saa tidt deres Ambition tillod dem at operere. De vare Begge redelige, gavmilde, Pengeforagtere og devote, skjøndt hver paa sin Maade, efter hvers Religions Egenskab. Carl forsømte ingen Gudstjeneste, ej heller lod nogen Dag udi Felten gaae forbi uden Lovsang. Alexander forsømte

ingen

ingen Offringer, og foretog intet vigtigt uden med sin Feltpræstes Aristanders Forespørgsel. Adskillige have vel været af de Tanker, at hverken den Ene eller den Anden mente noget dermed, helst, saasom mange af deres Gjerninger gave tilkjende, at Religionen ikke kunde trykke dem meget; men Erfarenhed viser, Msr. Bayles Foregivende ikke aldeles at være ugrundet, og at mange Mennesker leve ikke efter deres egne Principia, men at de drives af deres Hoved-Passioner til Alting. Hvad den svenske Konge angaaer, da sees intet Tegn til saadan Simulation og Hykleri; tvertimod han haver viist Prøver paa Gudsfrygt og Nidkjerhed udi Religionen, saa tidt hans Hoved-Passion derudi ikke var Hinder; Alexanders Devotion derimod kan holdes mere eqvivoqve; dog, saasom han af Naturen var aabenhjertet, og man overalt hos ham fandt Tegn til Candeur, er det troligt, at han i Religion haver været ligesaa lidet maskeret som Carl; thi jeg haver viist ved adskillige Lejligheder, at orthodox Lærdom og orthodox Levnet ikke altid ere associerede med hinanden. Begge disse store Regenter vare haardføre, og derfor havde særdeles sunde og stærke, ja ligesom barkede Legemer; Regn, Solskin, Frost, Hede, Nattevagt, Arbejde incommoderede ingen af dem; tvertimod Begge, stolende paa deres Legemers Førlighed, skyede ingen Ting. Alexander, bestænket af Sved, kastede sig uden Betænkning ned udi

den

den kjølige Aa Cydnus. Hvis Carl da havde været tilstede, havde han udentvivl gjort Selskab med, og efter al Anseelse uden ringeste Incommodation skulde have kommet fra dette Bad igjen; thi den Forskjel er herved at mærke, at, ligesom Alexander havde et sundt og stærkt Legeme, der kunde udstaae allehaande Slags Ulejligheder, saa havde Carl derimod en barket Hud, og en Krop, som man skulde tænke ikke at have bestaaet af Kjød og Blod, som andre Menneskers, men af en Materie, der nærmede sig til Metal. De svenske Krigsfolk vare under hans Anførsel saa hærdede, at de kunde lignes ved de gamle Hussiter udi Ziskæ og Procopii Tider; men jeg troer, at neppe nogen af dem alle, fra Anførere til gemene Soldater, kunde udstaae de Besværligheder, som Kongen; thi nu saae man ham at ride udi continuerlig Gallop Nat og Dag, saa at Ingen kunde holde det ud med ham; nu saae man hans bare Hoved bedækket af tyk Sne; nu, naar han kom blodig og saaret af en Træfning, at kaste sig paa Jorden, at ligge Natten over allene indsvøbet udi sin Kappe, og at staae frisk op om Morgenen igjen; Historien vidner, at Støvlerne komme hele Maaneder ikke af hans Ben, og at man derfor undertiden maatte skjære dem af. Udi den Post kunde det ikke andet være, end at han jo maatte synes større end Alexander udi Almuens Øjne, der confunderer Tapperhed med Ferocitet,

tet, men ikke udi en Philosophs Tanker, som raader vel til at hærde Legemet, men ikke til at renonceere paa at være Menneske, og at æmulere med vilde Dyr. Alexander kunde lade sig nøje med slet Soldaterkost paa visse Tider; men Carl paa alle Steder og Tider; thi han vragede alt, hvad som var lækkert, og fandt fast ikke Smag uden i Vand og Brød; saa at den Første kan lignes ved Aristippo, der vragede hverken det slette eller det lækkre; og Carl med Diogenes, der med største Fornøjelse gjorde sit Maaltid med Vand og Brød udi en Tønde. Det er derfor udi Tarvelighed, at han haver overgaaet ikke allene den macedoniske Konge, men ogsaa alle Andre, som ere bekjendte udi Historier. Det samme kan siges om Kydskhed, hvorpaa den svenske Konge er et Exempel uden Lige; man skikkede ham engang i Ambassade et Fruentimmer; men hun udvirkede ved sin Skjønhed og Veltalenhed slet intet, saa at man mærkede, at Venus over ham intet Herredom kunde tilegne sig, og at Cupido spildte kun sine Pile unyttigen bort paa en Mand, der ansaae en Helena og en Medusa med samme Øjne. De vare Begge udi Feldtslag koldsindige, og havde deres Tanker samlede udi de farligste Actioner, saa at deres Puls slog ikke anderledes, naar de vare omringede af Fiender, end naar de sad blandt deres Venner; og var det i den Post, at de besadde fornemmelig en ret Anførers

Qva-

Qvalitet, skjøndt de ikke altid øvede den; thi de glemte undertiden deres Caracter, og paatoge sig gemene Soldaters Forretninger. De kunde Begge optændes til Hevn og Vrede; den Førstes var heftigere, men snart fik Ende; den Sidstes ukjendeligere, men holdt længe ved. Det er ikke troligt, at Carl kunde drives til saadan Execution, som Alexander udi Overilelse øvede mod Clitus; det er ej heller troligt, at Alexander kunde have øvet saadan Haardhed, som Carl lod see imod Patkul; thi den Førstes Vrede var som en heftig Orcan, paa hvilken strax fulgte Regn, det er Graad og Fortrydelse; den Sidstes derimod som en maadelig men langvarig Storm. Hveraf man seer, at Begges Vredagtighed frembrød af diverse Kilder, nemlig, der af hidsigt Blod, og her af Galde; begge Affecter ere lastværdige, den sidste dog meer end den første; saasom den Enes Gjerning skeer udi en overilende Paroxysmus, men den Andens af velberaad Hu. Endskjøndt Herskesyge kan have været udi lige Grad hos disse tvende forunderlige Mænd, saa maa dog derhos dette iagttages, at de Krige, som den Ene førte, vare ikke saa retfærdige som den Andens; thi Carl kunde anføre Aarsag til det store Tog, som han gjorde; Alexander derimod kunde ikke besmykke sine Krige med mindste Skin af Ret. Thi den Motiv, som af den macedoniske Konge foregaves, at det skete for at hævne den

Uret,

Uret, som Grækerne udi den første Darii og Xerxis Tid blev tilføjet, var latterlig; thi det var at oprippe en forældet og uddød Sag; ikke at tale om, at hvis Grækerne for saa lang Tid siden en uretfærdig Krig var paaført, saa viser Historien, at den Uret ofte meer end tilstrækkeligen var bleven hævnet; adskillige ikke allene Fredstractater, men endogsaa Allianter vare siden den Tid sluttede imellem Persien og de græske Steder. Og, da Grækenland siden forfaldt udi indbyrdes Krig, havde de efterfølgende persiske Konger ofte med Folk og Penge understøttet de Svageste mod de Mægtigste; saa at Persien maatte tilskrives, at Athenen, Lacedæmon og Thebæ ikke bragte de andre græske Steder under Aaget. Allermindst Aarsag havde Macedonien at besværge sig; thi samme Rige stod i Forbund med Persien, da Xerxes gjorde det store Tog imod Grækenland. Alexander kunde derfor ingen anden Aarsag give til sit store Krigstog, end at hans Hænder kløede, og at hans martialske Sind ikke tillod ham at leve udi Rolighed. Thi, hvis han havde villet betjent sig af den habileste Pen, ja af Aristotelis Hoved selv til at forfatte et Manifest imod den persiske Konge, havde det i alle fornuftige Folks Øjne ikke kundet passere uden for Sophisteri. Thi der kunde ikke andet siges, end at den macedoniske Konge vilde have Krig, og at de sultne Græker, der havde faaet Smag paa Persiens Herlighed,

hed, vare villige derudi at understøtte ham. Begge Kongers Krigstoge vare saaledes ikke lige grundede; thi paa den ene Side var en pur offensiv, og paa den anden Side en tilsyneværende defensiv Krig. At Alexander førte sine Krige med bestandig Succes og Lykke, deraf kan ingen anden Conclusion gjøres, end at det gik her til, som ofte hænder, nemlig, at mangen ond Gjerning lykkes bedst. Ellers kan man tilskrive Krigenes foranderlige Udfald Tidernes differente Tilstand; thi det er troligt, at, hvis Darius havde været Czar udi Rusland, vilde den svenske Konge have havt Alexanders Lykke; og, hvis Petrus Alexiovitz havde været Konge udi Persien, vilde Alexander have havt Carls Uheld; thi de svenske Krigsfolk gave den macedoniske Phalanx i Tapperhed intet efter, og deres Anfører var ikke mindre qvalificeret General, end den macedoniske; ja Carls Anførsel og militaire Qvaliteter ere desmere at forundre sig over, efterdi han hartad var tagen ligefra Skolen, og sat i Spidsen af en Krigsmagt, da Alexander derimod havde bivaanet de fleste Actioner, som hans Fader Philippus havde udført, saa at han under den største Læremester i sin Tid havde erhvervet en Generals Videnskab, førend han kom til en Generals Embede. Endeligen kan dette nogenledes lægges som en Vægt til Carls Meriter, at han ved sine seierrige Vaaben søgte allene at erhverve sig et stort

Navn,

Navn, uden at forøge sit Rige med undertvungne Provindser; da Alexander derimod jure belli tilegnede sig alle de Lande, som han overkommede, og ansaae hvert erobret Rige, som et Middel, der var givet ham til at undertvinge et andet, og een Sejer som et Instrument til en anden: ut accessione virium, som Justinus siger om Ninus, fortior ad alios transiret, & proxima quæque victoria instrumentum esset sequentis; ja hans Umættelighed var saa stor, at den hele Jord syntes far liden for ham; thi, da Parmenio raadede ham at imodtage Darii store Tilbud om den halve Del af det vidtløftige persiske Monarchie, sagde han: det vilde jeg ikke tage udi Betænkning, hvis jeg var Parmenio. Det kunde hertil siges, at den svenske Konge fattedes ikke paa Villie til at forøge sit Rige ved Conqveter af Andres Lande; og at, hvis Tilstanden havde været som udi Alexanders Tid, han ogsaa derudi havde efterfulgt Alexanders Fodspor; thi da beholdt en Sejerherre gemenligen, hvad han ved Sværd erhvervede; nu derimod, saasom Rigers og Republiqvers Systemata ere anderledes forfattede, ansees en Provinds, der possideres jure belli, som ingen Possession, saasom de erobrede Lande gemenligen ved Krigens Slutning maa gives tilbage. Men, naar man betragter, udi hvilken Tilstand Europa var, da Carl den Tolvte stod med sin sejerrige

Krigsmagt midt udi Tydskland, og man seer, at han dog ikke vilde tilegne sig af de Lande, som han havde udi Hænder, og som Ingen kunde disputere ham; da synes det, at hans Sigte allene haver været, at erhverve sig en pur Titel af en stor Sejerherre, uden at betinge sig noget pro labore. Thi, hvor lidet andre Potentater brydede sig til at controlere hans Foretagende, sees af Keiser Josephs Exempel; thi da han tog sig de slesiske Protestanters Sag an, og foreskrev Keiseren den Lov efter en anden, skikkede Joseph sig derudi med Taalmodighed, og sagde: hvis Kongen af Sverrig vilde have mig til at være luthersk, maatte jeg skikke mig derudi. Af Ovenanførte sees, at disse tvende forunderlige Herrer allerbeqvemmest kan sammenparres, saasom udi de fleste af deres Bedrifter og personlige Egenskaber er en fuldkommen Overeensstemmelse. Thi endskiøndt de udi nogle faa Poster kan skielnes fra hinanden, saa synes det dog, at Alexanders Siel ved Metempsychosin har listet sig ind udi Carls Legeme, efter at den Sidste haver foresat sig den Førstes Levnet som et Mønster at følge.

Jeg forbliver &c.

To hundrede og to og tyvende Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at, da han forgangen Aar reiste igiennem Sverrig, han hørte med Distinction at tales om mine Skrifter; allene at Nogle mente, at jeg udi min Danmarks-Historie ikke havde viist den Upartiskhed, som jeg i Fortalen lover. Jeg troer ikke, at alle Svenske ere af de Tanker. Thi man haver ikkun at sammenligne denne min Historie med vore andre nordiske Skrifter, for at blive overbeviist om, at jeg haver ladet see mindre Partiskhed, ende nogen Anden, og at jeg haver gaaet saa rent tilværks, som Tid og Sted kan tillade. Fremmede Skribenter, som have læst den tydske Oversættelse, dømme ej heller anderledes derom. Min Herre siger, at han hørte nogle Svenske meest at støde sig over den Sam-

 men-

menligning, som jeg haver gjort imellem Gustav Adolph og Christian den Fjerde. Jeg haver derpaa foretaget mig nøje at examinere samme Sammenligning, og finder, at gandske lidet kan forandres og tillægges. Begge disse Konger havde stor Ærbødighed for hinanden. Gustav holdt Christian for den duelігste Regent udi hans Tid; og Christian Gustav for den habileste Feltherre. Alt, hvad som kan være forsømt at tillægges Gustav, og hvorudi ham kan gives Fortrin for den danske Konge, er dette, at han var mere Mester af sine Affecter, item at hans Politesse var større. Thi Christian den Fierde var hastig, og udi Overilelse gjorde adskilligt, som han siden fortrød; der fandtes ej heller hos ham den Douceur udi daglig Omgjængelse, som hos den svenske Konge; og er det troligt, at Gustav ikke havde kunnet skrive et saadant Brev, som Christian afførdigede til Carl den Niende. Ikke at tale om, at Gustav i sit Levnet stedse var indgetogen, da Christian derimod fulgte Tidernes Mode udi Selskaber, og tømmede flere Skaale, end han kunde taale; hvilket haver foraarsaget, at han i den Henseende er bleven censureret af adskillige fremmede Skribenter, skiøndt det er klart, at Saadant heller bør tilskrives Tiderne end Personen, saasom da overalt

var

var grande Møde at gaae beskjenket af et stort Selskab. Hvad Nydskhed angaaer, da maa man ogsaa derudi give Gustav Fortrin. Endeligen kan man ogsaa tilstaae, at Gustav haver været større General. Christian besad vel den Qvalitet udi en høi Grad; men Gustav var saadan Feltherre, som neppe et helt Seculum kan tilveiebringe. Men, hvis den svenske Konge var større General, saa var den danske derimod større Admiral; det var paa en Flaade, hvor fornemmeligen hans militaire Qvaliteter skinnede; thi han kjendte alle nordiske Søer og Havne; forstod udi Fuldkommenhed at rangere en Flaade med Fordel; vidste ikke allene, hvorledes et Skib skulde føres, men endogsaa, hvorledes det skulde bygges; og vare hans Raad og Betænkende udi Søen som Oracler for alle hans underhavende Sømænd. Saa at det er troligt, at, hvis han ikke havde været Konge, alle europæiske Sø-Potentater vilde have anmodet ham om deres Sømagts Anførsel. Dette er, hvad man med Upartiskhed kan sige om disse to store Herrers militaire Qvaliteter; og troer jeg, at den Ene gjerne vilde have tilstaaet den Anden Saadant. Betragter man derimod Regieringskonst, da, naar man seer, at Christian præciderede udi begge Rigers Rette; instruerede alle

fine Ministre, havde bestandig Øje paa Rigets og Hoffets Oeconomie; bestyrkede sine Lande med mange anseelige Stæder og Fæstninger; bragte Handelen paa den højeste Spidse; opsøgte nye Lande, ubekjendte Passager, Havne og Søer, som bære hans Navn; item dette, at han ikke allene beordrede, men endogsaa selv exeqverede de fleste Ting, da kan man sige, at han derudi haver havt faa Konger sine Ligemænd. I det ringeste haver jeg saadant Exempel ikke kundet finde udi Historien, undtagen i den russiske Monarch Peter Alexiowitz, med hvilken Christian den Fjerde udi en Sammenligning beqvemmest kunde parres.

Jeg forbliver rc.

To hundrede og tre og tyvende Epistel.

Til **

Til Gjensvar paa min Herres sidste Skrivelse, hvorudi han forlanger den Sammenligning imellem Christian den Fjerde og Peter Alexiovitz, hvorom jeg udi Slutningen af mit Brev havet meldet, er dette: at jeg vel haver sagt, at disse tvende Regenter beqvemmest kunde sammenlignes; men ikke, at Saadant kunde eller skulde skee af mig. Ikke desmindre, saasom Begges Historier og Bedrifter ere mig bekiendte, vil jeg dog, for at fornøie min Herre, gjøre et Forsøg derpaa; men med de Vilkaar, at Saadant ikke kommer for Andres Øjne. Alle Mennesker vide at tale om den russiske Monarch, og ansee ham som en af de største Regenter, der er at finde udi Kröniker. Christian den Fjerdes Historie og Bedrifter derimod stikke ikke saa meget udi Øjnene, ere ogsaa saa bekjendte; ja jeg tør sige, at Fremmede havde ikke gjort sig nogen ret Ide om samme Konge, førend hans Historie af mig er bleven publiceret. Det

er

er derfor, at Mange ville ansee saadant Foretagende af mig som en patriotisk Vanitet. Men, naar man nøje betragter Begges Bedrifter og personlige Egenskaber, seer man, at disse Potentater, om de ikke ere af lige Vægt, de dog nærme sig hinanden udi de fleste Ting. Begge have i Grund forstaaet Regjeringskonst. Christian den Fjerdes Capacitet udi Regjeringssager kan tilskrives endel hans Naturel, endel ogsaa hans Optugtelse; Peters derimod kan tilskrives fast Naturen allene; og er det derfor, at hans kloge Regiment haver opvakt mest Forundring. Thi, naar man paa den ene Side betragter hans slette Optugtelse, og paa den anden Side hans vise Regjering, kan man ansee ham som en miraculeux Mand, ja saadan En, som Gud haver opvakt til at oplyse og cultivere et Folk. Saa at Vægten i den Henseende ikke kan være lige; men at det her maa hedde efter Ordsproget: duo cum faciunt idem, non est idem. Jeg siger derfor ikke, at disse to Regenter ere lige store; thi det vilde holdes for et Paradox; jeg siger allene, at de af alle Potentater beqvemmest kan sammenparres, saasom udi deres Bedrifter og naturlige Egenskaber og Inclinationer er en stor Overensstemmelse. Lad os nu see, hvorudi saadan Overensstemmelse bestaaer. Begge vare i lige Grad active; thi Begges Levnet er en Kiæde af uafladelig Arbeide, hvorved de aldrig trættedes; de vigtigste

Sa=

Sager bleve ikke allene af dem selv conciperede, men endogsaa gemenligen af dem selv iværksatte; saa at deres Undersaatter kunde ikke ansees uden som blotte Instrumenter udi deres Hænder; de vilde ikke allene vide, men med egne Øjne see, hvorledes en Ting blev forrettet; og var Saadant Aarsag til deres idelige Rejser, og at de ikke længe kunde blive paa eet Sted. Peter flakkede adskillige Gange hele Europa igjennem, for at see, hvorledes tilgik udi fremmede Lande, og derefter at reformere sit eget. Christian rejste ideligen om udi Danmark og Norge, for at lære sine egne Rigers Tilstand, og at bøde paa alt, hvad som var brøstfældigt. Begge omskabte deres Lande udi en anden Form. Peters Reformation var dog større, efterdi ham gaves større Materie til at reformere; thi Rusland kunde for hans Tid lignes med en udyrket og med Tidsler begroet Ager, som ved Arbejd og Gjødning kan gjøres frugtbar; de tvende nordiske Riger kunde ansees som en god og forhen cultiveret Jord, der ved Konst kunde forbedres. Saa at den Ene kan derfor siges ligesom at have skabt et Land af intet, og den Anden at have givet det en zirligere Form. Og, efterdi Beskaffenheden var saaledes, kunde Begges Arbejde ikke have lige Virkning, og være af lige Anseelse; det er derfor ikke saameget Arbejdet, som Materien til Arbejdet, der gjør Forskjel imellem disse tvende duelige Regenter; thi man kan

af

af Christian den Fjerdes mange Stiftelser, Stæders Fundationer, Havnes Anlægninger og Handelens Forfremmelse 2c. slutte, hvad han vilde have udrettet, hvis han havde været Czar udi Rusland, hvor i hver Krog og Ekke gaves saa rig Materie til Omskøbning; Begge signaliserede sig ikke allene ved Fabriquers, Manufacturers og Academiers Stiftelser, men endog ved hele Stæders Fundationer. Petersborgs Anlæggelse er den russiske Monarchs Mesterstykke; derimod kan ballancere de mange Kjøbstæder, som Christiania, Christiansand, Christianstad, Glückstad, Christianshavn, Christianopel, samt en stor Del anseelige Slotte og utallige andre Bygninger, som af Christian den Fjerde ere anlagte, og hvorpaa faa Exempler findes udi nogen Konges Historie. Begge havde deres Tanker stedse henvendte til Handelens Forfremmelse, for hvis Skyld de tenderede Ting, som ingen Anden kunde rinde isinde. Peter forenede ved stort Arbejde Floder, for at gjøre Fart igjennem sit hele Land til Vands fast indtil Japan, afførdigede ogsaa Mathematicos og Sømænd, for at udforske de yderste Grændser af Norden og ubekjendte Have. Christian den Fjerde søgte ved adskillige Tog at udfinde det gamle Grønland, arbejdede paa at finde Vej igjennem den nordiske Sø indtil America, var ogsaa den første danske Konge, som stiftede Colonier udi Indien. Begges Hovedlyst var Sømandskab og

Skibs-

Skibsbyggeri. Historien vidner, at Christian den Fierde med egen Haand havde giort Udkast til de største Skibe udi hans Krigsflode; hvilken i Henseende til Skibenes Storhed og Godhed passerede for den anseeligste udi Europa. Peter, for at erhverve sig Kundskab udi Skibsbyggeri, paatog sig selv en Tieners Skikkelse, saa at han blev seet udenlands med Øxen udi Haanden at agere Tømmermand; Virkningen deraf var, at anseelige Floder, saavel udi den sorte Sø som udi Østersøen i hans Tid bleve anlagte. Begge søgte at befordre Lærdom og boglige Konster; den Forskiel allene var, at Christian den Fierde ogsaa selv var lærd; men Peter allene Elsker af Lærdom, naar man vil dømme Lærdom efter academisk Stil og Talemaade; thi man kan ellers sige, at den er virkelig lærd, der i Grund haver udstuderet vigtige og nyttige Videnskaber, endskiøndt han ikke kan forklare dem paa de lærde Sprog; udi den Henseende kunde den russiske Monarch passere for en lærd Herre, ja regnes blandt de værdigste Lemmer af det parisiske Videnskabs-Academie, hvorudi han havde ladet sig indskrive. Man seer heraf, at disse tvende Herrer have i Alting opfyldt Regenteres Pligt, ja at de have udrettet mere, end man kunde vente. At Czarens Bedrifter ere større, maa tilskrives saavel Lejligheden som hans uomskrænkede Magt. Den Ene kunde iværksætte alt, hvad han vilde; den Anden

vilde iværksætte alt, hvad han kunde; Villien var hos Begge den samme, men Evnen i Henseende til Regjeringen var ulige; saa at det hed hos den Ene: saaledes vil jeg have det; men hos den Anden: saaledes vilde jeg gjerne have det; hos den Ene: saa skal det være; hos den Anden: saaledes maa det efter mit Raads Godtfindende blive. Thi der er ingen Tvivl paa, at Christian den Fjerde jo havde gjort meget mere, hvis hans Hænder havde været mindre bundne. Begge førte et tarveligt, simpelt og borgerligt Levnet, saavel udi Mad og Drikke, som udi Klæder; saa at man derudi ikke kunde distingvere dem fra Almuen; thi de lode sig ofte tilfods uden Følge indfinde udi private Huse, men glemte derhos ej ved Lejlighed at vise, at de vare Konger. Ingen Regenter have bedre forstaaet deres Financer, og i Grund mere udstuderet Rigernes Oeconomie. Derpaa vises adskillige Exempler i Begges Historier, især i Christian den Fjerdes; thi jeg haver seet hans egenhændige Instruxer for Kjøkken- og Kjelder-Sager; dog, naar Rigets Ære og Fornødenhed det udfordrede, blev intet sparet; men den Ene saavelsom den Anden gjorde Depenser, som gik indtil Magnificence. Ligesom nu disse tvende Monarcher lignede hinanden udi Dyder og store Qvaliteter, saa havde de ogsaa tilfælles Fejl og Skrøbeligheder. De vare Begge hastige, og kunde snart overiles af Vrede; deres Diæt, især

udi

udi Drik, var ej heller ordentlig. Man lægger ogsaa Begge dette til Last, at de occuperede sig ofte med altfor ringe Sager; Czaren udstuderede Alting indtil gemene Haandværker; og den danske Konge ordinerede Kjøkken- og Kjelder-Sager, underviste Skrædere, Skomagere, Tømmermænd, Murmestere, og alle Slags Haandværksfolk, ja gav Ordre, hvorledes man skulde omgaaes og handle med de kongelige Børns Klæder, Sko og Strømper. Saadant kunde lægges store Regenter til Last; men, som vigtige Sager af dem ikke blive forsømte, saa kan man sige, at deslige smaa Forretninger tjene allene til Bevis paa et forunderligt stort Begreb og Arbejdsomhed, og give tilkjende, at deres høje Embeder, hvor store og vanskelige de end vare, saa vare de dog ikke tilstrækkelige for slige store Genier og arbejdsomme Herrer. — See, der haver min Herre, hvad jeg i en Hast haver kundet samle til denne Sammenligning; han man selv lægge til, hvad jeg kan have forglemt.

Jeg forbliver rc.

To hundrede og sex og halvtredsindstyvende Epistel.

Til **

Min Herre spørger, hvilke nye Bøger jeg nu læser: jeg læser ingen nye, men slider paa de gamle, og i disse Dage haver jeg fat paa Plutarch, som jeg holder for, at man for ofte ikke kan læse. Samme Skribent er den, som allerførst haver opvakt hos mig Lyst til at læse gamle græske og latinske Autorer, som jeg udi min første Ungdom vragede. Det af bemeldte Autors Skrifter, som mig mest behager, er hans sammenlignede Historier, hvorudi jeg er enig med de fleste Lærde; dog bifalder jeg ikke dem, som udi samme Historier sætte størst Priis paa Sammenligningerne; thi mig synes, at de ere ikke saa vel udarbejdede, som Historierne, af hvis Læsning jeg aldrig kan blive kjed. Jeg bifalder dog ikke gandske dem af vore nye Skribenter, der holde for, at Plutarch havde gjort bedre at lade det blive ved Historierne allene, og ladet Læserne deraf selv gjøre Sammen-

menlignelser. Udi Plutarchs Sammenlignelser finder jeg adskilligt at udsætte, og haver jeg derpaa givet Prøve udi Lucius Syllæ Levnetsbeskrivelse, som Adskillige have bifaldet; jeg kunde paa adskillige Steder vise end flere Prøver; men vil denne Gang allene lade mig nøje med løsligen at examinere hans Sammenligning imellem Eumenes og Sertorius. Jeg vil ikke tale om, at derudi, saavelsom udi de andre Sammenligninger, findes intet uden løslige Reciter af de sammenparrede Heltes Bedrifter, saaledes nemlig, at den haver gjort det, den Anden derimod det; hvilket er noget, som enhver Læser i en Hast kan finde paa. Men jeg vil vise en Slags Uagtsomhed og Vildfarelse udi hans Domme selv. Plutarch anfører først de Ting, hvorudi Eumenes tildømmes Prisen; deriblandt er dette, at Eumenes, som udi Alexanders Tid ikkun havde været en Haandskriver, blev efter hans Død betroet at commandere de gamle sejerrige Macedonier. Sertorius derimod var en anseelig romersk Feltherre, førend han anførte de Spanier og Lusitanier. Men, saasom man af Alexander Magni Historie seer, at Eumenes udi samme Helts Levendelive ved Hurtighed og Tapperhed saaledes allerede havde distingveret sig, at han derved havde opvakt Jalousie blandt de store macedoniske Anførere, saa kan man ikke forundre sig over, at hum efter Alexanders Død, da alle Provindserne

bleve

bleve delte imellem Anførerne, en liden Provinds blev assigneret, helst saasom han var en Favorit af Perdicca, hvilken ham dertil befordrede. At han siden commanderede de gamle stridbare Macedonier, skete endel ved samme Perdiccas Befordring, som var de kongelige Børns Formynder, endel ogsaa, efterdi han af Alexanders Generaler var den eneste, som affectionerede det kongelige Hus. Alt dette tiener derfor ikke til Beviis paa Eumenis store Qvaliteter, saa at han derudi kan have Fortrin for Sertorius, hvilken de uoverttvungne Spanier og Lusitanier ansaae med saa store Øjne, at de haabede under hans Anførsel at holde Stand imod den hele romerske Magt, og imod saadanne Anførere, som Metellus og Pompejus. Den anden Post, hvorudi Autor giver Eumenes Fordeel for Sertorius, er denne, at den Første havde flere Vanskeligheder at bestride; ligesom det var vanskeligere at erholde Sejer udi Spidsen af de uovervindelige macedoniske Soldater, end med raa og udisciplinerede Spanier, med hvilke Sertorius ideligen triumpherede over de store romerske Generaler, som Ingen paa de Tider kunde imodstaae. Autor tager end mere Fejl udi efterfølgende Poster, hvorudi Fordel gives Sertorius for Eumenes. Han siger, at Eumenes elskede Krig og Urolighed, og kunde have levet i Fred og Sikkerhed, hvis han vilde have givet de andre macedoniske Anførere efter. Sertorius

der=

derimod elskede Fred, og greb til Gevær allene for at beskytte sit eget Liv. Men derimod kan siges, at, saasom Eumenes havde paataget sig at beskytte det kongelige Hus mod de andre Usurpateurs, saa vare de Krige, som han førte, ikke mindre fornødne end berømmelige. Sertorius derimod, for at understøtte den tyranniske Marii faldne Parti, førte Krig imod sit eget Fædreneland; og kan ingen Tvivl være, at han jo gjerne havde bekommet sin Fred, hvis han havde villet forlade samme forhadte Parti; saa at Plutarchs paafølgende Raisonnement er gandske urigtigt, nemlig, at Eumenes førte Sværdet, allene for at commandere, men at Sertorius commanderede imod sin Villie, for at sætte sit Liv i Sikkerhed; thi Eumenes var udi den Tilstand, at han ikke kunde være neutral, men maatte slaae sig til et Parti, enten til Antigonus, som var det kongelige Huses Fiende, eller til det kongelige Hus; det første Parti var det stærkeste, men uanstændigste; det sidste det svageste, men prisværdigste; saa at man seer, at Eumenes her lastes, efterdi han agtede sin Ære højere end sin egen Sikkerhed. Videre lægger Plutarch Eumenes dette til Last, at han agtede at tage Flugten, og blev greben, da han var udi samme feige Forsæt; da Historien dog siger, at, da han mærkede, at hans egne Folk conspirerede imod ham, han raadslog med sine Venner, om det ikke var tjenligt

at retirere sig til Cappadocien, men at han omsider fattede det heroiske Forsæt at levere sin Fiende udi saadan slibrig Tilstand et Feltslag; hvilket ogsaa skete, og Sejer derpaa fulgte. Saa at det synes, at Autor ikke haver givet Agt paa, hvad han selv udi Historien haver skrevet. Det samme kan siges om hans sidste Raisonnement, hvorudi han lægger ogsaa **Eumenes** dette til Last, at han udi sit Fængsel tiggede **Antigonus** om sit Liv, da han selv udi Historien viəner, at han forlangte en hastig Død. — Jeg haaber, at dette og andet ikke kan siges at være antegnet af Begjerlighed til at criticere; thi Enhver kan heraf klarligen see, at den hele Sammenligning er en Kjede af Vildfarelser og Uagtsomhed. Men alt dette betager mig ikke den Ærbødighed, som jeg stedse haver havt for **Plutarchs** Skrifter, hvis Skjønsomhed jeg ellers i utallige Ting seer og erkjender. Jeg vil ikkun herved allene vise, at jeg ikke kan bifalde dem, som ansee hans Sammenligninger som Kjernen af alle hans Skrifter.

Jeg forbliver 2c.

To

To hundrede og tre og tredsinds-tyvende Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at Han for nogen Tid siden var udi et Selskab, hvor man heftig disputerede om de tvende navnkundige Statsministre, Corfitz Uhlfeld og Griffenfeld; og at Nogle gave Fortrin til den Første, Andre igjen til den Sidste. Min Herre forlanger at vide, hvilket Parti jeg bifalder; og beder, at jeg vil gjøre en Sammenligning imellem disse tvende anseelige Mænd, helst, saasom Han holder for, at jeg haver været temmelig lykkelig udi deslige Afridsninger. Jeg takker for de Tanker, Han haver om min Capacitet udi saadant Arbejde. Jeg vilde derfor gjerne være Ham derudi til Fornøjelse; men, saasom man udi trykte Bøger haver ikkun liden Kundskab om den Sidstes Bedrifter, saa vil saadant Arbejde blive vanskeligt og ufuldkomment; dog vil jeg stræbe at give en løslig Afridsning efter den liden Kundskab, som jeg haver herom. Betragter man

Begges Fødsel, Education og Fremgang til de højeste Æresposter, da findes derudi stor Uovereensstemmelse. Uhlfeld nedstammede fra et af de anseeligste Huse udi Danmark; Griffenfeld derimod var en Vinhandlers Søn; den Første var oplært udi Statssager og adelige Videnskaber; den Anden lagde udi sin Skolegang Grund til de Studia, som bane Vej til et Præstekald eller Skole-Embede. Den Første var udi sit Løb til Embede, og udi sine Prøve-Aar ligesom ved Haanden fremledet, endel ved sine mægtige og talrige Slægtninge, endel ved sit fordelagtige Giftermaal med Christian den Fjerdes kjæreste Datter. Den Sidste derimod havde ligesaa mange Vanskeligheder at bestride, og maatte igjennem en ujævn og stenagtig Vej slæbe sig frem til Maalet. Thi, ligesom den Første havde til Befordrere de mægtigste Mænd udi Riget, der glædede sig ved hans Forfremmelse, saa havde den Sidste de anseeligste Mænd imod sig, der ansaae hans Forfremmelse med skele Øjne, og søgte, som man siger, at dræbe Fosteret udi Fødselen. Naar man dette betragter, og seer, at den Ene gik frem paa en Sti, fuld af Hindringsstene, og den Anden fandt en bred og banet Vej for sig, kan man let falde paa de Tanker, at Griffenfeld maa have af Naturen været begavet med større Pund end Uhlfeld. Men, saasom Alle vidne, at Uhlfeld udi sin Opvext allerede var anseet med store

Øjne

Øjne, og at han udi sin grønne Ungdom, efter Ogerii og andre Vidnesbyrd, blev holden som en Zirat for den danske Adel, saa kan herudi intet Fortrin gives Griffenfeld; men man maa heller holde for, at, endskjøndt den Første ikkun havde været en Vinhandlers Søn, som den Sidste, han dog kunde have gjort samme Spring, og uden Cooperation af anførte Ting kunde have svinget sig ligesaa højt. Man maa derhos og mærke dette, som lægger en stor Vægt til den Førstes Meriter, at han erhvervede sig saadan Distinction paa de Tider, da det danske Hof vrimlede af store Statsmænd og lærde Personer, og administrerede de vigtigste Sager under en Konge som Christian den Fjerde, der med egen Hjerne lagde Grundvold til alle Ting, og exeqverede dem selv; da derimod Conjuncturerne vare i den Henseende mere fordelagtige for den Sidste, der levede under Christian den Femte, som fornemmeligen søgte at distingvere sig udi Krigssager og udi Spidsen af en Krigshær, og som lod Statsforretninger ankomme paa de Ministre, som han havde Fortrolighed til. Man kan derfor sige, at Begge ved særdeles Capacitet og rare Naturens Gaver banede sig Vej til de højeste Embeder, og at det var derved at Uhlfeld blev Rigets Hofmester og Griffenfeld Stor-Cantzler. Vil man derimod dømme om disse anseelige Mænds Capacitet efter Begges Forretninger, da maa man holde for,

at

at Uhlfeld af mange Aars Erfarenhed maa have erhvervet større Kundskab udi Statssaqer end Griffenfeld; thi han haver været brugt udi de vigtigste Ambassader, og præsideret udi alle Freds-Congresser; da Griffenfelds Ministerium befatter ikkun en Tid af 4 til 5 Aar. Men just dette, at han udi saa kort Tid bragte sig udi Anseelse, giver Anledning til at fatte des højere Tanker om hans Capacitet. Vel ville Nogle hertil sige, at den store Reputation, som han udi dette korte Ministerium erhvervede sig, og de mange Caresser, som ham bleve gjorte af de fleste europæiske Potentater, rejste sig tildels af den Naade, som han stod udi hos Christian den Femte, til hvis Venskab Holland, Frankrig, Spanien, Kejseren og Brandenborg da trængte, saa at de derfor addresserede sig til ham, som til den, hvis Raad Kongen da fulgte. Men man kan dertil svare, at just den store Tillid, som Kongen udi slige vigtige Conjuncturer havde fattet til ham fremfor alle andre Undersaatter, kan tjene til Bevis paa en ugemen Dueligheb; man kan ogsaa sige, at fast ingen Statsminister paa de Tider førte Pennen med større Fynd og udenlandske Correspondencer med større Adresse; saa at derfor, hvis Uhlfeld kan siges udi Almindelighed at have været større Statsmand, saa synes det at Griffenfeld haver været habilere Secretair, og med større Fynd, Zirlighed og Færdighed haver kundet

expe-

expedere Cabinetssager. Til Beviis paa hans store Færdighed anføres blandt andet den zirlige latinske Tale, hvilken han engang ex tempore holdt til en fremmed Gesandt, som lagde første Grundvold til hans store Lykke. En saadan Commission havde Uhlfeld neppe paataget sig, hvorvel han udi adskillige andre Ting kunde være den Sidstes Læremester, og derfor af fremmede Skribenter tillægges den Titel af en af de største Mænd i Europa. Saasom disse tvende anseelige Ministre besadde store Dyder, saa havde de ogsaa store Fejl, ja saadanne, som man forud kunde spaae at ville styrte dem udi yderste Fordærvelse. Begge vare slagne med en overvættes Ambition; Begges Ærgjerrighed var lige stor, men den Førstes farligere; thi, som Griffenfeld vilde være primus inter pares, det er den Mægtigste iblandt Rigets Undersaatter, saa lød den Anden derimod sig ikke nøje med en Undersaats Tilstand, men søgte at gjøre sig formidable ikke allene for sine Medborgere, men endogsaa for det kongelige Hus, hvorudover hans Fald blev ogsaa størst. Man kan i saa Maade stile den Førstes Ambition en lastværdig Højmodighed, og den Sidstes en Stolthed, det er saadan en, som findes hos Folk, der af Støvet komme til stor Værdighed; thi han ligesom skammede sig ved sin Herkomst, kastede Foragt paa sine gamle Venner og Slægtninge, ja væmmedes ved sin egen Moder; da

Uhl-

Uhlfeld derimod var elsket af sin Frue og sine Børn, og var omgjængelig mod sine Undermænd, stillede sig allene trodsig og fræk an imod det kongelige Hus; saa at, ligesom Griffenfeld var en god Undersaat, men en ond Borger, saa var Uhlfeld en god Borger, men en farlig Undersaat. Begge bleve dømte til Livsstraf, skjøndt deres Mishandlinger vare ikke lige; thi den Første blev overbevist om Forræderi mod Kongen og Fædrelandet; om den Sidstes Utroskab derimod bliver endnu disputeret; thi udaf Processen sees ikke saa tydeligen, at han var en utro Undersaat, som at han var en interesseret og pengegjerrig Minister; hvorudover, saasom den Første efter sin anden Undvigelse blev rettet in effigie, saa blev den Sidste benaadet med evigt Fængsel; heraf kommer det, at den Sidste blandt Efterkommerne haver havt adskillige Advocater, men den Første slet ingen, thi intet kan siges til hans Forsvar, men Alle maa tilstaae, at han havde fortjent den Straf, som ham overgik. Alt, hvad en habil Advocat kunde ophitte, for at extennuere hans Misgjerning, var dette, at man kunde sige, at han dertil forfaldt ikke saa meget af oplagt Raad, som af Hevngjerrigheds Affect, hvilket hans hidsige Natur ikke tillod ham at styre. Men Saadant undskylder ham ikke; thi en Misgjerning er en Misgjerning, et Mord er et Mord, ved hvad Lejlighed det skeer, og af hvad syndig Motiv man dertil

kan

kan drives. For en borgerlig Ret er det det samme, skjøndt sensu morali der kan være nogen Forskjel, som Motivernes Betragtning pleje at foraarsage. En spinder paa et Forræderi allene for at forraade, en Anden drives dertil af Hevngjerrighed; Gjerningen er lige strafværdig, skjøndt Gjerningsmændene dømmes ikke at være lige onde. Uhlfeld var udi den sidste Casus. Naturen havde prydet ham med mange herlige Gaver, som han i mange Aar betjente sig af til Landets og sin egen Ære. Hans høje Mod, som var hans Hoved-Passion, havde havt fortræffelige Virkninger under Christian den Fjerdes lange Regjering, da han var anseet ikke allene som en nyttig Minister, men som en Zirat for sit Fædreneland. Men den samme Affect, som lagde Grundvold til hans Ære og Højhed, lagde siden Grundvold til hans Fald og Fordærvelse. Han havde udi Christian den Fjerdes Tid været Landets Kjeledægge, og ligesom han selv havde glimret og været en Prydelse for det ene Kjøn, saa havde hans Frue Eleonora Christina været en Zirat for det andet. Men, da ved den nye Regjering Conjuncturerne forandredes, saa Alt, hvad han traadte paa, blev, som Poeten siger, ikke til Roser mere, men undertiden til Tidsler, kunde han ikke finde sig udi mange Ting, hvortil han ikke var vant, og jo meer Misfornøjelse han derover lod see, jo flere tykke Skyer rejste sig op for

ham;

ham; saa at hans Vrede gradvis forøgedes, og omsider kom udi den Fermentation, at den skummede over alle Bredde, ja at han saaledes forglemte sig selv, at han af Ambition opofrede Ære, Liv og Velfærd. Man seer heraf, hvad som forledede denne Mand til de fortvivlende Anslag imod sit Fædreneland, og at Conclusionen bliver denne: at han vel fortjente den Straf, som blev fældet over ham, men saadan Straf, som heller fældes over en Coriolanus end over en Catilina; og at, hvis Griffenfeld havde bedrevet en lige Misgjerning, Straffen vel burde have været lige, men de Tanker, man kunde formere sig om Personerne, ulige.

Jeg forbliver ꝛc.

Tre hundrede og tre og tyvende Epistel.

Til **

Jeg haver i en af mine Epistler tilkjendegivet, at en Konge i Engelland, endskjøndt han besidder ikkun maadelige Qvaliteter, kan ved visse Reglers Jagttagelse erhverve sig fast en uomskrænket Myndighed. Et stort Exempel derpaa vises udi Henrik den Ottendes Historie. For hans Tid kunde fast ingen Konge være Nationen tilmaade; man hørte ikke andet end Misfornøjelse og Oprør, som skilte een Regent efter en anden ved Rige og Livet. Man tilskriver vel Saadant den Bitterhed, som regjerede imellem de tvende kongelige Huse af York og Lancaster; men man seer, at Urolighederne ikke ophørte, endskjøndt begge disse Familier bleve forenede udi Henrik den Syvende. Thi samme Konge, endskjøndt han var en af de habileste Regenter, der nogen Tid haver siddet paa Tronen, og med saadan Konst haver regjeret, at man haver givet ham Navn af den engelske Salomon, levede dog dagligen i Frygt for at see sig skilt ved

Ri-

Riget. Man seer ogsaa, at adskillige af de efterfølgende Konger, som Jakob den Første, Carl den Første, Jakob den Anden, Wilhelm, at have ført møjsomme Regimenter, saa at Parlamenterne stedse have disputeret dem deres Myndighed. Saa at man derfor maa lede efter en anden Aarsag til den blinde Lydighed, som den engelske Nation lod see mod Kong Henrik den Ottende, helst saasom samme Konges Regiment var langt mere uordentligt end adskillige Andres, der dog ikke kunde være Engellænderne tilmaade. Thi han var en slet Husholder. Den overmaade store Skat, som hans Fader efterlod sig, blev i en Hast udøst paa Gaver og unyttige Ting, og den Rigdom, ham af de reducerede Klostere tilfaldt, forsvandt ligemaade i kort Tid. Hans Strænghed gik undertiden til Tyranni. De anseeligste Mænd udi Riget bleve tracterede som Disciple af en myndig Skolemester. Han lod henrette tvende af sine Dronninger; skilte sig uden Aarsag ved tvende andre, og den Femte med al sin Konst og Føjelighed stod i Fare for at underkastes samme Skjebne. Han understod sig at vende op og ned udi Religionssager, foreskrev visse Religions-Artikle efter sit eget Hoved, som Alle maatte forbinde sig til at troe; og hvo som ikke rettede sig derefter, maatte vandre til Baal og Brand. Et eneste af saadant Foretagender kunde have sat det hele Folk udi Bevægelse under andre Konger; men man

skik-

skikkede sig med Taalmodighed udi Alt, hvad denne Konge foretog sig; ja Parlamentets Lydighed og Føjelighed gik saavidt, at det engang, nemlig udi Aaret 1540, forordnede, at man skulde troe Alt, hvad Kongen fandt forgodt at gjøre til Religions-Artikel. Han forandrede Successions-Ordenen nu paa een, nu paa en anden Maade; og hvor ilde grundet enhver Anordning var, og hvor meget den stred mod Landets Grundlove, blev den dog ikke allene approberet, men endogsaa rost. Naar man dette betragter, maatte man tænke, at Nationen var forvandlet, saasom ikke mindste Levninger af forrige Kjækhed syntes at være tilbage. Men med alle de Fejl, som fandtes hos denne Konge, besad han dog visse Qvaliteter, som vare Engellænderne saa behagelige, at de saae igjennem Fingre med alle de Ting, som de under andre Konger havde stødt sig over. Hvorvel han ved alle Lejligheder gav tilkjende, ikke at ville lade sig controllere af Nogen, saa gav han dog tilligemed stedse tilkjende, at han elskede sine Undersaatter; hvilket de ogsaa troede, og det desheller, saasom han ikke kunde forstille sig, men stedse med Aabenhjertighed gav sin Mening tilkjende. Han lod see en bestandig Fortrolighed til Parlamenterne, for hvilke han androg ikke allene Rigets almindelige Anliggender, men endogsaa sine egne Hussager; hvilket havde den Virkning, at de føjede ham udi alle, endogsaa ubillige Ting. Naar

han

han trængte til Subsidier, hvilket ofte skete formedelst hans slette Husholdning, da, istedenfor offentligen at anholde om Undsætning, gav han ofte allene sin Trang underhaanden tilkjende, saa at Parlamentet ubedet gav ham meer end han behøvede. Den uomskrænkede Myndighed, som han i de fleste Ting øvede, var stedse geleidet med saadan Candeur, at Undersaatterne bevægedes deraf heller at udstrække end indskrænke de kongelige Regalier. Man kan sige, at Parlaments-Herrerne heller kunde ansees som hans Domestiqver, end som Folkets Deputerede; thi hans Ord vare ofte som Oracler, saa at Ingen, ehdel af Frygt, ikke torde, endel af Kjærlighed ikke vilde imodsige ham. Sees saa heraf, at han med sin Enfoldighed, som gav ham Navn af en selsom, men tilligemed en ærlig og aabenhjertig Regent, udvirkede det, som de habileste Regenter med al deres Regjeringskonst ikke have kundet erholde.

Jeg forbliver 2c.

Tre hundrede og fire og tyvende Epistel.

Til **

Blandt de allerdydigste gamle Romere regnes gemenligen Marcus Junius Brutus, Cæsars Banemand. Naar man forekastede Romerne, hvi den Mand kunde vises som et Exempel paa Dyd, der myrdede sin Velgjører og en af de anseeligste Mænd, som er at finde udi gamle og nye Historier, da svarede dertil, at det altid er en Merite at omkomme en Tyran; og betjente man sig derfor af det græske Axioma, nemlig: ὀυδὲν πιςὸν ἐςι πρός τυράννυς ἐδ ἔνορκον. Det er: man bindes end ved Ed til ingen Troskab mod Tyranner. Men hertil kan gjøres tvende Spørgsmaal: 1) om Cæsar var en Tyran? 2) om man mod en virkelig Tyran ingen Tro eller edelig Løfte bør holde? Om det første bliver meget disputeret, og den sidste Mening bliver forkastet af alle fornuftige Moralister, endogsaa blandt Hedninger, saa at edelige Løfters Brydelse autoriseres ikke uden

af

af de saakaldte Christi Statholdere, hvilke have decideret, at man ingen Tro og Løfte bør holde mod Kjættere. Hvad som mest graverer **M. J. Brutus**, er, at Cæsar var ikke allene hans Velgjører, men endog elskede ham fremfor alle Romere. Han var derforuden efter Manges Mening udi de daværende Conjuncturer saadan Mand, som Rom ikke kunde undvære. *Seneca* siger, at han saaledes havde incorporeret sig med Republiqven, at man ikke kunde skille den ene ved den anden, uden at ødelægge Alt; (olim ita se induit reipublicæ *Cæsar*, ut seduci alterum non possit, sine utriusqve pernicie; nam, ut illi viribus opus, ita & huic capite). Man haver derfor Vanskelighed at vise saadan Gjerning at være en dydig Mands Foretagende; allermindst kan man bifalde det Klagemaal, som han nyligen for sin Død udøste mod Dyden saaledes: **ulykSalige Dyd! hvor meget er jeg i din Tjeneste ikke bleven bedraget? Jeg havde tænkt udi dig at finde nogen Realitet; men jeg mærker, at jeg haver ikkun holdet mig til en Skygge og til Lykkens Slave.** (*Ἐγὼ δέ σε ὡς ἔργον ἤσκεν, σὺ δὲ ἐδούλευες τύχῃ*). Thi man kan ikke sige, at han var udi Dydens Tjeneste, den Tid han myrdede Cæsar. Og derfor er dette Mord en Plet udi hans Levnet, som aldrig kan aftoes. I det øvrige, naar man tilsidesætter dette, kan man ikke sige, at

hans

hans Tale er ilde grundet; thi Erfarenhed viser, at Dyd og Velstand sjelden følges ad; thi ved Ærlighed bevæbner man de fleste Mennesker imod sig, saasom de fleste ere onde. Saa at derfor den fornemste Motiv til Dydens Øvelse maa være en god Samvittighed for Alle, og Haab om Belønning udi det andet Liv for Christne.

Jeg forbliver ꝛc.

Tre hundrede og fem og tyvende Epistel.

Til * *

Jeg haver udi min Heltinde-Historie vist, at Exces af Ærlighed kan tabe sit Navn af Dyd, og at Bestandighed, som ikke er geledet med Skjønsomhed og Forstand, kan forvandles til Haardnakkenhed. Jeg haver i den Henseende sagt, at den Haardhed, som Herodes og Tiberius øvede mod Mariamne og Agrippina, ikke kan agtes at være Tyranni, saasom der udfordredes en philosophisk Koldsindighed til at skikke sig udi den Stivhed, som bemeldte Princesser stedse lod see. Jeg undskylder derfor dog ikke den øvede Haardhed, helst mod ubevæbnede Personer. Man veed, at de fleste Virtuoser ere egensindige; hvorudover ædelhjertede Regenter see gemenligen igjennem Fingre med deres Fejl; ja der findes de, som istedenfor at vredes over deslige Folks Capricer, heller divertere sig dermed. Horatius fortæller om den gamle Sanger Tigellius, at hverken Keiseren,

ren, Kejserinden, eller det hele kejserlige Hus kunde formaae ham til at synge, naar han ikke vilde; men, naar Ingen bad ham, sang han saalænge, at man havde ligesaa stor Møje med at faae ham til at holde op igjen.

— — Si collubuisset, ab ovo
Usqve ad mala cantaret.

Den persiske Konge Schack Abas den Første, som ellers var en af de myndigste Regentere, som Persien nogentid haver havt, kunde med al sin Strænghed ikke bringe sin Urtegaardsmand til Docilitet; thi, naar Kongen befol ham noget, som angik hans Profession, og han mente at forstaae det bedre, rettede han sig efter sit eget Hoved, sættende Kongens absolute Befaling tilside. Historien vidner, at, saasom Abas havde mærket, at Manden var baade duelig og ærlig, saa holdt han ham saadanne Capricer tilgode, og loe deraf. Udi min Tid var udi Paris en Organist ved Navn Marchand, som passerede for en af de største Mestere udi Europa; den Samme var engang bleven stødt for Hovedet, og derfor aldrig vilde spille udi Kongens Capel, men hver Søndag og Fest spillede udi den store Franciscaner-Kirke udi Paris, hvor jeg selv ofte haver hørt ham. Der

 siges,

siges, at Kong Ludvig den Fiortende ofte loe deraf, og lod ham have sin Villie. En Regent kan vel ikke lastes, om han revser saadan Egensindighed; men han kan berømmes, om han seer igjennem Fingre med saadanne Mennesker, naar de i det øvrige ere gode duelige og nyttige Undersaatter.

Jeg forbliver ꝛc.

Tre

Tre hundrede og syv og tredivte Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at han ikke kan bifalde mig udi de Betænkninger, som jeg haver givet over Rapins engelske Historie, som han holder for et Mesterstykke. Jeg nægter ikke, at jo Historien er skreven baade med Skjønsomhed og Upartiskhed; jeg haver ogsaa sagt, at jeg regner den iblandt de allerbedste Historier, som i denne og forrige Alder er kommen for Lyset. Jeg haver ogsaa viist, at adskillige ugrundede Critiqver derover ere fældede, og at man deraf lærer, hvor vanskeligt det er at skrive Alle tilmaade. Jeg haver allene udi den Sammenligning, som udi mine latinske Epistler er gjort imellem P. Daniel og Rapin, tilkjendegivet, at Nogle have af Feil seet formeget udi den første, men forlidt udi den sidste; ja at de have afmalet den franske Historie som en Roman, og den engelske som et Værk, der ingen Critiqve kan underkastes. Begge Domme ere udi mine Tanker partiske; thi den Første haver med sine Feil ogsaa

sine

sine store Meriter, og den Sidste med sine Meriter ogsaa adskillige Feil; hvilket dog ikke hindrer, at jo den ene saavelsom den anden kan regnes blandt de bedste Historier, som de nyere Tider have tilvejebragt. Jeg vil her ikke igjentage de Antegnelser, som jeg forhen haver gjort over Rapins Historie, som hans Efterladenhed i at citere tydeligen sine Autorer, og hans Sparsomhed i at anføre Krigsbedrifter. Jeg vil allene som et Tillæg anføre dette, at han kommer mig for at have opført sig heller som en Publicist end som en Historieskriver, ja undertiden heller som en Advocat. Den Proces, for Exempel, som udi Carl den Andens Tid rejste sig af et Mord, som blev bedreven paa en Herredsfoged, er fast ligesaa vidtløftigen udført som Cromwels hele mærkelige Regjering. Jeg admirerer allene den Maade, paa hvilken han haver udført adskillige Tvistigheder, og de upartiske Domme, som han haver fældet derover. Saadant er vel en Historieskrivers Pligt, men dog ikke den eneste; thi Bedrifternes Narration maa derefter proportioneres, saa at, naar man forklarer omstændeligen Aarsagen til en Krig, maa man ogsaa udførligen vise, hvorledes den er ført. Udi det første er bemeldte Historieskriver maaskee altfor omstændig, og udi det sidste alt for kort. Thi Oprindelsen til en Tvistighed forklares med samme Omstændelighed, som en Sag plejer at ageres for en Ret; men et decisiv Feldtslag, som

gjør

gjør Ende paa Tvistigheden, udføres ofte i et Par Linier. Det første maa gjøres, men det sidste dog ikke undlades; thi Læseren vil vide det ene saavelsom det andet. Han vil vide det, som er nyttigt, men vil tilligemed læse det, som gjør Historien angenem, helst naar det sidste er og blandet med Nytte, oplyser Historien, og giver Personernes Caracter saavel i Modgang som i Medgang. Intet, for Exempel, interesserer mere en Læser, end den skotske Dronnings Maria Stuarts Endeligt; Historien deraf er mere end bevægelig, og viser Personens Portrait. Men en Execution, som med Omstændighed efter dens Importance bør beskrives, udføres af Rapin med et Par Ord allene, nemlig: og derpaa blev hun rettet. Ligeledes tales om Kong Carl den Førstes Execution; den mærkeligste, som er at finde udi gamle og nye Historier; thi Autor siger allene, at Kongen blev rettet den 30 Januarii, uden at melde det ringeste om hans Contenance, Tale og andet paa Retterstedet. Jeg vil ikke tale om Andres Executioner, som er af mindre Importance, som dog andre Historieskrivere holde nødvendigt omstændeligen at udføre. Det meste, som jeg finder at udsætte hos bemeldte Skribent, er dette, at han ofte udelader mange mærkelige Ting, hvorved Historien mutileres. Man haver ikkun til Beviis derpaa at examinere Dronning Elisabeths Historie; man finder derudi hos andre Skribenter Op-

rindelse og Anledning til de store Hoved-Secter udi Britannien, hvormed Kirken endnu plages. Derom tales ikkun med faa Ord af Rapin, eller det gandske forbigaaes, som noget, der er Historien uvedkommende. Videre tales intet om Dronningens egne Meninger udi Religionen, som ellers er Kjernen af Burnets og andre engelske Skribenteres Historier, og som viser, at hun derudi var hverken den herskende Kirke eller Puritaner til Maade. Jeg vil ikke melde om, hvad herudi forbigaaes af store Stiftelser udi Engeland, hvorved det blev ligesom omstøbt udi en ny Form, og bragt paa høieste Spidse af Velstand. Udi andre Regenters Historier møde og Omissioner af samme Vigtighed; hvilke, om Autor havde anført istedenfor de mange vidtløftige Taler og Documenter, hvormed hans Værk, især Carl den Førstes Historie, er opfyldt; (thi naar man borttager Rusworths Acta publica, som derudi ere Ord for Ord indførte, bortgaaer mere end den halve Del af samme Historie) — hvis, siger jeg, Autor havde været meer omstændig udi det, som er historisk, og udeladt de vidtløftige Documenter, eller efter Burnets Exempel anført en Samling deraf udi Enden af Historien, havde Alle læst hans Skrift med stor Begjerlighed.

Jeg forbliver rc.

Tre

Tre hundrede og syv og halvtredsindstyvende Epistel.

Til **

De store Sørgespil, som udi forrige Seculo bleve forestillede udi Engelland, nemlig Carl den Førstes Mord, de Bevægelser, som nær havde styrtet hans Søn Carl den Anden udi samme Uheld, og den paafulgte uformodentlige Forandring, som satte ham istand, uden Hinder at erhverve et uomskrænket Herredom, og at skille det hele engelske Folk ved deres Religion og Frihed, tilskrives gemenligen Kongernes Foretagende imod Landets Privilegier og Grundlove og Undersaatternes Stivhed i at beskytte dem. Man kan ikke nægte, at Grundvold jo derved blev lagt til de store Bevægelser; men det var just ikke saadant Foretagende, som styrtede Storbrittanien udi yderste Forvirrelse og Fordærvelse; thi Bitterheden var ikke saa meget imellem Kongerne og Undersaatterne, som imellem Undersaatterne indbyrdes. Man maa med

Flid

Flid udstudere den engelske Kirke-Historie, for at finde de fornemste Motiver dertil. Udi Jakob den Førstes, Carl den Førstes og Carl den Andens Tid vare tvende Hoved-Secter, nemlig bisfoppelige og Presbyterianer. Af de samme bestod Landets Styrke. Disse tvende Secter havde Tvistigheder med hinanden om Kirke-Regimentets Indrettelse, saasom de Første vilde, at Kirken skulde regjeres ved Bisfopper, de Sidste, ved Presbyteros eller de ældste Præster. Men de vare enige med hinanden udi den civile Regjering, saa at de ene saavelsom de andre arbejdede paa at conservere Regjeringens Form, som den havde været udi Dronning Elisabeths Tid. Hvorudover alle de Bevægelser, som af dem bleve opreiste, sigtede allene til saadant Maal; dog søgte ingen af dem i Følge deraf at forandre det civile Regiment, eller at lade Tingen komme til Extremitet. Foruden disse tvende Hoved-Secter vare to mindre, nemlig Roman-Catholske og Independenter. Disse arbejdede paa Regimentets totale Forandring. De Første, saasom de mærkede, at Kongerne af det stuartske Hus favoriserede den romerske Religion, arbejdede paa at forskaffe Regenterne en absolut Enevolds-Magt. De Sidste, saasom de vare Hadere af al Subordination, søgte rent at kuldkaste den kongelige Myndighed, med hvilken de mente deres Religion ikke kunde bestaae. Saasom Begge vare ikkun ringe udi Tal og Anseelse, helst

helst de Sidste, som ogsaa af Kongerne vare fors hadte, saa syntes de tvende Hoved-Secter at have sig for dem lidet at befrygte. Men, uanseet deres Afmægtighed, spillede de dog omsider Mestere. Independenterne, en ringe og foragtet Hob, der bestod mestendeels af Drømmere, Sværmere og Saadanne, som kaldes Folk af det 5te Monarchi, satte i Værk det første Sørgespil, og bemægtigede sig Regjeringen ved saadant Middel: de mærkede, at de, ved at gaae aabenbar tilværks, intet kunde udrette, og derfor søgte at skjule sig under en af de store Secters Vinger, og, saasom Presbyterianerne udi det langvarige Parlament, som tvistede med Carl den Første, vare de folkerigste, sloge de sig til samme Sect, endel i Henseende til dens Styrke, endel og efterdi de udi Religions-Principer nærmede sig mere til Presbyterianerne end til de bispoppelige, skjøndt de hadede de ene ligesaa meget som de andre. De saa Independenter, som da vare Lemmer af bemeldte Parlament, stillede sig an som ivrige Presbyterianer, og alleene ved at tale heftigen imod den Misbrug, som Kongerne havde giort af deres Myndighed, spillede deres Rulle med saadan Konst, at Presbyterianerne ansaae dem som de redeligste og tilligemed kjækkeste Patrioter, ja som de beqvemmeste Redskaber, de kunde betjene sig af til Beskyttelse af Rigets Grundlove og

Un-

Undersaatternes Privilegier. Saasom de nu ved saadan Opførsel bleve anseete som de fornemste Støtter udi samme Parlament, erhvervede de sig under den listige Cromwels Disciplin meer og meer Anseelse, saa at deres Raad af Mængden, som bestod af Presbyterianer, gemenligen blev fulgt. Cromwel, Independenternes Hoved, da han dette mærkede, tog han derved Anledning til at oprette den Maskine, hvorved Regjeringen skulde kuldkastes. Saasom han ved sin ugemene Forstand, ved udvortes Devotion og simuleret brændende Iver for Presbyterianernes Interesse havde erhvervet sig de fleste Parlamentsherrers Tilliid, og han tilligemed var General-Lieutenant udi den Krigsmagt, som var udi Parlamentets Tjeneste imod Kongen, søgte han at besætte alle vacante Pladse udi Armeen med independentiske Officierer, og de igjen hvervede Soldater af samme Sect, saa at inden kort Tid fast den hele Krigsmagt bestod af lutter Sværmere og saadanne Folk, der holdt sig for Instrumenter, som af Gud vare udvalgte til at kuldkaste det kongelige Regimente. Dette altsammen blev drevet med saadan Konst og Simulation, og General Fairfax, som var en ivrig Presbyterianer, mente, at intet var sikkrere end at følge Cromwels Raad; og Parlamentet mærkede ikke, at man havde arbejdet paa dets Undergang, førend det var forsilde at fare-

kom-

komme den. Thi, da Øjnene omsider aabnedes paa dets Lemmer, og de søgte at hemme Independenternes tilvoxende Magt; kom Cromwel med sin bevæbnede Krigshær dem paa Halsen, hvilken rensede Parlamentet fra alle sine Modstandere, som han kaldte Ukrud og ildesindede Personer, saa at dette hele Corpus, som blev reduceret til et Underhus allene, blev tilligemed Armeen independentisk, og han derved kom istand til at skille Kongen ved Livet, og at kuldkaste Regjeringen, som og skete. Man seer heraf, at det er ubilligt at tilskrive den engelske Nations naturlige Tilbøjeligheder det, som ved særdeles Hændelser og selsomme Conjuncturer er skeet. Det er dog ikke troligt, at dette Sørgespil havde kunnet være bragt til Fuldkommenhed, hvis Independenterne ikke havde havt til Læremester og Anfører en saadan Mand som Oliver Cromwel, en af de største Genier, som er at finde udi gamle og nye Historier, hvilken saaledes vidste at føre sig Conjuncturerne til Nytte, at han gjorde muligt og satte i Værk det, som syntes gandske umuligt; thi man kan sige, at han med en Haandfuld af Folk undertvang Engelland, Skotland og Irland, og med samme Haandfuld af Folk holdt bestandigen alle tre Riger udi Ave. Intet tjener mere til Bevis paa denne Mands store Qvaliteter, intet beviser ogsaa mere tydeligen, hvad jeg ofte haver an-

mær-

mærket om de Virkninger, som flyde af Enthusiasmus; thi den fanatiske Affect, hvormed Krigsfolkene vare slagne, og hvorudi Cromwel med Konst og udvortes Devotion holdt dem stedse varme, gjorde dem med deres Anførere uovervindelige. De Roman-Catholske efterfulgte udi Carl den Andens Tid Independenternes Exempel, og derved tilvejebragte en fast ligesaa uventelig Forandring udi Regjeringen, som sees af efterfølgende. Da Regjeringen ved Cromwels Død blev forandret igjen, og Carl den Anden kom udi Besiddelse af sin Fædrene-Trone, spillede de Biskoppelige, som af Protestanter mest havde været det kongelige Hus bevaagne, igjen Mestere. De Roman-Catholske saae sig derfor ved Kongens Restitution at have lidet vundet, saasom de Biskoppelige Protestanter saavelsom Presbyterianer, hvorvel de indbyrdes vare uenige, vare dog enige i at hindre den romerske Religions Fremgang udi Storbrittanien. De arbejdede derfor paa at fomentere den Jalousie, som regjerede imellem de tvende Hoved-Secter, og søgte at overtale Kongen, som hemmeligen var Roman-Catholsk, at unde Religions fri Øvelse til alle dem, som vare udenfor den herskende Kirke. De havde derved et tredobbelt Sigte, nemlig først at sætte desstørre Splid imellem de tvende Hoved-Secter, hvorved dem Lejlighed kunde gives at fiske udi rørt

Vand;

Vand; dernæst at forbinde sig Presbyterianerne, som tilligemed dem vare undertrykkede; og endelig derved at erhverve dem selv den romerske Religions fri Øvelse. Presbyterianerne og alle andre Protestanter, som vare udenfor den herskende engelske Kirke, glædede sig strax over dette Forslag; men, da de omsider mærkede, hvortil dette sigtede, nemlig at befordre den romerske Religion ved at befatte alle Secter under det Navn af Dissenters, blev deres Glæde forvandlet til Bedrøvelse; hvorudover de søgte at forene sig med de Biskoppelige imod tilfælles Fiender; de Biskoppelige, som derudi funde en Fornødenhed, vare villige hertil, og derfor af all Magt paastode, at under det Ord Dissenters eller af dem, som differerede fra den herskende Religion, maatte allene forstaaes Presbyterianer, og ingenlunde Andre, især de Roman-Catholske; saa at derfor disse Sidste ved denne Intrigue intet andet udvirkede end at befordre Venskab og Enighed imellem de tvende Hoved-Religioner, hvilket var directe imod deres Interesse. Men paafølgende Conjuncturer gave Anledning til nye Intriguer, som lykkedes bedre for dem, og det saaledes: saasom den Fortrolighed, hvilken ved denne Lejlighed blev stiftet imellem de Biskoppelige og Presbyterianerne, tilvoxte meer og meer, saa at det daværende Parlament, som bestod mestendels af Biskoppelige,

pelige, søgte at beskytte Presbyterianerne af al Magt for at bestyrke sig desmere imod deres tilfælles Fiender, begyndte Bispe og Prælater at see surt dertil, bildende sig ind, at Parlamentet stræbte at bringe Presbyterianismus udi samme Anseelse igjen, som den havde været udi Cromwels Tid. Dette mærkede de Roman-Catholske ikke saasnart, førend de bestyrkede Bisperne udi saadan deres Mistanke. De forestillede dem, at Parlamentet var bleven presbyteriansk, at den herskende Religion stod udi Fare, og at Landet vilde styrtes udi forrige Forvirrelse, hvis Saadant betimeligen ikke blev forekommet, og hvis man ikke holdt Presbyterianerne stedse under Aaget; de foregave, at intet Middel dertil var bedre, end at forøge den kongelige Myndighed, som Presbyterianerne stedse havde søgt at indskrænke. Disse Forestillinger havde den Virkning, at en stor Mængde af den herskende Religion bildte sig ind, at Kirken stod virkelig i Fare, og at det sikkreste Middel til at forekomme den Uheld, som man truedes med, var at indrømme Kongen en absolut Myndighed. Den herskende Religion blev saaledes delt udi tvende Secter, som siden have været bekjendte under de Navne af Torys og Wighs, hvoraf de Første ansee Presbyterianerne som den engelske Kirkes farligste Rivaler; de Andre derimod ere mere moderate, holdende for, at

det

det er ikke Presbyterianerne, men de Roman-Catholske, som man maa vogte sig for. Efterat den engelske Kirke eller den herskende Religion saaledes var bleven delt udi tvende Secter, nemlig Torys og Wighs, og de Første holdt det for deres Interesse, at forøge den kongelige Myndighed, saae Carl den Anden sig ved denne Hændelse udi Stand til at iværksætte det, som han selv og hans Formænd længe havde gaaet frugtsommelige med. Han bristede sig derfor ikke allene til at cassere Parlamentet, men endogsaa at skille alle Communiteter ved deres Chartres eller Friheder, og understod sig Ingen at tale derimod, saasom han var understøttet af den hele Gejstlighed og alle Torys, hvilke, endskjøndt de ikke vare de talrigste, saa vare de dog de anseeligste og mægtigste Folk udi Riget. Alting gik derpaa udi fuld Galop efter Kongens Villie, og efter de Roman-Catholskes Anslag, saa at de Torys ikke ret mærkede deres Forblindelse, førend i Jacob den Andens Tid, da samme Konge tog Masken rent af, og viste tydeligen, hvortil man havde sigtet ved at saae Uenigheds-Sæd iblandt Lemmerne af den herskende Kirke; nemlig, at forvandle Regjeringen fra et indskrænket til et uomskrænket Herredom, og i Følge deraf at bringe Storbrittanien under det pavelige Aag igjen. Men udi denne slibrige Tilstand aabnedes Øjnene paa dem, saa

at de gjorde Stilstand med Wighs og bleve enige med dem at bestyrke sig med fremmed Hjelp, og at kalde Prindsen af Oranien til Undsætning, hvorpaa fulgte den store Revolution, som er bekjendt, hvilken skilte Kong Jacob ved Zepter og Krone. Man seer heraf, hvad som til de store Bevægelser haver været de rette Aarsager, hvilke Enhver, som ikkun løsligen læser den engelske Historie, ikke giver Agt paa. Thi man tilskriver dem enten Kongernes Foretagende imod Landets Grundlove og Folkets Privilegier, eller de Tvistigheder, som regjerede imellem de tvende store Religions-Secter, da dog ingen af de Aarsager kunde have bragt Tingen til den Yderlighed, saasom de Undersaatters Sigte, som var Landets Styrke, gik allene til at indskrænke, men ikke til at kuldkaste Regjeringen. Bitterheden imod det langvarige Parlament og Carl den Første var saa stor, at deraf avledes en indbyrdes Krig, hvilken udi nogle Aar blev ført med stor Blodsudgydelse, men da Kongen omsider blev fangen og faldt udi Parlamentets Hænder, indlod man sig udi Tractat med ham, stipulerede sig allene Sikkerhed for Religion og Privilegier, og forlangte Caution derfor. Regjeringen havde derfor aldrig bleven kuldkastet, langt mindre Kongen skilt ved Livet, ej heller havde hans tvende Successorer kunnet forvandle Regimentet til et uomskrænket Herredom,

dom, hvis Tvistigheden havde udi Almindelighed allene været imellem Kongen og Undersaatterne, eller imellem de tvende Religions Hoved-Secter; thi ingen af dem fandt sin Regning ved at bringe Tingen til saadan Yderlighed. Men den forunderlige Maskine blev dreven af nogle smaa og fast usynlige Hiul. En Haandfuld af Folk, som bestod af Drømmere og Sværmere, som med Behændighed vidste at spille deres Rulle, tilvejebragte det første Sørgespil, og de Roman-Catholske, som neppe udgjorde den tusinde Del af Nationen, foraarsagede den sidste Catastrophe. Man seer heraf, at de vildfare, som af disse Hændelser gjøre Caracter paa det engelske Folks Naturel og Egenskab.

Jeg forbliver rc.

Tre hundrede og syv og halvtredsindstyvende Epistel.

Til * *

Min Herre skriver, at Han med Behag haver læst mit sidste Brev, hvorudi jeg haver vist Hoved-Aarsagerne til de store Sørgespil udi Engelland, og forlanger at vide mine Tanker om Cromwel, enten man bør holde ham for en virkelig Fanaticus eller en Tartuf. Det er vanskeligt at fælde nogen grundig Dom herudi; thi Cromwels saavel Person som Bedrifter ere fast ubegribelige. Det kommer mig ellers for, at han haver været begge Dele. Vel synes herudi at være en Contradiction, saasom Enthusiasmus gemenligen ingen Overensstemmelse haver med List og Underfundighed; thi Ingen er mindre beqvem til at forstille sig end en Sværmer, hvilken som en Maskine drives af sin naturlige Affect til Alting. Men jeg haver vist forhen udi mine Skrifter, at Fanaticismus er adskillige Slags, nemlig en blind og

en anden, som med Forstanden er gelejdet, og som af den dirigeres, item at den sidste Enthusiasmus er funden hos store Helte, der ved Forstanden saaledes have vidst at moderere den Ild, og at styre den Activitet, som fanatiske Affecter føre med sig, at derved ere tilvejebragte heroiske og fast utrolige Actioner. Man mærkede i Begyndelsen hos denne forunderlige Mand en særdeles Iver, saadan en, som findes hos Enthusiaster, der holde for, at verdslig og gejstlig Regjering strider imod Christendom, og at det er deres Pligt at prædike derimod. Dette synes allene at have været Hjulet, hvoraf han breves til at distingvere sig udi Under-Parlamentet ved bristige Vota, da der handledes om den kongelige Magts Indskrænkelse og Biskoppernes Afskaffelse; og, saasom han lod see saadan Iver, og vovede sig saa yderligen endogsaa paa den Tid, da Ingen kunde drømme om, at Tvistighederne imellem Kongen og Parlamentet vilde have faaet saadant Udfald, som de siden fik, er det gandske troligt, at han haver ment sig som Christen og Patriot at være forbunden til at tale med Frimodighed, anseende sig selv som en Martyr af Religionen og Folkets Frihed. Saadan er ikke en Tartufs Caracter, hvilken sidste gaaer masqueret, indtil han naaer det Maal, hvortil han haver sigtet. Jeg vil ikke tale om, at Adskillige have mærket hos Cromwel visse Symptomata og Distractioner, som ikke findes uden

hos

hos Enthusiaster. Naar dette betragtes, og man haver allene for Øjne de første Scener af hans Liv og Levnet, kan man da falde paa de Tanker, at han af naturlig Drift og Inclination slog sig til den Sect, som bestod af Enthusiaster, hvilke intet have til Rettesnor uden deres hidsige Affecter, som de kalde Samvittighed eller guddommelige Indskydelser. Gaaer man derimod videre frem, finder man List, Simulation og andre Qvaliteter, som ingen Overensstemmelse have med Enthusiasmus, saa at man bliver forvildet udi Caracteren, og kan disputere pro og contra derom. Men Knuden kan løses, naar man regner Cromwel iblandt de Slags Enthusiaster, der lade Fornuften sidde ved Roret, og som vide at styre deres heftige Affecter saaledes, at noget Stort deraf avles. Uformodentlige Conjuncturer, som siden indfaldt, dreve ham til ligesom at forandre sin Natur, og at paatage sig en anden Skikkelse, for at komme til sit foresatte Maal, som dog i Begyndelsen var ikkun at reformere Staten og Kirken efter Independenternes Principium, og, da han siden mærkede, at ved Simulation, List og Intriguer han selv tilligemed kunde erhverve et stort Navn og Højhed, hvortil hans ugemene naturlige Gaver kunde bane ham Vej, var han stedse masqueret, og under Masken udvirkede de forunderlige Ting, hvis Lige neppe udi Historien kan findes. Hans fanatiske Iver, som han

ikke

ikke kunde skille sig ved, kom ham da ogsaa tilpas; thi den var Tønder til den Kjækhed og Tapperhed, som behøvedes til at lægge sidste Haand paa det Værk, hvortil List og Simulation havde lagt Grundvold, item til at holde vedlige den forunderlige Bygning, som ikke uden ved en fast overnaturlig Stivhed længe kunde blive staaende. Man seer heraf, hvad den sidste Slags Enthusiasmus kan udvirke, helst naar den findes hos Mennesker, der tilligemed besidde Cromwels Qvaliteter; thi det er derved store Herredømmer baade opbygges og kuldkastes, ligesom Qvaliteterne blive anvendte til Landes Velstand eller Ødeleggelse. Det er derved, at Cromvel kuldkastede en Regjering, som udi mange hundrede Aar havde blomstret i Europa. Det var derved, at han af en simpel fattig Adelsmand blev Protector over 3 Kongeriger, hvilke han sin hele Livstid regjerede med en absolut Myndighed. De største Naturens Gaver, hvoraf enhver især kan gjøre et Menneske anseeligt fremfor Andre, vare concentrerede udi denne Mand udi lige Grad. Han syntes at have participeret noget af alle Nationer; thi man mærkede hos ham en italiensk Skarpsindighed og List, en fransk Hurtighed, en engelsk Kjækhed, og en spansk Fermetet. Det var ved List, han lagde Grundvold til sin Bygning, ved Hurtighed, at han satte sin Maskine udi Virkning, ved Tapperhed, at han victoriserede allevegne, og over-

svøm-

svømmede med en Haandfuld af Folk trende Riger, saa at det heed, hvor han kom: veni, vidi, vici, og ved Fermetet, at han ikke allene holdt de 3 undertvungne Riger stedse i Ave, men ogsaa var en Skræk for alle andre Potentater, af hvilke alle han var hadet, men tilligemed frygtet. Det samme kan siges om Engellænder, Skotter og Irlændere, hvor han ikke havde uden nogle faa Sværmere til Tilhængere. Jeg siger nogle faa Sværmere; thi de fleste af Independenterne selv fattede omsider ogsaa Groll til ham. Af alle andre Secter var han forhadt, saa at man kan sige, at det var ikke uden hans forunderlige Bedrifter og store Navn, som holdt udvortes og indvortes Fiender udi Frygt og Ave; thi, ligesom han var af Alle hadet, saa var han og af Alle admireret. Det forrige Seculum var frugtbart paa store Mænd, men Ingen kan lignes ved Cromwel; thi der maatte sammenstøbes en Richelieu, en Mazarin og en Condé, for at danne saadan Mand, saasom han var udi Fuldkommenhed General, Soldat, og Statsmand. Jeg haver villet forsøge at gjøre en Sammenligning imellem ham og Mazarin, hvilke vare Rivaler og levede paa een Tid; men jeg haver mærket, at Partiet vilde blive altfor ulige, og derfor staaet fra saadant Forsøg; thi, om Mazarin kan ikke andet siges, end at han var en fin og forslagen Hofmand; Cromwel var dog end finere Statsmand;

og

og sees af Begges Anslag, at den Sidste spillede sin Rulle bedre end den Første, thi, saasom Mazarin var altid maskeret, mislingede ofte hans Anslag, efterdi han derved gav Anledning til Alle at tage sig vare, og det da overalt i Henseende til ham hed: cum vulpibus vulpinandum; Cromwel derimod var ordholden, sanddru og aabenhjertig udi mange Ting, paa det han dessikkrere kunde intriguere udi visse Ting; thi han var længe anseet som en oprigtig og ivrig Patriot, saa at Ingen mærkede, hvortil han sigtede, førend han var kommen til Maalet. Saadan er den rette Caracter, hvorved tilkjendegives en ægte Politicus. Hvis man endelig vil tilstaae, at de vare Begge lige store Politici, saa besad Cromwel dog mange andre store Qvaliteter, som ikke findes hos Mazarin; thi Cromwel kan regnes iblandt de faa Mænd, som Naturen haver ligesom udtømmet sig paa at danne, saa at, hvis han ikke havde misbrugt sine store Gaver, eller rettere, hvis han var indfalden udi andre Tider og Conjuncturer, havde han istedenfor en forskrækkelig og farlig Mand kunde være bleven et stort Lys, og have faaet Sted iblandt de store Helte udi Historien. Men, saasom han misbrugte sine Qvaliteter, ved hvilke han kunde have skinnet som en Sol, blev han anseet som en Comet, som et Ris for Storbrittanien og en Skræk for andre Lande. Saadant kan ikke siges om Mazarin,

hvil-

hvilken befæstede det kongelige Regiment udi Frankrig, som den Anden kuldkastede udi Engelland. Dog flyder deraf ikke, at den Første var bedre Mand end den Sidste; thi, hvis Mazarin havde indfaldet udi Cromwels Conjuncturer, havde han maaskee gjort ligesaa meget Ondt, ja end mere; thi den franske Minister havde ikkun meget liden eller ingen Religion, da den engelske Protector derimod havde en temmelig Dosis deraf, og jeg tør sige, ogsaa af Dyd, men som en overvættes Ambition og given Lejlighed forførte ham til at qvæle hos sig. Saa at man derfor kan holde for, at Mazarin var værre Mand, men Cromwel bedrev værre Gjerninger, eller rettere, at den Første havde flere, men den Sidste større Lyder.

Jeg forbliver ꝛc.

Tre

Tre hundrede og fem og halvfjerdsindstyvende Epistel.

Til **

Man holder gemenlig for, at Engellænder og Skotter ere af alle europæiske Nationer de største Hadere af uomskrænket Regimente. Man grunder sine Domme paa et og andet yderligt Foretagende, som Carl den Førstes Mord og Jacob den Andens Landflygtighed. Men man kan af en og anden Paroxysmus ikke gjøre denne Mening bevislig; man maa igjennemlæse den hele engelske Historie, for at faae en ret Ide om Nationens Egenskab. Naar man sammenligner samme Historie med den polske, finder man, at Polakkerne, som ellers leve under et ligesaa indskrænket Regiment som Engellænder eller Skotter ere, have været større Elskere af Frihed, og mere have staaet paa Skildvagt, for at beskytte deres Grundlove. Citerer man til Bevis paa Engellænders og Skotters republicanske Geist Carl den Førstes Historie, da seer man deraf, at samme Konge udi tolv

Aar

Aar regjerede med en absolut Myndighed, og at Alting i begge Riger imidlertid var stille og roligt, saa at, hvis han ikke havde foretaget sig en Reformation udi de skotske Kirkesager, han vilde i al Rolighed have fuldendt sit Regiment som en souverain og uomskrænket Konge. Den engelske Nation er som en Febricitant, der plages nu af formegen Hede, nu igjen af formegen Kulde; naar Heden regjerer, er den ligesom Samson, førend hans Hoved blev raget, nemlig stiv og uovervindelig; naar den anden Affect derimod tager Overhaand, er den som samme israelitiske Helt efterat han havde mistet sit Hovedhaar, nemlig uden Hjerte og uden Styrke. Intet tjener meer til Bevis herpaa, end den stuartske Regjerings sidste Historie. Udi nogle Aar under Carl den Andens Regjering syntes de Engelske at ville vove Alting for deres Religion og Frihed, og derfor med stor Heftighed dreve paa den Lov, kaldet Test, hvorved alle Roman-Catholske uden Forskjel bleve erkjendte udygtige til Embeder. Loven sigtede fornemmeligen paa Kongens Broder Jakob, Hertugen af York, hvilken offentligen havde antaget den romerske Religion. Men, da Heden var paa det stærkeste, saae man Nationen at forfalde til en anden Extremitet, saa at Kongen var ikke allene istand til at forkaste og tilintetgjøre samme Lov, men endogsaa at gjøre alt andet, hvad han fik isinde, indtil at skille alle Stæder

der ved deres Chartres og Privilegier. Denne Nationens Koldsindighed forøgedes end mere efter Carl den Andens Død; thi hans Broder Jakob kom ikke allene uden Modsigelse paa Tronen, men endogsaa, da den bekjendte Opstand strax derpaa skete af Hertugen af Monmouth, hvilken ved et Manifest opmuntrede Engellænder og Skotter at gribe til Gevær, for at beskytte deres Religion og Frihed, blev Kongen ikke allene understøttet af det hele Folk, men endogsaa, da Oprøret var dæmpet, og Religionens og Frihedens Beskyttere ved Skarpretterens Haand henrettede, blev han overvældet af Lykønskninger. Da han derpaa saae sig fast i Sadelen, tog han Masken rent af, og ved ufejlbare Tegn gav tilkjende, at han vilde forandre saavel Regjeringens Form som Religionen. Hoffet vrimlede af Jesuiter, og de vigtigste saavel civile som militaire Poster bleve betroede til Roman-Catholske; og var Alting endda stille, saa at Engellænder og Skotlænder fremturede udi deres Koldsindighed, og Præsterne prædikede om blind Lydighed imod Regjeringen. Tilstanden var saaledes indtil det sidste Regjeringsaar, saa at man kan slutte, at hvis Kongen ikke havde været altfor hidsig, og, hvis han efter sin Broders Exempel havde gaaet Skridt for Skridt frem, havde han uden Modsigelse kundet gandske omstøbe Landet; thi udi Irland var det hele Land ham til Villighed; udi Skotland var ikke mind-

ste

ste Gnist af Frihed tilbage, og udi Engelland indkom fra de fleste protestantiske Communiteter hyklelske Adresser, hvormed de ligesom takkede Kongen, fordi han vilde stille dem ved Religion og Privilegier, og det just paa den Tid, da han heftigst angreb de samme. Kort at sige: hele Storbrittanien havde været bragt under det pavelige Aag igjen, hvis Kongen havde villet give lidt Tid, eller rettere, hvis Prindsen af Oranien med de syv forenede nederlandske Provindsers Magt ikke havde kommet Rigerne til Hjelp. Man seer heraf, at den Caracter, som gemenligen gives den hele Nation, er ikke rigtig, og at Engelænder og Skotlænder ere ikke stedse saa kjække Republikanere som Polakkerne; thi Nogle have stedse været villige til at opoffre deres Frihed, og Andre have vel været kjække, men ikke uden ved Paroxysmus.

Jeg forbliver ꝛc.

Tre hundrede og otte og halvfjerdsinds-tyvende Epistel.

Til **

Jeg haver ved Lejlighed viist, at det ældgamle assyriske Monarchie er en pur Digt, og at alle de store Monarcher fra Ninus indtil Sardanapalus intet Sted have uden udi Ctesiæ Hjerne. Om der haver været saadan Konge til, som den sidste Monarch Sardanapalus, skal jeg ej kunde sige; det allene seer man, at han ikke haver været saadan Mand, som han beskrives at have været. Det er derfor troligt, at Arbaces, som gjorde Opstand imod ham, haver paadigtet ham meget for at retfærdiggjøre sin Rebellion. Han afmales udi Historien som den allerudueligste Regent. De Skribenter, som blindt have efterfulgt Ctesias, beskrive ham saaledes: Sardanapalus, den 30te Regent fra Ninus, førte et qvindagtigt Levnet, spandt og syede iblandt Hoffets Qvinder, iførte sig Fruentimmerdragt, sminkede sig som en Skjøge, og befol at gjøre sig en Gravskrift,

som

som var overensstemmende med hans Levnet. Men det øvrige, som meldes om ham, da Meder og Chaldæer gjorde Opstand, viser, at han var en hurtig og tapper Herre; thi han overvandt sine mægtige Fiender udi 3 store Slag, og, da han omsider selv tabte en Træfning, og blev belejret, forsvarede han længe Staden med stor Tapperhed. Endeligen, da han mærkede sig ikke længer at kunde udholde Belejringen, lod han udi en Dynge samle de kostbareste Sager paa Slottet, satte derpaa Ild, og opbrændte sig tilligemed sine Domestiker. Man skulde tænke, at hvis Sardanapalus havde været saadan Mand, som han af sine Fiendet var afmalet, havde han ikke taget i Betænkning at capitulere med dem, og at betinge sig en Underholdning, hvormed han kunde fremture i sit qvindagtige og vellystige Levnet. Men, saasom han i denne Opstand lod see, at ham fattedes hverken Hjerte eller Dulighed, saa er det rimeligt, at Rebelleren Arbaces haver paadigtet ham deslige Ting. I det øvrige er unødigt at disputere meget herom, saasom først maa afgjøres, om de mange store asspriske Monarcher have været til in rerum natura.

Jeg forbliver ꝛc.

Tre

Tre hundrede og syv og halvfemsindstyvende Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at Han bifalder mig udi det Portrait, som jeg haver gjort over den portugisiske Konge Johannes, og holder for, at hans Regiment kan sættes til Mynster for Regenter. Udi de sidste Tider synes mig, at ingen Potentat udi Regjeringskonst mere haver distingveret sig end Georg den Første, den første Konge over Storbrittanien af det hannoverske Hus. Ingen Konge haver udi sin Tid havt flere Vanskeligheder at bestride, og Ingen haver med større Skjønsomhed og Agtsomhed kundet overvinde de samme. Det var ved en ugemen Hurtighed og Regjeringskonst, at han ikke allene dæmpede alle Oprør udi Storbrittanien, og conserverede stedse sin kon-

gelige Myndighed, men at han ogsaa tilvejebragte fast en almindelig Fred over hele Europa; saa at det syntes ligesom han af Gud var beskikket som et Instrument til at pacificere Christendommen, og at tilvejebringe en Stilstand imellem alle christne Potentater. De Vanskeligheder, som mødte ham ved Regjeringens Tiltrædelse, vare saa store, at en anden Prinds kunde have taget i Betænkning at imodtage Kronen, og udi saadan slibrig Tilstand at sætte sig ved Roret. De stridige Partier udi Landet vare da udi allerstørste Bevægelse. Prætendenten, som havde et stort Anhang, ikke allene af alle Roman-Catholske, men endogsaa af de fleste Torys, truede med Indfald udi Landet. Udi Skotland var Alting udi Fyr og Flamme; og saasom Irland er opfyldt med Roman-Catholske, saa maatte man stedse have Øje paa samme Land. Pasqviller og haarde Skrifter mod den nye Regjering nedregnede dagligen udi alle tre Riger, besynderligen udi Engelland. Adskillige af Almuen udi London selv, og udi Kongens Nærværelse, celebrerede offentligen Prætendentens Fødselsdag. Ja, Insolencerne gik saavidt, at Historien deraf synes fast utrolig. Jeg vil ikkun allene herpaa anføre et Exempel. En roman-catholsk Irlænder, ved Navn Carnaby, begav sig til Kongens Slot ved St. James, og spurgte Vagten, om Hertugen af Hannover

ver var hjemme; han sagde sig at ville fordre ham ud, efterdi han havde bemægtiget sig det Slot og den Krone, som tilhørte Kong Jakob den Tredie, (hvilken var Prætendenten). Man lod ham vel strax gribe og indspærre; men han kom inden kort Tid paa fri Fod igjen. I alt dette viste denne fornuftige Konge at skikke sig med Koldsindighed, saa at han derudi lod see, at han var mere Mester af sig selv, og at han nøjere havde udstuderet det engelske Folks Egenskab, end Kong Wilhelm, hvilken over mindre Hændelser een og anden Gang var saa nedslagen, at han var færdig til at forlade Riget igjen. Man maatte desmere forundre sig over Kong Georgs Sagtmodighed, efterdi udi de Lande, hvor han tilforn havde regjeret, Undersaatterne havde ladet see en blind Lydighed imod ham, saa at hans Ord for dem havde været som Oracler. Han førte sig op udi sine nye Riger som en forfaren Medicus, der holdt for, at det var tjenligst, at lade Sygdommen udrase. Styrken af Nationen var ham dog stedse tilgedan, endel i Henseende til Prætendenten, under hvis Regjering de frygtede saavel for Frihed som for Religionen, endel ogsaa i Henseende til Kongens Forstand og store Qvaliteter, hvilke hans Fiender selv maatte admirere. Parlamenterne havde han ogsaa bestandigen paa sin Side, saa at Alt, hvad han for-

 langte

langte og foreslog, blev ved Pluralitet samtykket; og var det formedelst den Fortrolighed, han lod see mod samme Huse, at han, uanseet de mange Fiender, hvoraf han var omspændt, kan siges at have regjeret med større Myndighed end nogen af hans Formænd. Det meste, som var at admirere hos denne Konge, og som viser, at han bør sættes i den første Classe blandt Regenter, var den store Omhyggelighed, han udi sin hele Regjeringstid lod see i at forebygge Uroligheder, og at stifte Fred og Enighed imellem alle europæiske Stater, saa at det syntes, ligesom han af Gud var beskikket til at være en almindelig Mediateur og Underhandler; og er det derfor, at han blev beæret med den Titel af Europæ Pacificator; hvilket er den prægtigste Caracter, som en Regent kan gives. Saadant udvirkede Kongen endel ved bestandige Underhandlinger ved de fleste europæiske Hoffer, endel ved Myndighed; thi, endskjøndt Landet udi hans Tid ikke var indviklet udi udvortes Krige, saa holdt han dog Flaader udi alle Søer. Nogle af Undersaatterne besværgede sig vel over de Omkostninger, som derpaa anvendtes; men de fleste priste ham derfor, saasom det sigtede til Landets Ære; og kan man sige, at Engelland haver aldrig været udi større Anseelse, end under denne Konges Regjering. Hvad som ikke lidet befordrede saadant Forsæt, var det stedsevarende Ven-

skab,

skab, han holdt med Frankrigs Regent, Hertugen af Orleans; thi disse tvende habile Herrer trak stedse paa een Linie, og havde tilfælles Interesse udi saadan mærkelig Forening. Jeg siger mærkelig Forening; thi der haver fast aldrig hverken før eller siden været fortroligt Venskab imellem Frankrig og Engelland. Jeg vil til Slutning anføre det Portrait, som denne Konge gives af en Historieskriver, hvis Vidnesbyrd ikke kan være mistænkt, efterdi Skribenten var en hidsig Tory. Hans Ord ere disse: **Kong Georg var end udi større Anseelse blandt Fremmede, end udi sit eget Land. Hans Ord og Domme vare af stor Vægt. Han profiterede af Europæ Tilstand ved sin Regjerings Tiltrædelse, for at gjøre sig ligesom Dommer og Arbiter derover. Hans Venskab med Hertugen af Orleans gjorde ham formidabel, saa at han deciderede udi adskillige Potentaters Tvistigheder, og ligesom dicterede Love for de fleste. Han holdt sig altid færdig til Krig, skjøndt han derved til intet andet sigtede, end at tilvejebringe en almindelig Fred, og uden at trække sit Sværd, bragte Engelland udi større Anseelse, end det havde været ved forrige Regjerings store Sejervindinger.** Item paa et

an-

andet Sted: Han havde adskillige Favoriter; men, sdasom Alting gik igjennem hans eget Hoved, brugte han dem ene som Instrumenter. — Saavidt samme Autor. Intet Vidnesbyrd kan være prægtigere, helst af en ildesindet Skribent.

Jeg forbliver rc.

Tre

Tre hundrede og otte og halvfemsinds-tyvende Epistel.

Til **

Jeg haver viist udi min Danmarks-Historie, at Norge haver tilvejebragt flere store Søhelte, end noget andet Land efter Proportion. Blandt dem kan man regne for de navnkundigste Adeler og Tordenskjold, hvoraf hin var den største, og denne den mærkeligste. Jeg siger, at hin, nemlig Adeler, var den største, efterdi han ved lang Tjeneste udi fremmede Lande havde erhvervet sig stor Kundskab udi Sømandskab, og ved sin Capacitet og herlige Bedrifter var kommen paa det høieste Ærestrin, og var bleven General-Admiral. Denne derimod var den mærkeligste, efterdi han uden Videnskab og uden Education udi nogle faa Aar avancerede fra Lærling til Vice-Admiral. Paa saadan hastig Forfremmelse findes ikkun faa Exempler udi Historien. Vel er sandt, at den Første ogsaa gik frem udi Galop, men han galopperede dog ikke saa stærkt som den Sidste, hvilken

ken fast hvert Aar blev beklædet med en højere Charge. Begges Forfremmelse var ej heller lige uformodentlig; thi Adeler havde ligesom fra Barndommen opoffret sig til Sømandskab, og gaaet igjennem Navigations-Skoler; da den Anden derimod udi Ungdommen havde siddet paa et Skrædder-Værksted, og siden staaet bag paa en Vogn; saa at der var Anseelse til at han enten skulde have været bleven Skrædder eller Lakej. Det var en Lykke, at han itide rebellerede imod sine Forældre, og vendte sig til det, hvortil Naturen havde dannet ham, hvorved han istedenfor en slet Skrædder blev en stor Søhelt. Man bestyrkes af dette Exempel i det, som jeg forhen haver antegnet om Naturens Virkning, at den er kraftigere end al Information, Lærdom og Optugtelse; og haver jeg anført mange Exempler til Bevis derpaa, især af græske og romerske Historier. Begge disse tvende Sømænd vare lige hurtige, kjække, dristige og lykkelige. Hin havde Theorie, og var lykkelig udi Praxis; denne practiserede lykkelig uden Theorie; thi han var bleven en stor Somand allene af egen Erfarenhed, og uden at have gaaet i Navigations-Skole. Det var derfor, at adskillige af hans Actioner bleve criticerede, som foretagne mod Regler. Om saadanne Critiqver vare vel eller ilde grundede, skal jeg ej kunde sige; Erfarenhed viser dog, at det undertiden regnes til Fornuft og Skjønsomhed at tilsidesætte Regler og

For-

Formaliteter, og at bruge Lykken, naar man seer at have den ligesom i sin Lomme. Saadant seer man habile Spillere at iagttage, saa at de betjene sig af Lykken paa de Tider, naar de mærke sig af den samme at favoriseres; thi det hedder da: vi maa smede, medens Jernet er varmt. Store og fast utrolige Ting ere derved blevne udvirkede; thi den Assurance, som findes hos Anføreren, indprænter de Underhavende en Tillid, saa at de ofte vinde, efterdi de troe sig ikke at kunne tabe. Hvis man Saadant nægter, taler man mod Erfarenhed, som dagligen viser, at der ere visse lykkelige og forvorpne Dage, og at Lykken ligesom haver opoffret sig til visse Personer, og hos Nogle paa visse Tider og Timer. Vore tvende norske Helte vare store Sømænd. Hos den Første coopererede Konsten med Naturen, og hos den Sidste virkede Naturen allene; og kan man deraf slutte, at man bør give Fortrin til den Første, med mindre man vil holde for, at Lærdom og Information er af ingen Nytte. Derforuden var Begges Bedrifter ikke lige store, kunde ej heller være, efterdi den Første udi mange Aar havde gjort Tjeneste tilsøes, da den Sidste derimod var som et Vejrlys, der lod sig see og ligesom forsvandt paa eengang. Endelig foraarsagede Mangel paa Information, at Tordenskjold havde intet, hvorved han kunde recommandere sig, naar en Krig var bragt tilende, da Adeler derimod for-

medelst

medelst sine Videnskaber kunde conservere den Anseelse, som han udi Krig havde erhvervet; hvilket ogsaa skete: thi han administrerede siden det danske Søvæsen, indrettede Sø-Etaten efter den hollandske Maade, og lod bygge de Gallejer, som udi den skaanske Krig bleve brugte. Saadanne Tjenester kunde Tordenskjold ikke gjøre; tvertimod Mangel paa Information bragte ham til af en falsk point d'honneur at duellere med en Figtemester, som skilte ham ved Livet udi hans blomstrende Aar.

Jeg forbliver ꝛc.

Fire hundrende Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at Han nyligen haver igjennemlæst mine Heltinde-Historier, og undrer Sig over, at, efterdi jeg haver anført adskillige engelske Dronninger, jeg haver forglemt Dronning Anna, hvis Regiering Han mener i alle Maader at have været ligesaa berømmelig som Elisabeths, og opregner derpaa til Bevis: 1) Hendes herlige Seiervindinger, hvorved den store franske Konge Ludwig den Fiortende, som tilforn havde været en Skræk for hele Europa, blev, for at redde sit Rige, tvungen til ligesom at give Carte blanche, og at imodtage de Vilkaar, som samme Dronning vilde forunde ham. 2) De mange og fast uovervindelige Fæstninger, erobrede udi Nederlandene, som omsider aabnede hende Vej til Paris. 3) Hendes Myndighed i at pacificere det hele stridende Europa, og at tvinge Enhver til at slutte

Fred

Fred efter den Plan, som hun havde lagt. 4) Engellands og Skotlands Forening; et Værk, som alle hendes Formænd forgjeves havde arbejdet paa. Ingen kan nægte, at jo store Ting under hendes Regjering ere forrettede, og at hun jo fortjenér at have Sted blandt de navnkundigste Damer udi Historien. Men jeg haver i dette mit Værk ikke foretaget mig at beskrive alle, men allene nogle visse Heltinder, mellem hvilke findes saadan Overensstemmelse, saavel udi Bedrifter som udi personlige Qvaliteter, at de nogenledes kan sammenparres. Jeg holder Dronning Anna for en af de berømmeligste Dronninger udi Engelland; men kan ingenlunde bifalde min Herre derudi, at hun kan disputere Fortrin til Dronning Elisabeth. Thi man haver ikkun at sammenligne Enhvers Bedrifter og personlige Qvaliteter, for at see, at Vægten bliver ikke lige. Hvad de anførte Bedrifter angaaer, da ere de store; men lader os korteligen sammenligne dem med Elisabeths. Begge havde at bestille med de mægtigste Potentater i deres Tid. Kong Philip den Anden var da ligesaadan Skræk for Europa, som siden Kong Ludvig den Fjortende, saa at det var ligesaa vanskeligt at standse den Førstes som den Sidstes Magt. Begge Dronninger humiliterede dog disse

tvende

tvende store Sejerherret. Forskjellen var ikkun denne, at Elisabeth Saadant ved egen Magt allene udvirkede, da Anna derimod var understøttet af Kejseren, Holland, Portugal, en stor Del tydske Fyrster og Savojen. Europæ Tilstand var da saaledes, at Anna var bestyrket med ligesaa mange Venner og Medhjelpere, som Elisabeth var omspændt af Fiender; saa at hun, nemlig Elisabeth, triumpherede ikke uden ved egen Magt og en særdeles Regjeringskonst. Den store Sejer, som erholdtes over Philip den Andens uovervindelige Skibsflaade, kan ballancere mod de Feltslag ved Hochsted og Rammilies. Jeg sætter, at Begges Krigsbedrifter have været lige store; men hvor mange store Ting ere ikke forrettede af Elisabeth, som have gjort hendes Regiment saa berømmeligt. Det var ved hendes Hjerte og Hurtighed, at Grundvold blev lagt til de forenede nederlandske Provindsers Republique, som endnu florerer. Det var ved hendes Flid, at nye Colonier bleve stiftede udi America, at Handelen kom i Flor, og at Grundvold blev lagt til Engellands Styrke og Rigdom. Det var ved hendes Omhyggelighed, at den reformerte Religion blev stiftet og rodfæstet udi Engelland, at Konster og Manufacturer bleve anlagte. Kort at sige, det var ved Elisabeths

be-

berømmelige Regjering at Engelland haver erhvervet den Rigdom, hvorved hendes Efterkommere have været istand til at holde Europa udi Lige-Vægt. Betragter man nu videre begge Dronningers personlige Qvaliteter, saa finder man, at Elisabeths overalt have mere skinnet og været af større Vægt; saa at, om den Sidste haver været en berømmelig Dronning, saa haver den Første været saadan Regent, hvis Lige neppe er at finde udi Historier.

Jeg forbliver ⁊c.

Fire hundrede og femte Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at Cardinal Alberoni skal nyligen ved Døden være afgangen. Det var at ønske, at man havde samme Mands udførlige og upartiske Levnetsbeskrivelse; thi han er een af de mærkeligste Mænd, som dette Seculum haver tilvejebragt, ja saadan en, hvoraf et Land kan bryste sig. At han ikke udi Spanien var en nyttig Minister, maa tilskrives Regjeringen, som ikke satte ham paa den rette Post. Thi, saasom hans Capacitet og store Naturens Gaver ikke vare krydrede med den Skjønsomhed og Forsigtighed, som udfordres af en Premier- og uomskrænket Statsminister, saa burde man ladet ham staae under en Andens Direction, der kunde have holdt ham i Tøjelen, og saaledes modereret hans Enthusiasmus, at nyttige Ting deraf kunde have været avlede. Thi han var af et stærkt Begreb, en ugemen

men Activitet, havde Frugtbarhed paa Inventioner og Forslag, item Hjerte og Bestandighed til at iværksætte de samme. Men han fattedes Moderation og Forsigtighed, saa at der behøvedes en anden skjønsom Directeur, en Fleury, en Oxenstjerna, eller en anden højere-Minister, der kunde have betjent sig af saadan Mand som af det nyttigste Instrument til at iværksætte store Ting. Man kan ikke sige, at alle Alberonis Anslag vare hen udi Taaget og uden foregaaende Meditation; tvertimod, hans Maskiner vare net sammenhængende og havde stort Skin. Man kan ligne ham ved en Bygningsmester, der opretter en net og vel sammenhængende Bygning, hvorudi er intet at dadle, hverken paa Materialier eller Konst, men som derhos ikke giver Agt paa Grunden, hvor Huset oprettes; eller med en Regnskabs-Revisor, der accurat udregner og samler alle Regnskabets Summer, som han bringer til et rigtigt Facit, men derhos ikke examinerer enhver Sum i Særdeleshed. Thi ligesom den Første opbygger, hvad som formedelst Grundens Ubeqvemhed maa nedfalde; saa calculerer den Anden forgjeves, efterdi saadan Regning er ingen Regning. Alberoni foretog sig at bringe Spanien udi Anseelse, og at lære Riget at kjende sin egen Styrke, som det i lang Tid havde ignoreret. De Anstalter, som han hertil gjorde, vare glimrende,

og

og kunde have havt Fremgang, hvis han tilligemed havde havt Tid og Conjuncturer for Øjne. Men han vilde ikke give Riget Tid til at voxe, og vilde ikke, som dog fornødent var, gaae Skridt for Skridt frem; hvilket hans Fyrighed og store Activitet ikke tillod ham; hvorudover denne hans glimrende Maskine var som et Vejrlys, der lader sig see og forsvinder paa eengang. Conjuncturerne udi Europa vare da saadanne. Keiseren, Frankrig, Storbrittanien og andre stode i Forbund sammen, havende tilfælles Interesse i at sætte sig imod Spaniens Foretagende. Saadant skrækker dog Cardinalen ikke fra hans Forsæt, men han ruster sig til Krig ligesom imod hele Europa, og angriber ikke allene de kejserlige Provindser, men arbejder paa at støde Frankrigs Regent fra Rigets Forvaltning, og at skille Kongen af Storbrittannien ved Zepter og Trone. Til saadanne store Ting at iværksætte gjordes vel Anstalter, som havde noget Skin; men, naar man med rette Øjne Alting betragtede, var det ikke andet, end at bygge Casteller udi Luften. Hvorfor og Udfaldet blev saadant, at Spanien maatte ydmyge sig for sine Fiender, og Kongen maatte skille sig ved Alberoni, som havde været Tønder til denne Ild. Man seer heraf, hvor farligt det er at overdrage al Magt til de saakaldte store Genier, hvis glimrende Qvaliteter ere ikke gelejdede med Modera-

tion og Betænksomhed. Man kan ellers ikke nægte, at denne Mand jo besad store Sindets-Gaver, og at han haver lagt Grundvold til mange ypperlige Ting udi Spanien, saa at Regjeringen udi ham kunde have havt en kostbar Minister, hvis hans Myndighed havde været mere indskrænket, og hvis man havde sat ham ved Siden af nogle Colleger eller Revisorer, som vare befuldmægtigede til at examinere og at gjøre Annotata til hans store Forslag.

Jeg forbliver &c.

Fire

Fire hundrede og tolvte Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at Ham behager de Anmærkninger, som jeg haver gjort over Cardinal Alberoni, og samtykker med mig derudi, at samme Minister og andre deslige store Genier kunde blive et Land til lige saa stor Nytte, som de tjene til Zirat, hvis de vare satte paa den rette Post, det er, hvis de stode under deres Direction, som ikke ere zirede med saa mange Sindets Gaver, men som besidde mere Agtsomhed og Skjonsomhed; eller Saadanne, der ikke ved første Ojekast begribe alle Ting, men som trænge indtil Marven af de Ting, som de fatte. Marcelli Activitet var Romerne fordum til stor Nytte, efterdi den blev modereret ved Fabii Skjønsomhed, og hvis en Cæsar havde staaet under en Ciceros eller en Attici Direction, vilde Alting have havt bedre Udfald saavel for Staten som for

ham selv. Axel Oxenstierna, som jeg haver citeret, var saadan Mand, som man udi Statssager kunde give carte blanche; ligesom Turenne var en Feltherre, og Ruiter en Admiral, hvilke en uomskrænket Fuldmagt kunde overdrages. Man maa vel forundre sig over, at, eftersom vi have saa mange unyttige Biographier, Ingen haver paataget sig omstændeligen at føre i Pennen Oxenstjernas Historie, som kunde tjene til Plan for alle Statsmænd, og af dem burde læses som en symbolisk Bog. Thi udi denne store Mand fandtes de rette Qvaliteter, som udfordredes af En, der betroes at sidde ved Roret, og at være et Riges Pilot. Det var ved hans Visdom og Sindighed Sverrig blev conserveret udi dets vaklende Tilstand, at samme Riges Allierede forbleve udi den Forening, som var sluttet under Gustav Adolph, og at Sverrig tilvoxte udi Magt og Anseelse. Man skal neppe kunne vise Exempel paa mange saadanne Statsministrer; thi, endskjøndt der findes Nogle, som have skinnet mere, saa have de dog ikke været af saadan Vægt. Det er ellers herved at mærke, at Lejlighed og Tidernes Tilstand contribuere ofte til at gjøre en Statsminister stor og berømmelig, ligesaa meget som hans egne naturlige Qvaliteter. Thi, ligesom

som en beqvem General intet stort Navn kan erhverve udi Fredstider, og en Medicus ikke efter sin Fortjeneste kan blive anseet udi et Land, hvor ingen Sygdom regjerer; saa kan man og ikke lære ret at kjende en Statsmands Qvaliteter, naar særdeles Lejligheder ikke gives, hvorved han kan øve dem. Det er i Henseende til Mangel paa saadan Lejlighed at Manges Pund ligger skjult som Ild under Asken. Jeg kunde blandt Andre til Exempel herpaa anføre en levende Landsmand, hvilken besidder alle de Qvaliteter, som danne en stor Statsminister, nemlig store Sindets Gaver, som ved lang Routine ere skjerpede; en dyb Indsigt udi alle Ting; Gravitet uden Hovmod; Myndighed gelejdet af Moderation; der ikke nedslaaes af Modgang, ej heller bryster sig udi Medgang, men er stedse den samme udi alle Conjuncturer, udi Storm og Stilhed, udi Regn og Solskin; som taler lidt, og tænker desmeer; som er sanddru og ordholden, og intet lover uden hvad han agter at holde; som hører alle Forslag, men som drøfter og examinerer dem nøje, førend de af ham underskrives; der ved egen kloge og ordentlige Oeconomie viser, hvorledes en public Husholdning bør føres; som Underhavende frygte og tilligemed venerere og elske. En Mand, som er begaven med

saa-

saadanne Qvaliteter kunde skinne ligesaa klart som en Oxenstjerna, som en Fleury, hvis han var udi deres Omstændigheder, og satte paa deres Rendebane. Jeg nævner ikke Manden, saasom hans egen Modestie det ikke tillader. Hvis Nogen af Afridsning kan tilgjette sig Personen, skal det være mig kjært; og mener jeg, at Udfindingen kan skee uden videre Nøgel.

Jeg forbliver 2c.

Fire hundrede og en og tyvende Epistel.

Til **

Jeg haver ved adskillige Lejligheder meldet om, hvorledes man bør skille ægte Politicos fra uægte, og vist, at ægte Politi ere de, som gemenligen ikke holdes for saadanne at være, og at de uægte ere de, hvorom man haver høje Tanker, hvis Bedrifter udføres i prægtige og vidtløftige Historier, og hvis Opførsel sættes til Plan og Model for Statsmænd at efterfølge, efterdi deres Opførsel er en Kjede af List og forstilt Væsen. Jeg regner blandt de Første saadanne Mænd, som en Oxenstjerna, en Fleury, en Ximenes ꝛc., og blandt de Sidste en Ferdinand Catholicus, en Ludvig den Ellevte, en Richelieu, en Mazarin, og andre deslige. Hine have enten været oprigtige og redelige Mænd, eller erhvervet sig Navn af Ærlighed, og derfor af menige Mand ikke have været udi det Udraab og Anseelse, som de Andre, efterdi man gemenligen holder

der for, at Oprigtighed ikke passer sig til Statsvisdom, og det hedder: qvi nescit simulare, nescit regnare. Disse derimod, som aldrig skyde, hvorhen de synes at sigte, holdes for de rette Politici, saasom List og Simulation menes at være rette Kjendetegn paa en fuldkommen Politicus. Men Erfarenhed lærer, hvor ofte man bedrages udi saadanne Domme, og at den fornemste Qvalitet, som udfordres af en Statsmand, og hvorved de største Ting kan udrettes, er Oprigtighed, som er krydret med Skjønsomhed. Jeg siger, som er krydret med Skjønsomhed, det er, at man efter en fornuftig Styrmands Exempel tager ind et Rift af Sejlet udi Uvejr; lader den Sten ligge, som ikke kan løftes; og ikke som Cato løber med Hovedet mod Væggen, hvorved Ærlighed og Bestandighed faaer Navn af Stivhed, og hvorved man allene befordrer sit eget Fald, og skiller Staten ved gode og redelige Ministre. Ingen Statsmands Opførsel kan for Ministre være prisværdigere og tilligemed sikkrere at efterfølge end den franske Cantzler Michel de l'Hopitals, som levede udi det 16de Seculo. Man finder hos samme Mand en ugemen Ærlighed, stedse gelejdet af Skjønsomhed. Saasom han af det guisiske Parti, som da dominerede ved det franske Hof, var bleven forfremmet til Cantzlers Værdighed, og samme Parti var gemenli-

gen forhadt udi Frankrig, glædede man sig ikke over saadan Forfremmelse, saasom man holdt for, at den nye Cantzler ikke dristede sig til at imodsige sine Patroner. Udi denne slibrige Post førte han sig dog saaledes op, at han redeligen forrettede sit Embede, uden at støde sine Patroner for Hovedet, hvilket havde til intet andet tjent, end at befordre hans eget Fald. Han hindrede det herskende Parties Anslag, og derved conserverede sit ærlige Navn og Rygte, men derhos holdt de guisiske Herrer Stangen med saadan Agtsomhed og Subtilitet, at de ikke mærkede udi ham at have en Modstander; saa at man kan sige, at Gud betjente sig af ham som af det beqvemmeste Redskab til at forebygge Statens yderste Fordærvelse. Hans Mundheld var, naar Nogen forestillede ham forestaaende Uheld, hvormed Riget truedes: **Taalmodighed! Alting skal blive godt;** iagttagende den Regel, som Cicero foreskriver Statsmænd, i det at han raader dem at efterfølge fornuftige Sømænd, hvilke, naar de see, at de ikke kan naae den rette Havn, søge at komme ind udi en anden, som er ligesaa tryg og sikker. Naar han fik absolut Befaling til at udstede en uretfærdig Anordning, efterkom han Saadant, men tilligemed gav tilkjende den Mishag, han fandt derudi. Derudi iagttog han en oprigtig og tilligemed en skjønsom Ministers

tiker, da de fleste andre ofte intet kan udvirke, saasom deres Ord staae ikke til Troende; thi hvo, der eengang er bleven bekjendt for Simulation, troes siden ikke, endskjøndt han siger Sandhed. Derpaa grundede Abekatten udi Fabelen den Dom, som han fældede imellem Ulven og Ræven. Ulven beskyldte Ræven for Tyveri, og Begge toge Abekatten til Dommer. Da Sagen af Parterne var ageret, dømte Aben saaledes: jeg troer, at du intet haver mistet, efterdi du siger det, og jeg troer, at du haver stjaalet, allene efterdi du nægter det.

Jeg forbliver rc.

Fire

Fire hundrede og fire og tredivte Epistel.

Til **

Jeg haver udi min Helte-Historie sagt, at det er vanskeligt at dømme om den falske Prophet Mahomed, enten han haver været en Bedrager eller en Fanaticus, enten han af Underfundighed gav sig ud for at være en Guds Prophet, eller han troede selv sig saadan at være. Hvilken Mening man herudi antager, saa kan den bestyrkes med vigtige Argumenter. Af dem, som holde for, at han selv troede, hvad han lærte, ansee Nogle ham som En, af hvilken Fanden betjente sig som et Redskab til at forføre Mennesker til vrang Lærdom. Andre derimod med større Grund ansee ham som en Enthusiast. Jeg siger, med større Grund; thi der findes adskillige Capitler udi Mahomeds Lærdom eller Alcoranen, som befatte en sund Moral, som opmuntre Mennesker til at gjøre det Gode, og at skye det Onde; som formane dem at have Tillid til Gud, at gjøre Almisse,

misse, at bede med Andag: visse Tider om Dagen, at lade see en blind Lydighed mod Regenter og Øvrighed, og Adskilligt af samme Natur, som man ikke vel kan holde for at være Fandens Dictáta. Det er derfor rimeligere, hvis man følger deres Mening, som holde for, at han selv haver troet, hvad han lærte, at tilskrive Saadant en fanatisk Affect, paa hvis Virkning kan anføres utallige Exempler af Historien. At en fanatisk Hede allene haver drevet denne forunderlige Mand, søger man at bevise endel af de vanskabte Historier, som han digter, især af hans selsomme Himmelrejse, hvorover fornuftige Araber forargede sig; endel ogsaa af de mange usammenhængende Ting og Forvirrelser, item Contradictioner, som findes udi Alcoranen; thi Saadant, mene de, kan ikke flyde uden af en forvirret Hjerne. Andre derimod mene, at Saadant kan gandske overensstemme med en listig Bedrager. Thi Erfarenhed viser, at, naar En først haver bragt sig udi Reputation, helst blandt dumme og vankundige Folk, kan han siden ikke allene binde dem paa Ermerne, hvad han vil, men endog forfremme sin Lærdom ved de selsomste og urimeligste Fictioner; efterdi Menneskene ofte holde det for en Merite at troe, hvad som strider imod Fornuften; anseende simpel og klar Lærdom som menneskelig, men uforstaaelig som guddommelig.

melig. Udfaldet haver og viist, at Mahomed intet tabte derved, efterdi Araberne vare ligesaa villige til at antage hans urimelige Digt, som han var frugtbar paa at digte og paatrykke dem de selsomste Lærdomme. Man mærker ellers adskillige Prøver paa Underfundighed, som bestod i: 1) ikke at udgive sin Religion for en ny Lærdom, men allene at kalde den en Fornyelse af den gamle, som efter hans Sigende var bleven forfalsket. 2) At erkjende saavel Moses som Jesus for Guds Propheter, og at laane Adskilligt saavel af Jødernes som af de Christnes Religioner, og at gaae som en Middelvej imellem Begge; hvilket forfremmede ikke lidet hans egen Lærdom. 3) At raade udi Begyndelsen til Tolerance og Lemfældighed imod de Christne, saasom de vare de mægtigste, og for hvilke han havde meest Aarsag at frygte sig. Jeg siger, udi Begyndelsen; thi, da han saae sig fast udi Sadelen, raadede han til Haardhed. Dette og andet giver Underfundighed tilkjende. Saa at det synes, at, hvis Mahomed haver været Fanaticus, saa haver han ingen blind Enthusiast været, det er saadan En, der, uden at raisonnere, følger sine naturlige Affecter, hvoraf han som et Hjul drives. Hans Lærdom om Straf og Belønning efter Døden kan og tjene til Beviis herpaa. Thi den Beskrivelse, som han gjør derover, havde store Virknin-

ninger hos Araberne. Bayle mener vel, at den Afridsning, som Mahomed gjør paa Himmerige, vel kunde have nogen Virkning hos Hedninger, som ikkun havde en løs og forvirret Idee om de lyksalige Boliger, men tjente ikke til at lokke Jøder og Christne, allermindst de sidste, hvilke have langt prægtigere Afridsning paa Himmerige, holdende for, at dens Glæde overgaaer al menneskelig Imagination, og er saadan, at den af Mennesker ikke kan beskrives. Men jeg kan herudi ikke være enig med den store rotterdamske Philosoph; thi Erfarenhed lærer, at kjødelige Mennesker lade sig mest indtage af kjødelige Lærdomme. Saadant have adskillige Lovgivere og falske Propheter mærket, og derfor have lovet deres Tilhængere saadanne Belønninger, som de mest have ønsket sig udi dette Liv, og som de lettest have kunnet begribe. Derpaa haver jeg udi mine Skrifter anført adskillige Exempler. Mahomed fandt forgodt at afmale Paradis med den Farve, som kunde stikke Araberne mest udi Øjnene, og som kom overens med de Begjerligheder, som samme Folk fandt mest Smag udi, og som bestode udi smukke Urtegaarde, kjølige Vande, dejlige Jomfruer, og andre deslige Ting, som mest indløbe udi Sandserne. Det er troligt, at, hvis han havde lovet dem pure aandelige Fornøjelser, saadanne, som omtales udi de Christnes

Him-

Himmerig, og som bestaaer udi Guds Ansigts Beskuelse, udi at staae for Guds Trone med Palmer udi Hænder, og i Almindelighed udi en inderlig Glæde og Fornøjelse, der er saa stor, at den overgaaer Menneskers Begreb, saadan Lærdom vilde have havt mindre Virkning hos dumme og vankundige Araber; ja, jeg tør sige, endogsaa hos andre Hedninger, hos hvilke de Ting stærkest virke, som mest indløbe udi Sandserne, og som ere lettest at begribe. Det er i den Henseende, at de, som forsvare Origenis Lærdom mod Helvedes Evighed, paastaae, at den hjelper mere til at afskrække Mennesker fra Synd, efterdi en Straf, som engang faaer Ende, kan begribes, men en evigvarende rebellerer mod Fornuften, og derfor, efter deres Mening, ikke kan have den Virkning. Hvorvidt saadan Mening kan være grundet, overlader jeg ellers Andres Domme. Jeg siger allene, at Origenisterne betjene sig af saadant Argument, hvilket jeg ikke bifalder, skjøndt det haver noget Skin. Jeg haver ellers forhen givet mine Tanker tilkjende, nemlig, at hos Mahomed fandtes en Blanding af Enthusiasmus og List, og vist, at Saadant er fundet hos adskillige Andre. Jeg vil slutte mit Brev med en Anmærkning over den christne og mahomedanske Religion. Mahomeds Lærdom, som han tilsidst førte, byder at forplante Religionen

med Sværd; Christi derimod forbyder Saadant, og raader til at forfremme Troen ved sagtmodige og grundige Persvasioner; men hverken Mahomedaner eller Christne efterleve deres egen Lærdom. Thi de Første tillade allevegne Religioners fri Øvelse; de Christne derimod have stedse med Sværd og Ild forfulgt, og endnu paa visse Steder forfølge dem, som i mindste Poster differere fra de herskende Religioner.

Jeg forbliver ꝛc.

Fire

Fire hundrede og otte og tredivte Epistel.

Til **

Min Herre skriver, at Han nyligen haver læst de tvende svenske Kongers Carl den Tiende og Carl den Tolvtes Historier; men veed ikke, hvilken af dem, i Henseende til store Bedrifter, Tapperhed og Krigsvidenskab Fortrin kan gives. Jeg forundrer mig ikke over min Herres Tvivlraadighed herudi; thi Begge bragte sig ved deres sejerrige Vaaben udi saadan Anseelse, at hele Europa spilede Øjne derved. Begges Dristighed og Foragt for Døden var saa stor, at de udi Feltslage og Belejringer førte sig ofte op heller som fortvivlende gemene Soldater og Avantu-riers, end som Konger eller Generaler. Carl den Tiende saae man nu omringet af Tartere og Cosákker, som han nedsablede med egen Haand; nu med en hel Krigshær at gaae over Havet; nu selv Anden at liste

sig lige tæt til Kjøbenhavns Vold; nu udi en Baad at nærme sig lige til en talrig fiendtlig Flaade. For deslige Ting skyede Carl den Tolvte sig ligesaa lidet; thi hans hele Liv er en Kjede af halsbrækkende Actioner, og saadanne, som synes fast utrolige; og var hans Opførsel mod Tyrkerne, da han blev angreben udi Bender, saadan, at intet udi den Førstes Historie findes, som kan lignes dermed. Hvis man ellers holder for, at de udi Mod og Dristighed vare hinanden lige, saa var dog den Sidste i Henseende til Legemets Styrke istand til at forrette forunderlige Ting. Thi Carl den Tolvte havde et Legeme, som af Arbejde og Øvelse var saa barket, at Hede, Frost, Saar, heftig Bevægelse, ikke incommoderede ham; da Carl den Tiende derimod var tung og corpulent, saa at, endskjøndt han havde villet, saa havde han dog ikke kunnet efterfølge den Anden udi personlige Actioner. Begge havde stærkt udstuderet Krigs-Videnskaber. Hvis nogen af dem dog derudi skal gives Fortrin, maa det være den Sidste; thi, saasom Krigs-Kundskab var den Førstes Hoved-Studium, saa var det den Sidstes eneste Studium, hvorudi han havde naaet saa stor Fuldkommenhed som nogen Krigsanfører udi hans Tid; saa at, hvis nogen Feil af ham begikkes, skete det ikke af Mangel paa Theorie, men efterdi hans Frighed tillod ham iblandt ikke at

erin-

erindre sig, at han var General. Alexander Magni Historie var som en symbolisk Bog for Carl den Tolvte, og synes det, at han havde sat sig den macedoniske Helt til en Plan at efterfølge; hvilket han dog ikke gjorde. Carl den Tiende derimod, som mindre studerede i Alexanders Historie, fulgte mere hans Fodspor. Thi det synes, at han med den macedoniske Konge troede sig af Gud at være beskikket til at undertvinge andre Nationer; hvilket man mærkede, endel af hans Gjerninger, endel af hans egne saavelsom hans Ministres, især Slippenbaks og Cojets Taler. Carl den Tolvte efterfulgte Alexander ikke uden i Oprigtighed, og i at gaae rent tilværks med sine Fiender; han havde den macedoniske Konges Ambition, men ikke hans Herskesyge; thi de Krige, som han førte, vare mestendels defensive Krige, og de Steder og Lande, som han erobrede, tilegnede han sig ikke, men lod sig nøje med den pure Titel af Sejerherre; saa at Navnet allene var det, som han ved sine sejerrige Vaaben agtede at høste. Udi Polen, som han havde bragt under Fødder, tilegnede han sig ikke en Fodbred Land, men lod sig nøje med at tilvejebringe et nyt Kongevalg. Og udi Sachsen, da hans Magt var paa den højeste Spidse, paastod han allene Religions fri Øvelse for de af Kejseren betrængte Protestanter udi Schlesien. Og er

det

sig lige tæt til Kjøbenhavns Vold; nu udi en Baad at nærme sig lige til en talrig fiendtlig Flaade. For deslige Ting skyede Carl den Tolvte sig ligesaa lidet; thi hans hele Liv er en Kjede af halsbrækkende Actioner, og saadanne, som synes fast utrolige; og var hans Opførsel mod Tyrkerne, da han blev angreben udi Bender, saadan, at intet udi den Førstes Historie findes, som kan lignes dermed. Hvis man ellers holder for, at de udi Mod og Dristighed vare hinanden lige, saa var dog den Sidste i Henseende til Legemets Styrke istand til at forrette forunderlige Ting. Thi Carl den Tolvte havde et Legeme, som af Arbejde og Øvelse var saa barket, at Hede, Frost, Saar, heftig Bevægelse, ikke incommoderede ham; da Carl den Tiende derimod var tung og corpulent, saa at, endskjøndt han havde villet, saa havde han dog ikke kunnet efterfølge den Anden udi personlige Actioner. Begge havde stærkt udstuderet Krigs-Videnskaber. Hvis nogen af dem dog derudi skal gives Fortrin, maa det være den Sidste; thi, saasom Krigs-Kundskab var den Førstes Hoved-Studium, saa var det den Sidstes eneste Studium, hvorudi han havde naaet saa stor Fuldkommenhed som nogen Krigsanfører udi hans Tid; saa at, hvis nogen Fejl af ham begikkes, skete det ikke af Mangel paa Theorie, men efterdi hans Fyrighed tillod ham iblandt ikke at

erin-

erindre sig, at han var General. Alexander Magni Historie var som en symbolisk Bog for Carl den Tolvte, og synes det, at han havde sat sig den macedoniske Helt til en Plan at efterfølge; hvilket han dog ikke gjorde. Carl den Tiende derimod, som mindre studerede i Alexanders Historie, fulgte mere hans Fodspor. Thi det synes, at han med den macedoniske Konge troede sig af Gud at være beskikket til at undertvinge andre Nationer; hvilket man mærkede, endel af hans Gjerninger, endel af hans egne saavelsom hans Ministres, især Slippenbaks og Cojets Taler. Carl den Tolvte efterfulgte Alexander ikke uden i Oprigtighed, og i at gaae rent tilværks med sine Fiender; han havde den macedoniske Konges Ambition, men ikke hans Herskesyge; thi de Krige, som han førte, vare mestendels defensive Krige, og de Steder og Lande, som han erobrede, tilegnede han sig ikke, men lod sig nøje med den pure Titel af Sejerherre; saa at Navnet allene var det, som han ved sine sejerrige Vaaben agtede at høste. Udi Polen, som han havde bragt under Fødder, tilegnede han sig ikke en Fodbred Land, men lod sig nøje med at tilvejebringe et nyt Kongevalg. Og udi Sachsen, da hans Magt var paa den højeste Spidse, paastod han allene Religions fri Øvelse for de af Kejseren betrængte Protestanter udi Schlesien. Og er

det

det troligt, at han i samme Forsæt forflyttede Krigen til Rusland. Udi saadan Henseende førte Alexander ikke Krige; saa at Carl den Tolvte derfor ligesaa lidet slægtede samme Konge paa udi Herskesyge som udi Drik og Ukydskhed. Man kan derfor heller derudi ligne ham med den gamle ægyptiske Konge Sesostris, hvilken oversvømmede hele Asien og Orienten, uden at tilegne sig noget af de erobrede Lande. Carl den Tiende derimod lod sig ligesaa lidt som Alexander nøje med det blotte Navn af Sejerherre. Thi, ligesom den macedoniske Konge syntes, at Jorden var ham for trang, saa syntes den første svenske Konge, at han ikke kunde have Rum nok udi Norden. Begge tilegnede sig ikke allene de Lande, som de med Sværd havde erobret, men endogsaa dem, som de endda ikke havde rørt. Da Carl den Tiende spillede Mester udi Polen, blev der talet om hans Kroning udi samme Rige; og da Bladet siden forandrede sig, agtede han at sætte sig i fuldkommen Possession af det hele polske Preussen tilligemed den Stad Danzig. Udi den første Krig, som han førte med Danmark, paastod han, foruden en utaalelig Sum Penge, meer end den halve Del af dette Rige. Der skal neppe findes Exempel udi Historien paa saadanne Prætensioner til Krigs-Omkostning, som de, der gjordes udi den vordingborgske

Con-

Congres. Og udi den anden Krig, saasom han mente, at det første ikke kunde forslaae, vilde han tilegne sig hele Danmark, og lade sløjfe den kongelige Residentsstad Kjøbenhavn. Ja, efter de Ord, som han selv havde talet med den franske Gesandt Terlon, skulde Saadant ikkun lægges til Grundvold for større Conqveter, som han agtede at gjøre. Til saadan Begjerlighed finder man intet Tegn hos Carl den Tolvte, tvertimod man seer udi ham at fremskinne et uinteresseret Væsen, og at hans Krige bleve førte heller for at gjøre sig formidable for sine Naboer, end for at stille dem ved deres Ejendom. Det var derfor allene udi Tapperhed, Candeur og Oprigtighed, han fulgte Alexanders Fodspor; thi han var en Hader af Underfundighed, og vilde ikke med List overvinde sine Fiender. Udi deslige Ting agtede Carl den Tiende ikke at udcopiere den macedoniske Konge; thi han vidste mesterligen at simulere og forstille sig, naar nogen Fordel derved kunde erholdes. Om begge Kongers Orthodoxie og Religion haver man ingen Aarsag at tvivle, skjøndt man med mere Sikkerhed kan tale om den Sidstes, og det i Henseende til hans naturlige Candeur, som tillod ham ikke at forstille sig. Vil nogen herimod indvende, at de blodige Krige, som tildels af Ambition bleve førte, ingen Overensstemmelse kunde have med hans

gvede

ovede Devotion; saa kan dertil svares, hvad jeg ofte havet anmærket, at de fleste Mennesker leve ikke efter deres egne Principia. Dette er, hvad man med Upartiskhed kan dømme om disse tvende Konger, om hvilke man kan sige, at, hvis de vare lige tappre, saa sigtede deres Tapperhed dog ikke til eet Maal. Thi den Første søgte ved sine Vaaben at udvide sit Riges Grændser, og at erhverve sig et stort Herredom; den Sidste allene at erhverve sig et stort Navn; og foraarsagede de differente Hjul, hvoraf de dreves, at den Førstes Fyrighed var associeret med Fornuften; den Sidstes derimod sad ved Roret allene, saasom her søgtes ene efter Ære, der efter Ære og Fordel tillige. Og, efterdi Motiverne vare saa foranderlige, kan man ikke forundre sig over, at hin undertiden standsede i sit Løb, naar en uovervindelig Vanskelighed mødte; men at denne gik stedse ligefrem, saa at det synes, at han heller vilde ingen Sejer have, end vinde ved List. Det hed hos den Første: jeg kan ved eet Lands Erobring og Styrke sættes istand til at erhverve et andet; men hos den Sidste: jeg kan ved redeligen at slaaes med mine Fiender erhverve om ikke Alexanders Herredom, saa dog Alexanders Navn. Naar man nu dette forestiller sig, kan den Sidstes Idrætter, som ellers synes utrolige, nogenledes

ledes begribes; thi, saasom hans point d'honneur var, aldrig at gaae tilside, end sige at vende Ryg, saa var hans forunderlige Gjerninger, hvorpaa fast intet Exempel findes i Historien, en naturlig Følge af saadant Princip. Og vises deraf, hvad en stærk Enthusiasmus hos et Menneske kan udvirke, naar Fornuften ikke sidder ved Roret. Carl den Tolvte var vel ikke destitueret for god naturlig Forstand; men, saasom den var hans Hoved-Passion subordineret, kunde Fornuften ikke virke, uden naar den herskende Affect vilde tillade; thi man seer, hvor samme Passion ikke var hinderlig, store Dyder udi udi fuld Glands, som Redelighed, Kydskhed, Tarvelighed rc. at fremskinne. Det var vel ikke godt, at have nogen af disse Konger til Nabo; den Første var dog meer incommode, saasom han var ligesaa skadelig som den Sidste var allene forskrækkelig; thi den Ældres Sejervindinger vare stedse gelejdede med stærkt opskruede Regninger, saa at han sagde: det vil jeg have pro labore; da den Yngre derimod sagde: det kunde jeg paastaae, om jeg vilde. Min Herre mærker af Ovenanførte, at jeg giver Fortrin til den Sidste, saasom han besad flere Dyder end den Første, ja saa store, at, hvis den martialske Affect ikke havde qvælet dem, havde han kunnet faae

Sted

Sted iblandt exemplariske dydige Mænd. Thi adskillige Qvaliteter, som han havde, vare philosophiske. Men den Begjerlighed, han havde efter et Navn af en stor Krigshelt, foraarsagede, at han tabte det Navn ikke allene af en Konge, men ogsaa fast af et Menneske.

Jeg forbliver 2c.

Fire

Fire hundrede og ni og halvtredsindstyvende Epistel.

Til **

Min Herre ønsker, at jeg vilde fortsætte min Heltinde-Historie, og giver mig Liste paa adskillige heroiske Damer, som kunde fortjene Sted blandt de forhen anførte; blandt Andre den spanske Dronning Elisabeth, som i vor Tid har sat hele Europa i Bevægelse. Men jeg vil overlade Saadant til Andre, som ere yngre, og som have mere Kræfter til vidtløftigt Arbejde. Jeg bekjender ellers, at omskrevne Dronning kan have Sted blandt heroiske Damer, og det saavel i Henseende til hendes Forstand, som Activitet, hvortil en overvættes stor Regjeresyge har været Tønder, og som hun synes at have arvet efter den store Kejser Carl den Femte, af hvilken hun nedstiger udi lige, skjøndt uægte Linie; thi, da samme Carl, som endda ikkun var Greve af Flandern, engang opholdt sig udi Oudenarde, forelskede han sig paa et Bal udi en ung Jomfru ved Navn Margareta,

reta, med hvilken han avlede en Datter, som ogsaa blev kalden Margareta. Carl betroede Barnets Opdragelse først til en af sine Nærpaarørende, og siden til sin Søster Maria, Enkedronningen af Ungarn. Efterat den unge Margareta havde naaet en Alder af 11 Aar, blev hun gift med Prindsen af Florentz, Alexander de Medicis, som blev siden myrdet. Hendes andet Ægteskab var med Prindsen af Parma, Octavio Farnese, og er det af denne Margareta, den parmesanske Princesse Elisabeth, som i vor Tid er bleven Dronning i Spanien, nedstammet. Aarsag til saadan Forfremmelse var denne: Abbed Alberoni, en Mand af ringe Herkomst, men hul og listig, var ved Hertugens af Vendova Middel kommen i spansk Tjeneste. Udi samme Tjeneste recommenderede han sig saavel ved sin Snildhed, som ved det Had, han bar til det østerrigske Hus. Og, saasom intet laae ham mere paa Hjertet, end at undertrykke samme Hus, og at hindre det Parti, som Nogle arbejdede paa imellem Kong Philip og den ældste Erkehertuginde, tog han sig for hemmeligen at gjøre Forslag til Ægteskab med Princesse Elisabeth af Parma, saasom han selv var en fød Undersaat af Fyrstendømmet Parma. Samme Elisabeth var en munter og hel skjønsom Princesse. Hun havde nøje udstuderet den europæiske Stat, og besad mange store Egenskaber. Et Ægteskab med

denne

denne Princesse, som var Arving til Fyrstendømmene af Parma og Placentia, kunde erhverve den spanske Konge Ret til at fæste Fod udi Italien, og at faae tilbage de forliste italienske Provindser. Efterat Alberoni hemmeligen havde drevet paa dette Parti, og erhvervet saavel Kongens og Hertugens som Pavens Samtykke dertil, blev Partiet bekjendtgjort, og Princessen begav sig til Spanien. For hendes Ankomst var Tilstanden udi samme Rige saadan. Cardinal del Giudice, højeste Minister, og Princesse Ursini, som med den afdøde Dronning, hvis Favorit hun blev, var kommen til Spanien, havde af Alle mest at sige. Princesse Ursini var af Kongen erklæret til Hofmesterinde for de unge kongelige Børn. Derved gaves hende Lejlighed ofte at tale med Kongen, hos hvilken hun ved sin Forstand saaledes havde insinueret sig, at hun gjorde sig Haab om Tronen, hvilket ikke kunde være saa meget urimeligt, efterdi hendes Mand var af gammel romersk Familie. Men Tilstanden blev ved dette nye Parti gandske forandret. Saasnart den unge Brud kom til de spanske Grændser, lod Princesse Ursini sig indfinde med Lykønskning. Men Elisabeth, som udi Alting fulgte Alberonis Raad, svarede hende ikke et Ord. Strax derpaa blev hende udi Kongens Navn tilkjendegivet, at hun maatte retirere sig til Frankrige, hvilket hun maatte efterleve. Derfra rejste hun siden til Rom,

hvor

hvor hun endte sine Dage. Saaledes blev denne mægtige Favorit ryddet af Vejen, og den parmesanske Princesse holdt kort derefter Bilager med Kongen 1714. Cardinal del Giudice, som var den højeste Minister, blev stødt fra sin Værdighed, hvormed Alberoni blev beklædet, og den nye Dronnings Amme, Donna Laura, skjøndt af ringe Herkomst, blev Favorit udi Ursini Sted. Efterat Elisabeth saaledes var bleven regjerende Dronning, fremskinnede strax de store Qvaliteter, som Naturen havde begavet hende med. Hun søgte for Alting at holde det gamle Hof-Parti udi Ave, og, saasom Prindsen af Asturien var Hoved for samme Parti, og hun mærkede at samme Prinds var yndet af Undersaatterne, indskrænkede hun ham saaledes, at han ogsaa efter Ægteskabet med den portugisiske Infante, ikke havde Frihed at promenere uden Tilladelse. Saasom hun ellers havde nøje udstuderet Spaniernes Tilbøjelighed, søgte hun ved adskillige Forandringer, som hun vidste at kunde være Nationen behagelige, at vinde deres Yndest. Hendes første Omsorg var at forøge den spanske Sømagt, og at anrette Uldfabriket, hvortil hun var opmuntret af Alberoni og af ovenmeldte Donna Laura. Hun havde derved et dobbelt Sigte, nemlig: 1) at bringe egen Handel udi Flor, og hindre Penges Udførsel, som anvendtes paa fremmede Manufacturer. 2) At ødelægge Engel-

lændernes Handel, hvilke tilkjøbte sig den spanske Uld, og solgte den fabriqveret til Spanien igjen; intet kunde være behageligere for den spanske Nation, saasom den særdeles var ophidset imod Engelland formedelst Gibraltars Forlis. Men hendes Tanker vare fornemmeligen henvendte til Italien, af hvilket Land hun agtede at uddrive de Tydske, som havde bemægtiget sig de anseelige Provindser, som Spanien der tilforn havde ejet. Saasom nu Kejseren paa samme Tid var indviklet udi Krig med Tyrken, holdt hun for, at ingen bedre Lejlighed kunde gives til at iværksætte saadant Forsæt. Hun lod derfor udruste en Flaade, ved hvilken hun bemægtigede sig først Sardinien, og derpaa tillavede sig at angribe Sicilien. Saasom nu dette Foretagende satte andre europæiske Potentater i Bevægelse, og Forbund blev sluttet mellem Frankrig, England og Kejseren mod Spanien, søgte hun at forene sig med Rusland og Sverrig, og tilligemed at skaffe Regenten udi Frankrig saa meget at bestille, at han skulde ikke have Tid til at tænke paa udenlandske Sager. Til den Ende arbejdede hun paa at støde Hertugen af Orleans fra Regentskabet udi Frankrige, og betjente sig til at iværksætte dette af Alberoni, Prindsen af Cellamare, og Abbe Portocarrero. Men dette farlige Anslag blev aabenbaret af nogle Oprørske, som bleve grebne udi

Lon-

London, og lod Kong Georg strax Saadant tilkjendegive for Regenten, hvorved Anslaget blev til Vind, og Krig derpaa af Regenten erklæret Spanien. De paafulgte Ulykker, nemlig den spanske Flaades Forlis ved Sicilien, og de Franskes Fremgang ved de spanske Grændser bragte Dronning Elisabeth udi stor Forvirrelse. Skylden blev da lagt paa Alberoni som Raadgiver til ovenmeldte Anslag, hvorudover ham maatte gives Befaling at flygte af Riget. Endskjøndt disse Anslag havde saa slet Udfald, lod Elisabeth, hvis Hoved var frugtbart paa Intriguer, dog ikke Modet falde, og, saasom hun ikke kunde forglemme den Skade, de Engelske havde tilføjet hende, arbejdede hun paa at sætte Prætendenten paa den engelske Trone. Historien heraf er Alle bekjendt, og derfor ikke behøves her at anføres. Man seer heraf, hvilken stor Activitet der fandtes hos denne Dronning, og at hun kunde være bleven meget farlig for Europa, hvis paa samme Tid ikke havde været saa stor Forbindelse imellem Frankrig og Engelland. Det er let at begribe, hvormeget det gik denne regjerende Dronning til Hjertet, da Kongen, under hvilken hun regjerede med en absolut Myndighed, afsagde sig med Regjeringen, og da hendes Stedson Ludvig, Prindsen af Asturien, kom paa Tronen. Men dette varede dog ikke længe; thi den

unge

unge Konge døde kort derefter, og hun overtalede hendes Herre, Kong Philip, at antage sig Regieringen igjen, eller rettere, at overdrage sig den paa ny. Udi den korte Tid, som hendes Stedsøn sad paa Tronen, var hun dog ikke ørkesløs; thi mange vigtige Sager gik igjennem hendes Hoved som tilforn; ja hun anmassede sig fast samme Myndighed over den nye som over den gamle Konge, tracterede med Foragt den unge Dronning, og nødte hende efter Ludvigs Død at begive sig til Frankrig igjen. Ved de europæiske Conjuncturers Forandring, og da Krig opvaktes imellem Frankrig og Kejseren, betjente hun sig af den Lejlighed til paa ny at angribe de italienske Lande. Efterat denne Krig en Tidlang med adskillig Lykke var ført, blev Udfaldet dette, at hendes egen Søn, Carl, fik de tvende Riger Neapel og Sicilien, hvorimod Spanien maatte afstaae sin Ret paa Parma og Placentia; dermed lod hun sig dog ikke nøje; thi, da Kejser Carl den Sjette ved Døden afgik 1740, og hans Datter, Dronningen af Ungarn, allevegne blev angreben, kom hun i Spillet med. Midt udi denne Krig døde den gamle Konge Philip den Femte, hvorved hendes Regiment havde Ende. — Man seer af ovenmeldte korte Beretning, hvilke Sindets Gaver denne

Dronning har havt, og at hun fortjener at sættes paa de navnkundigste Damers Liste; thi de største Bevægelser udi Europa, Statens Forandring udi Spanien, og de store Acqvisitioner udi Italien ere tilvejebragte ved hendes Hurtighed. Thi det, som forunderligt er, enten hendes egen Herre eller hendes Stedsøn sadde paa Tronen, førte hun dog Roret, og Alting blev iværksat efter den Plan, som hun havde lagt.

Jeg forbliver rc.

Fire

Fire hundrede og to og halvfierdsindstyvende Epistel.

Til **

Man haver, saavel i Engelland, som paa andre Steder, baaret Tvivlsmaal om de tvende Kongers Carl den Førstes og hans Søns Carl den Andens Religion. Hvad Faderen angaaer, da har man endel af de Breve, han har tilskrevet Paven, endel ogsaa af den Ømhed, han stedse lod see imod de romersk-catholske Undersaatter, dømt, at han udi Hiertet bekiendte den romerske Religion. Men man kan af det ene, saavelsom af det andet intet Bevis have; thi, saasom han trængte til Paven udi det Ægteskab, som arbejdedes paa med den spanske Princesse, saa kan samme Breve ikke ansees andet end pure Compliments-Breve. Og den Ømhed, han lod see mod de Romersk-Catholske, rejste sig af den Affection, de tilkiendegave imod hans Person, og de Tjenester de tilbøde ham især udi det store Oprør. Dette gav Anledning til Mistanke for den engelske Kirke; og glemte

da Puritaner og Independenter ikke at forøge den samme, for at sætte Farve paa deres Opstand. Men nuomstunder tvivler fast ingen upartisk Engellænder om Carl den Førstes Orthodoxie, hvorpaa hans sidste Bekjendelse paa Retterstedet kan tjene til et uimodsigeligt Bevis; ja, man kan have mere Aarsag til at mistænke Faderen, Kong Jacob den Første, uanseet de Skrifter, han forfattede mod den romerske Lærdom; thi han var en stor Mester i at simulere, da Sønnen derimod var mere sanddru og redelig. Hvad Carl den Anden angaaer, da, saasom han slægtede sin Farfader paa i at forstille sig udi Religionen, da, endskjøndt han stedse gav sig ud for at være en Forfægter af den engelske Kirke, saa var hans Tro dog stedse mistænkt, saa at man holdt ham for at være romersk-catholsk udi Hjertet. Saadan Mistanke blev forøget ved hans Opførsel paa sit Yderste, da han lod sig betjene af en romersk Præst. Og, hvis man kan fæste Tro til de Breve, som nyligen ere publicerede, og som findes udi Andersons Samling, saa haver man ingen Aarsag at tvivle meer derom; om samme Breves Rigtighed vidner hans Broder og Successor udi Regjeringen, Jacob den Anden, og lyder det første saaledes:

"Den Tale, som vi hørte forgangen Dag, har "kundet overbevise os, at Christus ikke kan have "uden een Kirke paa Jorden, og jeg holder for det "at

"at være klart, at det er den romerske Kirke. Jeg "holder unødvendigt at tale vidtløftigere herom, ef- "terdi man allene maa spørge om, hvor den rette "Kirke er. Vi erklære, at troe en catholsk og apo- "stolisk Kirke; og at det er ikke Enhver tilladt at troe, "hvad han vil, men at Saadant tilkommer allene "Kirken, som Christus har givet Magt paa Jorden "at styre og regjere os udi Troens Materie, og som "har forfattet Troes-Bekjendelser, hvorefter vi skulle "rette os. Intet kan være urimeligere end at give et "Land Love og tilligemed at tillade Indbyggerne at "forklare dem efter egen Phantasie; thi i saa Maade "vilde enhver Borger blive sin egen Dommer, og "ifølge deraf vilde ingen Forskjel blive imellem Ret "og Uret. Kan vi da troe, at Gud har villet lade "os svæve udi saadan Uvished, og at han har villet "give os en Regel for at vejlede os, og tilligemed "overladet os Frihed at dømme efter vore egne Hove- "der? Jeg vilde ønske, at Nogen kunde vise mig, "hvo der har givet enhver Person Magt at dømme "udi Troens Sager. Christus har overladt Kirken "saadan Magt, indtil at løse og absolvere Syndere. "Han har efterladt den Hellig Aand, som har regje- "ret den efter hans Opstandelse. Apostlerne have "strax forfattet ved den Helligaands Hielp Troens-Ar- "tikle, og siden haver det nicænske Concilium gjort "det samme, og forfattet en Bekjendelse, som fører

"dets

"dets Navn. Kirken er saaledes ved den Magt, som "den af Christo er given, bleven beskikket til Skrif"tens Dommer mange Aar efter Apostlernes Tider, "og har faaet Ret til at dømme om, hvilke Bøger "ere canoniske, eller ikke ere. Hvis den da haver saa"ledes dertil været berettiget, saa vilde jeg gierne "vide, hvorledes den har tabt saadan Ret, og ved "hvilken Myndighed man har separeret sig fra sam"me Kirke. Den eneste Indvending derimod, som "jeg har hørt, er, at denne Kirke har vildfaret ved "at dreje Skriften, at give den Meninger, som stride "imod Sandhed, og at betynge den med Troens-Ar"tikle, som Skriften ikke autoriserer. Men jeg spør"ger, hvo skal være Dommer herudi? enten skal det "være Kirken, som ved en bestandig Succeßion er "forplantet til os, eller nogle private Personer, som "have gjort Skilsmisse for deres egen Nytte." — Saavidt Carl den Andens Bekjendelse, om hvis Rigtighed Jacob den Anden vidner med et Underskrift saa lydende: "Dette er en rigtig Copie af et "Brev, som er skrevet med min Broders Kong Carls "egen Haand, hvilket Brev jeg har fundet udi hans "Skrin." Jakob R.

Man seer af denne Bekjendelse, at Carl den Anden haver fordømt den engelske Kirke, hvoraf han dog foregav sig at være en ivrig Beskytter. Det er

ellers

ellers vanskeligt at dømme, om han var en alvorlig Romersk-Catholsk; thi hans daglige Tale og Opførsel viser Lunkenhed udi al Religion, saa at han er en Proselyt, som den romerske Kirke ikke meget kan bryste sig af; det havde været bedre og anstændigere for Kong Jakob, at han havde suppprimeret dette Brev, saasom det tjener til intet andet, end til at sværte hans Broders Ihukommelse, og saasom derudi allene findes nogle loci communes, som hundrede Gange have været igjendrevne. Intet er urimeligere end det Hoved-Argument, som til Slutning anføres; nemlig: hvis Kirken har vildfaret, hvo kan dømme derom uden Kirken selv. Deraf seer man, at Skriften haver intet at sige, men at Kirken bliver dens egen Dommer. Jeg har paa andre Steder vist, at den store Kjæmpe Bossuet stedse betjente sig af saadant Bevis, og tilligemed antegnet, hvor ilde grundet det er.

Jeg forbliver ꝛc.

Fem

Fem hundrede og syvende Epistel.

Til **

Jeg haver udi mine sammenlignede Historier vist, hvad Forskjel der er imellem en stridbar sejerrig Herre og en Heros, og at den Første tilkommer ikke den Titel, som ham gemenligen gives. Saaledes dømmer jeg udi Ziskæ og Scanderbegs Historier, at Scanderbeg allene fortjener Navn af en Helt, efterdi hans Tapperhed stedse har været gelejdet med Dyd og Oprigtighed. Og naar Navnet saaledes bliver indskrænket, vil Heltelisten ikke blive nær saa stor, som den holdes for at være. Thi der gives gandske faa, som besidde disse tvende Egenskaber udi lige Grad; den store Marskal Turenne kan henføres til denne Classe, efterdi han var ligesaa dydig Mand, som han var stor General, og udi Middelalderen finder man En, som med al Billighed kan sættes paa Helteliſten. Den samme er Edvard, Prindsen af Wallis, Edvard den Tredies Søn, som gemenligen kaldes den sorte Prinds. Denne Edvard paatog sig Commando

mando over den engelske Krigsmagt, da han var lidt over 16 Aar gammel, og med en Haandfuld af Folk at regne mod de talrige franske Tropper erholdt tvende store Sejre, hvis Lige er neppe at finde udi Historien. Hvor høje Tanker hans egen Fader, Kong Edvard havde om ham, sees deraf, at, da Kongen udi det Slag ved Cressy blev advaret, at han strax maatte komme sin Søn til Hjelp, som var omringet af Fienden, og saaledes udi Knibe, at intet Haab var til Redning, spurgte Kongen, om han endnu selv levede? og, da ham blev svaret, at han endda levede, sagde Kongen: siger til min Søn, at jeg er aldeles ikke bekymret om Slagets Udfald, efterdi han endnu lever; og vidner Historien, at de høje Tanker, som Faderen havde om ham, fordoblede hans naturlige Tapperhed, saa at han overgik sig selv, fægtende som en Løve, indtil han med sine faa Tropper erholdt Sejer. Udi det sidste Slag ved Poictiers erholdt han en Sejer med 12,000 Mand mod 60,000 Franske, som vare anførte af Kong Johannes selv, og bragte Kongen fangen med sig til Engelland. Men, hvad som erhvervede ham mest Ære, var paafølgende Opførsel imod den fangne Konge. Da Kongen næste Aften efter Slaget spiste udi Prindsens Telt, vilde Prindsen ingenlunde sætte sig ned ved Bordet, hvormeget han end blev ombedet, men stod stedse som en Opvarter bag ved Kongens

gens Stol, trøstende ham udi denne Ulykke, sigende, at Kongen havde udi Slaget ladet see, at han var baade Soldat og General, saa at Slaget blev ikke tabt ved hans Forseelse, og at alle Engellændere kunde bære Vidnesbyrd om hans Tapperhed, men at Gud allene raader for Sejer. Denne Prindsens Moderation og Ydmyghed pressede Taare af den fangne Konges Øjne, hvilken derpaa vendte sig om og sagde: efterdi denne Ulykke er vederfaret mig, saa er det mig ikke liden Trøst at være falden udi en saa ædelhjertig Prindses Hænder. Da den fangne Konge blev bragt ind udi London, skete hans Indtog paa en prægtig udstafferet Hest, og Prindsen havde Anseelse af en Staldkarl, ridende ved hans Side paa et lidet sort Best. En saadan moderat Opførsel lod Prinds Edvard see udi alle andre Ting, hvorudover Historien giver hans Caracter saaledes: Prinds Edvard var den fortræffeligste Prinds, som Engelland nogensinde har bragt tilveje. Han besad alle Dyder udi en høj Grad, han var ligesaa stor Soldat som General, tapper uden Hidsighed, forfærdelig udi Felten imod Fienden, men sagtmodig og venlig udi Omgjængelse, og besad en Ydmyghed, som opvakte Alles Forundring. Imod sin Fader var han saa lydig og underdanig, som en Tjener imod sin Herre. Han var ædelhjertig og gavmild, saa at han med inderlig Fornøjelse belønnede Dyd og Meriter, paa

hvil-

hvilket Sted han fandt dem. Disse store Egenskaber foraarsagede, at han saavel af Fremmede som af Engellænder var elsket og admireret, og celebrerede Kongen af Frankrige, som var den fangne Konge Johannes Søn, hans Ligbegjængelse udi Paris med stor Højtidelighed, assisterende den samme udi egen høje Person, endskjønt han var Engellands Hoved-Fiende. Enhver Herre, der saaledes er dannet, fortjener med Billighed Titel af Helt.

Jeg forbliver &c.

Fem

Fem hundrede og tre og tredivte Epistel.

Til **

Jeg haver udi Fortalen af mine Helte-Historier viist, at hvormeget man saavel udi gamle som nye Historier efterleder, saa skal ikke paa eengang findes saa mange store Regentere, som udi de sidste halvhundrede Aar ere indfaldne. Siden Carl Magni Tid har ingen navnkundigere Konge regjeret udi Frankrig, end Ludvig den Fjortende. Riget var for hans Tid ikkun udi maadelig Anseelse, saa at det trængte til fremmed Hjelp for at holde det østerrigske Hus Stangen; men under hans Regjering truede det med et universelle Monarchie; thi, naar man undtager de sidste Aar, vare de øvrige en Kjæde af herlige Sejervindinger. Fast hele Europa maatte meer end eengang forene sin Magt imod Frankrigs store Tilvæxt, men uden Succes; thi een Sejer banede Vej til en

an-

anden. Da indfaldt de store Feltherrer, som bragte Krigsdisciplin og Konst paa den højeste Spidse, og erhvervede den franske Milice saadan Anseelse, at de franske Lejr bleve ansete som de største Krigsskoler, og unge fremmede Officierer brystede sig af at have gjort en eller anden Campagne under Comte de Turenne, Luxenbourg, Villars, Vendome, ꝛc. Fortifications-Konsten kom da ogsaa til største Værk. Ingen Stad, hvor stærk den end var, kunde længe holde Stand; thi det syntes, at de Franske ligesom kunde blæse Fæstninger ned. Under samme Konge kom ogsaa boglige Konster paa den højeste Spidse. De herlige Skrifter, som udi det franske Sprog bleve da publicerede, foraarsagede, at Sproget kom udi den store Anseelse, hvorudi det endnu er. Og var Saadant fornemmeligen at tilskrive Kongen; thi, endskjøndt han selv ikke var lærd, saa var han dog en stor Befordrer af Lærdom, givende aarlige Pensioner endogsaa til fremmede Lærde. Skrifter, som da kom for Lyset, vare ikke allene grundige, men endogsaa af en ny og fin Smag, saa at de Bøger, som ere skrevne udi hans Tid, deraf ere kjendelige fra andre Skrifter udi gejstlige Materier, hvorudi efterfølgende Skribentere ikke saa vel have succederet. Paa Statsministre havde samme Alder og stor Forraad; iligemaade paa store Konstnere, saa at man

kan

kan sige, at Frankrig da blev ligesom omstøbt udi en ny Form, og Paris var den Stad, hvortil Folk af alle Professioner strømmede som til en almindelig Skole. Vil Nogen holde for, at Kongen udi alt dette havde ingen Del, da kan dertil svares, at aldrig saadanne Forvandlinger kan skee under en maadelig Regent, og at Kongen er Kilden, hvoraf slige Herligheder flyde; kort at sige: alt, hvad man da saae og hørte, var meer end kongeligt. De konstige og prægtige Bygninger, som af ham bleve anlagde, kunde neppe troes, førend de bleve tagne udi Øjesyn. Rejsende brystede sig af at have seet Versailles, Marly, og andre deslige Bygninger, men allermest at have seet Kongens egen Person, hvilken endogsaa udi hans høje Alder overgik Alle udi Legemets Skabning. Der ere over ingen Regent gjort flere Lovsange, og tilligemed flere Satirer. Udi de første gjøres han til den største Konge, som har regjeret udi Frankrige, og udi de sidste maa med alt det Onde om ham tilstaaes, at han var den anseeligste og forunderligste. Det samme kan siges om en anden Konge, som paa denne Tid regjerede udi Sverrig, nemlig Carl den Tolvte. Han kan vel ikke regnes blandt Sverrigs nyttige Konger; men alt, hvad som udi Historier om ham anføres, er Saabant, som neppe tilforn er hørt, og som af Efterkommerne kan holdes for Fabel.

Man

Man har kun at læse hans Bedrifter, for at blive overbeviist herom. Jeg haver udi min Sammenligning Ingen fundet beqvemmere til at sammenparre med ham end Alexander Magnus. Jeg siger Ingen beqvemmere, saasom Carl den Tolvte er den eneste udi sin Espece, og man kan sige, at han syntes at være dannet af andre Materier end Mennesker. Han kunde regnes for een af de største Helte, som Naturen har frembragt, hvis han vilde have erindret sig, at han var en Konge, eller i det ringeste erindret sig, at han var et Menneske. Rusland frembragte paa samme Tid en Regent, udi hvilken vare samlede alle de Qvaliteter, som udfordres af dem, som Himlen betjener sig af til at iværksætte de største Ting. Thi han var en stor Konge, en stor Lovgiver, en stor Philosoph; saa at Rusland under ham fik en ny Skikkelse, som forandrede Europæ politiske Systema. Han lod sig ikke nøje med at gjøre sine Undersaatter mægtige, men endogsaa fornuftige, ikke allene at indprænte dem Tapperhed, men endogsaa Dyd. Han har ved sit vise Regiment, sine herlige Love, og eget Exempel forskyldt saa meget Godt af Russerne, at om de istedenfor St. Nicolaus udvalgte ham til Landets Skytsengel, kunde Saadant lettere begribes, saasom bedre Motiv dertil kunde vises; thi, hvis han havde levet paa de Tider, da be-

rom-

rømmelige Mænd formedelst en og anden Velgjerning, som de havde beviist det menneskelige Kjøn, bleve satte paa Gudernes Liste, kunde han have været forvisset om saadan Promotion. Hans Gemalinde, som succederede ham udi Regjeringen, var en af de berømmeligste Regentinder, som er at finde udi Króniker. Hendes høje Forstand banede hende Vej til en af de største Troner, og foraarsagede, at hun regjerede med en uomskrænket Myndighed over en stor urolig fremmed Nation, som havde kjendt hende udi hendes ringe og foragtede Stand, ja at hun efter sit eget Hoved indrettede Successionen, og *disponerede* over Rusland som over en Conqvete. Hvad kan vel siges mere. Disse forunderlige Personer indfaldt ligesom paa een Tid udi Europa. Asien og Orienten var udi samme Alder ej mindre frugtbar paa berømmelige Mænd, ja saadanne, som hele Secula tilforn ikke have kundet bringe tilveje. Udi Indostan regjerede Oran Zeb, hvilken deels ved List, deels ved Tapperhed banede sig Vej til Tronen, undertvang tvende Kongeriger, nemlig Visapur og Golkonda, støbte Landet om udi en anden Form, og naaede en Alder, som fast ingen Regent har havt, uden at tabe noget af sin sædvanlige Activitet, hvilket man kunde tilskrive hans strænge Diæt og tarvelige Levemaade; thi, endskjøndt han var den rigeste Konge

paa

paa Jorden, nød han intet uden Brød, Vand og Urter, og fortærede for sin egen Person ikke mere, end hvad han hemmeligen kunde fortjene ved egne Hænder. Udi Persien lode sig kort derefter see tre forunderlige Mænd efter hinanden. Den Første var **Mirweis**, en liden skatskyldig Prinds, som ved List underminerede Persien. Den Anden var **Maghmud**, som med en Haandfuld Aghvaner kuldkastede den persiske Regjering, og bragte det hele mægtige Rige under Fødder. Den Tredie **Iman Kulikan** eller **Schack Nadir**, en privat Person, som bragte Persien udi forrige Reputation, og som ved sin Tapperhed erhvervede sig saadan Anseelse, at han uden Modsigelse blev sat paa den persiske Trone, og derefter blev en Skræk saavel for Tyrkiet som for Stormogolens Rige, hvilket han bragte under Fødder. Denne forunderlige Mand, efterat han ikke allene havde hævnet Persiens Foragt, men sat Nationens Ære paa den højeste Spidse, blev siden myrdet udi en Opstand. Hans Banemænd foregive, at det skete formedelst det Tyrannie, hvortil han omsider forfaldt; hvis saa er, maa samme Tyrannie have været meget stort, efterdi det kom Persianerne til forglemme de forhen beviste Velgjerninger. Det synes, at Naturen kunde have udtømt sig ved at frembringe paa een Tid saa mange

mange store og forunderlige Regenter, og at derpaa vilde have fulgt en langvarig Maverhed. Men, naar man betragter Preusens og Brandenborgs nylige Tilvext, seer man, at den er endnu udi fuld Arbejde. Brandenborg var udi forrige Seculo ej af større Vigtighed end de andre Churfyrstendømmer udi Tydskland. Udi Frederik Wilhelms Tid begyndte det at rejse Hovedet i Vejret. Men under den nu regjerende Konge er det kommet til saadan Vext, og gjør saadanne Figurer, at ikke allene Tydskland, men endogsaa hele Europa spiler Øjne derved. Alle tilstaae, at saadan Tilvext maa tilskrives samme Konges store Qvaliteter. De herlige Sejervindinger, som han har erholdet over de stridbareste Nationer, have erhvervet ham Navn af en stor Feltherre. De Midler, han haver til at underholde talrige Krigshære, vise, at han er en stor Husholder og Financier; hans Anstalter og Forordninger, som med Forundring omtales, give tilkjende, at han er en stor Statsmand; de Forandringer, han har gjort udi Jurisdiction, have tilvejebragt ham Navn af en stor Lovgiver; den Faveur, han viser imod studerende Personer, foraarsager, at han ansees som vore Tiders Mæcenas og Lærdoms Befordrer; de Skrifter, som han selv har udarbejdet,

det, vise, at han ikke allene selv er lærd, men endogsaa, at ham Sted maa gives blandt de bedste og sindrigste Autorer; hans Sentiments udi Moral tilkjendegive, at han har sat alle Præjudicia tilside; og hans Tolerance udi Religionen, som af Nogle censureres, ansees af Andre som en Zirat udi hans Levnet.

Jeg forbliver 2c.

